मुक्तेश्वरकृत महाभारत

आदिपर्व (खंड चवथा व शेवटचा)

संपादक
अनंत काकबा प्रियोळकर
डायरेक्टर, मराठी संशोधनमंडळ

९५८
म. ग्रं. सं. ठाणें
विषय
सं. क्र.

मुंबई सरकार आणि मुंबई व पुणें विद्यापीठ यांच्या आश्रयाखालीं

REFBK-0010568

मुंबई
मराठी संशोधनमंडळ,
मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालय, ठाकुरद्वार, मुंबई २.

१९५१

मुक्तेश्वरकृत महाभारत

आदिपर्व (खंड चवथा व शेवटचा)

संपादक

अनंत काकबा प्रियोळकर

डायरेक्टर, मराठी संशोधनमंडळ

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणें. स्थळप्रत

REFBK-0010568

मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे

मुंबई सरकार आणि मुंबई व पुणें विद्यापीठ यांच्या आश्रयाखालीं

मुंबई

मराठी संशोधनमंडळ,

मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालय, ठाकुरद्वार, मुंबई २.

१९५१

अनुक्रमणिका

१. प्राक्कथन	३—६
२ मुक्तेश्वर	७-१४
३. चवथ्या खंडांतील कथाभाग	१६
४. आदिपर्व (अ. ३९-५०)	८२५-१०६६
५. शब्दकोश	१०६७-१०७१
६. शुद्धिपत्र	१०७२

★

किंमत पांच रुपये

मुद्रक—के. एल्. एन्. राव,
मुंबईवैभव प्रेस, ४१७।४२१ सरदार वल्लभभाई पटेल रोड, गिरगांव, मुंबई ४.

प्रकाशक— अ. का. प्रियोळकर,
डायरेक्टर, मराठी संशोधनमंडळ, मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालय, मुंबई नं. २.

प्राक्कथन

मुक्तेश्वरी आदिपर्वाच्या पहिल्या खंडांत पाठचिकित्सेची आमची साधनसामुग्री, संपादकीय धोरण आणि मुक्तेश्वरासंबंधीं सुचविलेले विचार विस्तारपूर्वक मांडिले आहेत. या खंडांत त्यांची पुनरावृत्ति करण्याची वस्तुतः आवश्यकता नव्हती; परंतु निरनिराळ्या विद्यापीठांमध्यें वरिष्ठ वर्गांना पाठ्यपुस्तक म्हणूनही याचा उपयोग व्हावयाचा असल्यामुळें, प्रत्येक खंडाला स्वयंपूर्णता लाभावी म्हणून कांहीं प्राध्यापकमित्रांच्या सूचनेवरून या चवथ्या खंडामध्येंही जुनी माहिती कमीजास्त करून निराळ्या स्वरूपांत थोडक्यांत पुनः छापीत आहोंत.

पाठचिकित्सेला विद्यापीठाच्या शिक्षणक्रमांत महत्त्व दिलें जात नाहीं, असें कळतें. तरीपण त्यासंबंधीं या खंडांतही दोन शब्द लिहिणें अवश्य वाटतें. विशेष माहितीकरितां जिज्ञासू विद्यार्थ्यांनीं आदिपर्वाचा पहिला खंड आणि रघुनाथपंडिताच्या दमयंतीस्वयंवराची आम्हीं संपादिलेली प्रत (आवृत्ति १ ली) पहावी.

पहिल्या खंडाच्या प्रकाशनापूर्वी आम्हांला आदिपर्वाच्या एकंदर एकोणतीस हस्तलिखित प्रती मिळाल्या होत्या. त्यांपैकीं बऱ्याचशा हस्तलिखितांच्या बाराही अध्यायांची व कांहींच्या कांहीं अध्यायांची पाठनोंदणी केली, आणि निर्णयसागरची (काव्यसंग्रह) छापील प्रत Vulgate[1] कल्पून वरील हस्तलिखितांपैकीं प्रातिनिधिक व निर्दिष्टकाल अशीं अकरा निवडून त्यांच्या आधारानें पहिल्या खंडांतील बारा अध्यायांची संहिता निश्चित केली. त्यानंतर हस्तलिखितांच्या शोधार्थ आम्हीं पुष्कळ प्रवास केला. उज्जैन, कोल्हापूर, हुबळी, अलिबाग, नांदेड, परभणी वगैरे भागांतील आणखी वीसवर हस्तलिखितें पहावयास मिळालीं. परंतु पाठदृष्ट्या तपासणी करतां त्यांचें विशेष महत्त्व न वाटल्यामुळें पहिल्या खंडाकरितां उपयोग केलेल्या प्रतींचाच या चवथ्या खंडाच्या बारा अध्यायांच्या कामीं उपयोग करण्यांत आला आहे. त्यांची बोधाक्षरांसह (Sigla) थोडक्यांत खालीं माहिती देतों.

---

१ Vulgate याचा अर्थ सध्यां लोकांसमोर असलेली एकाद्या ग्रंथाची संहिता असा आहे. ही संज्ञा प्रथम चवथ्या शतकामध्यें तयार झालेल्या लॅटिन बायबलाला लावण्यांत आली; पण सांप्रत हा शब्द कोणत्याही ग्रंथाच्या सर्वसंमत संहितेला (accepted form of a text) लावण्यांत येतो. याच्या उलट, शुद्ध केलेल्या संहितेला critical text (चिकित्सापूर्ण किंवा संशोधित संहिता) असें म्हणण्याचा प्रघात आहे. एकाद्या जुन्या ग्रंथाचें संशोधन करतांना प्रथम ही लोकांपुढें असलेली सर्वसंमत संहिता (Vulgate) मूळ धरून त्याच्याखालीं निरनिराळ्या हस्तलिखितांतील पाठांची नोंदणी करण्यांत येते, व अशा प्रकारें संशोधित संहिता निर्माण होते.

छापील प्रती

(१) **नि**—काव्यसंग्रहमालेंत वा. दा. ओक यांनीं संपादिलेली **नि**र्णयसागरप्रत (Vulgate), मुंबई १८९३.

(२) **स**—माधव चंद्रोबा यांनीं संपादिलेली **स**र्वसंग्रहप्रत, मुंबई १८६५.

हस्तलिखितें

(१) **औं**—कै. श्री. भवानराव पंडितप्रतिनिधि, **औं**ध, यांजकडून मिळालेली पोथी. लेखनकाल श. १६९२.

(२) **ख**—'**ख**ट्वांगग्रामीं समाप्त' केलेली पोथी. लेखनकाल श. १६८१.

(३) **गो**—**गो**मंतकांत कै. व्यंकटेश शां. दळवी यांजकडून मिळालेली पोथी.

(४) **गो** २—**गो**मंतकांतील दुसरी पोथी. रा. गावणेकर यांजकडून मिळालेली.

(५) **तं**—**तं**जावर येथील सरस्वतीमहाल ग्रंथसंग्रहालयांतील क्रमांक १३७२ ची पोथी.

(६) **धु**—**धु**ळें येथील श्रीसमर्थवाग्देवतामंदिरांतील क्रमांक ९६० ची पोथी. लेखनकाल श. १६७६.

(७) **नां**—**नां**देडचे श्री. वि. अं. कानोले यांजकडून मिळालेली प्रत. लेखनकाल सुमारें श. १६७४.

(८) **पु**—**पु**णें भारत इतिहास-संशोधकमंडळांतील ना. य. मिरीकर हस्तलिखितसंग्रह नं. $\frac{१७६}{१३}$ पोथी. लेखनकाल श. १६८४.

(९) **पु**·४—पुणें येथील डेक्कन कॉलेज पोस्टग्रॅज्युएट ॲंड रिसर्च इंस्टिट्यूटमधील पोथी. A. N. 6862. श. १६८८.

(१०) **मुं**—मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालयांतील पोथी.

(११) **रा**—राजापूर संस्कृत पाठशाळेंतून पं. रघुनाथ कृष्णशास्त्री पाटणकर यांजकडून मिळालेली पोथी. लेखनकाल श. १७०६.

या ज्या मुख्य आधारभूत प्रती वर दिल्या आहेत त्यांचा परस्परसंबंध काय आहे तें पहा :—

नि प्रत **स** वर आधारलेली असून तिच्यामध्यें पुष्कळ फेरफार केलेले आहेत. वरील हस्तलिखितांचे त्यांच्या परस्पर साम्यावरून दोन वर्ग पाडतां येतील :

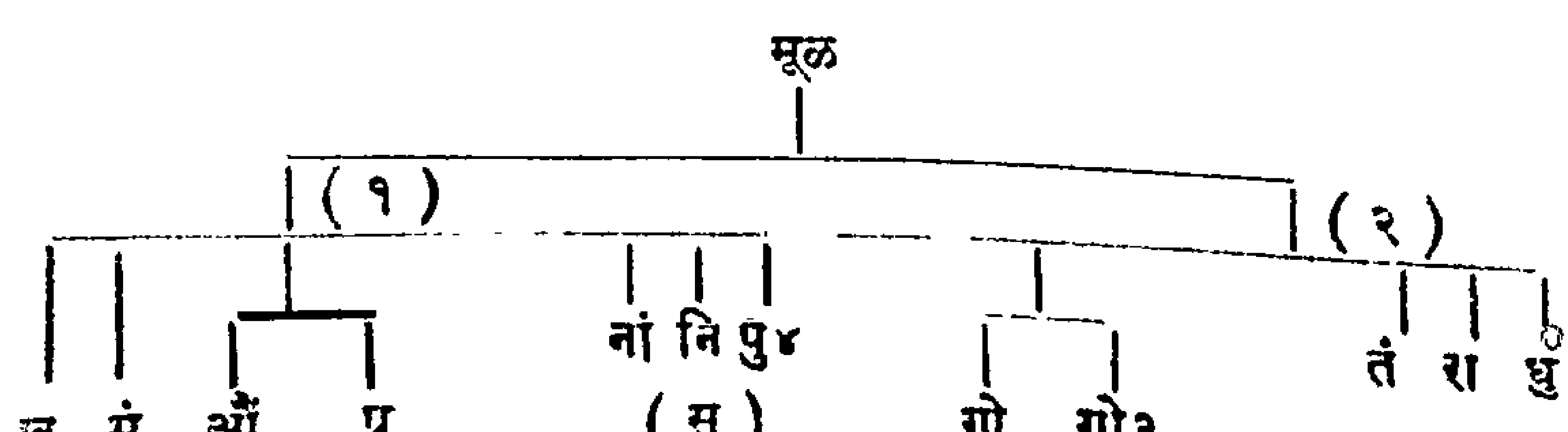

वरील पहिल्या वर्गाला ख वर्ग असें नांव दिलें आहे. यांपैकीं दुसऱ्या वर्गांतील पाठ जास्त शुद्ध व ग्राह्य आहेत.

अर्थाच्या दृष्टीनें सुबोध, काव्याच्या दृष्टीनें सरस व आजच्या व्याकरणाच्या कल्पनां-प्रमाणें शुद्ध असा जो पाठ तो **बरा** ही आपली कल्पना; परंतु हस्तलिखितांच्या पुराव्यावरून जो पाठ कवीच्या हातचा किंवा त्याच्या काळचा असें ठरेल तोच पाठ **खरा. 'बरा'** अणि **'खरा'** यांच्यामधील हा फरक अवश्य लक्षांत ठेवण्यासारखा आहे. पाठसंशोधनामध्यें **'बऱ्या'** पेक्षां **'खरा'** पाठच शुद्ध किंवा ग्राह्य मानावयाचा असतो. एकाद्या कुरूप बाईच्या फोटोमध्यें फरक करून चित्रकाराला तिला अप्सरा बनवितां येईल. हें त्या बाईचें रूप **'बरें'** (सौंदर्याच्या दृष्टीनें) होईल; परंतु **'खरें'** राहणार नाहीं. पाठसंशोधनालाही हाच नियम लागू आहे. एकाद्या कवीच्या काव्यांत असे बदल केल्यास तें काव्य त्या कवीचें म्हणतां येणार नाहीं. जुना **खरा** पाठ अपरिचित, दुर्बोध व आजच्या लेखनपद्धतीला किंवा आजच्या व्याकरणाला धरून नाहीं म्हणून तो बदलणें अशास्त्रीय आहे. ही गोष्ट पुष्कळशा जुन्या लोकांना माहीत नसल्यामुळें जुन्या ग्रंथांच्या संहितांना आज अशुद्ध व भिन्न स्वरूप प्राप्त झालें आहे. काव्यसंग्रहप्रतींत असे पुष्कळ संस्कार केलेले आहेत. लेखनपद्धतीसंबंधीं आम्हीं स्वीकारलेल्या मार्गाचें साधार विवेचन पहिल्या खंडाच्या प्राक्कथनांत केलेलें आहे, तें वाचकांनीं जरूर पाहावें.

आपल्यापुढें असलेल्या संस्कृत महाभारताच्या नीळकंठी संहितेला धरून जे मुक्तेश्वरी महाभारतांत पाठ नाहींत ते अशुद्ध असेंही म्हणण्याची कांहीं लोकांची प्रवृत्ति आहे. **नि** म्हणजे 'काव्यसंग्रह'प्रतींत तर असे बरेच बदल करण्यांत आलेले दिसतात. संस्कृत महाभारताच्या निरनिराळ्या पोथ्यांमध्येंही विलक्षण पाठांतरें असतात. आपल्यापुढें असलेलीच महाभारताची संहिता मुक्तेश्वरापुढें होती, असें मानणें चुकीचें होईल.

वरील धोरण लक्षांत ठेविलें म्हणजे आदिपर्वाची पुढील संहिता वाचतांना वाचकाला गोंधळल्यासारखें होणार नाहीं.

पाठांतरें देतांना निरनिराळ्या हस्तलिखितांचीं बोधाक्षरें वर दिलेलींच आहेत. पु पु४ किंवा गो गो २ अशा दोन हस्तलिखितांत एकच पाठ असल्यास तीं अनुक्रमें पु·४ व गो·२ अशीं दाखविलीं आहेत. (+) खूण आहे तो अधिक पाठ व (–) खूण आहे तो कमी पाठ समजावा. कसरीनें खाल्ल्यामुळें किंवा अन्य कारणानें एकादा पाठ दुर्वाच्य किंवा नष्ट झाला असल्यास तो (× ×) अशी खूण दाखवून निर्दिष्ट केला आहे. प्रक्षिप्त वाटलेल्या ओव्या तळटीपांत पाठांतरांबरोबर दाखविलेल्या आहेत. **प्रसंप्रा** याचा अर्थ 'प्रस्थापित संहितेप्रमाणें' असा समजावा.

जीं अशुद्धें लक्षांत आलीं त्यांचें शुद्धिपत्रक या पुस्तकाच्या शेवटीं जोडिलें आहे. पुस्तक वाचण्यास आरंभ करण्यापूर्वी शुद्धिपत्राप्रमाणें त्याची दुरुस्ती करून घ्यावी, अशी विनंति आहे.

अशा संशोधनाला मनाची एकाग्रता व बारीक सारीक तपशिलांत शिरण्यास भरपूर सवड व स्वास्थ्य पाहिजे. इतर जबाबदाऱ्या सांभाळून आहे त्या परिस्थितींत जें करतां आलें तें यथाशक्ति व यथामति केलेलें आहे. तें अगदीं निर्दोष आहे किंवा अखेरचें आहे असा आमचा मुळींच दावा नाहीं. कै. डॉ. वि. स. सुखटणकर यांच्यासारख्या विद्वानानीं आपल्या संस्कृत महाभारताच्या पहिल्या खंडाच्या (१९२७) प्रस्तावनेंत काढलेले उद्गार आम्हीं आदिपर्वाच्या मागच्या खंडांत उद्धृत केले होते, तेच पुनः येथें देतों—

"......that in these circumstances the editor will occasionally make mistakes–at times perhaps gross mistakes–is as certain as inevitable; for it is to be feared that there is no royal road to success in this incomparably difficult field... More than one attempt will probably have to be made before the ideal is attained. It will, therefore, be prudent not to expect too much from the *first* critical edition, nor to claim too much for it."

या ग्रंथाच्या शेवटीं जो शब्दकोश जोडला आहे तो सर्वसामान्य वाचकांच्या उपयोगाकरितां आहे. विद्यार्थ्यांनीं या आयत्या कोशावर अवलंबून न रहातां स्वतःच योग्य प्रतिशब्द शोधून स्वतंत्रपणें अर्थ लावण्याचा प्रयत्न करावा.

आभार

आदिपर्वाच्या प्रस्तुत चवथ्या खंडाच्या प्रकाशनाला मुंबई विद्यापीठानें ७५० आणि पुणें विद्यापीठानें ७५० रुपयांची देणगी दिली, याबद्दल आम्ही या दोन्ही विद्यापीठांचे आभारी आहोंत.

मुंबई सरकार आणि मुंबई व पुणें विद्यापीठांप्रमाणेंच मराठी भाषिकांचीं जीं इतर सरकारें व विद्यापीठें आहेत त्यांच्याकडूनही मराठी संशोधनमंडळाला मदत मिळणें योग्य आहे. मराठी संशोधनमंडळाचें कार्यालय जरी मुंबई शहरांत असलें, तरी पण तें करीत असलेलें कार्य साऱ्या मराठी भाषिकांकरितां आहे. बृहन्महाराष्ट्रांतील इतर संस्थांनीं व व्यक्तींनींही या कार्याला आपल्या शक्त्यनुसार हातभार लावणें त्यांचें कर्तव्य ठरतें. हे आपलें कर्तव्य जर सर्वांनीं जाणलें तर मुक्तेश्वराचीं उपलब्ध पांचही पर्वें शुद्ध स्वरूपांत आम्ही प्रसिद्ध करूंच, परंतु इतर कवींचीं पुढील पर्वें त्यांना जोडून 'चक्री महाभारत' महाराष्ट्राला सादर करणें आम्हांला शक्य होईल. याशिवाय कितीतरी अप्रकाशित ग्रंथांचें प्रसिद्धीकरण व द्रव्याच्या अभावीं अडून राहिलेले आमचे इतर बहुसंख्य संकल्प आम्हांला तडीस नेतां येतील.

१० अक्टोबर १९५९ **अ. का. प्रियोळकर**

मुक्तेश्वर

कवि या दृष्टीनें जुन्या मराठी वाङ्मयांत मुक्तेश्वराचें स्थान पहिलें आहे, ही गोष्ट त्याच्याविषयीं जुन्या-नव्या पंडितांनीं जे उद्गार काढले आहेत, त्यांच्यावरून स्पष्ट दिसून येते.[1] मुक्तेश्वर हा जरी 'लोकोत्तर' कवि असला तरी त्याच्यासंबंधीं वैयक्तिक माहिती असावी तितकी उपलब्ध नाहीं. युरोपांत तेथील अत्यंत जुन्या कवींच्याही चरित्रावर नवा प्रकाश पाडणारे समकालीन कागदपत्र मिळूं शकतात. फार काय, मुक्तेश्वराच्याही पूर्वीचा आपल्या मराठीचा इंग्रज कवि, तोमास स्टीफन्स, याचीं स्वाक्षरीसह दोन अस्सल नवीं पत्रें अलिकडेच रोम येथें उपलब्ध झालीं आहेत.[2] आपल्या इकडील जुन्या महाराष्ट्रीय मराठी कवींची स्वाक्षरी सोडाच, परंतु मोरोपंतासारखा एकादा अलीकडचा कवि वगळला तर खात्रीलायक म्हणतां येण्यासारखें त्यांचें हस्ताक्षरही उपलब्ध नाहीं !

ज्यांच्याभोवतीं भाविकतेचें वलय असतें अशा संतकवींचा संप्रदाय निर्माण होतो, व त्यांच्या शिष्यप्रशिष्यांमुळें चमत्कारपूर्ण कां होईना, खरीखोटी अतिशयोक्तीची माहिती जमा होते व ती मागें राहूं शकते. मुक्तेश्वर हा संतकवि नसून कलाकवि आहे. त्यामुळें अशाप्रकारें त्याची विशेष माहिती सांपडत नाहीं. तरीपण समाधानाची गोष्ट ही कीं, त्यानें आपल्या ग्रंथांमध्यें स्वतःसंबंधीं माहिती मधून मधून नमूद करून ठेवलेली आहे. पण त्याचें वाङ्मय शुद्ध स्वरूपांत आपल्यापुढें नसल्यामुळें अपपाठांनीं माहितीला क्वचित् विकृत स्वरूप प्राप्त झालें असून त्यापासून भलतेच समज पुढें आले. मुक्तेश्वराच्याच शब्दांत मुक्तेश्वर आपणास कसा दिसतो हें आतां पाहूं :—

१. मुक्तेश्वर हा एकनाथाच्या मुलीचा मुलगा होता :—

मातृजनक जनार्दनी । **येकनाथ** नमियेला ॥
— आदि० अ. १,७७.

गुरु म्हणूनही त्यानें एकनाथाचा निर्देश केला आहे :—

मुक्तेश्वरें **एकनाथु** । यातें साष्टांग प्रणिपातु ।
गुरुस्वरूप म्हणोनि हेतु । ग्रंथारंभीं वंदावा ॥
— वन० उपोद्घात.

२. त्याचें वास्तव्यस्थान गोदावरीचा कांठ, गोत्र अत्रि, वडिलांचें नांव चिंतामणि व स्वतःचें मूळ वैयक्तिक नांव मुद्गल असें होतें :—

---

१. आदिपर्वाच्या पहिल्या खंडाच्या आरंभीं जोडलेला 'श्रीमुक्तेश्वराचा शोध' हा निबंध पहा. पृ. १–४.

२. अन्नमलाईनगर (मद्रास) येथें सर राधाकृष्णन् यांच्या अध्यक्षतेखालीं १९५५ मध्यें भरलेल्या अखिलभारतीय प्राच्यपरिषदेपुढें आम्हीं या पत्रासंबंधीं इतिहास-विभागांत एक निबंध वाचला. (The Journal of the University of Bombay, Vol. XXV, Part 2, September 1956)

सुचिरसहजवासें **गौतमीच्या तटाकीं** ।
अतुट भजनपंथें पंथ टाकीत टाकी ।
द्विजवर कवि**नामा मुद्गल अत्रिगोत्री** ।
— रामायण, (युद्धकांड) ४७.

प्रसिद्ध महाराष्ट्रदेशीं । **गोदावरीतट**निवासी ।
अत्रिगोत्रपवित्रवंशीं । जन्म जाला जयातें ।
तो **चिंतामणिभूदेवकुमर** । श्रीदत्तांघ्रिपादाब्जभ्रमर ।
श्रोतयां विनवी मुक्तेश्वर । क्षमा कीजे समस्तीं ॥
— आदि० (उपसंहार).

गोदावरीतटनिवासी । **अत्रिगोत्री** पवित्र ऋषी ।
चिंतामणि गुणैकरासी- । पासाव जन्म जयाचा ॥
तो **मुद्गल चिंतामणिसुत** । **लीलाविश्वंभरा**नुग्रहीत ।
व्यासभारतींचा अर्थ । महाराष्ट्र बोलिला ।।
—— सभा० (उपसंहार).

'मुक्तेश्वर' हें मुद्रानाम आपल्या आराध्यदेवतेच्या नांवावरून भारत रचतांना त्यानें धारण केलें.

मुक्तेश्वर आपल्या आईचें नांव कोठेंही नमूद करीत नाहीं. महीपतीनें भक्तिविजयांत (अ. २३) **गोदावरी** ही एकनाथाची कन्या व चिंतोपंताची बायको म्हटलें आहे. ग्रंथमालेंत (सप्टेंबर १९०२) प्रसिद्ध झालेल्या ता. २२ जुलै १७२७ व ३ मे १७५९ च्या कोल्हापुरच्या छत्रपतीच्या सनदांत मुक्तेश्वराच्या आईचा उल्लेख **गंगा** असा केलेला आहे. राजवाडे म्हणतात तसें **गोदावरी** हें तिचें माहेरचें नांव आणि **गंगा** हें सासरचें नांव असेल; किंवा गोदावरी नदीलाच गंगा हें दुसरें नांव प्रचारांत असल्यामुळें गोदावरीबद्दल गंगा असाही नांवाचा घोंटाळा झाला असणें शक्य आहे. "मुक्तेश्वरानें आपल्या मातापितरांच्या नांवाचा निर्देश 'लीला-विश्वंभर' या सामासिक पदानें केला आहे," असें काव्यसंग्रहकार ठिकठिकाणीं म्हणतात तें आम्हांला मान्य नाहीं. 'लीलाविश्वंभर' हें त्याच्या आराध्यदेवतेचें म्हणजे दत्तात्रयाचें नांव आहे.

३. कोल्हापुरची महालक्ष्मी व सोनारीचा भैरव या मुक्तेश्वराच्या कुलदेवताः—

करवीर**लक्ष्मी** विष्णुभाजा । **भैरव** सुवर्णपुरींचा राजा ।
उभय कुळदेवतीं माझा । मस्तक पायें स्पर्शिला ॥ —आदि० (उपसंहार).

नमूं करवीरनिवासिनी । जे **महालक्ष्मी** विश्वजननी ।
वंदूं **सोनारी भैरव** । तेणें दिधला हा गौरव । —सभा० (मंगलाचरण).

या आपल्या कुलदेवतांच्या आरत्याही मुक्तेश्वरानें लिहिलेल्या उपलब्ध आहेत.

४. 'मुक्तेश्वर' हें या कवीच्या आराध्यदेवतेचें नांव आहे. मुक्तेश्वर म्हणजे शिवस्वरूपी दत्तात्रय. त्यालाच तो विश्वंभर किंवा लीलाविश्वंभर याही नांवानें संबोधतो:—

(१) देवतात्मक मुक्तेश्वराचे निर्देश पहा:—

कवतुकें वदेल कवीची वाणी । **मुक्तेश्वरप्रसादें** । —आदि० १–१९३.
कवि **मुक्तेश्वर शूलपाणी** । त्याचेनि प्रसादें हे वाणी ।
सुखी करो श्रोतियां ॥—आदि० ४–१८८.
मुक्तेश्वरप्रसादें ह्मणे । कविकिंकर आवडी ।—आदि० ५–१३१.
मुक्तेश्वर अवधूतमूर्ती । तत्प्रसादें श्रोतयांप्रती । कविकिंकर अनुवादे ॥
—आदि० १३–१२९.

(२) मुक्तेश्वर म्हणजेच लीलाविश्वंभर :—

आदिकवीचा आदिगुरु । विश्वेश **लीलाविश्वंभरू** ।
भक्तिशक्ती **मुक्तेश्वरु** । वाक्यपुष्पीं अर्चिजे ॥ —आदि० १४–१६६.
परेश **लीलाविश्वंभरू** । **मुक्तीश**वाणी **मुक्तेश्वरु** ।
वदेल तेथें प्रेमादरु । सज्जनीं केला पाहिजे ॥ —आदि० २१–८८.

(३) लीलाविश्वंभर म्हणजेच दत्तात्रेय :—

विश्वेश **लीलाविश्वंभरू** । **दत्तात्रय** जगद्गुरु ।
तत्प्रसादें मुक्तेश्वरु । निरोपी तें परिसावें ॥— आदि० २६–१२२.
चिन्मूर्ति **लीलाविश्वंभरू** । **दत्तात्रय** जगद्गुरु ।
त्याचेनि नामें मुक्तेश्वरू । कथा बोले भारती ॥— आदि० ३३–३८.
लीलाविश्वंभर स्वामियां । **दत्तात्रया** जगदात्मया ।
मनोभावें वंदूनि पायां । मुक्तेश्वर अनुवादे ॥— आदि ४६–८६.
लीलाविश्वंभर ईश्वरु । **दत्तात्रेय** जगद्गुरु ।
ज्याचेनि नामें भवसागरु । मागां तरले असंख्य ॥— सभा० १–६.
ॐ नमो जी **विश्वंभरु** । तो देव **दत्तात्रय** जगद्गुरु ।
जनार्दना अभयकरु । कटाक्षेंशीं बाणला ॥— एकनाथचरित्र.

वरील ओव्यांवरून लीलाविश्वंभर म्हणजे मुक्तेश्वराचीं मातापितरें नसून तो कोण आहे तें सहज कळून येईल.

५. विश्वंभर किंवा लीलाविश्वंभर याचा गुरु म्हणूनही हा कवि निर्देश करतो :—

परी विश्वंभर**गुरु**प्रसादें । मुक्तेश वदे आरुषशब्दें ।—आदि० ९–९७.
पवित्र मुक्तेश्वराचें वदन । विश्वंभर **गुरु**नामें ।—सभा० १४–१७१.
विश्वंभरश्री**गुरु**च्या प्रसादें । आनंदवाचा वदलों विनोदें ।—रामायण.
लीलाविश्वंभर **गुरु**चरणीं । पुष्पांजली वचनसुमनीं ।
मुक्तेश्वरें अर्पूनी मनीं । कृतकृत्यता मानिली ॥—वन० उपसंहार.

लीला ही मुक्तेश्वराची आई व विश्वंभर हा त्याचा बाप ह्या कल्पनेला जरी काव्यसंग्रहकार, राजवाडे, पांगारकर वगैरेंनीं उचलून धरलें असलें तरी बाळकृष्ण अनंत भिडे व दा. के. ओक यांनीं ती त्याज्य ठरविली आहे. परंतु विश्वंभरबोवा नांवाचा कवीचा मानवी गुरु होता, अशी त्यांची समजूत झालेली दिसते. वास्तविक आराध्यदेवतेलाच मुक्तेश्वर गुरुस्वरूप मानतो. पहाः—

मुक्तेश्वराचा **श्रीगुरु** । **दत्तात्रय** हा अवतारु ॥–सभा० ८–१६८.
शक्रविधिच्या मस्तकीं । ज्याची पादुका मिरवे निकी ।
तो **विश्वंभर गुरु पिनाकी** । विष्णु आपण विश्वात्मा ॥–विराट० ८–१२१.
सद्गुरुपांडुरंगचरणीं । स्पर्शों आली प्रवाहें ॥—आदि० ३२–१०४.
लीळाविश्वंभर **सद्गुरु** । सकळ सिद्धांचा ईश्वरु ।—आदि० ४८–११६.
मुक्तेश्वराचा श्रीगुरु । **दत्तात्रय** परब्रह्म अवतारु ।–हनुमंताख्यान.

सभापर्वाच्या अखेरीला काव्यसंग्रहादि जुन्या प्रतींच्या शेवटीं असलेल्या

तो मुद्गल चिंतामणिसुत । **लीलाविश्वंभर जगविख्यात** ।
व्यासभारतीचा अर्थ । महाराष्ट्र बोलिला ॥

या ओवींतील दुसऱ्या चरणांतील अर्थहीन **अप**पाठामुळें पुष्कळांचा चिंतामणि म्हणजेच लीलाविश्वंभर असा चुकीचा समज झाला. वास्तविक, विश्वसनीय अशा सभापर्वाच्या अनेक हस्तलिखितांमध्यें 'लीलाविश्वंभर जगविख्यात' या चरणाऐवजीं **लीलाविश्वंभरानुग्रहीत** । असा चरण आहे आणि तोच खरा पाठ आहे. 'लीलाविश्वंभरानुग्रहीत' असें या कवीनें स्वतः अन्यत्रही ठिकठिकाणीं म्हटलें आहे. (सभा० २–१३३, वन० १–१६०, ४–१६२).

६. एकनाथाचा गुरु जनार्दनस्वामी हा दत्तोपासक होता व त्याचाच सांप्रदाय एकनाथ व मुक्तेश्वर यांनीं पुढें चालविला :—

'एकनाथचरित्रा'च्या आरंभीं मुक्तेश्वर म्हणतो,

ॐ नमो जी विश्वंभरु । तो देव **दत्तात्रय** जगद्गुरु ।
जनार्दना अभयकरु । कटाक्षेंशीं बाणला ॥

आणि शेवटीं लिहितो,

एका जनार्दनीं स्वार्थ । मुक्तेश्वराचा मुख्य परमार्थ ।
धरूनि मूळचें सूत्र । लीलाविश्वंभर म्हणविलें ॥

आपणास 'श्रीदत्तांघ्रिपद्मभ्रमर' असें मुक्तेश्वरानें ठिकठिकाणीं म्हणविलें आहे. (आदि० ८–९२, ११–१७१)

एकनाथमुक्तेश्वराचा दत्तात्रयपंथ म्हणजेच अवधूतपंथ असावा. अवधूतपंथ हा नाथपंथाचीच एक शाखा असून त्याचा संस्थापक गोरक्षनाथ होता, असें कै. सरदार ना. य. मिरीकर लिहितात.[3] एकनाथानें आपल्या एका अभंगांत (२०२) 'अत्रिनाथ दीनानाथ

३ **श्रीज्ञानेश्वरदर्शन**, भा. १, अहमदनगर, १९३४, पृ. ५०.

अ. क्र. २०२४... दि: ....
मुक्तेश्वर ...१५१८ (१२)१५

ब्रह्मरूप दत्तगुरु । ' असें म्हटलें आहे ' नारायण विधि अत्रिनाथ । दत्त जनार्दन एकनाथ ' ही परंपरा सांगणारा एकनाथांचा दुसरा एक अभंग[४] आहे :—

जो निर्गुण निराभास । जेथून उद्भव शबल ब्रह्मास ।
आदिनारायण ह्मणती ज्यास । तो आदिगुरु सर्वांस ।। १ ।।

तयाचा ब्रह्मा अनुग्रहीत । ब्रह्मा अत्रीस उपदेशीत ।
अत्रीपाद प्रसादीत । **श्रीदत्तात्रेय अवधूत** ॥ २ ॥

दत्तात्रेयपरंपरा । सहस्रार्जुन यदु दुसरा ।
जनार्दन शिष्य तिसरा । केला कलीयुगीं खरा ।। ३ ।।

जनार्दनकृपेस्तव जाण । समूळ निरसलें भवबंधन ।
एका जनार्दना शरण । झाली परंपरा संपूर्ण ॥ ४ ॥

मुक्तेश्वरानें एकनाथाचा गुरु म्हणून निर्देश केल्याचा उल्लेख वर आलाच आहे. मुक्तेश्वराच्या आदिपर्वाच्या संशोधित प्रतीमध्यें दोन ठिकाणीं '**मुक्तिनाथ**' असा अध्यायाच्या शेवटास पाठ आढळतो :-

सेवा ह्मणे कविकिंकर । '**मुक्तिनाथ**' श्रोतियां ॥ -(आदि० १२).
मुक्तिनाथ कवि वदे -(आदि० ४४).

या सूचक नामांतरावरून एकनाथाची परंपरा पुढें चालविण्याचा कविमुक्तेश्वराचा भाव व्यक्त होतो·

'मुक्तेश्वर जो मी **अवधूत**' (आदि० १-४४),
'मुक्तेश्वर **अवधूत**मूर्ती ' (आदि० १३-१२९),
अवधूतपदजळसरोवरीं । मुक्तेश्वर सप्रेम शफरी ।'(आदि० २९-१७२),

या निर्देशांवरून मुक्तेश्वराची अवधूतपंथाविषयींची निष्ठा दिसून येते. शिव व विष्णु यांच्यामध्यें भेद नसून एकाच देवतेचीं तीं दोन अंगें आहेत, हें दाखविण्याकरितां श्री दत्तात्रयाची उपासना प्रथम सुरू झालेली दिसते; परंतु या अवधूतसांप्रदायांत पुढें शैव व वैष्णव असे दोन भेद निर्माण झाले असें म्हणतात. लीलाविश्वंभराच्या परब्रह्मस्वरूपाची मुक्तेश्वरानें दोन प्रकारें कल्पना केली आहे. आदिपर्वाच्या आरंभींच पहिल्या पंचायतनस्वरूपाचें त्यानें पुढील-प्रमाणें वर्णन केलें आहे :—

ॐ नमो लीलाविश्वंभरा स्वामी । तुझिये स्वरूपपरब्रह्मीं ।
पंचायतन पंचनामीं । कल्पिजेती अवयव ॥ १ ॥

---

४ **श्रीएकनाथमहाराजांच्या अभंगांची गाथा** – (तुकारामतात्या), मुंबई, १९०३, अभंग ७२.

तेथें **शिव** तो निज मस्तक । **विष्णुसूर्य** द्वय हस्तक ।
सव्य चरण **विनायक** । वाम तो **शक्ति** साजिरा ॥ २ ॥

लगेच पांचव्या ओवींत दुसऱ्या त्रिमूर्तिस्वरूपाचें म्हणजे श्री दत्तात्रयस्वरूपाचें त्यानें वर्णन केलें आहे तें पहा :—

कां नाभिपाद्‌ांत **कमळासनु** ।
मध्यकंठांत **रमारमणु** ।
स्कंधावरुता **त्रिलोचनु** ।
अंगत्रयीं जो येकु ॥ ५ ॥

यावरून मुक्तेश्वर हा अवधूतसांप्रदायी शैव म्हणावा लागतो.

७. या कवीनें आपलें श्लोकरामायण प्रथम लिहिलेलें दिसतें. या ग्रंथाला ‘ संक्षेपरामायण ’ असें त्यानें नांव दिलें आहे. युद्धकांडाच्या अखेरीला ‘ सादरें शेवटीं ग्रंथ नेला ’ असें म्हणून,

द्विजवर कविनामा मुद्गल अत्रिगोत्रीं ।
विमल वचनमुक्तीं लेववी संतश्रोत्रीं ॥

या श्लोकांत ‘ मुद्गल ’ असें आपलें मुद्रानाम त्यानें नोंदलें आहे.

मुक्तेश्वरकृत रामायणाच्या उपलब्ध प्रतींत सांपडणारे आरंभींचे तीन संस्कृत श्लोक व शेवटचें उत्तरकांड हे भाग मूळ संक्षेपरामायणाला मागाहून जोडले गेले असावेत. त्यांत ‘ मुक्तेश ’ किंवा ‘ मुक्तेश्वर ’ हें त्यानें पुढें धारण केलेलें नांव नमूद आहे.

तो **मुद्गल** चिंतामणिसुत । लीलाविश्वंभरानुग्रहीत ।

या सभापर्वाच्या अखेरीच्या उपरिनिर्दिष्ट ओवींत ‘ मुद्गल ’ हें मूळ आपलें व्यक्तिनामच कवीनें गोवलें आहे ‘ **चिंतामणिसुत मुद्गलीं** सुख ठेलें । ’ किंवा ‘ **मुद्गल चिंतामणि** अनुसरे जाणा । ’ असे शेवटास चरण असलेल्याही कविता अलीकडे आम्हांला उपलब्ध झाल्या. त्या ‘ मुक्तेश्वर ’ हें पारमार्थिक नांव धारण करण्याच्या अगोदर या कवीनें रचिलेल्या उघड दिसतात. वरील ओव्यांत आढळणारें ‘ मुद्गल ’ हें व्यक्तिनाम नसून उपनाम आहे, असा कांहीं लोकांचा आग्रह आहे; तो कितपत योग्य आहे तें वाचकांनींच ठरवावें. भिडे व भावे मुद्गल हें कवीचें व्यक्तिनामच मानतात. पांगारकरांच्या ‘ कविवर्य मुक्तेश्वर ’

या पुस्तकाचें परीक्षण करतांना 'महाराष्ट्र–साहित्य'[5] मासिकांत भिडयांनीं आपल्या मताचा जोरानें पुनः पुरस्कार केलेला नुकताच आमच्या वाचनांत आला.

८. मुद्गल हें जरी कवीचें मूळ व्यक्तिनाम असलें तरी 'मुक्तेश्वर' हें नवें नांव त्यानें केव्हां व कसें धारण केलें, यासंबंधीं आदिपर्वाच्या आरंभींच तो म्हणतोः—

हो. कां डोळसु पायाळ निका । परी गुरुआज्ञेचें अंजन देखा ।
प्रसन्नतेची भाग्यरेखा । नसतां निधान कैं जोडे ॥ ४० ॥

ह्मणवुनी देवतारूपें वहिला । येक श्रीगुरु म्यां स्तविला ।
अभेदभक्तिचेनि भुलला । आज्ञापितु निजमुखें ॥ ४१ ॥

ह्मणे रे बाळकें घेतला थाया । तो साच करोनि दाखवी माया ।
तेवीं त्वां आदरिलें तें वायां । केवीं आह्मीं धाडणें ॥ ४३ ॥

मुक्तेश्वर जो मी अवधूत । माझेनि नामें मुद्रांकित ।
कथा विस्तारीं भारत । महाराष्ट्रपदबंधीं ॥ ४४ ॥

'मुक्तेश्वर' हा देवतावाचक शब्द हा कवि आदिपर्वाच्या आरंभींच्या कांहीं अध्यायांतच वापरतो; परंतु आराध्यदेवता व कवि यांचें नांव एकच झाल्यामुळें घोटाळा होऊं नये म्हणून पुढें 'लीलाविश्वंभर' याच नांवानें तो आराध्यदेवतेचा निर्देश करतो तरीपण आराध्यदेवतेचें नांव धारण करून आपण भारतकथा वर्णन करतों असें त्यानें पुढेंही म्हटलें आहे हें पुढील ओवीवरून दिसतें :—

चिन्मूर्ति लीलाविश्वंभरू । दत्तात्रय जगद्गुरु ।
त्याचेनि **नामें** मुक्तेश्वरू । कथा बोले भारती ॥ —आदि० ३३–३८.

कवीच्या आत्मचरित्रपर शब्दांत दिलेल्या या माहितीबद्दल शंका घेण्यास कारण आहे, असें आम्हांला वाटत नाहीं. हा **श्रीमुक्तेश्वर** देव कुठला हा मात्र प्रश्न आहे. म्हणूनच 'श्रीमुक्तेश्वराचा शोध' (search) हें नांव आदिपर्वाच्या पहिल्या दोन खंडांना आरंभीं जोडलेल्या निबंधाला आम्हीं दिलें होतें. महाराष्ट्रांत मुक्तेश्वराचीं देवालयें आहेत, हें प्रथम आम्हांला माहीत नव्हतें. आदिपर्वाच्या आरंभीं मुक्तेश्वरानें दक्षिणेंतील कांचीचा वरदराज वगैरे अनेक देवतांना नमन केलें असल्यामुळें कांचीला असलेला श्रीमुक्तेश्वरच आपल्या कवीची आराध्यदेवता तर नसेल, अशी आम्हांला प्रथम शंका आली. त्या देवालयाचा म्हणून एक फोटो आदिपर्वाच्या पहिल्या खंडांत आम्हीं प्रसिद्धही केला. अलिकडे दक्षिणेंतील कांहीं क्षेत्रें आम्हीं पाहिलीं. आणि कांचीला जाऊन या मुक्तेश्वराचें दर्शन घेण्याचा प्रयत्न केला; परंतु मुक्तेश्वराच्या देवालयाचा म्हणून जो उपरिनिर्दिष्ट फोटो आर्क्यॉलॉजिकल डिपार्टमेंट सदर्न सर्कलनें (मद्रास) आमच्याकडे पाठविला तो मुक्तेश्वराच्या देवळाचा नसून मातंगेश्वराच्या देवळाचा आहे, असें आम्हांस दिसून आलें ! श्रीमुक्तेश्वराचें निराळेंच एक लहान देवालय आहे, तेंही आम्हीं पाहिलें.

अलीकडे महाराष्ट्रांत अनेक ठिकाणीं श्रीमुक्तेश्वराचीं देवालयें असल्याचें आढळून आल्यामुळें आपल्या कवीच्या आराध्यदेवतेचा शोध करण्यास मद्रासपर्यंत दूर जाण्याचें

---

५ महाराष्ट्र-साहित्य, मुंबई, पुस्तक ३, अ. १० (१९२२). पृ० २७९.

कारण आहे, असें वाटत नाहीं. (महिकावतीच्या बखरीमध्यें " प्रतापश्या मुक्तेश्वरीं स्नानास आतां आंधेरिस देशक मिळोन मारिला," असें वर्णन आहे[६] त्यावरून बृहन्मुंबईतही श्रीमुक्तेश्वराचें देवालय होतें असें दिसतें.) एकंदर विचार करतां पैठणच्या शेजारींच प्रवरा-गोदावरीसंगमावर असलेला कायगांव येथील श्रीमुक्तेश्वर हाच आमच्या कवीची आराध्यदेवता असणें जास्त संभवनीय आहे, असें आम्हांस वाटतें.

कवि मुक्तेश्वराचे अखेरचे दिवस कुरुंदवाडजवळ तेरवाड या गांवांत गेलेले दिसतात. त्याच्या पूजेच्या पादुका असललें एक लहानसें देऊळ तिकडे आहे. मुक्तेश्वराचें वृंदावन तिकडे असल्याचा कोल्हापूरच्या छत्रपतीच्या सनदांत निर्देश आढळतो; परंतु आज तें तेथें दिसत नाहीं. आम्ही तिकडे गेलों असतां मुक्तेश्वराच्या वंशजांकडून पुरानें तें वाहून गेल्याचें सांगण्यांत आलें.

मुक्तेश्वराच्या चरित्रापेक्षां त्याचें वाङ्मय जास्त महत्त्वाचें आहे. त्यानें प्रथम लिहिलेल्या श्लोकरामायणाचा उल्लेख वर आलाच आहे. मुक्तेश्वराचीं आदि, सभा, वन आणि विराट अशीं चारच पर्वें प्रथम उपलब्ध होतीं. अलीकडे त्याच्या नांवावर सौप्तिक हें मधलेंच एक पर्व सांपडल्यामुळें भारताची इतर पर्वेंही आज ना उद्यां उपलब्ध होतील अशी आशा बाळगण्यास जागा झाली; परंतु गेल्या दहा वर्षांत जो आम्हीं मुक्तेश्वरवाङ्मयाचा सर्वत्र कसून शोध केला, त्यावरून ती अनाठायीं म्हणावी लागते. 'मुक्तेश्वरकृत स्फुट काव्यें,' या पुस्तकांत प्रसिद्ध झालेलीं हरिश्चंद्राख्यान, शुकरंभासंवाद, मूर्खांचीं लक्षणें, हनुमंताख्यान हीं काव्यें मुक्तेश्वराचीं आहेत; परंतु भगवद्गीता, गजेंद्रमोक्ष, विश्वामित्रभोजन, दुर्योधनशल्य-परिस्फोट, अर्जुनकामपूर्ति ही काव्यें व कांहीं पदें महाभारतकार-मुक्तेश्वराचीं असतील असें त्यांच्या भाषेवरून आह्मांस वाटत नाहीं. नांदेडचे रा. वि. अं. कानोले यांना अलीकडे रामायणाचें एक त्रुटित ओवीबद्ध उतरकांड सांपडलें आहे व तें मुक्तेश्वराचें असावें, असें त्यांचें म्हणणें आहे. याच उत्तरकांडाची एक संपूर्ण प्रत आम्हांस सांपडली असून आणखीही अशा दोन संपूर्ण प्रती उपलब्ध असल्याचें कळतें. त्या मिळविण्याचा आमचा प्रयत्न असून या काव्याची एक संशोधित प्रत तयार करण्याचा आमचा विचार आहे. म्हणजे हें काव्य मुक्तेश्वराचेंच आहे कीं काय हें निर्णयात्मक रीतीनें सांगतां येईल.

मुक्तेश्वराच्या सभा, वन व विराट या पर्वांच्या संशोधित प्रती तयार करण्याची आमच्या कांहीं विद्यार्थी मित्रांची मनीषा आहे. त्या प्रती तयार झाल्यावर मुक्तेश्वरी वाङ्मयावर एक समालोचनपर स्वतंत्र ग्रंथ आम्हीं प्रसिद्ध करूं इच्छितों.

मुक्तेश्वराचें चरित्र व काव्य यासंबंधीं जास्त तपशीलवार माहिती तसेंच मुक्तेश्वरकृत व मुक्तेश्वरविषयक वाङ्मयाची यादी आदिपर्वाच्या पहिल्या खंडांत दिली आहे, तीही जिज्ञासू वाचकांनीं अवश्य पहावी, अशी आमची सूचना आहे.

---

६ महिकावती ऊर्फ माहीमची बखर, सं. वि. का. राजवाडे, श. १८४६. पृ. ५८.

मुक्तेश्वरकृत महाभारत

आदिपर्व

खंड चवथा

चवथ्या खंडांतील कथाभाग

अध्याय ३९ वा—द्रुपदास पुत्र व कन्या यांची प्राप्ति (१–६३), द्रौपदीच्या स्वयंवराची वातमी पांडवांस कळते (६४–८२), स्वयंवरास जाण्यास पांडवांना व्यासाचा आदेश (८३-९९). पृ० ८२६–८३८

अध्याय ४० वा—अर्जुनास चित्ररथ गंधर्व चक्षुषीविद्या देतो (१–४७), तापत्याचा जन्म (४८–६१), वसिष्ठाख्यान (६२–१२९), पराशराचें राक्षससत्र व और्वाख्यान (१३०–१६९). पृ० ८३९–८६१

अध्याय ४१ वा—द्रौपदीस्वयंवरांतील अर्जुनाचा यंत्रभेद. (१–७८); संक्षुब्ध कौरवांबरोबर भीमाचें युद्ध (७९–१५०) पृ० ८६२–८८४

अध्याय ४२ वा—भिक्षुक जांवई मिळाल्याबद्दल द्रुपदाला खंत (१–३१), पांडव ओळख देतात (३२–८३), द्रौपदीला पांच पति कां याबद्दल व्यासाचें निवेदन. (८४–१४८). पृ० ८८५–९१०

अध्याय ४३ वा—द्रौपदीचा विवाहोत्सव. (१–५२). पृ० ९११–९२४

अध्याय ४४ वा—पांडव जिवंत आहेत हें कळून कौरवांमध्यें उडालेली खळबळ (१–५०), कौरवांची द्रुपदावरील स्वारी व पराभव (५१–१२३). पृ० ९२५–९४४

अध्याय ४५ वा—पांडवांच्या आगमनाची धृतराष्ट्र, विदुर, दुर्योधन, भीष्म, द्रोण व कर्ण यांवरील प्रतिक्रिया (१–६४), पांडवांना बोलावण्यास धृतराष्ट्र विदुरास पाठवितो (६५–७३), द्रुपदाकडून पांडवांचा गौरव व त्यांचें हस्तिनापुरास गमन (७४–१०७), पांडवांचें स्वागत व धर्मराजाचा इंद्रप्रस्थ येथें अभिषेक (१०८–१५३), कौरवांचा खेद (१५४–१६१). पृ० ९४५–९६६

अध्याय ४६ वा—इंद्रप्रस्थाची रचना व वर्णन (१–२५), सुंदोपसुंदांचें आख्यान (२६–७७), द्रौपदीविषयीं नारदानें पांडवांना घालून दिलेला नियम (७८–८६). पृ० ९६७–९८१

अध्याय ४७ वा—चोरांपासून ब्राह्मणांच्या गाईंचें रक्षण करण्यांत अर्जुनाकडून झालेला नियमभंग व तीर्थाटण (१–१८), उलुपीची भेट (१९-२८), पुढील यात्रा (२९–३६), चित्रांगदेशीं अर्जुनाचा विवाह (३७–४८), पुढील यात्रा व पंच अप्सरांचा उद्धार (४९–६३), बभ्रुवाहनाचा जन्म (६४–६७), द्वारावतीस गमन व सुभद्राहरण (६८–१३५), इंद्रप्रस्थास आगमन (१३६–१४७). पृ० ९८२–१००४

अध्याय ४८ वा—सुभद्रेचा विवाह (१–३३), सुभद्रा व द्रौपदी यांना पुत्रप्राप्ति (३४–४८), कृष्णार्जुनांचा वनविहार (४९–७२), खांडववनदहनाची मागणी (७३–८७). पृ० १००५–१०२२

अध्याय ४९ वा—श्वेतकेतूच्या यज्ञामुळें अग्नीस उदररोग (१–३७), खांडववनदहन (६८–१४८). पृ० १०२३–१०४८

अध्याय ५० वा—मंदपाल व जरिता या पक्ष्यांचें आख्यान (१–१०६), उपसंहार (१०७–११८). पृ० १०४९–१०६६

२८२९

॥ श्री ॥

अध्याय एकोणचाळिसावा

श्रीगणेशाय नमः

येकचक्र नाम नगरीं । पांडव असतां[1] ऐसिये परी[2] ।
अकस्मात येके[3] अवसरीं[4] । ब्राह्मण येक पातला ॥ १ ॥

निशा क्रमावया[1] वस्ती[2] । ठाव मागे यादवीप्रती ।
सन्मानूनि परम भक्ती । धर्मराजें पूजिला[3] ॥ २ ॥

निशाकाळीं घालूनि शय्या । पार्थ स्वहस्तें[1] चुरी[2] पायां[3] ।
ह्मणे स्वामी कवणा ठायां[4] । गमनइछा[5] सांगीजे ॥ ३ ॥

ब्राह्मण ह्मणे गा[1] सुपवित्रा । जाणें नगरा अहिछत्रा[2] ।
द्रुपदराजपृषद्पुत्रा–। घरीं उत्साह[3] मांडला[4] ॥ ४ ॥

द्रुपदरायाची नंदिनी । जिये नाम याज्ञसेनी ।
अयोनिजा[1] लावण्यखाणी[2] । उपमे आन असेना ॥ ५ ॥

हो कां वैकुंठविलासिनी । अथवा[1] कैलासनगरवासिनी[2] ।
दोंवेगळी[3] उपमा वाणी । देवों नेदी आणिकां[4] ॥ ६ ॥

---

१. १ वर्तती नि , आसतां धु पु४ ; २ परीं पु ख रा ; ३ ते नि मुं , तये पु ख , त्या औं ; ४ अवसरीं नि पु४ मुं गो रा तं.

२. १ क्रमावयाचे नि , कर्मावया औं धु तं , झालिया गो· २ ; २ आर्ती नि , त्वरीती ख ; ३ राहविला नि.

३. १–२ चुरी स्वहस्तें खत्रगं ; ३ पांया नि ; ४ ठाया नि पु मुं गो ; ५ गमनेच्छा नि , गमनेछा औं पु.

४. १ (–) नि ; २ अहीक्षेत्रा गो२, आहीसत्रा धु तं ; ३ उत्सव नि (स प्रसंप्रा) ; ४ मांडिला नि औं पु नां.

५. १ अयोनिज नि धु गो२ ; १–२ अथवा कैलासनिवासिणी मुं.

६. १–२ अयोनिजा लावण्यखाणीं मुं ; ३ दोघींवेगळी नि , दैवावेगळी नां ; ४ आणिका नि पु४ गो.

कुमरी आणि कुमर येक । होमीं प्रसवला पावक ।
त्यांसी योनिसंभव लोक[१] । सांग कैसे[२] उपमावे[३] ॥ ७ ॥
धर्म ह्मणे ब्राह्मणोत्तमा । अग्नीपासाव[१] मनुष्यप्रतिमा[२] ।
जन्मल्या[३] हें कौतुक आह्मां । विस्तारूनि सांगीजे ॥ ८ ॥
तापसी[१] ह्मणे मुनिश्चळ । कथा ऐक[२] पवित्र विमळ[३] ।
श्रवण कीजे[४] तें[५] तात्काळ । फळ पाविजे निर्धारें ॥ ९ ॥
द्रोणें गांजिला पृषदात्मज । पांडवांहातीं[१] हिरतलें[२] राज्य ।
त्या[३] दुःखाची[४] धरूनि लाज । संतापला तळमळी[५] ॥ १० ॥
ह्मणे ब्राह्मणें कपट पोटीं । धरूनि यश साधिलें शृष्टीं[१] ।
जळो हे[२] क्षात्रत्वाची गोष्टी । तृणासाटीं[३] सरेना[४] ॥ ११ ॥
राज्यभोगीं संताप मना । विषाद वाढला[१] चौंगुणा[२] ।
तपोवनीं तपोधना । मंत्रसिद्धा[३] शोधितु ॥ १२ ॥
भाग्यें भागीरथीच्या[१] कुळीं । देखिली[२] विस्तीर्ण[३] ऋषिमंडळी[४] ।
अतपी[५] अव्रती[६] जिये[७] स्थळीं । अंश्नातक[८] असेना ॥ १३ ॥
त्यामाजी[१] श्रेष्ठत्वें प्रसिद्ध । दोघां मिरवे आचार्यशब्दु ।
याज उपयाज सखे[२] बंधु । तपोतेजें[३] आगळे ॥ १४ ॥

---

७. १ देख नां मुं ; २–३ कैसें उपमात्रें पु·४ ख मुं गो·२ रा.
८. १ °पासूनि नि ; २ मानुष प्रतिमा नि; ३ जन्मली नि पु४.
९. १ तापस नि औं पु·४ मुं; २ ऐका औं पु४ ख नां गो·२; ३ निर्मळ नि औं पु मुं गो·२ रा; ४–५ करितां नि.
१०. १ पांडवांहस्तें नि; २ हरितलें नि ख नां मुं गो·२; ३ या पु ख नां मु गो·२; ३–४ याची धु; ४ अवमानाची नि; ५ तळमळीं गो२ रा.
११. १ सृष्टीं नि; २ (–) नि, ते पु४; ३ °साठीं नि धु; ४ जालों धु.
१२. १ वाढे औं मुं, वाढी पु; २ चहूंगुणा नि, °गुणां पु४ ख धु; ३ °सिध नां मुं गो, °सिद्धांत तं, मंत्रसीधि पु४ ख.
१३. १ °रथीचे नि; २–३ विस्तीर्ण देखिली नि खवर्ग; ४ रुषी° पु४ धु; ५ तपी नि; ६ असती नि, आवृति पु४ धु; ७ तये नि; ८ अस्नात स, (+) कोणी नि.
१४. १ त्यांमाजि नि; २ सख्खे नि; ३ तपस्तेजें नि.

ज्यांचा क्रोध ब्रह्मांड जाळी । कृपा बैसवी सुरेंद्रमौळीं ।
रिद्धि[1] सिद्धी[2] पादधूळी–। माजी रुळती सर्वदा ॥ १५ ॥
ब्रह्मऋषि समसमान[1] । संहिताध्ययनिं[2] सांग निपुण[3] ।
कश्यपगोत्री तपोधन[4] । वरें शापें समर्थ[5] ॥ १६ ॥
वडील याज वसे वनीं । कनिष्ट[1] उपयाज आश्रमसदनीं ।
द्रुपदें येवूनियां तया[2] चरणीं । लोटांगण घातलें ॥ १७ ॥
ह्मणे तूं[1] स्वामी[2] समर्थ[3] । पुरवीं माझे[4] मनोरथ[5] ।
अभय देसी तरी यथार्थ[6] । निवेदीन[7] वृतांतु[8] ॥ १८ ॥
उपयाज ह्मणे बोल वचनें । जरी मानलें[1] माझेनि[2] मनें ।
तरी न शकिजे[3] चतुराननें । तें मी शक्त करावया[4] ॥ १९ ॥
समरीं द्रोणातें संव्हारी[1] । ऐसा पुत्र द्यावा उदरीं ।
होय अर्जुना[2] अंतुरी । ऐसी कुमरी दे[3] मातें[4] ॥ २० ॥
इतुका रक्षिल्यां[1] माझा[2] मान[3] । अर्बुदसंख्या अर्पीन धन[4] ।
याहीवेगळें[5] इछिल मन[6] । तें मी सर्व पुरविता[7] ॥ २१ ॥

---

१५. १ **ऋद्धी** नि, **रिधी** पु४ गो; २ **सीधि** पु४.

१६. १ °**समानू** नि; २ °**ध्ययन** नि पु ख नां मुं, °**ध्ययनें** पु४; ३ **ज्ञानू** नि; ४ **तपोधनू** नि; ५ **समर्थू** नि.

१७. १ **कनिष्ठ** नि तं, (–) धु; २ (–) नि खवर्ग.

१८. १–२ **गा तूं** नि औं पु४, **स्वामी तूं** गो·२ रा, **तूं गा** ख नां; ३ **अतिसमर्थू** नि; ४ **माझा** नि मुं; ५ **मनोरथू** नि; ६ **यथार्थू** नि; ७ **व्रतांत** पु४; ८ **वृत्तांता** नि, **व्रतांत** मुं, **निवेदीन** पु४.

१९. १ **मानेल** नि औं पु४ ख नां, **मानिजेल** मुं; २ **माझिया** नि धु; ३ **शंकिजे** नि (स प्रसंप्रा); ४ **द्यावया** धु, **कराव्या** तं.

२०. १ **संहारी** नि मुं; २ (+) **ची** औं पु गो२; ३–४ **देईं मज** धु तं.

२१. १ **रक्षिल्या** गो·२ ख; १–२ **माझा रक्षिलिया** नि, **माझा रक्षिल्यां** औं पु; ३ **मानु** औं पु ख मुं; ४ **धेनु** औं पु धु रा, **धनु** ख मुं; ५ **यावेगळें** नि; ६ **मनु** खवर्ग (**मनें** नां) धु; ७ **पुरवीन** औं पु.

ऐसी परिसोनियां विनंती[1] । ऋषी आदरें न[2] धरी चित्तीं ।
समर्थ जाणोनि अहोरातीं । सेवा करी सद्भावें ॥ २२ ॥
लोटल्यां[1] येक संवत्सर । कृपा[2] द्रवला करुणाकर ।
बोले आज्ञेचें उत्तर । कार्यसिद्धीकारणें[3] ॥ २३ ॥
याज ऋषी वसे वनीं । तपोतेजें तीव्र[1] तरणी ।
नित्यनेमें संहिताध्ययनीं । विष्णुस्मरणीं सावध[2] ॥ २४ ॥
असज्जनाचिया[1] स्मरणा । कदां आतळों[2] नेदी रसना ।
पवित्र पुरुषाचिया गुणा[3] । श्रोत्रीं वक्त्रीं रिघुनिघुं[4] ॥ २५ ॥
नेणतां[1] शुद्धाशुद्ध स्थळ । हातीं न सिवे[2] पडिलें फळ ।
आचारहीनाचें[3] अळुमाळ । अवलोकन करीना ॥ २६ ॥
हेमरत्नादि[1] अनर्घ्य वस्तु । विजनीं[2] पडल्यां न[3] लवी[4] हातु ।
तेथ प्रतिग्रहाची[5] मातु । केवीं झगटे तयासी[6] ॥ २७ ॥
मधुकरें[1] आणिलें[2] अन्न । ब्राह्मण त्यागिती उपेक्षून ।
तें भक्षूनि रक्षी प्राण । स्वादास्वाद न[3] ह्मणतां[4] ॥ २८ ॥
तयाप्रति[1] जाऊनि विनीत । निवेदीं आपुलें मनोगत ।
तेणें अंगीकारिल्यां अर्थ । इछिला[2] तो पावसी ॥ २९ ॥

---

२२. १ विनती खवर्ग (श्रोत्तीं ख); २ (–) पु ४ मुं गो·२.

२३. १ लोटल्या नि ख मुं गो·२ रा ; २ कृपें नि, कृपे ख ; ३ कार्यसीधिकारणें पु४ ख.

२४. १ जेंवी नि (जेवीं स); २ सादर नां, सावधान मुं.

२५. १ आप्तजना° ख ; २ आतळो नि (स प्रसंप्रा); ३ वचना ख ; ४ वसविलें नि, रिगुनिगु आँ पु, रिघेनीघे पु४, रिघूनी गो·२, रिघे गुण तं, रिघनिग मुं, धरीतसे धु.

२६. १ नेणवे खवर्ग (नवेचे मुं); २ शिवे नि गो·२ ; ३ (+) अन्न नि, आचारहीनातें आँ पु.

२७. १ °रत्नाची आँ पु·४, °रत्नी ख ; २ (–) आँ पु ; ३–४ नातळावा आँ पु ; ४ लाश्री नि पु४ ख ; ५ परिग्रहाची नि तं ; ६ तयातें नि.

२८. १ मधुकरी मागोनि नि ; २ मागीतलें खवर्ग ; ३–४ नेणतां नि.

२९. १ त्याप्रति नि ; २ इच्छीत ख, इच्छिला नि.

शिरीं वंदूनि ऋषिवचना[1] । द्रुपदराजा पातला वना ।
दृष्टी[2] देखोनि तपोधना । केलें चरणां दंडवत ॥ ३० ॥
उभा देखोनि जोडल्या हस्तीं । तापसी[1] पुसे भ्रूसंकेतीं[2] ।
कवण कार्याचिये अर्थी[3] । आगमन या ठायां[4] ॥ ३१ ॥
द्रुपद बोले[1] सद्गदकंठ[2] । मज[3] मस्तकींचा कीर्तिमुकुट ।
द्रोणाचार्यें[4] हरिला[5] प्रगट । लाजऊनि[6] वंशातें ॥ ३२ ॥
शिष्यबळें जिंकोनि[1] पैज । अवमानूनि हिरतलें[2] राज्य ।
शब्दशस्त्रीं[3] माझें तेज । निस्तेजिलें[4] धिःकारें[5] ॥ ३३ ॥
दीन करूनि सोडिलें शृष्टी[1] । स्वामीनें[2] घालावें मज[3] पाठीं ।
पुढती[4] यशाचिये पटीं[5] । बैसें ऐसें करावें ॥ ३४ ॥
विद्याबळ मंत्रबळ । ब्रह्मतेजाचें आगळें[1] बळ[2] ।
सर्वांपरी[3] सबळ । मी निर्बळ सर्वार्थी ॥ ३५ ॥
षडरत्नी[1] वाहे धनुष्य । भार्गवातुल्य मिरवी[2] यश ।
त्याचा करावया नाश । तूंचि येक मी मानीं ॥ ३६ ॥

---

३०. १ **ऋषीच्या वचना** नि ख नां मुं; २ **दृष्टीं** नि पु.

३१. १ **तापस** नि पु; २ **भ्रूसंकेतीं** नि; ३ **आर्ती** औं पु·४ मुं गो; ४ **ठाया** नि ख गो·२ रा.

३२. १ **ह्मणे** ख गो, **सांगे** धु, (–) तं; २ **सद्गतकंठ** नि (स प्रसंप्रा), **संकठ** धु; ३ **मम** औं पु; ४ **द्रोणें** औं पु; ५ **हिरतला** औं, **हारला** ख; ६ **लाज लाऊनि** नि औं पु·४ ख मुं गो·२.

३३. १ **जिंतोनि** खवर्ग गो·२ रा; २ **हरितलें** नि नां गो·२, **हारतिलें** पु४ ख; ३ **शब्दशास्त्रीं** नि; ४ **निषेधिलें** धु, **निःछेदिलें** तं; ५ **धिक्कारें** नि औं.

३४. १ **सृष्टीं** नि, **श्रृष्टीं** पु ख रा; २ **स्वामी** खवर्ग (**स्वामिनी** मुं); ३ **मजला** नि; ४ **पुडति** पु·४ औं; ५ **पट्टीं** पु४ ख रा, **पांटी** नां.

३५. १–२ **आंगबळ** पु·४ ख, **ब्रह्मबळ** औं; ३ **सर्वांपरींसही** नि, **वैरी सर्वापरी** खवर्ग गो·२ रा.

३६. १ **रणीं** नि, **षड्रत्नी** मुं, **शडआरणी** धु, **शडअरत्नि** रा, **षडअरत्नी** तं; २ **मिरवे** नि, **पैं** खवर्ग.

छेदी द्रोणाचें मस्तक । ऐसा पुत्र[1] द्यावा[2] येक ।
पांचाळकुळीं[3] प्रतापार्क । उगवे ऐसें करावें ॥ ३७ ॥
अर्जुन करावा[1] जामात । ऐसें[2] बहुसाल[3] जीविं[4] आर्त ।
लक्ष्मीसमान रूपवंत । कन्यारत्न मज द्यावें ॥ ३८ ॥
कार्यारंभीं साळंकृत । धेनु अर्पीन अष्टायुत ।
सवत्स दक्षणा[1] पटकुळावृत[2] । सुवर्णशृंगी शोभिता[3] ॥ ३९ ॥
फळसिद्धीचियां[1] अवसरीं[2] । अर्बुद[3] येक[4] रौप्यखुरीं[5] ।
दक्षणा[6] मेरूचिये[7] सरी । सुवर्णभारा[8] वोपीन ॥ ४० ॥
गुरुदक्षणे[1] जनयाचना । कराव्या[2] उद्वेग[3] ऋषीच्या मना ।
द्रुपदें करितां[4] हे[5] प्रार्थना । अत्यादरें आश्वासी[6] ॥ ४१ ॥
ह्मणे मी करीन तुझें काज । कुमर[1] देईन अयोनिज ।
ज्याचेनि[2] हस्तें[3] भारद्वाज । मृत्यु पावे[4] निर्धारें ॥ ४२ ॥
जामात करावया अर्जुन । अनर्घ्य[1] वोपीन[2] कन्यारत्न ।
तेंचि होऊनि कारण । भार फेडील पृथ्वीचा[3] ॥ ४३ ॥

---

३७. १–२ द्यावा पुत्र पु४ ; ३ पांचाळपुरीं मुं गो.

३८. १ करावया नि खवर्ग (कराव्या औं); २ असी नि ; ३ °साळ नि ; ३–४ जीविं बहुसाल धु तं ; ४ मनीं नि.

३९. १ दक्षिणा नि पु४ गो·२ ; २ पट्टकूळासहित नि धु, पट्टकुळव्रत पु४, °कुळाव्रत रा नां तं, वस्त्रायुक्त औं ; ३ साजिऱ्या नि, शोभीत औं गो तं, शोभत पु ख.

४०. १ °सिद्धीच्या नि, °सिद्धीचा (चां) नां धु गो रा, °सीधिचा पु४ ; २ अवस्वरीं औं पु ; ३–४ एक अर्बुद नि ; ५ °खुरी नि औं पु४ ख (स प्रसंप्रा); ६ दक्षिणा नि औं ; ७ °चिया नि ; ८ °भार नि खवर्ग.

४१. १ °दक्षिणा नि ; २ करावया नि औं पु४ नां मुं ; ३ उद्योग नि औं पु धु गो रा तं, उदेग पु४, उद्देग ख मुं; ४ (+) च नि खवर्ग ; ५ (–) खवर्ग ; ६ स्वीकारी नि.

४२. १ पुत्र नि खवर्ग ; २ त्याचेनि नि खवर्ग (त्याचे पु४); ३ हातें नि ; ४ पावेल नि औं पु४ ख. ही ओवी मुं मध्यें नाहीं.

४३. १–२ देईन अनर्घ्य नि ; धरेचा पु४.

द्रोणवधार्थी प्रतिज्ञानेम । स्वीकारूनि मांडिला होम ।
सांग जाणता[1] मंत्रागम । तो उपयाज आणिला ॥ ४४ ॥
सर्व सामग्रीसीं[1] राया । वना पातली द्रुपदजाया ।
पुत्रार्थी[2] वंदी पायां । तापसाच्या आदरें ॥ ४५ ॥
याजें हवनद्रव्य अर्पिलें[1] । तें[2] उपयाजें अभिमंत्रिलें ।
होम[3] करितां[4] नवल जालें । तें सुकर्णी ऐक[5] पां[6] ॥ ४६ ॥
होमांतूनि देदीप्यमान[1] । बाळार्कतेजा[2] तेजसमान[3] ।
कुमर निघाला धृष्टद्युम्न । हेमकवचें मंडित ॥ ४७ ॥
किरीट[1] कुंडलें चाप तूणीर । अश्वीं[2] जुंपिला रहंवर[3] ।
दिव्यखड्गमंडितकर । ऐसा कुमर निघाला ॥ ४८ ॥
हें देखोनि सर्व पांचाळीं । जयजयकारें पिटिली टाळी ।
तेणें घोषें अंतराळीं । मेघचक्रा[1] भेदिलें ॥ ४९ ॥
वेदीपासाव तेचि क्षणीं[1] । वेदीमध्या[2] शुभलक्षणीं[3] ।
कुमरी[4] जन्मली जे[5] सगुणी[6] । लाज लावी शचीतें ॥ ५० ॥

---

४४. १ जाणतां नि.

४५. १ सामुग्रीसीं नि, सामोग्रीसीं औं गो ; २ पुत्रार्थिनी नि नां रा पु४ मुं.

४६. १ आणिलें नि खवर्ग, (आणविलें मुं) : २ (–) नि खवर्ग ; ३ हवन नि खवर्ग ; ३–४ अर्पितांचि धु ; ५–६ आकर्णा नि, देख पां पु·४ ख रा तं.

४७. १ दैदीप्य° नि ख नां, दिदीप्य° मुं धु गो रा ; २ °तेजें नि औं ख, बाळार्क मुं गो२, बाळार्क जैसा धु, बालार्क दुजा तं ; ३ तेजासमान औं मुं गो२.

४८. १ कनक पु४ ; २ दीव्याश्वीं औं पु ; ३ रंहवर नि (स प्रसंप्रा).

४९. १ °चक्र औं नां मुं.

५०. १ क्षीणि पु४ गो·२ ; २ वेदविद्या नि ; ३ सुलक्षणीं नि औं पु नां ख मुं ; ४ कुमारी नि ; ५ (–) नि ; ६ रूपगुणी नि, सुयोगिणी नां, स्वगुणीं गो·२ रा तं. नि मध्यें २ व ३ चरणांची अदलाबदल आहे.

इंद्रनीळकीळरंगी । नीळसरोजसुवास आंगीं ।
नित्य नूतन अंगसंगीं । प्रतीति[1] पंच पुरुषांतें[2] ॥ ५१ ॥
अधर प्रवाळ सुरंग । दंतपंक्ती पद्मराग ।
श्वासआमोदा[1] वेधले[2] भृंग । वोंवाळिती मुखातें ॥ ५२ ॥
ऐसी प्रकट होतां नयनीं[1] । घोषें गर्जे आकाशवाणी[2] ।
स्त्रियांमाजी[3] हे मुखरणी[4] । मनुष्यलोकीं जाणिजे ॥ ५३ ॥
इचेनि योगें क्षत्रियां[1] अंत[2] । वाढेल पुरुषांचा पुरुषार्थ ।
दुष्टनाशें भारातीत । भूगोळक[3] इचेनि[4] ॥ ५४ ॥
पुत्र जन्मला नृपनाथा । हा[1] द्रोणाचा प्राणहर्ता ।
हें परिसोनि द्रुपदाचित्ता[2] । परमानंद न संटे[3] ॥ ५५ ॥
वीर्यतेजें[1] बळसंपन्न । यालागीं नामें[2] धृष्टद्युम्न ।
कन्या अतसीकुसुमवर्ण । ह्मणोनि[3] कृष्णा द्रौपदी ॥ ५६ ॥
भविष्यार्थ जाणोनि द्रोणें । कीर्तीलागीं निर्वैरमनें ।
धृष्टद्युम्न विद्यादानें । समर्थ केला शस्त्रास्त्रीं[1] ॥ ५७ ॥
मांडिये बैसऊनि कुमरी । पिता बोले हर्षोत्तरीं ।
अर्जुनाचे[1] प्राणेश्वरी । स्नुषे[2] पंडुनृपाचे[3] ॥ ५८ ॥

---

५१. १ पत्नी नि (स प्रसंप्रा), प्रचिती गो ; २ पुरुषांची नि.

५२. १ श्वासामोदा नि (स प्रसंप्रा) मुं गो२ ; २ भुलले नि. ही ओवी पु४ मध्यें नाहीं.

५३. १ नदिनी नि (स प्रसंप्रा) ; २ आकाशध्वनी पु ; ३ स्त्रियामाजी नि (स प्रसंप्रा) पु४ ख नां धु गो२ रा तं ; ४ मुख्य राणी स गो-२.

५४. १–२ क्षत्रियांत गो-२ ; ३ भूगोळ होय गो-२ ; ४ इचेनीं नि रा.

५५. १ तो नि; २ द्रुपदाच्या चित्ता नि ; ३ सांठवे नि.

५६. १ °तेज नि मुं ; २ नांव नि ; ३ ह्मणों स.

५७. १ सर्वार्थी नि (सर्वार्थी स).

५८. १ अर्जुनाची नि ; २ स्नुषा नि ; ३ पांडुनृपाची नि.

मनें इछिलें फळ पाविजे । त्या संतोषा काय तुळिजे ।
ज्याचेनि[1] घडे त्याला[2] जीजे[3] । जीव तोही वोपितां[4] ॥ ५९ ॥
ह्मणोनि[1] याज उपयाज दोन्ही । राजा गौरवी मस्तकनमनीं[2] ।
वदला त्याहूनि चतुर्गुणीं । द्रव्यदानीं तोषविलें[3] ॥ ६० ॥
प्रार्थूनि बोले द्रुपदपत्नी । हेचि आमुची सखी[1] जननी ।
ऐसा भाव अपत्यमनीं[2] । थारे[3] ऐसें करावें ॥ ६१ ॥
हो तैसेंचि ह्मणोनि वर । देऊनि[1] मस्तकीं[2] ठेविला[3] कर ।
तियेकाळीं संभ्रम थोर । दोहींतेंही वर्तला ॥ ६२ ॥
आज्ञा[1] वंदूनियां[2] शिरीं । सर्व घेऊनि कुमरकुमरी ।
पांचाळ[3] प्रवेशला नगरी । जयानंदें निर्भर ॥ ६३ ॥
कन्या जालियां[1] उपवर । जनकाहृदईं वरविचार ।
गुण[2] कौशल्य[3] अतिसुंदर[4] । ऐकोनि राजे[5] वेधले[6] ॥ ६४ ॥
द्रुपदरायाचे[1] अंतरीं । अर्जुनालागीं द्यावी कुमरी ।
तवं ते दग्धले[2] जोहरीं[3] । ऐसें मंत्री बोलिले[4] ॥ ६५ ॥
रायें मानूनि असंतोष । क्षणक्षणा[1] सांडी[2] श्वास[3] ।
ह्मणे द्रौपदीयोग्य पुरुष । दुजा ऐसा दिसेना ॥ ६६ ॥

---

५९. १ ज्यालागीं नि, ज्याची पु ख, ज्यासि नां, त्याची औं; २–३ त्यासि दीजे नि मुं, पालाजिजे गो·२ रा; ४ ओपिता नि, अर्पितां औं पु.

६०. १ ह्मणौनि औं पु, ह्मणउनी धु नां; २ मस्तकें नमुनी औं पु४ ख, मस्तक नमुनी पु नां मुं गो·२; ३ तोषवी नि.

६१. १ सख्खी नि (स प्रसंप्रा); २ आपुल्या मनीं नि ख; ३ थोर नां मुं धु रा, थोरें तं.

६२. १–३ मस्तकीं ठेविला अभय नि.

६३. १–२ मग आज्ञा वंदूनि नि; ३ राजा नि.

६४. १ झालिया नि; २–३ गुणें स्वरूपें नि. धांडोळितां जामात धु तं; ४ मनोहर धु तं, सकुमार गो२; ५ भूप धु; ६ धावले ख.

६५. १ °रायाच्या नि, २ भस्मले नि; ३ लाखाजोहरीं औं ख, जोहारीं नि गो·२; ४ बोलती गो२ रा.

६६. १ क्षिणक्षिणा पु४ गो; २ टाकी मुं, (–) औं; ३ श्वासोश्वास औं ख.

पुरोहित वदे प्रत्योत्तर[1] । जोहरीं वांचले पांचही[2] वीर ।
ऐसें बोलती ऋषेश्वर[3] । सत्य मिथ्या नेणवे ॥ ६७ ॥
राजा पडिला[1] संशयडोहीं । मग विचार विवरी पाहीं ।
घोषें गाजऊनि मही । स्वयंवर[2] मांडावें ॥ ६८ ॥
जरीं वांचले असती[1] सुभट । तरी स्वयंवरीं होती[2] प्रकट ।
दृष्टी देखतां बरवंट[3] । भाज[4] करणें अर्जुना ॥ ६९ ॥
द्रुपदरायाच्या मानसें । निश्चयें नेमूनि ठेविलें[1] ऐसें[2] ।
पुढां[3] काय[4] घडेल[5] कैसें । तें शंकर स्वयें जाणे ॥ ७० ॥
स्वयंवर मांडिलें[1] असे[2] थोर । शृंगारिलें[3] देशनगर ।
हिणाऊनि अमरपुर । शोभा रायें आणिली ॥ ७१ ॥
छपन्न देशींचे राजेश्वर । शाहाण्णव[1] कुळींचे राजकुमर[2] ।
आले आणि ऋषेश्वर । येकें[3] येक पातले ॥ ७२ ॥
यादवेंसीं[1] यादवेश्वर । प्रद्युम्नादि कृष्णकुमर ।
पांडव तवं[2] दग्धले येर । कौरव सर्वही[3] पातले ॥ ७३ ॥
कवण[1] सभाग्य[2] बैसेल पाटीं[3] । कवणा माळ पडेल कंठीं ।
हें कौतुक पाहावया दृष्टी[4] । इछा मातें[5] नेतसे[6] ॥ ७४ ॥

---

६७. १ **प्रत्युत्तर** नि ; २ **पंच** नि , **पांचै** गो·२ रा ; ३ **ऋषीश्वर** नि
६८. १ **पडला** नि ख नां गो ; २ **सैंवर आतां** नि, **सैंवर सत्वर** मुं.
६९. १ **असतील** नि धु , **होतील** खवर्ग ; २ **होतील** नि धु ; ३ **बर-वट** नि (स प्रसंप्रा) गो·२ रा ; ४ **भाजा** नि पु४ मुं.
७०. १–२ **ठेविला असे** पु४ नां मुं; ३ **पुढें** नि तं ; ४–५ **घडेल काय** धु तं.
७१. १–२ **मांडलेंसें** नि ख ; ३ **शृंगारिले** नि पु ख मुं गो तं.
७२. १ **शाण्णव** नि गो , **शाहान्नव** औं पु ; २ **नृपवर** औं पु ; ३ **एक** नि पु४ नां.
७३. १ **यादवांसीं** नि ; २ (–) औं धु , **तंव** नि ; ३ **सर्व** नि . मुं मध्यें ही ओवी नाहीं.
७४. १–२ **कवणा सभाग्या** नि औं ; ३ **पाठीं** औं पु४ नां गो·२ रा तं ; ४ **दृष्टीं** नि पु रा ; ५–६ **माने येती ते** मुं.

राजा वांटील धनें[1] वसनें । अश्व कुंजर धेनु रत्नें ।
द्ररिद्र दवडूनियां[2] नयनें । समारंभ अवलोकूं[3] ।। ७५ ।।
तुह्मीं दिसतां[1] तेजस्वी । जेवीं भूतळींचे[2] पांचही[3] रवि ।
नकळे प्रारब्धाची ठेवी । भाग्याभाग्य[4] पुरुषाचें ।। ७६ ।।
कौतुक पाहावया[1] सहज । तुह्मींही[2] यावें[3] ऐसें[4] वाटे[5] मज ।
पुढां जें[6] जें[7] वर्तेल[8] चोज । तें येईल प्रतीती[9] ।। ७७ ।।
शुद्ध सप्तमी फाल्गुणमासीं[1] । आजिपासोनि सप्तम[2] दिवसीं ।
जाणें पांचाळनगरासी । महोत्साह[3] पाहावया ।। ७८ ।।
अर्जुन शोधावया जाण । रायें आड[1] घातला[2] पण ।
ताळप्रमाण[3] धनुष्यबाण[4] । लोहमुसळासारिखें[5] ।। ७९ ।।
मत्छयंत्र[1] गगनोदरीं । धनुष्य वाऊनि[2] भेदन करी ।
त्यातें वरील[3] राजकुमरी । ऐसी[4] भेरी गर्जतसे[5] ।। ८० ।।
ब्राह्मणी तुझिया[1] मध्यसुता[2] । दृष्टी[3] देखतां[4] पांचाळदुहिता ।
माळ घालील हें तत्वता[5] । मज[6] मानसीं[7] वाटतसे[8] ।। ८१ ।।

---

७५. १ धन नि नां तं ; २ दवडोनि नि; ३ विलोकूं नि.

७६. १ दिसतसां नि पु मुं गो·२ रा; २–३ पांचै पुतळे खवर्ग; ४ भाग्य अभाग्य नि.

७७. १ पहा° नि ; २ तुह्मीं औं पु४ ख नां मुं गो·२ रा ; ३–४ यावें नि औं पु४ , यावेंसें ख नां मुं रा ; ५ वाटतें नि खवर्ग ; ६–८ वर्तेल जें जें नि ख गो·२ ; ९ प्रचीती नि.

७८. १ फाल्गुनमासीं नि औं मुं ; २ सातवे नि ; ३ महोत्सव नि (स प्रसंप्रा).

७९ १ अटक औं, अवघड पु४ , (–) मुं ; २ (+) से पु·४ ख मुं ; ३ तालप्रमाण नि मुं ; ४ धनुष्य जाण धु ; ५ लोहोमुसळा° पु ख नां मुं.

८०. १ मत्स्ययंत्र नि , मछ° औं ख नां मुं धु तं , मत्सयंत्र पु४ ; २ बाहूनि नि ; ३ करीन पु४ ; ४ ऐसें नि औं पु ; ५ गर्जती नि.

८१. १ या ख ; २ मध्यमसुता औं गो तं ; ३ दृष्टीं नि पु ; ४ देखोनि मुं ; ५ तत्वतां नि (स प्रसंप्रा) पु·४ ; ६–७ मद्हृदयीं नि , माझिया मानसीं औं ; ८ वाटतें औं.

ऐसें करितां अनुवादन । उदया आला सहस्रकिरण[1] ।
आज्ञा मागोनि[2] ब्राह्मण । पांचाळदेशा तो गेला ॥ ८२ ॥
सांगोनि गेलियां[1] ब्राह्मण[2] । आर्ती[3] वेधलें[4] पांचैजण[5] ।
कार्यी[6] जाती चंचळमन[7] । तें देखिलें जननिया[8] ॥ ८३ ॥
ह्मणे पुत्र हो चिरकाळ वास । येके स्थळीं[1] करितां विरस ।
आतां त्यागूनि हा देश । पुढें[2] गंतव्य करावें ॥ ८४ ॥
देखिल्या ठाया न वचोनि पुढती । जावें पांचाळनगराप्रती[1] ।
द्रुपदरायाची संपती[2] । आपुली ऐसी देखाल ॥ ८५ ॥
घडतील[1] ऋषींचीं दर्शनें । भूकेलीं[2] तृप्त होती[3] अशनें[4] ।
विधिनें जें[5] ज्या कारणें । निर्मिलें[6] तें[7] पावेल ॥ ८६ ॥
ऐसा विचारी[1] पुत्रभावो[2] । तवं चिंतितां पावे देवो ।
तैसा योगियांचा रावो । व्यास तेथें पातला[3] ॥ ८७ ॥
पूर्वी नियमिल्या[1] नेमें । दर्शन देतां सर्वोत्तमें ।
बंधुमातेसहित धर्मे । नमस्कारीं[2] पूजिला ॥ ८८ ॥
कृपेनें बोले द्वैपायन । क्लेशातीत करूनि मन ।
सांगेन त्या ठायां[1] गमन । साहीजणीं करावें ॥ ८९ ॥

---

८२. १ **सहस्रकीर्ण** पु·४ ख नां मुं ; २ **मागोनियां** नि धु ख. ८२ ते ८९ ओव्यां गो·२ मध्यें नाहींत.

८३. १ **गेलिया** नि ; २ **ब्राह्मणा** स ; ३ **आर्ती** स औं पु ; ४ **वेधलें** स ; ५ °**जणा** स ; ६ **कार्य** औं पु४ नां धु तं ; ७ **चंचलपण** खवर्ग, °**मना** स ; ८ **जननियें** नि ख मुं.

८४. १ **ठायीं** नि ; २ **पुढां** नि ख मुं रा.

८५. १ **पांचाळ देशाप्रती** नि ख ; २ **संपत्ती** नि.

८६. १ **घडती** खवर्ग (ख प्रसंप्रा) रा ; २ **भुकेल्या** औं पु४ मुं, **भुकेलियां** पु ; ३ **होतील** नि ; ४ **मनें** नि ; ५ **नेमिलें** औं ; ६–७ **तेंचि सिद्धि** औं, **तो तें फळ** ख ; ७ **तो तें** नि, **तें तो** पु४ नां मुं.

८७. १ **विचार** औं ख ; २ **करितां पाहा हो** औं ; ३ **पावला** नां मुं.

८८. १ **नेमिलिया** खवर्ग ; २ **नमस्कारूनि** नि.

८९. १ **ठाया** नि पु·४ मुं.

पूर्वीं तपोवनीं नियमें । ऋषिकन्या पवित्रधर्में ।
भर्तारप्राप्तीलागी[1] कामें । तपश्चर्या आचरे ॥ ९० ॥
तीसि[1] तपांतीं[2] द्यावया फळ । कृपेनें पातला शिव[3] दयाळ[4] ।
माग[5] ह्मणतां पांच वेळ । दे भर्तार[6] बोलिली ॥ ९१ ॥
हांसोनि बोले[1] दयासिंधु । होसी[2] पांचांजणांची[3] वधू ।
येरी ह्मणे समर्थशब्दु । कोणें[4] विपरीत करावा[5] ॥ ९२ ॥
ते हे द्रुपदाची नंदिनी । जन्म पावली याज्ञसेनी ।
तुह्मां[1] पांचाजणांची[2] पत्नी[3] । ते[4] होईल[5] निर्धारें[6] ॥ ९३ ॥
आजिपासूनि सप्तमदिनीं । अंगना जोडेल याज्ञसेनी ।
अरण्यवासातें त्यजूनी[1] । राजधानीं पावाल ॥ ९४ ॥
पांचाळपुरा करावें गमन । तेथें भेटती रामकृष्ण ।
पुढती[1] देईन दर्शन । लग्नकाळीं तुह्मांतें ॥ ९५ ॥
ऐसें[1] वदोनि[2] आज्ञावचन । अदृश्य जाला द्वैपायन ।
गृहस्वामीसि करूनि[3] नमन[4] । साहीजणें[5] निघालीं[6] ॥ ९६ ॥

---

९०. १ भ्रतारप्राप्तीचिया नि, भर्तारालागी प्राप्त ख नां मुं, भ्रतारालागी प्राप्त औं पु, भर्तारालागी पवित्र पु४.

९१. १ तीस नि; २ (–) ख; ३–४ जाश्वनीळ औं पु; ५ मग औं पु४ ख; ६ भ्रतार नि;

९२. १ वदे औं पु नां गो तं; २ होसील नि, होईल मुं; ३ पांचजणाची नि; ४ कोण नि तं; ५ करील नि.

९३. १–३ आरण्यवासातें त्यजूनी पु ख नां मुं, भारातित करावया धरणि पु४; ४–६ राजधानी पाव्राल पु ख नां मुं, पतिव्रता निर्मिली पु४. औं मध्यें ९३ व्या ओवींतील पहिला चरण व ९४ व्या ओवींतील ३ व ४ चरण मिळून तीन चरणीं ओवी बनविली आहे.

९४. १ निरसोनी औं. ही ओवी पु व मुं मध्यें नाहीं.

९५. १ पुडती औं पु४.

९६. १–२ इतुकें बोलोनि पु४; ३–४ साहीजण नि खवर्ग, ५–६ नमस्कारूनि निघाले नि खवर्ग.

उन्मेषसुवातें[1] झडाडें[2] । व्यासघन वोळला[3] विश्वचाडें[4] ।
अवधान कीजे[5] पृथ्वीयेवढें[6] । तरीच धरे[7] वर्षाव[8] ॥ ९७ ॥
सखोल हृदयाचे सागर । भरोनि उचंबळती[1] अपार ।
तेथें स्वयें इंदिरावर । ये जळशेन[2] न्हावया[3] ॥ ९८ ॥
इति श्रीमहाभारते[1] आदिपर्वणि । श्रवणसुखाचे गंगाजीवनीं ।
मुक्तेश्वरकवीची वाणी । संकल्प सांगे स्नानार्थ ॥ ९९ ॥

॥ इति श्रीमहाभारते आदिपर्वणि एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

---

९७. १ °सुवात पु ख गो२ , °सुवास औं गो , °सुवावो मुं, °सुवायु नां; २ झडाडे नि ; ३ वोळला नि (स प्रसंप्रा); ४ चाडें ख , °चाडे नि औं पु·४ ; ५ देइजे नि (स प्रसंप्रा) , करी ख ; ६ °येव्हडें नि रा ; ७ धारीं नि (धरिजे स), धरी खवर्ग ; ८ वर्षावें नि , वर्षावो ख नां गो·२ , वर्षावे तं.

९८. १ उलथती खवर्ग गो·२ रा ; २ जळसेतु नि , जळसिंधु गो , जळशेत गो२ ; ३ बांधाया गो·२.

९९. १ श्री पु गो.

॥ श्री ॥

अध्याय चाळिसावा

श्रीगणेशाय नमः

पांचही[1] वीर निर्भय चित्तीं[2] । पंथ चालती[3] अहोराती[4] ।
सोमश्रवायणतीर्थाप्रती[5] । अस्तमानीं पातले ॥ १ ॥
संध्या सारूनि सायंकाळीं[1] । पुढें[2] चालिले महाबळी ।
भीमस्कंधीं[3] पृथा काळी । जेवीं पृष्टीं[4] नंदीच्या[5] ॥ २ ॥
चंद्रप्रकाशें[1] अर्धरात्री । चालतां लोटली पंथधात्री[2] ।
चंद्रअस्त जालियां[3] नेत्रीं । अंधकार दाटला ॥ ३ ॥
रत्न झांकणें[1] समुद्रीं[2] पडिलें । कीं[3] ब्रह्मांडकरंडां काजळ भरिलें ।
विश्वलोचनीं लेऊनि[4] उरलें । अपरमित[5] दशदिशा ॥ ४ ॥
मायामोहो[1] निबिड जाण । अंध होती जगाचे नयन ।
योगी लेऊनि ज्ञानांजन[2] । निघती[3] निधान[4] साधावया ॥ ५ ॥
कीं[1] निशा नव्हे[2] ते[3] भद्रकाळी । पूजिली[4] नक्षत्रमुक्ताफळीं ।
आरती उजळावया[5] करतळीं । दीप[6] अर्जुनें[7] लाविला ॥ ६ ॥

---

१. १ **पांचै** औं पु ख गो ; २ **चीती** पु४ ख ; ३ **क्रमितां** नि ; ४ °**रार्ती** नि पु रा , °**रात्रीं** तं ; ५ **सोमाश्रयायण**° नि (**सोमश्रवतीर्था**° स), °**श्रवापणें-तीर्था**° पु४ , °**श्रवापणवतीर्था**° ख.

२. १ **सकळीं** नि खवर्ग (**संध्याकाळीं** ख) ; २ **पुढां** नि ; ३ **भीम-स्कंदीं** पु ख नां मुं धु गो रा ; ४ **पुष्टी** औं पु नां ; ५ **नंदीचे** नि.

३. १ °**प्रकाश** पु४ गो·२; २ **पथधात्री** नि, **पंथधरत्री** नां, **धरत्री** गो ; ३ **झालिया** नि , **जालेया** गो·२.

४. १–२ **समुद्रीं झांकणें** औं पु ; ३ (–) नि पु४ नां मुं रा ; ४ **भरोनि** नि (स प्रसंप्रा) ; ५ **अपरिमित** नि पु.

५. १ °**मोह** मुं गो२ रा , °**मोहें** औं पु तं; २ **दीव्यांजन** गो २, **अंजन** मु ; ३–४ **निधानें निघती** ख नां , **निधान निघती** पु४ ; ४ **निधानें** नि (स प्रसंप्रा पु धु).

६. १ (–) धु तं ; २ **नोहे** औं गो२ ; ३ (–) पु नां गो·२ , **हे** औं ; ४ **पूजिलीं** नि ; ५ **उजळाव्या** औं पु ख नां रा, **वोवाळावया** पु४ , **उजळल्या** मुं तं ; ६–७ **आर्जुनदिप** ख.

प्रदीप्त करूनि पावका । करीं घेतली चंड दीपिका ।
तोचि प्रकाश दावीत[1] देखा[2] । पुढां मार्गीं चालिला[3] ॥ ७ ॥
दीपतेजाचा आधार[1] । धरूनि पाठीसि चौघे वीर ।
चालत[2] चालतां पवित्र तीर । जान्हवीचें देखिलें[3] ॥ ८ ॥
गंगोदकीं[1] खळबळाट[2] । स्त्रीपुरुषांचा[3] कलकलाट ।
परिसोनि धर्मराज निकट । ह्मणे हें काय विचारा ॥ ९ ॥
गंधर्वराज अंगारपर्ण[1] । असंख्य स्त्रियांसहित[2] नग्न ।
जळक्रीडा सुखसंपन्न । स्वेछा[3] रात्रीं[4] करितसे ॥ १० ॥
सांचल[1] देखोनि मनुष्यांचा[2] । गंधर्व बोले उग्र वाचा ।
ह्मणे मेळ पंचपुरुषांचा । सांगा कवण कवणाचे ॥ ११ ॥
मागिल्या पायीं सरा परते । पुढां[1] पातल्या[2] दंडीन हातें[3] ।
नग्न स्त्रिया क्रीडती येथें[4] । काय[5] अंध[6] हो[7] न देखा ॥ १२ ॥
यक्षगंधर्वराक्षसां । विभागा[1] पातलीसे निशा ।
दिवसां[2] व्यापार माणुसां[3] । नेमिलासे[4] विधीनें[5] ॥ १३ ॥

---

७. १ दावितां खवर्ग; २ लोका नि; ३ चालले नि गो·२, चालति धु.

८. १ आंधार स पु४ नां गो२; २ चालतां नि औं पु ख नां; ३ पाहिलें नि, पातले पु४.

९. १ तंव गंगो° नि; २ खळखळाट नि ना मुं गो·२ रा; ३ स्त्रीपुरुषांचे नि पु४ गो·२, °षांचें ख रा

१०. १ आल्हादपूर्ण पु४; २ स्त्रियांसीं औं पु; ३–४ स्वेच्छाचारें नि.

११. १ साचल नि पु४, सांचाळ गो२, सांचळ नां मुं, साचळ ख; २ मनुष्याचा नि पु४ नां गो तं.

१२. १ पुढें नि खवर्ग (ख प्रसंप्रा); २ पातल्यां औं पु धु; ३ येथें खवर्ग (त्वरित ख); ४ क्रीडतें पु४, जेथें मुं, तेथें नां गो२ रा; ५–७ कांहि हो आंध पु४.

१३. १ विभाग नि औं पु नां मुं; २ दिवसा नि औं पु४ गो·२; ३ माणसा नि; ४–५ ऐसें विधीनें नेमिलें औं पु, असे विधीनें नेमिला नां ख मुं, विधीनें आसे नेमीला पु४.

आमुच्या काळामाजी गमन । करावया[1] काय कारण ।
आतां रक्षूनियां प्राण । पळा वेगीं माघारें[2] ॥ १४ ॥
अर्जुन ह्मणे रे पामरा[1] । भूतळ नेमिलेंसे[2] भूचरां[3] ।
यक्ष गंधर्व[4] निशाचरां[5] । शून्यपंथीं विहरणें[6] ॥ १५ ॥
शंकरजटागर्भीची कळा । विष्णुपादोद्भवा[1] विमळा[2] ।
सकळ[3] काळीं सेव्य सकळां । पवित्र गंगा भूतळीं ॥ १६ ॥
तीर्थवासियांचा पंथ । अवरोधूनि बोलसी मस्त[1] ।
मार्गतस्करा अनर्थ । सद्य[2] येथें[3] पावसी ॥ १७ ॥
मार्ग सोडूनि[1] होईं कडे । आह्मीं गमन केलियां[2] पुढें ।
स्त्रियांसहित मागुता[3] क्रीडें । मंडुकप्राय जळडोहीं ॥ १८ ॥
वचनें कोपा[1] चढला[2] भारी । धांवोनि वळघला[3] रहंवरीं[4] ।
गुणीं लाऊनि सहस्रशरीं । पार्थ रागें[5] विंधिला ॥ १९ ॥
उल्का भवडूनियां[1] हातीं । बाण तोडूनि सांडिले[2] क्षिती ।
चाप सज्जूनियां सितीं[3] । पावकास्त्र सोडिलें ॥ २० ॥

---

१४. १ कराव्या रा; २ माघारे खवर्ग.

१५. १ पांमरा पु गो॰२ ; २ नेमिलेंसें नि (स प्रसंप्रा) पु रा, नेमिलें औं पु४ ख गो॰२ ; ३ भूचरा नि खवर्ग (पु प्रसंप्रा), भूचारा तं ; ४ राक्षस ख ; ५ खेचरा पु४, निशाचरा नि ख नां ; ६ विहारणें नि, विचरावें खवर्ग.

१६. १ °पादोद्भव नि खवर्ग ; २ निर्मळा औं ; ३ सर्व नि औं ख मुं, सकळा धु तं ;

१७. १ मात खवर्ग, मत्त धु ; २ सिद्ध धु तं ; २–३ तात्काळिक नि, सिघ्र दंड ख.

१८. १ सांडोनि नि औं पु गो२ ; २ केलिया नि नां मुं, केलेया गो॰२; ३ मागुती पु॰४, मागुतां औं गो, मागुतीं गो२ रा.

१९. १–२ कोपला चंड औं पु ; ३ वळंघला नि, वळघोनियां पु४, वोळंगला गो२ ; ४ °वरी नि; ५ वेगीं नि.

२०. १ भवंडूनि नि ; २ पाडिले नि गो२ ; ३ क्षिती नि पु४, शांती पु.

तें[1] लागतां ज्वाळावदन । रथ जळोनि जाला चूर्ण ।
तळीं पडतां[2] अंगारपर्ण । पार्थ वेगें[3] धाविन्नला[4] ॥ २१ ॥
गंधर्व कवळोनियां केशीं । खर्ग वोढिलें हेमकोशीं ।
घाव घालूं[1] पाहे[2] सिसीं[3] । तवं गंधर्वी धांविन्नल्या[4] ॥ २२ ।
कुंभीनसी[1] मुख्य जाया । लागे[2] धर्माचिया[3] पायां ।
ह्मणे पवित्राचिया राया । पतिदान दे आह्मां ॥ २३ ॥
धर्म ह्मणे अगा[1] अनुजा । पतिरक्षणीं प्रार्थी[2] भाजा ।
यातें[3] मारिल्यां[4] वीरराजा । अति जघन्य आमुतें[5] ॥ २४ ॥
पार्थें सोडितांचि हातीं । स्त्रियांसहित गंधर्वपति ।
पायां लागोनि पुढत[1] पुढती[2] । स्तुतिवादें गर्जत ॥ २५ ॥
कुबेरमित्र अंगारपर्ण । हें वन माझें क्रीडास्थान[1] ।
रात्रीं तुमचें आगमन । कोण ऐसें[2] मी नेणें[3] ॥ २६ ॥
नेणतां घडलें जें[1] अनुचित । तें[2] मज क्षमा करावें[3] येथ ।
मी अनन्य शरणांगत[4] । दास तुमचा अंकित ॥ २७ ॥

---

२१. १ जे औं पु नां, जें पु४ ख, ते मुं धु तं; २ **पडला** नि; ३ **वेगीं** नि पु४ ख गो; ४ **धांवला** औं पु, **वींधीला** धु, **धावीनला** ख नां तं.

२२. १–२ **घालावा जंव** नि; ३ **शिर्सी** नि पु मुं; ४ **धांवल्या** नि. ख मध्यें ही ओवी नाहीं.

२३. १ (+) **तस्य** गो·२, **भूमीनिशा** औं पु, **कुंभीनिशी** ख नां. २–३ **लागली धर्मरायाच्या** नि.

२४. १ **गा** औं पु रा; २ **प्रार्थिती** नि नां गो; ३ **त्यातें** खवर्ग; ४ **मारिल्या** नि ख गो·२, **बांधिल्या** स; ५ **लौकिकीं** ख.

२५. १–२ **पुडत पुडती** औं पु·४.

२६. १ **क्रीडतें स्थान** ख मुं, **क्रिडणस्थान** गो; २ **तैसें** गो२, **कैसें** रा; ३ **नेणे** नि.

२७. १ (–) नि खवर्ग; २ ते औं पु४ ख मुं रा; ३ **करणें** नि; ४ **शरणागत** नि औं रा तं.

आतां कळला सर्व वृत्तांत । मी[1] अंतरंगनिकट[2] भृत्य ।
पांडव जाणतां मनोरथ । पूर्ण जाले[3] सर्वही ॥ २८ ॥
नारदमुखें जें[1] परिसिलें । तें मज आजि[2] प्रत्यया आलें ।
कौरवकुळीं अवतरले । पंचावतार[3] देवांचे ॥ २९ ॥
अग्निअस्त्रें[1] जाळिला[2] रथ । तो जाण पांडवांमाजी[3] पार्थ ।
पंडुतनय शक्रसुत । कुंतीगर्भीं जन्मला ॥ ३० ॥
आजिपासूनि अंगारपर्ण । हा[1] शब्द[2] सांडिला[3] दवडून[4] ।
चित्ररथ हें अभिधान । लोकत्रयीं मिरवणें[5] ॥ ३१ ॥
हें अग्निअस्त्र देई मातें । गंधर्वचक्षुषीविद्या[1] तूतें ।
मी देईन जे देवांतें । न लभे तप[2] आचरतां ॥ ३२ ॥
स्वर्गमृत्यपाताळभुवनीं[1] । जें जें कौतुक जिये स्थानीं ।
तें[2] येथूनि[3] पाहावें[4] नयनीं । येवढें सामर्थ्य विद्येचें ॥ ३३ ॥
बोधितां शिष्याचिये बुद्धीं । अयना[1] वेगळी[2] नव्हे सिद्धी[3] ।
ते तुज तात्काळ फळे[4] शब्दीं[5] । ऐसें[6] करीन[7] निर्धारें[8] ॥ ३४ ॥
कुश्चित[1] पुरुषातें उपदेश । करितां विद्येसि होईल[3] नाश ।
धातु पाहूनियां परीस । स्पर्श करिती जाणते ॥ ३५ ॥

---

२८. १ (–) नि खवर्ग ; २ **अंतरनिकट** पु४ मुं ; ३ **झाला** नि.

२९. १ (–) औं धु ; २ (–) पु गो ; ३ **पंच अव°** नि गो तं पु४.

३०. १ **अग्न्यस्त्रें** नि ; २ **जाळिल** नि रा ; ३ **°माजील** गो२ रा.

३१. १ (–) खवर्ग ; २–३ **नाम सांडिलें** ख ; ३–४ **दवडिलें सांडोन** गो ; ५ **मिरवेल** नि.

३२. १ **°चक्षुकीविद्या** आ पु मुं, **°चाक्षुषी°** नि ; २ **तपें** नि गो·२, **तपा** पु.

३३. १ **°मृत्युपाताळ°** नि मुं तं ; २ (–) औं पु ; ३ **तेथूनि** औं धु, **तेथें** मुं ; ४ **देखिजे** नि.

३४. १ **आयेना** पु४ ख धु ; १–२ **अनुष्ठाना गळी** मुं ; ३ **सीधि** पु४ ; ४ (–) नि खवर्ग ; ५ **सिद्धी** औं पु·४ नां तं ; ६–८ **फळे ऐसें करीन** नि.

३५. १ **कुत्सित** नि (स प्रसंप्रा) ; २ **विद्या** नां ; ३ **होय** नि नां गो२.

वोळखोनियां[1] मराळा । मग वाढिजे मुक्ताफळा[2] ।
तुज[3] जाणत्या सर्वकुशळा । काय लागे सांगणें ॥ ३६ ॥
हे चक्षुषीविद्या[1] गहन । मनूनें सोमासि दीधली दान[2] ।
चंद्रें विश्वावसूचे[3] कर्ण । उपदेशरसें[4] भरियेले[5] ॥ ३७ ॥
विश्वावसूनें दीधली मातें । ते[1] हे[2] कृपेनें देतसें तूतें ।
ऐसें बोलतां पार्थातें । बोध जाला तात्काळीं ॥ ३८ ॥
पार्थ ह्मणे अगा[1] मित्रा । घेईं अमोघ अग्निअस्त्रा[2] ।
जयाचें[3] तेज[4] सहस्रनेत्रा । धरिलें न वचे लोचनीं ॥ ३९ ॥
बृहस्पतीनें भारद्वाजातें । भारद्वाजें[1] अग्निवेशातें ।
अग्निवेशें[2] गुरुद्रोणातें । द्रोणें मातें दीधलें ॥ ४० ॥
तें हें वसो तुझे[1] ठायीं । ऐसें बोलतां बिंबलें हृदईं[2] ।
जैसें ठेवितां हरीचे[3] पाईं[4] । चित्त राहे भक्ताचें ॥ ४१ ॥
अर्जुना तापत्यनंदना । तुवां रक्षिलें माझिया[1] प्राणा ।
उचित देईन सर्वज्ञा । अंगीकारिलें[2] पाहिजे ॥ ४२ ॥
पांचाजणा[1] पांचशत । दिव्य अश्व उचित ।
ते स्वीकारोनि[2] अभयहस्त । मजमस्तकीं ठेवणें ॥ ४३ ॥

---

३६. १ ओळखोनियां नि; २ °फळां धु गो; ३ तुं नां गो·२.

३७. १ चक्षुर्विद्या नि; २ जाण नि खवर्ग; ३ °वसूतें औं पु; ४ मंत्रोपदेशीं नि; ५ शोभविले नि पु·४ नां मुं, भूषिले औं, शांतविले ख.

३८. १–२ ती ही नि.

३९. १ गा पु·४ नां मुं; २ अग्निशस्त्रा औं गो; ३ ज्याच्या नि, ज्याचेनि खवर्ग; ४ तेजें नि खवर्ग.

४०. १ भारद्वाजानें नि; २ अग्निवेशानें नि.

४१. १ तुझा (झां) औं ख धु रा, आमचा पु४; २ हृदयीं नि; ३ हरिहराचे पु४; ४ पायीं नि.

४२. १ माझिये नि; २ तें अंगी° नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा).

४३. १ °जना औं पु, °जणां पु४ धु; २ अंगीकारोनि नि. मुं मध्यें ही ओवी नाहीं.

छेदितां[1] वृत्रासुराचीं हाडें। उडालीं वज्रधारेचीं[2] खंडें।
तयापासाव जाले[3] घोडे। वज्रप्राय[4] तेजस्वी[5] ॥ ४४ ॥
ते सुरेंद्रें दीधले मातें। ते हे[1] तुह्मां देतसें[2] उचितें।
युद्धीं भंगिती[3] शत्रूतें[4]। मनोजवी[5] अमोल्य[6] ॥ ४५ ॥
अर्जुन ह्मणे सुहृदोत्तमा[1]। अश्वरत्नें पावलीं आह्मां।
प्रयोजन[2] मांडल्यां[3] संग्रामा–। लागीं मागों तुजप्रती[4] ॥ ४६ ॥
येणें काळें अज्ञातवासीं। आह्मीं जातसों गुप्तवेसीं[1]।
यालागीं तुझें तुजपासीं[2]। स्वल्पकाळ असों दे ॥ ४७ ॥
आणि[1] तापत्यनंदन या[2] बोला। मातें बोललासि[3] वडिला।
त्याचा[4] अभिप्राय[5] कळला[6]। पाहिजे[7] आह्मां[8] तव[9] मुखें[10] ॥ ४८ ॥
गंधर्व ह्मणे धनुर्धरा। तापत्यनंदनवंशधरा।
हेंही[1] निरोपण[2] नरेश्वरा। निरोपीन[3] परिसिजे ॥ ४९ ॥
कन्या सूर्याची[1] गुणवंती[2]। येक सावित्री दुजी तपती।
त्या[3] तपतीचेनि रूपें युवती। शक्राचीही तुळेना ॥ ५० ॥

---

४४. १ छेदिलीं नि; २ वज्रवराचीं नि, वज्रधराचीं स पु गो, वज्रधाराचीं औं ख नां मुं गो२, व्रत्रासुराचीं पु४; ३ हे नि; ४ ते वज्र° औं पु; ५ निपजले नि.

४५. १ (–) ख मुं, मीं औं; २ दीधले पु४; ३ भागविती पु, भंगविती औं, भंगवी पु४ नां; ४ शत्रूंतें नि; ५ मनोवेगें पु४; ६ अमूल्य नि, अमोल्यें धु तं.

४६. १ सुरेंद्रोत्तमा मुं गो२; २–३ काज मांडल्या नि; ४ तुजपासीं नि मुं, तुजलागी गो.

४७. १ °वेशीं नि मुं गो, °वेषीं तं; २ °पाशीं नि (स प्रसंप्रा).

४८. १ (–) औं; २ (–) नि; ३ बोलसी पु; ४ याचा नि पु गो; ५ अभिप्राव पु तं; ६ सकळा औं, नाहिं कळला नां; ७-९ ऐकिला पाहिजे नां; ७–१० निरोपिलें पाहिजे औं; ८ मज नि मुं, (–) पु·४ ख.

४९. १–२ निरूपण नि, हेही ऐकें ख; ३ निवेदीन गो२.

५०. १ सूर्याच्या नि गो रा तं; २ गुणवती नि औं मुं; ३ (–) नि, ते खवर्ग.

रूप तारुण्य देखोनि[1] नयना । सूर्य ह्मणे हे[2] द्यावी कवणा ।
सोमवंशींच्या संवरणा[3] । घडे तरी योग्य दिसताहे ॥ ५१ ॥
तीचें[1] परिसोनि[2] लावण्य । वेधें वेधला[3] संवरण ।
तपश्चर्या अतिदारुण । तियेलागीं मांडिली[4] ॥ ५२ ॥
येके दिवसीं परिवारेंसी[1] । वना पातला वनक्रीडेसी[2] ।
पर्वताग्रीं लावण्यरासी[3] । तपती[4] देवी देखिली ॥ ५३ ॥
तिसी[1] अवलोकितां नयनीं । राजा मूर्छित पडिला धरणीं ।
सावध[2] होऊनि[3] विलोकी[4] नयनीं[5] । तवं ते अदृश्य दिसेना ॥ ५४ ॥
शोक करितां अत्यद्भुत[1] । नावेक प्रकट जाली तेथ ।
राजा प्रार्थी तवं ते ह्मणत । ऐक[2] माझा विचार ॥ ५५ ॥
प्रार्थूनियां सूर्यजनका । मागोनि[1] घेईं[2] नरनायका[3] ।
विहिताचार[4] माने[5] लोकां[6] । श्लाघ्यकर दोहींतें[7] ॥ ५६ ॥
रायें दवडूनि परिवार । तपश्चर्ये[1] बैसला थोर ।
लोटले सहस्र संवत्सर । पैं[2] देवांचे[3] ते ठाईं ॥ ५७ ॥
कर्णीं[1] परिसोनि वृतांत[2] । सूर्यवंशींचा पुरोहित ।
वसिष्ठ धांवोनि कृपावंत । रायापासीं पातला ॥ ५८ ॥

---

५१. १ देखतां नां ; २ (–) औं पु, ही गो·२ ; ३ सौंवरणां पु४, संरक्षणा ख.

५२. १ जीचें नि ; २ देखोनि गो·२ ; ३ धांवला नां ; ४ आचरे गो२.

५३. १ °वारेसीं नि ; २ °क्रीडेसीं नि ; ३ सूर्यकन्येसी ख ; ४ तप्त गो·२, तप्ती रा तं.

५४. १ तिसीं नि ; २–५ पुढती पाहे सावध होवोनि नि.

५५. १ अति अद्भुत नि ; २ ऐके नि.

५६. १–३ विहिताचार माने लोका रा ; २ घेईन पु मुं ; ३ नायका पु, सायका मुं ; ४–६ ऐसी तपश्चर्या आचरे कां रा ; ५ दिसेल नि, दिसे खवर्ग ; ६ लोका नि ; ७ दोघांतें नि.

५७. १ तपश्चर्यें नि ; २–३ देवांचे पैं नि.

५८. १ हा नि खवर्ग ; २ वृत्तांत नि.

अभिप्राय जाणोनि चित्तीं[1] । स्वयें गेला सूर्याप्रती ।
भानु प्रार्थोनि नाना युक्ती[2] । तपती तया मागीतली ॥ ५९ ॥
आणूनि दीधली संवरणा । तो आल्हाद बोलवे कवणा ।
राजा तिचेनि संगें वना— । माजी क्रीडे गुंतला[1] ॥ ६० ॥
तिच्या[1] उदरीं कुरुनामा । तापत्य जन्मला धर्मात्मा ।
ज्याचेनि नामें सकळां तुह्मां । कौरव ऐसें बोलती ॥ ६१ ॥
तेणेंचि[1] निर्मिलें[2] कुरुक्षेत्र । भूमंडळीं अति पवित्र ।
स्नानदाननिधनीं[3] गात्र । पडे[4] त्या[5] कैवल्य रोकडें ॥ ६२ ॥
द्वादश वर्षें वनाआंत[1] । राजा गुंतला तपतीसहित ।
नगरीं दुर्भिक्ष पडोनि[2] बहुत । प्रजा[3] पीडों[4] लागल्या ॥ ६३ ॥
वसिष्ठ येऊनियां पुढती । राजा आणिला नगराप्रती ।
प्रजन्य[1] पाडूनि[2] सर्व[3] जगती । दुःखातीत पैं केली ॥ ६४ ॥
ऐसा सर्वांपरी[1] समर्थ । परोपकारी कृपावंत ।
वसिष्ठा ऐसा[2] पुरोहित । तुह्मीं अवश्य[3] करावा ॥ ६५ ॥
समर्थ जोडलियां[1] पुरोहित । कायसी दुःखशोकाची मात ।
जे जे जगीं अप्राप्त वस्त । ते ते लाधे[2] अवलीळा ॥ ६६ ॥

---

५९. १ **चीर्ति** पु४ नां ध्रु रा ; २ **युक्तीं** नि पु रा.

६०. १ **रातला** नि.

६१. १ **तिचा** (चां) पु·४ औं नां रा , **तियेचा** ध्रु.

६२. १ **तेणें** नि ख रा ; २ **नेमिलें** औं पु नां ; ३ °**दानें निधनीं** नि नां मुं, °**दानी निधनीं** गो , °**दान वीधान** ख , °**दान विदानी** गो२ ; ४–५ **पडल्या** नि, **पडत्या** ख.

६३. १ **वनांत** खवर्ग गो ; २ **पाडुनि** औं , **पडलें** गो·२, (+) **प्रजा** ध्रु ; ३–४ **पीडा पावों** ध्रु.

६४. १ **पर्जन्य** नि नां मुं गो२ तं ; २ **पाडोनियां** नि ; ३ **त्रि** खवर्ग , (–) नि.

६५. १ **सर्वोपरी** नि ; २ **समान** पु४ ; ३ **येक** औं पु, **ऐसा** पु४ ख नां मुं.

६६. १ **जोडिल्या** नि पु गो२ रा, **जोडल्यां** औं पु४; २ **लाभे** गो·२.

जया वसिष्ठाचिये शांती । तुळणे[1] तुळावा[2] लक्ष्मीपति ।
म्हणोनि ब्रह्मनिष्ठांचे[3] पंक्ती । अग्रमान[4] जयाचा ॥ ६७ ॥
विश्वामित्र होऊनि द्वंदी[1] । जयाचे[2] शतपुत्र वधिले क्रोधीं ।
परंतु[3] शांतीचा[4] अमृतउदधी[5] । नुचंबळेचि सर्वथा[6] ॥ ६८ ॥
अर्जुन म्हणे ते कैसी कथा । गंधर्व म्हणे ऐक[1] आतां[2] ।
वसिष्ठाख्यान हें[3] भारता– । माजी परिसें[4] पवित्रा[5] ॥ ६९ ॥
कंन्याकुब्जदेशीं[1] जाण । गाधिजराजा[2] बळसंपन्न ।
विश्वामित्र त्याचा नंदन । जो प्रसिद्ध जाणतसां ॥ ७० ॥
तो सैन्येंसीं[1] क्रीडतां वनीं[2] । वसिष्ठाश्रम देखिला नयनीं ।
आश्रमा पातला[3] त्या[4] मुनि । अति सन्मानें राहविला[5] ॥ ७१ ॥
भोजना आवंतिला सहपरिवारीं । कामधेनु वसिष्ठाघरीं ।
ते प्रसवली षड्रसधारीं । दिव्यान्नें[1] सोज्वळें[2] ॥ ७२ ॥
कनकपात्रीं अतिपवित्रें । अमृतान्नें[1] चित्रविचित्रें ।
धेनु प्रसवतां विश्वामित्रें । कौतुक[2] दृष्टी[3] देखिलें ॥ ७३ ॥
भोजन सारूनि[1] सावकाशीं । विचार विवरी[2] निज[3] मानसीं ।
म्हणे प्रार्थूनि वसिष्ठासी । कामधेनु मागणें[4] ॥ ७४ ॥

---

६७. १ **तुळणें** नि ; २ **तुळाव्या** औं पु , **तुळावया** नि पु४ ख नां मुं रा; ३ **श्रेष्ठाची ये** पु४ , **°निष्ठाचे** नि ; ४ **आष्टमानु** ख.

६८. १ **द्वंद्वी** नि, **दंदी** औं पु·४ रा ; २ (–) नि खवर्ग; ३ **तरी** नि , **परी** खवर्ग (**येरि** पु४) ; ४ **शांत** पु४ ; ५ **उदधी** नि ; ६ **सर्वथां** पु४ ख रा , **सर्वदा** गो२.

६९. १ **ऐकें** नि ; २ **ताता** औं पु ख नां मु गो·२ रा तं ; ३ (–) नि, औं ; ४–५ **पवित्र सांगणें** नि.

७०. १ **कान्यकुब्ज°** नि रा ; २ **गाधिराजा** नि तं.

७१. १ **शैन्येंसी** पु४ धु , **शैनेसि** रा ; २ **राणि** पु४ ; ३–४ **आला त्याला** नि ; ५ **राहवी** नि.

७२. १–२ **दिव्य अन्नें सोज्वळ** नि.

७३. १ **अमृत अन्नें** नि ; २–३ **चोज दृष्टीं** नि पु.

७४. १ **करोनि** नि ; २ **विचारी** नि , **करी** गो·२ ; ३ (–) धुं ; ४ **मागावी** नि.

जालियां[1] तांबुलचंदन[2] । वसिष्ठासि करूनि नमन ।
ह्मणे स्वामी कृपा करून । कामधेनु मज द्यावी ॥ ७५ ॥
इचेनि पालटें अर्बुद येक । सवत्स दक्षणा[1] अपार कनक ।
वोपीन[2] आणि मी सेवक । जन्मवरी स्वामीचा[3] ॥ ७६ ॥
हांसोनि बोले ब्रह्मनंदनु । नित्यनेमाची होमधेनु[1] ।
स्थापूनि गेला चतुराननु । केवीं[2] द्यावी[3] सांग[4] पां[5] ॥ ७७ ॥
हे लक्ष्मीची कनिष्ठ भगिनी । अमृतसहोदरनंदिनी ।
जे[1] उद्भवली[2] समुद्रमथनीं । देती वस्तु हे नव्हे ॥ ७८ ॥
जें देणारा[1] देतां नये । तें मागत्यानें[2] मागों नये ।
तुझी ह्मणोनि पवित्र गाये । रक्षितसों होमाथ ॥ ७९ ॥
हृदईं विवरी[1] गाधिकुमर । आह्मां राजया[2] केविं[3] विचार ।
आतां करूनि बळात्कार । धेनु नेणें[4] सर्वथा ॥ ८० ॥
भृत्यांसि ह्मणे सोडा[1] सोडा । धेनु वेगीं[2] चालवा पुढां ।
नंदिनी हाणोनि[3] हंबरडा[4] । वसिष्ठातें विचारी ॥ ८१ ॥
वसिष्ठ ह्मणे माझी शक्ति । येणें काळें पावली[1] शांती ।
धेनु धांवोनि[2] क्रोधमूर्ती । दूत[3] शृंगीं ताडिले ॥ ८२ ॥

---

७५. १ झालिया नि; २ तांबोल° औं पु नां मुं रा तं, तांबूलचर्वण नि.

७६. १ धेनू नि खवर्ग; २ देईन नि; ३ सेवेचा ख.

७७. १ कामधेनु औं पु ख नां मुं रा; २–५ ते केवीं तुज द्यावी नि. पु४ मध्यें ही ओवी नाहीं.

७८. १ जी नि नां गो२, जीये पु४ ख गो; २ उद्भव ख मुं.

७९. १ देणारां पु धु, देणारांतें पु४; २ मागेतेनि पु·४, मागतेनें औं ख नां गो रा.

८०. १ विचारी पु·४ औं मुं गो२ नां; २ राजयां नि; ३ कायसा नि, काय मुं; ४ घेणें औं पु, नेऊं नि.

८१. १ रे नि मुं नां; २ वेगें नि, वेगां औं पु; ३ फोडोनि नि, टाकूनि धु; ४ न्या बिऱ्हाडा धु तं.

८२. १ पातली औं पु; २ होवोनि नि; ३ दोहिं ख.

रोम झाडितांचि पुढती । अंगारवृष्टि जाली क्षिती ।
दंडप्रहर[1] करितां[2] दूतीं । अत्यद्भुत वर्तलें ॥ ८३ ॥
आठही अंगांपासूनि क्रूर[1] । अष्ट[2] परीचे भयासूर[3] ।
म्लेंछ जन्मले ते मार । करिते जाले परदळा ॥ ८४ ॥
येक फिरंगी रक्तवर्ण । खुरासनी पांडुरवर्ण ।
बर्बर जन्मले कृष्णवर्ण । स्थूळघ्राण लंबोष्टी[1] ॥ ८५ ॥
तिहीं[1] शस्त्रवरी[2] दारुण । नासिलें[3] विश्वामित्राचें सैन्य ।
कितियेकीं[4] त्यागिले[5] प्राण । पलायमान उरले[6] ते[7] ॥ ८६ ॥
अवमान पावोनि अपार[1] । विश्वामित्र प्रवेशे पुर[2] ।
ह्मणे क्षेत्रियाहूनि थोर । ब्राह्मणतेज[3] आगळें ॥ ८७ ॥
तपेंकरूनि[1] अनंत काळें[2] । ब्राह्मणत्व पावला बळें[3] ।
पुढें वसिष्ठाचेनि[4] सळें[5] । काय केलें परियेसा[6] ॥ ८८ ॥
कल्माषपाद सूर्यवंशीं । अयोध्यापति भाग्यराशी ।
दैवयोगें दुर्बुद्धि त्यासी । प्राप्त जाली परियेसा[1] ॥ ८९ ॥
वसिष्ठाचा ज्येष्ठ कुमर । शक्तिनामा ऋषेश्वर[1] ।
मार्गीं येतां दंडप्रहर । करोनि ह्मणे[2] परौता ॥ ९० ॥

---

८३. १–२ दंड प्रहारितां नि.

८४. १ क्रुर ख मुं धु गो·२ रा; २ अष्टौ नि, आठां औं पु; ३ भ्यासुर नि.

८५. १ लंबोष्ठी औं धु रा, लंबोष्ठी नि. औं पु धु मध्यें चरणक्रम ३–२ असा आहे.

८६. १ त्यांहीं नि, तेहीं मुं रा; २ शस्त्र वरून नि; ३ त्रासिलें नि; ४ कित्येकीं नि; ५ त्यजिले नि; ६–७ उरलें तें पु४ रा.

८७. १ फार नि; २ नगर नि; ३ ब्रह्मतेज पु४.

८८. १ तप करूनि पु४ ख मुं; २ काळ स; ३ केवळ स; ४ वसिष्ठाचिया नि; ५ सकळ स, छळें नि; ६ तें ऐका ख, परीसीजे धु.

८९. १ परीसीजे धु.

९०. १ ऋषीश्वर नि (स प्रसंप्रा), रूषेश्वर औं पु४ ख धु; २ (+) हो नि औं पु.

ढका[1] मारूनि अंगप्रौढी । ह्मणे भिक्षुका मार्ग सोडीं ।
शक्ति कोपोनियां तोंडीं[2] । शाप वदला तात्काळ ॥ ९१ ॥
ह्मणे उन्मत्ता[1] दुरात्मया । सीघ्र[2] धरीं राक्षसकाया[3] ।
मनुष्यमांस भक्षूनियां । वनीं वसें[4] चिरकाळ ॥ ९२ ॥
घेऊनि शापाचें उत्तर[1] । देहीं उद्भवला संचार ।
गृहा[2] येतां येक विप्र । भोजन मागे भुकेला ॥ ९३ ॥
ह्मणे क्षुधिता मज ब्राह्मणा । मृगमांस द्यावें[1] भोजना ।
निकें ह्मणोनि आणूनि सदना । वना गेला मांसार्थ[2] ॥ ९४ ॥
मांस[1] मेळउनी[2] वनीं । लगबगां[3] प्रवेशे[4] सदनीं ।
कुटूंबेसीं[5] भक्षितां मनीं । आठव[6] नाहीं विप्राची ॥ ९५ ॥
अर्धरात्री लोटल्यां[1] पूर्ण । अवचितीं[2] जाली आठवण ।
येऊनि पाहे तवं ब्राह्मण । क्षुधातुर तिष्ठत ॥ ९६ ॥
पाककर्त्या करी आज्ञा । ब्राह्मण मेळवा[1] भोजना ।
ते ह्मणती जी[2] सर्वज्ञा । मांस नाहीं संग्रहीं ॥ ९७ ॥
आणिलें तें भक्षिलें सकळीं[1] । अर्धनिशा लोटली काळीं[2] ।
आमुचा[3] यत्न येवेळीं[4] । चाले ऐसें[5] दिसेना ॥ ९८ ॥

---

९१. १ **टेंका** औं पु, **धका** पु४ नां मु धु गो; २ **कडाडी** औं.

९२. १ **उन्मत्त** औं पु नां मुं गो; २ **शीघ्र** नि औं पु तं; ३ **राक्षसी काया** नि; ४ **असें** पु४, **विचरे** मुं. ही ओवी रा मध्यें नाहीं.

९३. १ **वचन समग्र** धु; २ **घरा** औं पु, **ग्रहा** ख नां रा, **ग्राहा** पु४ गो२.

९४. १ (+) **जि** गो२ रा तं; २ **सामर्थ्यें** पु४, **सामर्थीं** ख, **मांसार्थीं** नि.

९५. १–२ **मृग मारूनियां** नि; ३–४ **राजा प्रवेशला** नि; ५ **कुटुंबेसी** नि; ६ **आठवण** नि ख नां गो२.

९६. १ **लोटल्या** नि ख गो तं; २ **अवचीत** नि.

९७. १ **बोलवा** नि, (+) **कां** धु तं; २ (–) औं पु धु, **जे** पु४.

९८. १ **सकाळीं** नि पु; २ **येकाळीं** नि, **तेकाळीं** मुं, **काळीं** औं पु; ३ **आमचा** नि; ४ **इयेवेळीं** नि, **येकाळीं** औं पु; ५ **ऐसा** नि ख गो२. औं पु मध्यें ९८ व ९९ ओव्यांची अदलाबदल आहे.

राव गुज सांगे त्यातें । तस्कर घातले शूळावरुते ।
त्यांचीं[1] आणूनि पिशितें[2] । पाक करोनि वाढा[3] कां[4] ॥ ९९ ॥
तिहीं[1] आणूनि नरशुद्धी[2] । पचऊनि वाढितां पातली[3] गंधी ।
ब्राह्मण क्षुधित[4] महाक्रोधी । शाप वदे[5] तत्काळ ॥ १०० ॥
ह्मणे रे[1] पापिष्ठा[2] दुर्जना । नरमांस दिधलें[3] केवीं[4] भोजना ।
ब्रह्मराक्षस होऊनि वना–। माजी विचरें चिरकाळ ॥ १०१ ॥
तो[1] होऊनि ब्रह्मराक्षस । राज्य त्यागूनि अरण्यवास ।
करिता जाला भ्यासूर वेश । स्वीकारूनि तेकाळीं ॥ १०२ ॥
विश्वामित्र[1] साक्षपेसीं[2] । वनीं भेटोनि राक्षसासी ।
पुरोहित होऊनि तयापासीं । अहर्निशी राहिला ॥ १०३ ॥
पत्रें पुष्पें फळमूळें[1] । न्यावया[2] शक्ति[3] शिष्यमेळें ।
वनीं विचरतां मृत्युकाळें[4] । विश्वामित्रें देखिला ॥ १०४ ॥
राक्षसातें दावी[1] करीं । ह्मणे हा तुझा मुख्य वैरी ।
जेणें शापूनि वनगव्हरीं । दशा ऐसी भोगविली[2] ॥ १०५ ॥
राक्षसें धाऊनि धरिलें त्यातें । जेविं व्याघ्रें[1] क्षुद्र मृगातें ।
मारूनि भक्षिला कृतांतें । मांसरक्तें संतृप्त ॥ १०६ ॥

---

९९. १ **त्यांचिया** ख मुं ; २ **मांसातें** ख मुं ; ३–४ **वाढावा** नि.

१००. १ **त्यांहीं** नि, **तेहीं** नां मुं गो२ रा तं ; २ °**शुद्धीं** नि, °**शुधि** पु४ ; ३ **आली** नि ; ४ **क्षुधातुर** पु४ ; ५ **वदला** नि खवर्ग.

१०१. १ (–) नि नां ; २ **पापिया** खवर्ग ; ३ (–) ख मुं गो२ ; ३–४ **केंवी दीधलें** नि औं रा ; ४ (–) औं पु४.

१०२. १ **तंव तो** नि. ख मध्यें ही ओवी नाहीं.

१०३. १ **तेथें विश्वामित्र** नि ; २ **साक्षेपसीं** नां मुं धु गो.

१०४. १ **फळें मुळें** नि ; २ (+) **सी** नि, (+) **लागि** धु ; ३ (–) नि धु ; ४ **शक्तिकाळें** नि धु.

१०५. १ **दाखवी** पु४ नां मुं गो रा तं ; २ **भोगवी** औं पु४ नां मुं गो२ रा.

१०६. १ **व्याघ्र** खवर्ग गो.

येकशत[1] पुत्र या[2] प्रकारें । विश्वामित्रें दाविले[3] करें ।
तितुके भक्षिले निशाचरें । उर्वारुकफळप्राय[4] ॥ १०७ ॥
तेणें दुःखें वसिष्ठऋषि । वेगीं[1] निघाला देहत्यागासी ।
जळप्रवेश करितां त्यासी । सरिता कोण्ही[2] न[3] घेती[4] ॥ १०८ ॥
त्या येऊनि लागती पायां[1] । ह्मणती सर्वज्ञाच्या राया ।
ब्रह्मांडेंसी[2] लटकी माया । तूंचि[3] सर्वां[4] सांगसी ॥ १०९ ॥
शतद्रु[1] विपाशा[2] ऐसिया । विशाळ[3] सरिता पुण्यतोया ।
धरातळीं वाहती राया । वसिष्ठवरें अद्यापि ॥ ११० ॥
पडणी[1] न पडवे पर्वता । दहन[2] न करवे वन्हिनाथा[3] ।
ह्मणती वसिष्ठा भगवंता । दीना आह्मां संरक्षीं ॥ १११ ॥
प्राणत्यागासाठीं[1] पुढती[2] । वसिष्ठ निघाला अर्धराती[3] ।
मागें मार्गे महासती । शक्तिभार्या चालिली[4] ॥ ११२ ॥
वसिष्ठ जात[1] असतां[2] त्वरें । तवं वेद्घोष[3] दीर्घस्वरें ।
पाठीसिं ऐकोनि माघारें । उभा राहोनि[4] विलोकी ॥ ११३ ॥
अदृश्यंती[1] देखोनि पाठीं[2] । मोहें कवळूनियां कंठीं[3] ।
ह्मणे दुहिते वेद्बोभाटीं[4] । कोण गर्जे काननीं ॥ ११४ ॥

---

१०७. १ शत नि; २ याचि नि; ३ दाविता नि; ४ उंबरपाळुक-फळप्रायें धु.

१०८. १ वेगें नि खवर्ग; २ कोणी नि ख मुं; ३–४ नेघती औं पु.

१०९. १ पांयां पु·४ धु गो·२ तं; २ ब्रह्मांडासी नि ख; ३ तूं नि; ४ सर्व औं पु, सर्वांसी नि.

११०. १–२ सप्तद्वीपामाजी औं; ३ विंश पु, विंशती औं.

१११. १ पडणीं नि; २ हनन पु; ३ वंन्हीमाथां पु४ गो.

११२. १ देह त्यागात्रया नि, त्यालागी पैं खवर्ग; २ पुडती औं पु·४; ३ मध्यरात्री नि, अर्धरात्रीं औं पु तं; ४ जातसे नि.

११३. १–२ जातसे मुं; ३ वेदघोश पु धु गो·२; ४ राहे नि.

११४. १ अदृश्यमति नि औं पु सोडून इतर; २ दृष्टीं पु, दिठी औं; ३ पोटीं नि; ४ °बोभाटी नि.

येरी ह्मणे शक्तिकुमर । माझे[1] उदरीं पराशर ।
त्याचे मुखिंचा महास्वर[2] । संहितापदक्रमोक्त[3] ॥ ११५ ॥
होतां संततीचा भरवसा[1] । क्षणें[2] विसरला सर्व क्लेशा ।
पावोनियां परमहर्षा । निजाश्रमा परतला[3] ॥ ११६ ॥
परतोनि येतां वसिष्ठातें । कौशिकें दाविलें[1] राक्षसातें ।
मुख पसरोनि ग्रासावयातें । धाविन्नला सत्वर ॥ ११७ ॥
स्नुषा[1] भयें झोंबली कंठीं । तीतें कवळूनियां पोटीं ।
उदक मंत्रूनि अंजुळीपुटीं । राक्षस मुखीं[2] ताडिला ॥ ११८ ॥
तेणें होऊनि शापमुक्त । स्मृति पावला[1] विचारवंत ।
वसिष्ठचरणा दंडवत । करिता जाला साष्टांगीं[2] ॥ ११९ ॥
राक्षसदशेची[1] काळिमा । फिटोनि आतला[2] मनुष्यप्रतिमा ।
ह्मणे कुळगुरु[3] तुझा[4] महिमा । येकीवाचा[5] न वदवे ॥ १२० ॥
पुत्रालागीं[1] मागतां वर । वसिष्ठें माथां ठेविला कर ।
नगरा आणोनि राजेश्वर । राज्यासनीं[2] स्थापिला ॥ १२१ ॥
कल्माषपाद राक्षसपणीं । आहारालागीं हिंडता[1] वनीं ।
मैथुन करितां तापसें[2] दोन्हीं । ऋषेश्वरें[3] देखिलीं ॥ १२२ ॥

---

११५. १ माझा (ज्ञां) औं पु·४ ख ना रा, मज गो; २ हा स्वर ख गो·२; ३ °क्रमोक्ती नि.

११६. १ भरंवसा नि; २ क्षिणें पु४ गो, क्षेणें धु; ३ पातला ख मुं धु गो२.

११७. १ दाखविलें मुं, दावितां नां.

११८. १ श्रुशा पु४ गो, श्रुषा पु धु गो२; २ पृष्ठीं नि पु४ ख, पुष्टीं औं पु नां, मुष्टी मुं.

११९. १ पावोनि नि खवर्ग; २ तात्काळीं पु.

१२०. १ राक्षसदोषाची ख; २ आतली पु४ ख मुं, पावला धु, आणिला गो·२; ३ श्रीगुरु नि; ४ तुझी गो·२ रा; ५ एकवाचा नि.

१२१. १ पुत्राविषयीं नि; २ राज्यपदीं नि.

१२२. १ फिरतां नि; २ तापस स खवर्ग गो·२; ३ राक्षसेश्वरें नि (स प्रसंप्रा).

पुरुष धांवोनि धरिला तेणें । स्त्रियेनें[1] प्रार्थितां न सोडी प्राणें ।
मारूनि भक्षितां दारुणें । शापवचनें[2] ते[3] वदली[4] ॥ १२३ ॥
ह्मणे रे[1] राक्षसा दुर्जना । मैथुन करितां पावसी मरणा ।
यालागीं सूर्यवंश जाणा । तुजपासाव खंडेल[2] ॥ १२४ ॥
वसिष्ठसंतती नेली क्षया । त्यास्तव[1] तुझिये[2] क्षेत्रीं[3] राया ।
वसिष्ठ निक्षेपूनि वीर्या । वंश तुझा वाढवील[4] ॥ १२५ ॥
शाप देऊनि[1] राक्षसासी । आपण प्रवेशे[2] हुतांशीं[3] ।
वंशवृद्धि सूर्यवंशीं । शून्य जाली यास्तव ॥ १२६ ॥
यालागीं मदयंतीच्या[1] उदरीं । रायें प्रार्थिलियावरी ।
वसिष्ठें आपुल्या वीर्यकरीं[2] । अश्मकनामा[3] जन्मविला[4] ॥ १२७ ॥
द्वादशवर्षें थांबला[1] उदरीं[2] । प्रसूत नव्हे[3] कवणेपरी ।
दगडें[4] ताडितां कुसीवरी । तेणें प्रसूति पावली ॥ १२८ ॥
यालागीं अश्मक हें नाम । ठेऊनि केला[1] बहु[2] संभ्रम ।
सूर्यवंश वाढला[3] धर्म । वसिष्ठाचा जाण पां ॥ १२९ ॥

---

१२३. १ **स्त्री** नि खवर्ग ; २ °**वदनें** औं पु ख नां, °**वदन** मुं गो·२ रा तं ; ३–४ **बोलिली** मुं धु तं.

१२४. १ (–) नि ख नां ; २ **खंडला** नि ख नां, **जळाला** धु, **खंडिला** तं.

१२५. १ **यालागीं** नि पु४ ख, **यास्तव** पु नां मुं ; २–३ **तुझी क्षिती** नि ; ४ **वाढऊं** गो·२ रा तं.

१२६. १ **वदोनि** नि ; २ **प्रवेशली** नि ; ३ **हुताशीं** नि नां गो.

१२७. १ °**तीचा** (चां) औं पु·४ धु ख गो रा ; २ **वीर्येंकरीं** औं पु·४ ना मुं धु रा ; ३ **अश्मक राजा** नि, **अमरकराजा** औं पु, **अस्माकराजा** ख नां मुं ; ४ **जन्मला** ख मुं गो२.

१२८. १ **थांबविला** ख नां ; १–२ **थांबल्यापरी** पु४ ; ३ **नोव्हे** नि, **नोहे** औं पु मुं ; ४ **दगड** नि औं.

१२९. १–२ **बहु केला** खवर्ग ; २ **वाढता** नि, **वाढतां** धु गो२ तं.

अवगुण सांटऊनि[1] पोटीं । सुदास[2] स्थापिला अयोध्यापटीं[3] ।
ऐसा निर्मत्सर भृष्टीं[4] । दुजा दावीं[5] अर्जुना ॥ १३० ॥
वसिष्ठ स्वाश्रमा पातला । अदृश्यंतिये पुत्र जाला ।
तो पराशर हरिहरकपिला । तुल्य तपिया[1] प्रतापि ॥ १३१ ॥
खेळतां संगियां सांगातें । तात ह्मणे वसिष्ठातें ।
तें[1] परिसोनि[2] दीर्घरुदनातें[3] । माता करी आक्रोशें ॥ १३२ ॥
कारण पुसतां[1] जननियेसी । ते[2] ह्मणे पिता[3] शक्तिऋषि ।
तो वनीं भक्षिला राक्षसीं । पितामह वसिष्ठ ॥ १३३ ॥
ऐकोनि कोपला सुपुत्र । ह्मणे मी करीन राक्षससत्र ।
त्रैलोकींचे[1] राक्षस समग्र[2] । भस्म[3] करीन[4] हुतांशीं ॥ १३४ ॥
ह्मणोनि आपुल्या[1] सामर्थ्यें । मंत्रसिद्धी[2] आगमोक्तें ।
याग मांडितां[3] राक्षसांतें[4] । महाप्रळयो मांडिला ॥ १३५ ॥
वसिष्ठ येऊनि पौत्राप्रती । स्नेहादरें[1] धरूनि हातीं ।
ह्मणे बापा धरीं शांती । कोप सांडीं[2] सर्वथा[3] ॥ १३६ ॥
प्रारब्ध भोगवी[1] सुखदुःखा । तो बोल नाहीं गा[2] आणिका ।
अन्यायें[3] वर्तती[4] त्यां देखा । सिक्षा कर्ता[5] ईश्वर ॥ १३७ ॥

---

१३०. १ सांठवूनि नि; २ सौदास नि (संस्कृत महाभारताप्रमाणें हें संस्करण असावें); ३ °पट्टीं नि (स प्रसंप्रा), अयोध्याप्रती औं पु; ४ सृष्टी नि, पृष्टीं धु; ५ दावी नि.

१३१. १ तेजें नि.

१३२. १–२ हें ऐकोनि नि; ३ दीर्घरोदनातें नि, दीर्घसूत्रातें ख.

१३३. १ पुसे गो·२ रा; २ (–) खवर्ग; ३ (+) तुझा खवर्ग.

१३४. १ त्रैलोक्यींचे नि; २ मात्र ख; ३–४ तितुके हो मीन औं.

१३५. १ आपुले निज नि; २ मंत्राग्निसिद्धी गो२, मंत्राग्निसिद्धी गो रा; ३ करितां नि; ४ राक्षसातें नि.

१३६. १ स्नेहें आदरें नि धु; २ सोडीं ख; ३ सात्त्विका ख मुं.

१३७. १ भोगें धु तं, भोगी गो·२; २ (–) नि खवर्ग; ३ अन्याय पु·४ ख नां मु गो·२ रा; ४ करिती पु४ मुं; ५ करिता नि औं ख धु.

येक[1] इतिहास एक[2] येथ[3] । कृतवीर्य राज[4] पुरोहित[5] ।
भृगुवंशज अपरमित[6] । सुखसंवादें वर्ततां ॥ १३८ ॥
वडील राजे[1] पावल्या[2] निधन । संतती जाली द्रव्यहीन ।
विप्रांसि[3] ह्मणती वडिलीं धन । तुमच्या घरीं ठेविलें ॥ १३९ ॥
तिंहीं वाउनियां[1] आण । स्वल्प कांहीं वोपिलें[2] धन ।
राजगृहीं[3] करितां खनन । वित्तें[4] अपार[5] निघालीं[6] ॥ १४० ॥
तोचि लाऊनि अपराध । केले[1] द्विजांचे[2] शिरछेद ।
धाकें ऋषिभार्यांचे वृंद । पळों सैरा लागले ॥ १४१ ॥
नग्न[1] शस्त्र धरोनि[2] मुष्टीं । कृतवीर्यज[3] लागले[4] पाठीं[5] ।
येक स्त्रियेचा[6] संकटीं । गर्भ[7] पोटीं गळाला ॥ १४२ ॥
तो येकशतवर्षांवधी[1] । धरूनि राखिला जानुसंधीं ।
त्यावरी महासतिया[2] क्रोधीं[3] । पृथ्वीवरी टाकिला ॥ १४३ ॥
गर्भ टांकितांचि धरणी[1] । जेवीं उगवले[2] सहस्र तरणी ।
तेज[3] देखतांचि नयनीं । अंध जाले क्षेत्रीये[4] ॥ १४४ ॥
तो और्वनामा ऋषेश्वर[1] । तपश्चर्ये बैसला थोर ।
कृतवीर्यांचा वंशतरुवर[2] । जाळावया समूळीं[3] ॥ १४५ ॥

---

१३८. १ (–) नि खवर्ग; २–३ एक तेथ नि; ४ राजा नि पु ख गो; ५ भाग्यवंत ख; ६ अपरिमित नि, पुरोहित ख.

१३९. १ (–) मुं; २ पावल्यां औं पु; ३ ब्राह्मणांसी नि.

१४०. १ वाहूनियां नि मुं; २ दिधलें नि खवर्ग; ३ राजदूतीं नि खवर्ग; ४–६ वित्त अपार निघालें नि.

१४१. १ केला नि पु४ मुं गो·२; २ विप्रांचा नि पु४, विप्रांचे औं पु ख नां, द्विजांचा गो·२.

१४२. १ मग खवर्ग; २ घेऊनियां नि; ३–५ कृतवीर्य लागला तयां पाठीं नि; ६ (+) गर्भ औं पु; ७ भयें औं पु.

१४३. १ एकवर्षा° नि; २ सतिया नि औं पु ख; ३ महाक्रोधी नि.

१४४. १ धरणीं नि; २ उठावले औं ख नां गो, उठिले मुं; ३ जे ख; ४ क्षत्रिय नि पु मुं.

१४५. १ ऋषीश्वर नि; २ वंशधर खवर्ग, वंशतरू गो रा तं; ३ साक्षेपें नि.

हें ऐकोनि पूर्वज तेथें । विमानस्थ[1] यानीं[2] पातले वरुते ।
और्वासि[3] ह्मणती[4] गा[5] आमुतें । कृपादृष्टी विलोकीं[6] ॥ १४६ ॥
क्रोधें पाविजे संताप । क्रोधें नासि[1] आमुचें[2] तप ।
आतां होऊनि सकृप । नेम सांडी मांडिला ॥ १४७ ॥
नेणतीं[1] निरंतर चुकावें । तें हो[2] जाणतीं[3] क्षमावें[4] ।
आतां यजमान[5] रक्षावे[6] । कृतवर्यज[7] आपुले ॥ १४८ ॥
स्तवनें तोषविली[1] और्वमाता । चक्षू[2] वोपिले[3] समस्तां ।
ब्राह्मणहृद्या हो[4] आंतौता । क्रोध न थरे[5] चिरकाळ ॥ १४९ ॥
क्रोध[1] सांडविला[2] सागरीं । तो वडवाग्नि[3] अद्यापिवरी ।
जळ प्राशी समुद्रोदरीं[4] । नित्य द्वादश योजनें ॥ १५० ॥
तैसी क्षमा धरूनि[1] बापा । सांडीं[2] हृदईंच्या सर्व[3] कोपा ।
जे जे करिती[4] जया पापा । ते ते[5] फळें भोगिती ॥ १५१ ॥
पितामहाचीं उत्तरें[1] । अव्हेरूनि पराशरें ।
राक्षससत्र मांडिलें त्वरें । निजसामर्थ्यें आपुलिया ॥ १५२ ॥

---

१४६. १ **विमान** धु तं ; २ (–) नि खवर्ग ; ३–५ **म्हणती और्वा** नि ; ६ **अवलोकीं** धु तं मुं.

१४७. १ **नाशे** नि औं पु ख ; २ **आपुलें** नि औं.

१४८. १ **नेणतियें** नि ; २ (–) नि औं पु ख मुं ; ३ **जाणतियानें** नि, **जाणतेनि** औं पु ; ४ **क्षमा करावें** ख मुं ; ५–६ **यजमाना रक्षावें** नि ; ७ **कृतवीर्या** नि, **कार्तिवीर्य** ख नां मुं गो रा तं.

१४९. १ **तोषली** नि औं पु नां गो रा, **तोषे** पु४ मुं ; २ **चक्षुदानें** नि, **प्राणदानें** स ; ३ **ओपिलीं** नि ; ४ (–) नि खवर्ग ; ५ **धरवे** नि पु४, **धरे** औं पु नां रा, **राहे** मुं.

१५०. १ **तेणें क्रोध** औं पु ; २ **सांडिला** नि औं पु४ ; ३ **वडवानळ** नि ; ४ **समुद्रीं** औं पु.

१५१. १ **करोनि** नि ; २ **सांडी** नि ; ३ (–) नि मुं ; ४ **आचरिती** औं ; ५ (+) **त्यांचीं** नि.

१५२. १ **उतरें** धु रा.

तेथें राक्षसांचिया थाटी । येकसरें कोट्यानकोटी ।
पडोनि[1] प्रळयहव्यवाटीं[2] । भस्म जाले अपार[3] ॥ १५३ ॥
येकमेका कवळिती[1] करें । मुखें गर्जती करुणास्वरें ।
सहवर्तमान दाराकुमरें । भस्म जाले हुतांशीं[2] ॥ १५४ ॥
पाताळींचे उसळोनि येती । स्वर्गींचे उलंडोनि पडती ।
मंदेहादि[1] अनेक जाती । तये सत्रीं[2] भस्मले ॥ १५५ ॥
देखोनि राक्षसांची शांति । पुलह क्रतु[1] आणि पुलस्ति ।
विमानीं[2] येऊनि[3] बद्धहस्तीं[4] । प्रार्थना करिती ऋषीची ॥ १५६ ॥
कृपादृष्टी आमुतें पाहीं[1] । राक्षसांचा अपराध नाहीं ।
विश्वामित्रनिमित्य[2] कांहीं[3] । विचार धरीं[4] सुजाणा ॥ १५७ ॥
शक्तिसहित येकशत । वैकुंठवासी विष्णुसमवेत[1] ।
ब्रह्मानंदें नित्य क्रीडत । त्यांचा खेद कां करिसी ॥ १५८ ॥
वसिष्ठसंतती जीवऊं पाहासी । आमुचें[1] निसंतान करिसी ।
हा परमार्थ कोणे[2] देसीं । मिरवणें हें[3] सांग पां ॥ १५९ ॥
तुमचा तुह्मांमाजी कलहो । नेणोनि पावलासि मोहो ।
जाळोनि राक्षसांचा समूहो[1] । निमित्य[2] वायां घेतलें ॥ १६० ॥

---

१५३. १ पडोनियां खवर्ग; १–२ पावकीं रिचवोनी पाठोपाठीं नि; २ हव्यवाटीं खवर्ग; ३ असंख्य नि.

१५४. १ कवळीत गो·२ रा तं; २ हुताशीं नि.

१५५. १ मंददेहादि ख धु, मत्तदेहादि औं पु; २ छत्रीं गो.

१५६. १ कृति ख, कृत मुं गो२, क्रतु नां गो; २–३ विमानयानीं औं मुं; ४ ऋषीप्रती ख, अमरपती मुं.

१५७. १ पांहीं पु गो तं; २ °निमित्त नि; २–३ °मित्रकृत्य सर्वेही औं पु, °मित्रकरणी काही ख; ४ करीं पु४.

१५८. १ विष्णुभक्त नि खवर्ग, विष्णुसहित गो·२ रा तं.

१५९. १ आणि आमुचें नि; २ कोण नि; ३ (–) नि औं पु.

१६०. १ सुमोहो पु४, सुमुहो ख धु; २ निमित्त नि.

बोधोनियां वसिष्ठपौत्रा । पूर्ण करविलें[1] राक्षससत्रा ।
जाळूं[2] शके ब्रह्मांडपात्रा । ऐसा वन्हि जो उरला[3] ॥ १६१ ॥
तो हिमालयपैलभागीं । स्वसामर्थ्यें सांडिला[1] वेगीं ।
तो अद्याप घडके आंगीं । भक्षण करी वृक्षांचें[2] ॥ १६२ ॥
संस्थापूनि वंश दोन्ही । यश पावला वसिष्ठमुनि ।
ऐसा विचारोनि[1] गुणी । पुरोहित तुह्मीं[2] करावा ॥ १६३ ॥
अस्त्रदानें[1] प्रतिमेळीं[2] । अश्व करोनि[3] त्या[4] सांभाळीं ।
सुहृदभाव[5] हृदयकमळीं । समसमान उभयतां[6] ॥ १६४ ॥
तापत्य वसिष्ठ आणि[1] और्व[2] । कथिलीं[3] आख्यानें[4] अपूर्व ।
आज्ञा मागोनि गंधर्व । जाता जाला स्वस्थाना ॥ १६५ ॥
चौघे बंधूसहित माता । उत्कोचनाम[1] तीर्था[2] ।
धर्म पातला भगवंता[3] । भेटावया धौम्यातें ॥ १६६ ॥
त्याचें घेऊनि दर्शन । देऊनि पुरोहितपणाचा[1] मान ।
त्यासहि सांगातें घेऊन । पांचाळपुरा चालिला[2] ॥ १६७ ॥

---

१६१. १ केलें औं ; २ जळों पु४ ; ३ क्षोभला गो२.

१६२. १ टाकिला नि, सांडोनि पु४ ; २ वृक्षातें मुं.

१६३. १ (+) तुह्मी ख ; २ (−) ख.

१६४. १ ऐसें वदोनि नि ; २ प्रीतिमेळीं नि औं पु रा तं ; ३ कुंजर या पु४ ; ४ (−) नि खवर्ग गो ; ५ °भावें नि खवर्ग ; ६ समस्ता खवर्ग.

१६५. १ (−) औं ; २ औरव नां मुं धु ; ३ कथिलें धु गो ; ४ अख्यान गो.

१६६. १ आलीं उत्कोचनामें पु, आलीं क्रौंच° औं, उत्कोचकनाम मुं गो२ रा ; २ उत्तमतीर्था नि ; ३ भाग्यवंता औं धु.

१६७. १ पुरोहिताचा नि खवर्ग रा ; २ चालले नि रा, पातले औं पु४ ख नां गो२, पातला मुं गो.

आतां द्रौपदीसैंवरीं[1] । कथा वर्षेल अमृतधारीं ।
चातक होऊनियां चतुरीं । श्रवणद्वारा[2] सेविजे ॥ १६८ ॥
साक्ष[1] करूनि विश्वंभर । श्रोतयां विनवी मुक्तेश्वर ।
कथाश्रवणीं अत्यादर । कृपेनें[2] केला पाहिजे ॥ १६९ ॥

इति श्रीभारते आदिपर्वणि चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

---

१६८. १ **द्रौपदीस्वयंवरीं** पु४ मुं धु रा ; २ °**द्वारीं** नि. औं पु मध्यें ही ओवी नाहीं.

१६९. १ **साक्षी** औं पु·४ ख नां तं ; २ **सज्जनीं** औं पु·४ , **श्रोतिं** ख , **तुह्मिं** नां , **आर्तिं** मुं , **कृपेन** धु गो·२.

मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
दा. क्र. 9095
ग्रंथ शाखा

अध्याय एकेचाळिसावा

श्रीगणेशाय नमः

मार्गी चालतां[1] पांचही[2] जण[3] । महालाभ[4] सुचविती[5] शकुन
संगीं[6] मीनले बहु[7] ब्राह्मण । सैंवरा[8] जाती कौतुकें ॥ १ ॥

पंथ क्रमितां[1] तयां[2] मेळीं[3] । पुढां[4] विस्तीर्ण वृक्षातळीं[5] ।
व्यास देखिला चंद्रमौळी । भेटे जैसा तपांतीं ॥ २ ॥

त्यासी नमस्कारूनि[1] राजा[2] । अरण्यपुष्पीं[3] बांधिली[4] पूजा ।
संकेत[5] बोधी तनुजात्मजा[6] । भेटी होईल सैंवरीं[7] ॥ ३ ॥

तेथें[1] बोलों[2] सावकाशें । गमन करा[3] मनोल्हासें[4] ।
पांचही[5] बंधु[6] पृथेसरिसे । पांचाळपुरा पातले[7] ॥ ४ ॥

पाहातां मेदिनी रिक्त कैंची । शिबिरें पडिलीं[1] बहु रायांचीं ।
आकाशपृथ्वीवरी वाद्यांची । येक ध्वनी नसमाये[2] ॥ ५ ॥

---

१. १ **चालिले** पु·४ ख नां मुं गो·२ रा ; २ **पांचै** पु ख गो·२ रा ; ३ **जन** औं पु ; ४ **माहांलाभ** पु·४ नां , **महांलाभ** मुं ; ५ **सुची** पु , **सूचिला** औं पु४ , **सूचिले** गो२ , **सुचिती** ख गो रा ; ६ **संगें** गो२ , **संगी** पु४ नां धु गो ; ७ (–) पु४ गो ; ८ **स्वयंवरा** नां.

२. १ **कामिंतां** नां , (+) **चि** पु·४ ख मुं ; २ **द्विज** औं , **तये** नि पु·४ , **तयाचे** नां , **ते** मुं ; ३ **वेळीं** पु·४ मुं ; ४ **पुढें** खवर्ग तं ; ५ **वृक्षस्थळीं** खवर्ग (**वनस्थळीं** औं).

३. १ **नमस्कारी** पु४ ; २ **धर्मराजा** औं ; ३ **आरण्यपुष्पीं** पु·४ नां धु ; ४ **बांधीत** औं ; ५ **संकेतें** औं पु नां मुं ; ६ **पुत्रात्मजा** औं ; ७ **स्वयंवरीं** पु४ नां रा.

४. १ **तेथ** गो·२ ; २ **बोलोनी** पु४ , **बोलें** रा ; ३ **करावें** नि ; ४ **मनउल्हासें** पु ख नां; ५ **पांचै** औं गो·२ रा; ५–६ **पंचबंधु** नि ; ७ **पावले** धुं तं.

५. १ **उभविलीं** नि ; २ **नसमाय** नि.

पूर्वउत्तरधराचक्रीं[1] । गोपुरें रचिलीं चक्राकारीं[2] ।
डोल[3] मंचक हेमसूत्रीं । ध्वजपताका[4] झळकती[5] ॥ ६ ॥

कुंकुम कस्तूरी हरिचंदन[1] । सडे[2] घातले[3] समसमान[4] ।
सुमनें विखुरलीं वरी[5] सघन[6] । बकुळ चंपक सेंवती[7] ॥ ७ ॥

पद्मरागाचीं तोरणें । स्तंभ मढिले[1] दिव्यसुवर्णें[2] ।
सैंवरमंडपीं[3] तारांगणें । नक्षत्रमाळा शोभती ॥ ८ ॥

चैत्य[1] हिरियांचे[2] अनेक[3] । माणिकीं[4] उभविले[5] माणिकचौक[6] ।
मध्यें यंत्र अलौलिक[7] । जें[8] कां[9] अटक[10] सुरनरां ॥ ९ ॥

पूर्वे थोकले[1] कौरवभार[2] । पश्चिमे[3] यादव[4] यादवेश्वर ।
अगस्तिदिशा आणि[5] उत्तर । अनेक[6] राजीं[7] व्यापिल्या[8] ॥१०॥

नवखंड आणि सप्तद्वीप । छपन्न देशींचे महाभूप[1] ।
ऐश्वर्येंसीं पातले रूप । पांचाळीचें परिसोनी[2] ॥ ११ ॥

---

६. १ पूर्वोत्तर° औं ; २ चित्रविचित्रीं नि ; ३ डोल्हारे नि , डोलती औं , दोल पु४ , दोळ मुं तं; ४–५ ध्वजा पताका मिरवती खवर्ग.

७. १ °चंदनें पु४ धु ; २–३ सडा घातला खवर्ग ; ४ °समाने पु४; ५ (–) नि खवर्ग ; ६ सुघन खवर्ग (सुधन पु) गो२ ; ७ शेंवती नि, शेंवंती स पु४ ख.

८. १–२ मढविले सुवर्णें मुं ; २ °सुमनें औं गो ; ३ स्वयंवर° नां मुं रा.

९. १ चौत्रे पु , चोंटे औं , चौक गो , चैद्य पु४ मुं ; १–२ चैत्यादी तेथें तं ; ३ आनेक पु४ धु ; ४–५ माणिकांचे नि खवर्ग (माणिक मोतियांचे ख) ; ६ चौक ख ; ७ अलौकिक नि (स प्रसंप्रा) पु ख ; ८–९ जेथ पु ; ९ (–) पु४ ख मुं ; १० आटक पु४ औं धु.

१०. १ थोकला नि खवर्ग (औं प्रसंप्रा) ; २ कौरवंभार पु नां गो रा ; ३ पश्चमे खवर्ग धु ; ४ थोके पु ; ५ जाण औं पु ; ६ आनेक पु४ धु ; ७ राजे नि , नृपीं नां ; ८ व्यापिले नि पु , व्यापिलें औं ख नां गो२.

११. १ माहांभूप पु४ ख नां रा , नृप धु ; २ स्पर्शनें धु , परिसेना तं.

यक्ष[1] गंधर्व सिद्ध चारण । विमानीं दाटले[2] सुरगण ।
माळ[3] पडतां सुमनघन[4] । वर्षावया[5] संतोषें[6] ॥ १२ ॥
मध्यवृक्षाचां[1] मंडळीं । बैसल्या ऋषेश्वरांच्या[2] वोळी[3] ।
धर्मराज बंधुमेळीं[4] । तयांपाठीं बैसला ॥ १३ ॥
भार्गवशाळे[1] आंतौता । ठाव मागोनि ठेविली माता ।
चौघे बंधु ज्येष्ठ[2] भ्राता[3] । रंगमंडपा[4] पातले ॥ १४ ॥
सकळां हांव[1] न धरे[2] पोटीं । ह्मणती कलहकारण[3] दृष्टी[4] ।
पडतां[5] चमत्कार भृष्टी[6] । करूनि[7] कांहीं दावणें[8] ॥ १५ ॥
झाडूं[1] कौरवांचिया[2] पाठी । प्रकटुं[3] जातुषाची[4] कुटी[5] ।
उगाळूनि पृथ्वीतटीं[6] । चंदन करूं शल्याचें[7] ॥ १६ ॥
उघडूं कर्णाचीं कर्णटाळीं[1] । पाय देऊं भूपाळमौळीं ।
प्रतापें जिंकोनि[2] पांचाळी । लाज लाऊं समस्तां ॥ १७ ॥

---

१२. १ (–) औं पु; २ **बैसोनि** औं पु, **वाटलें** गो·२; ३ **माळा** नि पु; ४ **सुमनें घन** नि नां गो२; ५ **वरुषावया** औं पु; ६ **आवडी** नि.

१३. १ **मध्यकक्षेच्या** नि पु ख, **मध्यकक्षाचा** पु४, **मध्यभागाचा** नां, **मध्यकुक्षीचा** मुं, **मध्यें वृक्षाचे** धु, **मध्यें वृक्षाचां** गो, **°वृक्षाचा** गो२, **°वृक्षाचे** तं; २ **ऋषीश्वरांच्या** नि, **ऋषिरायांच्या** पु; ३ **ओळी** नि, **वळी** ख तं, **मौळी** मुं; ४ **बंधु समेळीं** नां गो२.

१४. १ **°शाळें** नि, (+) **हो** पु·४ ख गो तं; २–३ **सहतत्त्वता** औं; ४ **रंगभूमिके** ना, **रंगमंडपीं** गो. ही ओवी नि मध्यें १५ व्या ओवीच्या नंतर आहे.

१५. १ **आवेश** नि खवर्ग; २ **धरवे** नि पु४ गो; ३ **कळह करणें** औं पु, **कळहा कारण** पु४, **कळह कारण** ख नां धु रा तं; ४ **सृष्टी** औं; ५ **हो** औं; ६ **सृष्टी** नि, **दृष्टी** औं; ७ **करोन** नि; ८ **दावीना** पु, **दाविजे** औं.

१६. १ **झोडूं** औं, **झाडोनि** पु४ मुं; २ **कौरवांची** औं पु ख धु गो तं; ३ **प्रगट करूं** नि, **प्रगट जगातें** खवर्ग; ४ **तोषवीं** पु, **तोषवावी** पु४, **तोषवी** ख नां, **तोषउं** औं मुं; ५ **दृष्टी** औं पु, **दिठी** मुं; ६ **पृथ्वीपाठीं** खवर्ग; ७ **शैल्याचें** पु·४ ख नां मुं धु गो·२ रा.

१७. १ **टाळीं** नि खवर्ग (औं प्रसंप्रा); २ **जिणोनि** नि, **जिंतोनि** गो·२ रा.

कवण कवण पातले क्षेत्री[1] । कैसा भेद[2] करिती यंत्रीं ।
परणूं[3] ह्मणती पांचाळपुत्री[4] । तें नावेक अवलोकूं[5] ॥ १८ ॥

वेढूनियां कृष्णाजिनें[1] । विभूति चर्चिली शुभ्रवर्णे ।
परी[2] तो[3] सूर्य व्योमवसनें[4] । आछादिला[5] न लोपे ॥ १९ ॥

बैसले ऋषेश्वरांचे[1] पाठीं । कौतुक[2] पाहाती[3] सिंहदृष्टी[4] ।
असंख्य नृपाचिया थाटी[5] । शृंगारूनि[6] पातल्या[7] ॥ २० ॥

वैताळिक[1] नट[2] नर्तक । सूत मागध नियोधक[3] ।
ब्राह्मणादि[4] असंख्य[5] देख[6] । विद्यापात्रें पातलीं ॥ २१ ॥

रत्नें[1] सुवर्णे[2] वसनें[3] अन्नें[4] । धेनुअश्वकुंजरयानें ।
याचकइछेनें दिधलीं दानें । षोडषदिवसपरियंत ॥ २२ ॥

यज्ञसेनाची[1] संपती[2] । देखोनि ऋषी आश्चिर्य[3] करिती ।
ह्मणती कुबेर[4] अमरपती । उणें[5] यासी अपाडें ॥ २३ ॥

---

१८. १ **क्षित्री** औं, **क्षत्री** मुं गो ; २ **यंत्रभेद** नि ; ३ **पर्णूं** नि औं मुं, **प्रणु** पु·४ नां गो·२ ; ४ **राजपुत्री** नां ; ५ **विलोकूं** नि रा.

१९. १ **वल्कलाजिनें** नि नां ; २ (–) औं पु ; ३ (–) पु, **चंद्र** औं ; ४ **सोमवसनें** पु, **अभ्रवसनें** औं ; ५ **आच्छादिला** नि, **अछादिला** नां गो रा.

२०. १ **ऋषीश्वरांचे** नि, **रूषेश्वरांचीया** पु४ ; २ (–) खवर्ग ३ **अवलोकिती** नि खवर्ग ; ४ **सिह्यदृष्टी** नां धु ; ५ **थाटीं** नि रा ; ६–७ **अवलोकित श्रृंगाळा** औं पु, **उभें करूनि शृंगार** पु४ ख नां मुं ; ७ **चालती** नि.

२१. १ **वैतालिक** नि ; २ **कनक** पु ; ३ **नियोधिक** नि, **वैश्यालोक** औं ; ४ (+) **वर्ण** नि ; ५ **अनेक** औं ; ६ (–) औं पु४.

२२. १ **रत्न** पु नां धु गो ; २ **सुवर्ण** पु ख नां धु गो२ ; ३–४ **आणि अन्न वसनें** नि. नि मध्यें वरील तिसरा चरण दुसरा व ३ व ४ चरण **षोडशदिवसपर्यंत ज्याणें । तृप्ति केली समस्तां ॥** असे आहेत.

२३. १ **याज्ञ°** नि औं पु४ धु ; २ **संपत्ती** नि ; ३ **आश्चर्य** नि मुं गो·२ रा ; ४ (+) **आणि** नि ; ५ **उणा** नि पु.

ऐसे[1] सैंवरमंडपीं[2] राजे । यंत्र भेदावयाचे[3] पैजे ।
जिंकावया द्रौपदी भाजे । उतावेळ[4] सर्वही ॥ २४ ॥
द्रुपद ह्मणे सकौतुकें[1] । धष्टद्युम्ना कुमरा[2] ऐकें ।
द्रौपदी आणा[3] रंगभूमिके । समय असे[4] शफतेचा[5] ॥ २५ ॥
यातें[1] ह्मणती नरनायक । परि हे आम्हुचे याचक रंक[2] ।
द्रौपदीअभिलाषभिक्ष[3] देख । भणग[4] होउनि तिष्ठती ॥ २६ ॥
जो आवांका जयापोटीं । प्रगट दिसों येईल दृष्टी[1] ।
अर्जुन इछिला[2] तो भृष्टी[3] । कवणे स्थानीं[4] कळेना[5] ॥ २७ ॥
गजस्कंधीं[1] याज्ञसेनी । जैसी उघडली लावण्यखाणी ।
सौंदर्य वर्णावया शाहाणी । शारदा[2] ह्मणे[3] मी[4] नव्हे[5] ॥ २८ ॥
क्रोशमात्र[1] अंगसुवास । फांकतां[2] मधुकर[3] राजहंस[4] ।
धांवोनि[5] येती हें[6] मानस । मन्मथाचें भाउनी[7] ॥ २९ ॥
शामसकुमारतेचे[1] शोभे[2] । नीळोत्पळाचे[3] कठीण गाभे[4] ।
बिंबाधरामाजी सुप्रभे[5] । दंतमाणिकें[6] झळकती[7] ॥ ३० ॥

---

२४. १ ऐसिया नि, असो गो·२ ; २ स्वयंवर° नि ; ३ भेदावया पु धु गो तं ; ४ उतावळे नि नां.

२५. १ कौतुकें नि खवर्ग (ख प्रसंप्रा) रा ; २ पुत्रा नि ; ३ आणावी नि खवर्ग (मुं प्रसंप्रा) गो ; ४ आहे नि खवर्ग (हा पु, हाचि औं) गो२ ; ५ शपथेचा नि , शपतेचा औं पु.

२६. १ यांसी नि , त्यातें पु रा , जे जे नां ; २ (-) औं रा ; ३ °अभिळाषाचे औं ; ४ भणंग नि , भणगें गो·२ रा तं.

२७. १ दृष्टी नि, दिठी पु४ ; २ होईल औं पु ; ३ सृष्टीं नि ; ४ ठायीं नि , स्छळीं खवर्ग ; ५ नेणवे नि ख, दिसेना तं.

२८. १ °स्कंदीं पु·४ ख नां मुं धु गो रा ; २–५ शारदादेवी पैं लाजे औं ; ५ नोव्हें नि.

२९. १ कोशमात्रें औं गो, कोशमात्र मुं ; २ फांकितां नि ; ३ मधुर मुं गो ; ४ राजस औं ; ५ घेउनि औं ; ६ (–) औं पु४ ख नां मुं ; ७ उभऊनी औं पु ख.

३०. १ श्यामसुकुमारतेची नि नां ; २ शोभा नि खवर्ग (प्रभा मुं); ३ नीलोत्पलाचा नि खवर्ग ; ४ गाभा नि खवर्ग ; ५ सुप्रभा नि ख नां , प्रभा औं पु·४ मुं ; ६–७ तेज फांके दशदिशा खवर्ग.

करिणीवरूनि लावण्यहरिणी[1] । धृष्टद्युम्नें उतरिली धरणी ।
जांबूनदहेमाभरणी[2] । तेज फांके दशदिशा ।। ३१ ।।
ते पांचाळी रत्नज्योती । धृष्टद्युम्नें[1] धरूनि हातीं ।
राजयांच्या वदनपंक्ती । नामोच्चारें उजळितु ।। ३२ ।।
हा दुर्योधन कौरवेश्वर । येकशतबंधूसहित वीर ।
राया धृतराष्ट्राच[1] कुमर । तुजकारणें पातले[2] ।। ३३ ।।
कर्ण विराटसह उत्तर । भोज जयत्सेन[1] गांधार ।
अश्वत्थामा[2] दंडधर[3] । तुजलागोनि[4] पातले ।। ३४ ।।
मेघसंधि[1] सहदेव[2] मणिमान[3] । वार्धक्षेमी[4] अंशमान[5] ।
सुवर्चा[6] सेनाबिंदु[7] चेकितान[8] । तुजकारणें[9] पातले ।। ३५ ।।
सुदाम्ना[1] सुचित्र सुकुमार[2] । वृक[3] सत्यधृति[4] पटचर[5] ।
सुषेण[6] शिबी[7] औशीनर[8] । तुजकारणें पातले ।। ३६ ।।

---

३१. १ **लावण्यखाणी** नि, **लावण्यहरणि** धु रा; २ **जांबूनदकनकाभरणीं** नि. ही ओवी खवर्गांमध्यें नाहीं.

३२. १ **धृष्टद्युम्न** पु४.

३३. १ **धृतराष्ट्राचा** नि; २ **पातला** नि.

३४. १ **नृपरत्न** औं, **याज्ञशेन** धु, **यज्ञसेन** तं, **जयशेन** गो; २–३ **सुद्युम्न चित्रसेन कुमर** नि; ३ **दंडधार** पु४ ख नां धु गो.२; ४ **तुजकारणें** नि औं पु नां.

३५. १–३ **ध्रुवकेतु रंगशायन** मुं; ४ (+) **आणि** नि, **बाल्हिक** औं, **वर्धाक्षमी** ख, **उर्धाक्षमीं** मुं; ५ **अंशुमान** नि, **शमन** पु; ६ **सुवर्ण** औं, **सर्वसेन** मुं, **पौंड्रक** रा; ७ **इंदु** मुं, **भगदत्त** रा; ८ **धृतिमान** रा; ९ **तुजलागुनि** रा.

३६. १ **सुधन्वा** नि, **सुद्युम्ना** पु४ ख नां; २ **कुमार** खवर्ग गो; ३ **एकाक्ष** औं; ४ **सत्यधृति** नि नां, **सेनधृति** स, **धृति** औं ख; ५ **पटच्चर** नि, **पटवर** औं पु मुं नां, **पट्टवर** पु४, **पट्टधर** ख; ६ **सुरशेन** औं पु; ७ **स्तंभी** औं पु; ८ **ऐसे नर** पु, **ऐसे नृपवर** औं.

समुद्रसेन चंद्रसेन । वाग्दंड[१] दंड[२] शोणिमान[३] ।
पौंड्रक[४] भगदंत[५] धृतिमान[६] । तुजलागोनि[७] पातले ॥ ३७ ॥
सोमदंत[१] रुक्मांगद । कांभोज[२] कारुष्य[३] चित्रांगद ।
बळाहक[४] निहंता[५] शुभांगद[६] । तुजकारणें पातले ॥ ३८ ॥
कलिंग[१] ताम्रलिप्त[२] पतनाधिप[३] । मद्रराज शैल्य[४] भूप ।
मिरवावया बळप्रताप । तुजकारणें पातले ॥ ३९ ॥
बाल्हीक[१] श्रुतायु[२] सैंधव । उलुक वत्सराज कितव[३] ।
कौशल्याधिपादि[४] पार्थिव[५] । तुजकारणें पातले ॥ ४० ॥
बृहद्बळ बृहद्रथ[१] । बृहत्क्षेत्र[२] भगीरथ ।
दृढधन्वा नृपनाथ । तुजकारणें पातले ॥ ४१ ॥
कृष्णपुत्र कृष्णबंधु । बळिराम[१] सात्यकी प्रतापसिंधु ।
यादवसेनसीं[२] मुकुंदु । कौतुक पाहों[३] पातले ॥ ४२ ॥

---

३७. १ **विदंड** नि, **गद्गद** औं पु, **वागदंत** गो ; २ (–) नि ख नां गो; ३ **श्रेणिमान** नि (स प्रसंप्रा); ४ **पौंड्रीक** नि औं नां ; ५ **भगदत्त** नि नां रा तं, **भगवंत** औं ; ६ **धृतसेन** औं ; ७ **तुजलागी** धु तं, **तुजकारणें** नि खवर्ग.

३८. १ **सोमदत्त** नि मुं तं ; २ **कांबोज** नि ख ; ३ **कारूष** नि औं पु·४, **कालिंग** धु ; ४ **बाल्हीक** नि खवर्ग ; ५ **नियंता** मुं रा, **हुताशन** औं पु ; ६ **भगदंत** औं पु, **सुभग** ख, **सुभगद** मुं नां.

३९. १ **कालिंग** नि खवर्ग (ख प्रसंप्रा), **कारुण्य** धु ; २ **ताम्रध्वज** औं ; ३ **पत्तनाधिप** नि, **रत्नादीप** खवर्ग ; ४ **शल्य** नि तं.

४०. १ **सर्वज्ञु** नां ; २ **श्रुतज्ञु** नां, **श्रुतांशु** पु, **श्रुतशेन** औं ; ३ **कैतव** नि, **नर पार्थिव** औं, **कीर्तिव** पु मुं नां ; ४ **कोशलाधिपादि** नि ; ५ **भूप सर्व** औं. ही ओवी खमध्यें नाहीं.

४१. १ **बृहद्वृथ** पु; २ **बृहत्क्षत्र** नि, **बृहदक्षेत्र** औं पु.

४२. १ **राम** धु ; २ **यादवांसहीत** गो२, **यादवेसी** गो ; ३ **पाहूं** नि पु गो.

सिंह[1] गर्जे[2] जेविं[3] काननीं[4] । तेविं[5] धृष्टद्युम्नाची वाणी ।
ह्मणे सर्वही[6] ऐका[7] श्रवणीं[8] । वाक्य माझें भूप[9] हो ॥ ४३ ॥
हें प्रचंड धनुष्य धरूनि[1] करीं । चक्ररंध्रें[2] पंचशरीं ।
यंत्र भेदील[3] निर्धारीं । लक्षालक्ष[4] न चुकतां ॥ ४४ ॥
तयासी हे[1] प्रमदांचि स्वामिणी । माळ घालील माझी बहिणी ।
सभाग्य असेल[2] तेणें[3] करणी । करूनि येथें दाखवावी[4] ॥ ४५ ॥
कुळ शीळ रूप[1] गुण । नाम गोत्र उच्चारून[2] ।
यंत्र भेदितां[3] निधान । द्रौपदीऐसें आतुडे[4] ॥ ४६ ॥
परिसोनि पांचाळपुत्रवचन । भूमीं चाप अवलोकन[1] ।
करितां[2] पर्वतातुल्य सघन[3] । ह्मणती प्राण नेदवे[4] ॥ ४७ ॥
बहुतीं सांडिले[1] आवांके । वीरश्रीहीन[2] म्लानमुखें ।
ह्मणती पातलों कौतुकें । महोत्साह[3] पाहावया ॥ ४८ ॥
सीतासैंवरीं[1] रावण । उठे[2] तैसा[3] राजा[4] कर्ण ।
बाहू पिटोनि ह्मणे वचन । ऐका माझें भूप[5] हो ॥ ४९ ॥

---

४३. १–४ सिंही गज केवि कासिनी पु ; ५ तैसी आँ पु मुं ; ६–७ ऐका सर्वही गो·२ ; ८ वचनीं आँ पु ; ९ वीर नि, नृप आँ.

४४. १ (–) खवर्ग (उचलोनि ख) ; २ जो चक्र° नि ; ३ भेदिल्यां खवर्ग, भेदिलें रा ; ४ लक्ष लाउन पु, लक्ष साधुनि आँ, लक्षानुलक्ष मुं.

४५. १ ही पु·४ ; २ (–) खवर्ग (आँ प्रसंप्रा) ; ३ (+) हे नि, करोनि मुं ; ४ दाविजे नि खवर्ग (दावणें ख).

४६. १ नामरूप ख ; २ उच्चारण पु धु गो·२ रा तं ; ३ भेदिल्या नि ख ; ४ आंतुडे नि.

४७. १ अवलोकून नि खवर्ग ; २ (–) नि खवर्ग ; ३ दृढसंधान आँ, संधान पु तं, घन गो ; ४ न देववे नि खवर्ग (ख प्रसंप्रा), घात हें धु.

४८. १ टाकिलें आँ पु ; २ वीरश्री नि, °श्रीवीहिन आँ ; ३ मोहोत्साव पु गो·२, मोहत्साह ख धु.

४९. १ सीतास्वयंवरीं नि पु४ आँ रा ; २ उठिला आँ गो२ ; ३ तेविं आँ ; ४ वीर मुं ; ५ वीर नि आँ.

यंत्र भेदणें म्यांचि पैजा । द्रौपदी ते माझी[1] भाजा ।
द्रुपदराजा[2] श्वशुर माझा । नेमिलासे विधीनें ॥ ५० ॥
ह्मणोनि धनुष्य[1] धरिलें[2] करीं । कष्टीं[3] उचलिलें[4] जानूवरी ।
पुढें झोंबतां[5] उभयकरीं । ऊर्ध्व नोहे[6] तिळतुल्य ॥ ५१ ॥
धापें[1] पातला[2] राधात्मज । ह्मणे धनुष्यें लाविली लाज ।
बळें सज्जितां[3] अंगतेज । निस्तेज जालें तेकाळीं[4] ॥ ५२ ॥
वृक्ष उलथे[1] चंडवातें । तेविं[2] शरीर पृथ्वीवरुतें ।
पडतां[3] हाहाकार तेथें । कौरवभारीं माजला[4] ॥ ५३ ॥
मुगुट उडाला त्यागूनि शिर । तुटलीं[1] पदकें[2] रत्नहार ।
क्लेश[3] पावोनि महावीर[4] । स्वस्थ[5] ठेला आसनीं ॥ ५४ ॥
हांसोनियां राजकुमरी । बोल बोले मधुरस्वरीं[1] ।
ह्मणे माझा नेम चतुरीं । जाणीतला पाहिजे[2] ॥ ५५ ॥
यंत्र भेदिलें जरी हेळा[1] । तरी अवर्णा[2] हीनकुळा ।
मी सर्वथा न घलीं[1] माळा । हा निर्धार जाणिजे ॥ ५६ ॥
हें देखोनि[1] शैल्य सैंधव । हृदईं सांवरिती शाहाणीव[2] ।
सरली कौरवांची हांव । दुर्योधनासमवेत ॥ ५७ ॥

---

५०. १ **माझीच** औं पु मुं रा तं ; २ **द्रुपदराज** नि नां रा. खमध्यें चरणक्रम ३/२ असा आहे.

५१. १ **चाप** नि ; २ **घेतलें** ख ; ३ **कष्टें** नि औं पु मुं तं ; ४ **आणिलें** नि ; ५ **तोलितां** औं ; ६ **नोव्हे** नि , **नव्हे** औं पु४ मुं.

५२. १ **धापा** औं पु ; २ **दाटला** नि खवर्ग रा ; ३ **उचलितां** औं ; ४ **येकाळीं** नि.

५३. १ **उलंडे** धु ; २ **तैसें** नि ; ३ **पाहतां** खवर्ग (नां प्रसंग्रा) ; ४ **पैं जाला** पु , **जाहला** औं.

५४. १ **तळी** गो ; १–२ **तुटले पदक** नि खवर्ग ; ३ **क्लेशा** नि पु४ ; ४ **माहांवीर** पु·४ नां रा ; ५ **स्वस्छ** ख गो·२ रा.

५५. १ **मधुरोत्तरीं** नि औं नां ; २ **असावा** नि पु४ ख नां मुं गो रा.

५६. १ **डोळा** नां ; २ **आवर्ण** औं पु·४ ख ; ३ **घालीं** नि पु४ ख नां मुं गो२ तं.

५७. १ **देकोनि** नि गो ; २ **राणिव** औं.

निस्तेज देखोनि सर्व क्षेत्री । पांचाळ राजा[1] क्रोधनेत्रीं ।
ह्मणे निर्वीर हे[2] धरत्री[3] । जाली दिसे मजलागीं[4] ॥ ५८ ॥
ऐकोनि नरेंद्रमुखींची[1] वाणी । ऋषिमंडळांतूनि[2] दोन्ही ।
भीमार्जुन[3] ततक्षणीं । उभे ठेले सन्मुख ॥ ५९ ॥
वृद्ध तापस[1] ब्राह्मण[2] तेथें । कितियेक[3] वारिती[4] हातें ।
ह्मणती अटक क्षत्रियांतें । तें तुह्मांतें[5] केविं[6] साधे[7] ॥ ६० ॥
आधींच ब्राह्मण निर्बळ शब्द । त्यावरी नव्हे[1] यंत्रभेद ।
तया[2] अवमानाचा खेद । मरणप्राय सोसणें ॥ ६१ ॥
येक ह्मणती ईश्वरमहिमा । कोण[1] जाणे ब्राह्मणोत्तमा ।
कोणा[2] हृदई[3] हा[4] परमात्मा । कवणे स्थिती वर्तत[5] ॥ ६२ ॥
येकलेनी फरशुधरें[1] । निर्वीर केलें वसुंधरे[2] ।
अगस्तीनें आपुल्या करें । महासमुद्र शोषिला ॥ ६३ ॥
ब्राह्मणतेज[1] ब्राह्मणशक्ती । घडे न घडे कवणे युक्ती ।
जो आवांका जया[2] चित्तीं[3] । तो अवश्य[4] होतसे ॥ ६४ ॥
ह्मणोनि न[1] करावा[2] निषेधु । आज्ञेनें[3] द्यावा आशीर्वादु ।
हें परिसोनि दोघे[4] बंधु । धनुष्यानिकटीं[5] पातले ॥ ६५ ॥

---

५८. १ **बोले** नि; २ (–) पु·४ ख नां, **सर्व** औं; ३ **धरित्री** नि तं; ४ **मज आजी** नि, **येकाळी** औं पु.

५९. १ **द्रुपदमुखींची** औं; २ °**मंडपातुनि** औं पु; ३ **भीम अर्जुन** नि औं.

६०. १–२ **ब्राह्मण तापस** नि; ३ **कित्येक** नि; ४ (+) **तयांतें** नि; ५–७ **तुम्हां कैसें साधेल** नि खवर्ग; ७ **साध्य** धु तं.

६१. १ **नोव्हे** नि; २ **या** नि.

६२. १ **कवण** मुं; २ **कवणा** औं ख; २–३ **कवणा देही** मुं; ४ (–) नि औं पु·४ ख गो रा; ५ **वर्ततु** नि.

६३. १ **परशुधरें** नि पु४ गो; २ **धरे** औं.

६४. १ **ब्रह्मतेज** औं पु; २ **ज्याचे** नि; ३ **मती** औं; ४ **अवस्य** पु·४ ख नां धु रा तं.

६५. १–२ **करूं नये** नि खवर्ग; ३ **आज्ञेसि** नि, **आज्ञा** खवर्ग, **अवश्य** गो, **अज्ञाना** रा; ४ **उभय** औं; ५ **धनुष्यनिकटीं** नि औं पु ख.

दोघे येतां धनुष्यानिकटीं[1] । समस्त राजयांच्या दृष्टी ।
येकवटोनि ह्मणती श्रृष्टी[2] । दुजें[3] कौतुक मांडलें ॥ ६६ ॥
कर्णशल्यादिकांचीं बळें । होऊनि गेलीं जेथें[1] विकळें ।
तेथें[2] हीं[3] ब्राह्मणाचीं बाळें । ईछा[4] करिती द्रौपदीची ॥ ६७ ॥
साशंक अवलोकी द्रुपद[1] । ह्मणे ब्राह्मणीं[2] यंत्रभेद[3] ।
करूं भाविती हा शब्द[4] । सत्य कर्ता[5] ईश्वर ॥ ६८ ॥
तवं[1] पुढां[2] होऊनि अर्जुनें[3] । करूनि त्रिवार प्रदक्षणे[4] ।
धनुष्य[5] वाऊनि[6] सत्राणें[7] । बाणपंचक[8] घेतलें[9] ॥ ६९ ॥
स्मरोनियां यादवराणा । भावें चिंतिलें[1] द्रोणचरणा ।
अधोदृष्टी पंचबाणा । व्योमसूत्रीं विंधिलें ॥ ७० ॥
तें अवक्र नळकाचक्र[1] । भेदूनि पाडिलें मकरयंत्र[2] ।
देखोनि[3] सहस्रनेत्राचे नेत्र । आनंदाश्रु सांडिती[4] ॥ ७१ ॥
प्राकृतकवींचा वाग्जल्प । तैलकटाहीं[1] पाहूनि रूप ।
फिरतमछाचा[2] संकल्प[3] । वामनेत्र[4] विंधावा[5] ॥ ७२ ॥

---

६६. १ **धनुष्यनिकटीं** नि ; २ **सृष्टीं** नि ; ३ **द्विजीं** धु.

६७. १ **जेथ** औं ख गो·२ रा ; २ **तेथ** औं ख गो रा ; ३ (–) नि खवर्ग, **हें** औं धु, **इये** तं ; ४ **इच्छा** नि , **ईत्सा** पु४ .

६८. १ **द्रुपदु** नि ख गो ; २ **ब्राह्मण** नि ; ३ **यंत्रभेदु** नि ख ; ४ **शब्दु** नि ख ; ५ **करिता** पु ख.

६९. १ **तंव** नि धु तं ; २ **पुढें** खवर्ग तं ; ३ **अर्जुन** नि खवर्ग तं ; ४ **प्रदक्षिण** नि खवर्ग तं ; ५–७ **मागें राहावीला भीमशेन** खवर्ग ; ६–७ **वाहून सत्राण** नि ; ८ **पंचबाण** औं पु ; ९ **उचलिले** नां.

७०. १ **वंदिलें** मुं नां.

७१. १ **नळिका°** नि , **नभुका°** पु , **नहुका°** औं , **ननुका°** ख नां , **मनुकाचे चक्र** पु४ ; २ **मकरनेत्र** औं पु·४ ; ३ **तें देखोनि** नां ; ४ **पातले** औं पु.

७२. १ **°कढईंत** नि , **°कढईं** पु·४ मुं ; २ **फोडुनि मत्छाचा** पु , **फेडोनि मत्साच्या** पु४ मुं , **फेडुनि मछाचा** ख नां , **फोडुनि वामनेत्र** औं ; २–३ **फिरतां मस्त्य सकंप** नि ; ३ **सकंप** धु गो·२ तं ; ४–५ **वामनेत्रीं विंधिला** नि , **सिद्धि नेला द्रुपदाचा** औं ; ५ **विंधिला** खवर्ग.

यरि तें मूळ भारतीं नाहीं । ह्मणोनि असो[1] न[2] बोलों[3] कांहीं ।
नळिकाछिद्रांतूनि[4] पाहीं । यंत्र भेदूनि पाडिलें ॥ ७३ ॥
गंधर्वदत्तविद्यावरें[1] । यंत्र भेदितां[2] धनुर्धरें[3] ।
सात्विकभाव भिन्नाकारें[4] । सर्वांदेहीं[5] उदेले[6] ॥ ७४ ॥
अष्टौभावीं[1] अद्भुत[2] प्रेमा । ऋषींच्या[3] आंगीं उठिल्या[4] रोमा ।
निर्जरांच्या नेत्रपद्मा[5] । पातीं लवों[6] विसरलीं ॥ ७५ ॥
देवीदुंदुभींच्या[1] गजरीं । पुष्पवर्षाव[2] मांडिला सुरीं ।
टाळी वाउनी[3] द्विजवरीं[4] । आशीर्वादें गर्जती ॥ ७६ ॥
स्वानंदमदें[1] राजबाळा । आवडीचा भर[2] आगळा[3] ।
हातीं घेऊनि पुष्पमाळा । घाली[4] गळां[5] पार्थाच्या ॥ ७७ ॥
तेथ[1] लागलीं मंगळतुरें । विश्व[2] गर्जे जयजयकारें ।
ह्मणती ब्राह्मणाचेनि कुमरें । याज्ञसेनी जिंकिली[3] ॥ ७८ ॥
द्रुपद सांगे परिवारातें । ब्राह्मण रक्षा[1] बळें[2] बहुतें ।
राजे कलह करिती[3] येथें । युध्य दारुण दिसताहे ॥ ७९ ॥

---

७३ १ ऐसे ख मुं गो·२ ; २ (–) गो ; ३ **बोलें** औं नां मुं गो२ रा, **बोलिलें** गो ; ४ **ननुका°** औं पु नां.

७४. १ **°विद्याधर** औं पु नां , **°विद्याधरें** धु गो ; २ **भेद** औं , **भेदी** पु·४ ख नां , **भेदिलें** मुं ; ३ **धनुर्धर** खवर्ग (मुं प्रसंप्रा); ४ **भिन्नाकार** खवर्ग (मुं प्रसंप्रा); ५ **सर्व देहीं** औं पु धु, **सकळां देहीं** नि; ६ **उदेला** औं पु नां गो·२.

७५. १ **°भावें** नि ; २ **उद्भट** औं पु ख गो·२ रा ; ३ **ऋषी** पु·४ मुं ; ४ **उदेल्या** नि , **उठिले** पु ; ५ **नेत्रसद्मा** नि ; ६ **लावों** नां गो२.

७६. १ **दिव्यदुंदुभींच्या** नि गो , **देवदुंदुभीच्या** मुं , **दिवी°** रा तं ; २ **पुष्पें वर्षाव** पु४ ; ३ **वाजऊनि** नि तं, **पिटोनि** नां ; ४ **ऋषेश्वरीं** नि खवर्ग.

७७. १ **हर्षनिर्भर** नि ; २ **भरू** नि , **भारु** तं , **भरवसा** औं पु ; २–३ **भारागळा** गो२ ; ४–५ **गळां घातली** खवर्ग.

७८. १ **वाजों** नि ; २ **जन** नि ; ३ **जितिली** गो२ रा. ही ओवी खवर्गा-मध्यें नाहीं.

७९. १ **रक्षावे** नि औं पु ख मुं ; २ **यत्नें** नि ; ३ **करितील** नि , (–) पु.

पार्थ ह्मणे गा[१] युधिष्ठिरा । सर्वे घेऊनि माद्रीकुमरा ।
द्रौपदी न्यावी बिढारा[२] । कुंतीजननी[३] जवळिके[४] ॥ ८० ॥
इतुकें बोलिला[१] धनुर्धर । तवं लोटले राजभार[२] ।
वर्षती शस्त्रांचे[३] संभार[४] । भीमार्जुना लक्षूनी ॥ ८१ ॥
अवमानव्यथेचेनि[१] भरें । जुझा[२] प्रवर्तले[३] निकुरें[४] ।
मुखें[५] गर्जती हाहाकारें[६] । ह्मणती घ्या रे सैनिकां[७] ॥ ८२ ॥
ब्राह्मण नेईल राजपुत्री । अवकळा केविं[१] वरिती[२] क्षेत्री[३] ।
वेगीं[४] छेदुनियां[५] शस्त्रीं[६] । खंडविखंड[७] करा[८] कां[९] ॥ ८३ ॥
अवचट बाण हो[१] निष्टला । नलगत[२] यंत्रभेद जाला ।
इतुकेनि[३] काय[४] अवमानला । क्षत्रियांचा समुदावो[५] ॥ ८४ ॥
अवचट काय न घडे संसारीं । परि तें मानी[१] कोण[२] निर्धारीं ।
आतां[३] जुझोनियां[४] समरीं[५] । घ्या[६] नोवरी[७] हिरोनी[८] ॥ ८५ ॥
छेदूनि द्रुपदाचिया शिरा । वेगीं नेऊं[१] हस्तनापुरा[२] ।
अव्हेरूनि राजेश्वरा[३] । भणगा कुमरी[४] देतसे ॥ ८६ ॥

---

८०. १ (-) खवर्ग; २ बिराढा ख मुं; ३ कुंतीमाते नि नां; ४ जवळिकें नि मुं रा तं.

८१. १ बोले नि पु·४ नां मुं गो रा, बोलतां औं ख, बोलोनि गो; २ कौरवभारु मुं, धनुर्धर ख; ३-४ बाणाचा पूर मुं.

८२. १ अवमानवेथेचेनि औं पु४ ख नां धु गो तं; २ झुंजा नि; ३ पातले पु४; ४ निकरें नि; ५ मुखीं पु४ नां; ६ अहाकारें नि; ७ सैनिक हो नि, सैन्यां कां गो रा तं.

८३. १-२ वरितील कैंवी नि; २ वरितील पु·४ ख नां; ३ क्षत्री नि; ४-५ आतां झुंजोनियां नि; ६ शस्त्रास्त्रीं नि; ७-९ घेवों नोवरी हिरोनी नि; ९ रे नां.

८४. १ (-) नि; २ नकळत नि खवर्ग (नकळतां पु ख) धु गो; ३ इतुकेन औं पु ख मुं धु गो·२; ४ काये पु·४ धु; ५ समुदाय नि, समूहो खवर्ग, समुद्र गो·२ तं.

८५. १-२ कोण मानी नि ख गो; ३-५ वेगीं छेदोनि शस्त्रास्त्रीं नि; ६ घेवों औं पु·४ मुं नां; ६-८ खंड विखंड करावें नि.

८६. १ नेवों मुं नां रा तं; २ हस्तिना° नि; ३ राजकुमरा खवर्ग; ४ कुमारी नि ख नां.

द्रुपदें[1] धाक घेऊनि पोटीं । लपों[2] पातला[3] ऋषींचे[4] पाठीं ।
तेही[5] ह्मणती[6] हो[7] संकटीं । ब्राह्मणीं[8] आह्मां[9] घातलें[10] ॥ ८७ ॥
पडिला सैन्याचा आवर्त । बाहेर पळावया[1] न[2] दिसे[3] पंथ ।
आतां कवण करणें[4] अर्थ । प्राणसंकट मांडलें ॥ ८८ ॥
हांसोनि बोले भीमसेन । स्वस्थासनीं[1] राखा[2] मन ।
तुमचे[3] भाग्याचे लोचन । जें[4] कौतुक आतां[5] देखती[6] ॥ ८९ ॥
यापासूनि भयाचा अनिळ । तुह्मासि[1] न लगे[2] अळुमाळ ।
आश्वासूनि हा[3] पांचाळ । आपणानिकटीं बैसवा[4] ॥ ९० ॥
कथाकौतुकपुराणश्रवण । अथवा तत्त्वार्थनिरोपण[1] ।
आरंभूनि सुखसंपन्न । भयातीत[2] बैसावें[3] ॥ ९१ ॥
जेविं[1] कां सिंहाचिये दृष्टी । पळती कुंजरांचिया थाटी[2] ।
तेविं[3] कौरव बारा वाटीं । येचक्षणीं[4] पळतील ॥ ९२ ॥
झंझामारुतनिघातीं[1] । अभ्रें पळती[2] दिशांवरुतीं[3] ।
नातरी कृपणाची संपत्ती । नेणों[4] कोठें[5] हारपेल[6] ॥ ९३ ॥

---

८७. १ **द्रुपद** नि गो ; २–४ **रिघों पाहे ऋषींच्या** नि ; ३ **लागला** मुं; ५–७ **तो म्हणे इये** नि ; ५ **ते** पु४ ख मुं , **तेव्हां** नां ; ८ **थोर** औं , **ब्राह्मणें** नि पु ; ९–१० **केवी रक्षिजेल** मुं.

८८. १ **पळाव्या** औं पु गो रा ; १–२ **पडावया नाहीं** नि ; ४ **करावा** पु ख मुं , **कीजे** औं.

८९. १ **स्वस्थानीं** नि ख नां ; २ **राखावें** नि मुं गो२ ; ३ **तुमच्या** पु४ तं ; ४ (–) नि औं ख गो·२ ; ५ **पाहतां** मुं ; ६ **देखसी** गो·२.

९०. १ **तुह्मा** गो·२ रा ; २ **लागे** नि मुं ; ३ (–) पु नां मुं गो·२ ; ४ **बैसविला** औं मु नां गो·२. ही ओवी ख मध्यें नाहीं.

९१. १ °**निरूपण** नि ; २ **भयारहित** औं ; २–३ **आपणा निकट बैसविला** मुं.

९२. १ **जेंवी** नि ; २ **कोटी** पु४ गो तं ; ३ **तेंवी** नि ; ४ **याचक्षणीं** नि.

९३. १ °**मारुताचेनि घातीं** नि, **झुंझमारुत निघती** पु घु तं, °**मारुत निघती** पु४, **झुंझा° निघती** गो ख नां; २–३ **दशादिशा पळती** नि ; ३ **दिशापरौती** खवर्ग, **दिशापरती** गो२ रा ; ४–६ **नेणे कोणें हरिजेल** नि ; ५ **केव्हां** गो२ रा, **केउती** नां.

तेविं या[1] सैन्या आणि[2] सैनिकां[3] । प्रळयसंकट[4] वर्तेल[5] देखा ।
जयस्वी[6] तूंचि[7] नरनायका । हें[8] निश्चयें जाण पां ॥ ९४ ॥
राया नेणसी आह्मीं कोण । सहज[1] पुढां[2] जाणसी खूण ।
आतां निर्भय करूनि मन । कौतुक दृष्टी[3] पाहे[4] पां[5] ॥ ९५ ॥
जया वृक्षाचिये छाये । ऋषी[1] बैसले[2] समुदायें[3] ।
तोचि[4] उपडूनि पंडुतनयें । प्रचंड खांदीं वाहिला[5] ॥ ९६ ॥
शाखा पत्रें[1] झाडूनी सरळीं[2] । वज्रप्राय हस्तकीं[3] तुळी ।
उभा[4] ठेला[5] रणमंडळीं । दंडपाणी[6] पैं[7] जैसा[8] ॥ ९७ ॥
चमत्कारूनि पांचाळनाथ[1] । ह्मणे हा काळ कीं[2] कृतांत ।
भार्गव किंवा[3] हनुमंत[4] । किंवा भीम पांडवी ॥ ९८ ॥
नव्हे मानवी बळाची परी[1] । पांडव[2] वांचले लाखाजोहरीं ।
ऋषी ह्मणती[3] मौन[4] स्वीकारीं[5] । होईल तेंचि[6] पाहे[7] पां[8] ॥९९॥
मांडणी मांडूनि धनुष्याची । दक्षणे[1] उभा सव्यसाची ।
भूमि[2] साधूनि युध्याची । परदळातें पाचारी ॥ १०० ॥

---

९४. १ (–) औं पु मुं नां धु गो ; २ (–) औं ; ३ **सैनिका** नि पु४ ख नां मुं तं ; ४ **प्रळय** औं ; ४–५ **प्रळय प्रवर्त्तला** पु ; ५ **वर्तलें** नि मुं , **होय** गो ; ६–७ **जय चिंतुनी** औं पु ; ८ **हेंचि** नि.

९५. १ **सहजें** औं गो·२ ; २ **पुढें** खवर्ग तं ; ३–५ **कांहीं देखसी** नि , **नयनीं पाहिजे** औं. ही ओवी धु मध्यें नाहीं.

९६. १–२ **बैसला ऋषींचा** नि ; ३ **समुदाये** नि पु४ ख मुं गो२ तं, **समुदाय** रा ; ४ **तो** औं ख ; ५ **वाइला** औं पु·४ ख मुं धु रा.

९७. १ **पत्र** नां धु गो रा ; २ **सकळीं** नि , **रळी** तं ; ३ **हस्तकें** पु·४ ख नां गो·२ रा ; ४–५ **उपटला** पु·४ मुं नां; ६–८ **जेवीं दंडपाणि भूतातें** औं ख ; ७–८ **भूतातें** नां मुं , **जैसा भुतां** पु·४.

९८. १ **पांचाळनृप** गो ; २ **किंवा** धु ; ३ **कीं** पु ; ४ **रघुनाथ** मुं.

९९. १ **प्रौढी** औं पु ; २ **जाळिले** गो ; ३ **ह्मणे** औं पु४ ; ४–५ **मौनस्त करीं** खवर्ग ; ६–८ **तें विलोकीं** नि ; ७–८ **पहावें** धु. ही ओवी मुं मध्यें नाहीं.

१००. १ **दक्षिणे** नि औं तं ; २ **भुमिका** औं.

रथारूढ यादवभारीं । दुरूनि अवलोकी मुरारी ।
जेविं[1] कां[2] रत्नामाजी जोहारी । रत्न पारखी[3] आपुलें ॥ १०१ ॥
अच्युत ह्मणे गा[1] रेवतीरमणा । पैल अवलोकीं[2] दोघां जणां ।
हे[3] कोण ते विचक्षणा । वोळखोनि मज सांगें[4] ॥ १०२ ॥
तो ह्मणे नेणवे[1] सर्वज्ञा । वोळखी मोडली माझिया नयना[2] ।
आठव[3] देई[4] ह्मणतां[5] संज्ञा[6] । कृष्ण दावी[7] हस्तकें ॥ १०३ ॥
घेऊनि[1] उभा[2] धनुष्यबाण । तोचि तूं[3] वोळखें[4] अर्जुन ।
खांदीं[5] वृक्ष तो भीमसेन । आजानुबाहू[6] प्रतापी ॥ १०४ ॥
तयापाठींसीं[1] तिघेजण । जयाजवळीं[2] द्रौपदीरत्न[3] ।
तो धर्मराज द्रय नंदन । नकुळ[4] सहदेव[5] माद्रीचे[6] ॥ १०५ ॥
लाक्षागृहींहूनि[1] वांचले । ते[2] मज आजि प्रत्यया आले ।
सैंवरा[3] आलियाचें[4] जालें । सर्व[5] सार्थक आमुचें ॥ १०६ ॥

यापुढें औं मध्यें पुढील ओव्या अधिक आहेत :—

अगाध धरापाळ भूपाळ । मिळोनि सर्वहि येकमेळ ।
जुंझा यावें उताविळ । पुरुषच्निन्ह असलीयां ॥ १०० अ ॥
व्यर्थ वडिवार वाचेचा । बोलणें सांडुनि पैजेचा ।
पावला अपमान अभिमानाचा । पराक्रमें दाविजे ॥ १०० आ ॥

१०१. १ **जैसा** नि ; २ (–) नि पु४ ख मुं ; ३ **परिक्षी** औं.

१०२. १ (–) नि औं पु ख मुं धु ; २ **विलोकी** औं ; ३ (–) औं गो२ ; ४ **सांग** औं पु नां रा तं.

१०३. १ **नेणे** औं ; २ **नयेनी** पु४ ख धु, **मना** मुं ; ३–४ **नोळखो** मुं ; ५ **ह्मणे** नि, **ह्मणती** मुं ; ६ **सर्वज्ञा** नि मुं ; ७ **दाखवी** औं.

१०४. १ –२ **घेउनियां** खवर्ग ; ३ **तो** पु४ ख गो ; ३–४ **जाण पां** औं ; ५ **स्कंदीं** गो ; ६ **अजानबाहो** औं पु नां मुं गो२ रा.

१०५. १ **तयापाठीं** नि औं गो, **त्यापाठीं** पु ; २–३ **नकुळ सहदेव जाण** औं पु ; ४–६ **माद्रीचे कुमर** पु, **कुमर माद्री देवीचे** औं.

१०६. १ **लाक्षागृहाहून** नि, **लाखाजोहरीं** औं पु, **लाखाग्रहापासोनि** मुं ; २ **तें** पु, **हें** धु गो२ रा तं ; ३ **सेवट** खवर्ग ; ४ **आल्याचें** नि पु तं ; ५ **सर्वथा** नि नां, (–) औं गो.

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणें. स्थळ

आजि[1] जोडिल्या सुखाच्या कोटी[2] । पुढती पांडव देखिले दृष्टी ।
ज्यां[3] जें कार्य[4] करावें सृष्टी[5] । तें हे आतां[6] करितील ॥ १०७ ॥
आजि यांचेनि हस्तकें । कौरव सिक्षा[1] पावती[2] निकें[3] ।
तटस्थ[4] होऊनि कौतुकें । आह्मीं तुह्मीं पाहावें[5] ॥ १०८ ॥
ऐकोनि[1] तोषला हळधारी[2] । टाळी पिटिली[3] कृष्णा[4] करीं[5] ।
ह्मणे येकांत जालियावरी[6] । दर्शना[7] गेलें[8] पाहिजे ॥ १०९ ॥
ऐसें उभयतां बोलिजे । तवं[1] तेथें[2] वरवाळले[3] राजे ।
वीरश्रियेचेनि माजें । घ्या[4] घ्या[5] मारा ह्मणउनी[6] ॥ ११० ॥
केउते विप्र दोघेजण । शस्त्रघाईं करा[1] चूर्ण ।
द्रौपदी आणा रे[2] हिरोन[3] । दुर्योधन जल्पतु[4] ॥ १११ ॥
शोधूनि काढा रे द्रौपद[1] । वेगीं करा[2] शिरछेद ।
धृष्टद्युम्न बुद्धिमंद । पळोनि गेला केउता ॥ ११२ ॥

---

१०७. १ (+) **आह्मी** गो ; २ **राशी** गो ; ३ **आम्हीं** नि : ४ **काज** नि पु४ ख नां तं, (–) मुं ; ५ **सृष्टी** नि मुं ; ६ **अंतीं** पु , **अवघे** औं.

१०८. १ **शिक्षा** नि तं ; २ **पावतील** नि ; ३ **निके** नि पु ख नां धु ; ४ **तटस्त** खवर्ग (**तटस्छ** पु) धु ; ५ **पहातसों** नि , **पाहावी** रा तं , **पाहो पां** मुं. ही ओवी गो२ मध्यें नाहीं.

१०९. १ **ऐकतां** पु·४ ख मुं, **ऐसें ऐकतां** नां; २ **हलधर** नि; ३ **पिटी** नि गो·२ रा ; ४ **दोहीं** पु४ मुं **कृष्ण** रा तं ; ४–५ **उभय कर** नि , **परस्परीं** औं पु , **टाळिवरी** ख ; ६ **झालियावर** नि ; ७ **दर्शन** पु·४ ख मुं ; ८ **केलें** पु४ ख मुं , **जालें** पु , **घेतलें** औं.

११०. १ **तंव** नि , **तेथें** औं , (–) पु४ ; २–३ **ते खवळले** नि ४–५ **वे घे** नि खवर्ग ; ६ **म्हणोनी** नि औं पु४.

१११. १ **करावे** नि , **करी** पु४ ; २ (–) ख गो२ तं ; ३ **धरून** पु४ ख नां मुं ; ४ **बोलत** नि खवर्ग.

११२. १ **द्रुपद** गो·२ रा ; २ (+) **कां** धु , (+) **रे** गो२. ही ओवी नि खवर्गामध्यें नाहीं.

ऐसी करितां बहु[१] वल्गना । वीरीं[२] वेढिलें भीमार्जुना ।
यंत्रशस्त्रें[३] तडक बाणा । चहूंफेरीं[४] मारिती ॥ ११३ ॥
अंकुश[१] लाऊनि[२] सत्वर[३] । पुढां[४] लोटले[५] मत्त[६] कुंजर ।
आसनीं[७] दुमितां[८] अश्वभार[९] । चौताळले[१०] चौफेरी ॥ ११४ ॥
पाठीं रथाचे[१] संघाट । वीर पायांचे उद्भट[२] ।
वोडणें[३] पिटूनि तेजिष्ट[४] । नग्नशस्त्रें झाडिती[५] ॥ ११५ ॥
वृक्ष भवंडूनि[१] महाबळी । रागें ताडितां कुंजरमौळीं[२] ।
मस्तकें[३] भंगोनि खळाळीं[४] । रक्तगंगा[५] लोटल्या ॥ ११६ ॥
मध्यें ताडितां[१] वारुवांतें[२] । राऊत[३] पडती[४] होउनि[५] प्रेतें ।
अश्व[६] सारथी[७] यांतें । येके[८] घायें[९] निःपातु[१०] ॥ ११७ ॥
भवंडोनि[१] ताडितां[२] तरुवर । असंख्य मरती[३] पायांचे[४] वीर ।
रणीं[५] माजला[६] हाहाकार । ह्मणती रुद्र[७] प्रळईचा[८] ॥ ११८ ॥

---

११३. १ (–) औं पु धु तं; २ वीरें पु मुं; ३ अस्त्रशस्त्र नि , यंत्रें शस्त्रें रा तं; ४ चहूंकडोनि नि, चहुंमेरीं पु४ नां गो, चौमेरे मुं.

११४. १–३ वीर वहपती अति दारुण औं; ४ पुढें नि खवर्ग (ख प्रसंग्रा); ४–६ बोलताती निखंदून औं; ७–९ सितीं लावुनियां बाणभार औं; ८ दुमदुमी मुं, द्रुमती पु४ ख नां; १० चौताळती औं पु.

११५. १ रथांचा मुं, रथाश्व पु; २ उद्भट नि खवर्ग; ३ वोढणें नि ख; ४ तेजिष्ठ नि; ५ झळकती औं पु गो.

११६. १ भोंवडोनि नि तं; २ कुंभस्थळीं नि; ३ मस्तक औं पु गो; ४ लाली पु; ५ गंगारक्तें धु.

११७. १ सांडितां धु तं, मारितां गो; २ राउतातें नि रा; ३–५ अश्वसहित झाले नि; ६ रथरथी नि, अश्वस्वार गो२; ७ (+) रथी पु४ धु तं, वीर गो२; ८ एकेच्चि नि; ९ घातें पु; १० निःपात नि खवर्ग गो२.

११८. १ भोंवडोनि नि पु; २ ताडी पु, सांडितां ख धु तं, मारीतां गो; ३ मारी पु, मारे औं, पडती मुं; ४ रायाचे पु, मारिले औं, पदींचे गो; ५–६ रणांगणीं औं; ६ गाजला मुं, जाहाला गो२; ७–८ प्रळयी रुद्र खवळला औं.

मार[1] देखोनियां[2] प्रबळ । सर्व सैन्या सुटला[3] पळ ।
हें देखोनि उतावेळ । कर्ण पुढें धांविन्नला[4] ॥ ११९ ॥
तवकें लोटला अर्जुनावरी । प्रचंड चाप[1] घेऊनि[2] करीं ।
पार्थ विंधिला शतशरीं[3] । जेविं[4] कां[5] गिरी[6] जळधारा ॥ १२० ॥
ते[1] अवगणूनि धनुष्यपाणी[2] । राधेय[3] विंधिला तिनी[4] बाणीं ।
हस्तलाघव कुशळता[5] ध्वनी[6] । ऐकोनि[7] मनीं दचकला ॥ १२१ ॥
प्रळई तुटती[1] विद्युल्लता । तेविं[2] तेजें लोपला[3] सविता ।
कडकडाटें भूपर्वता[4] । महाकंप होंसरला[5] ॥ १२२ ॥
वेग देखोनि सधानाचा । मद उतरला वीरश्रियेचा ।
ह्मणे[1] आजि[2] संग्रामींचा । यत्न कांहीं फळेना[3] ॥ १२३ ॥
घ्यावया आमुचा[1] अभिमान । ईश्वरें मांडिलें विंदान[2] ।
नेणों नर कीं[3] नारायण । ब्राह्मणवेशें क्षोभला[4] ॥ १२४ ॥
मग ह्मणे ब्राह्मणा ऐक वचन । तुझेनि जालों सुखसंपन्न ।
कवणापासूनि[1] विद्याधन । साधिलें[2] हें[3] सांग पां ॥ १२५ ॥

---

११९. १ वीर खवर्ग (भीम औं); २ क्षोभें क्षोभला औं ; ३ उठिला गो ; ४ धांवला नि , पातला गो.

१२०. १ धनुष्य नि खवर्ग ; २ धरूनि पु नां गो ; ३ सहस्त्री मुं ; ४ जेंवि नि ; ५–६ गिरिवरी मुं.

१२१. १ तंव मुं धु , जे गो ; २ धनुष्यबाणीं मुं धु गो२ तं ; ३ राधयो औं पु गो२ , रागें गो ; ४ तीन नि ; ५ कुशलता नि ; ६ ध्वनीं नि ; ७ देखोनि नि औं नां.

१२२. १ तुटतां नि , सुटती पु , तडकती औं , तुटे धु ; २ तेंवी नि , तेणें औं पु ; ३ लोपे औं मुं ; ४ भूमीपर्वता मुं ; ५ होसरला नि , संचरला औं , सुंटला गो२.

१२३. १ (–) खवर्ग , ह्मणती गो ; २ (+) पाहतां खवर्ग ; ३ चालेना नि खवर्ग , कळेना गो.

१२४. १ सर्वांचा नि , आमुचे औं पु·४ नां गो रा ; २ निर्वाण पु४ नां मुं ; ३ किंवा पु तं ; ४ अवतरले मुं.

१२५. १ °पासीं औं पु, °पासाव गो२ ; २–३ साधिलेंसे नि.

भार्गव किंवा रघुनंदन । द्रोण कृप[1] कीं[2] अर्जुन ।
विद्याप्रसाद्[3] यांपासून[4] । पावलासी[5] दिसताहे ॥ १२६ ॥
कृत्रिम घेऊनि[1] ब्राह्मणवेष । गुप्त फिरसी[2] सिद्धपुरुष ।
कोण[3] अससी[4] तें[5] निर्दोष । सांगीतलें पाहिजे ॥ १२७ ॥
अर्जुन ह्मणे ब्राह्मण आह्मीं । विद्या निपजती ब्राह्मणकर्मीं[1] ।
गुरुप्रसादें शस्त्रधर्मीं[2] । तोषवीन सर्वांतें[3] ॥ १२८ ॥
आजि तुज जिणावयालागीं[1] । उभा असें ये[2] रणरंगीं ।
विद्या जोडली द्रोणासंगीं[3] । तितुकी येथें दावीं[4] पां[5] ॥ १२९ ॥
हृदईं विचार करी[1] कर्ण । युध्य करितां[2] रोकडें मरण ।
येकें बाणें हा ब्राह्मण । प्राण घेईल सर्वांचे[3] ॥ १३० ॥
सांडूनि[1] झुंझाचिये[2] चाडे[3] । रथ फिरविला शिबिराकडे[4] ।
देखोनि[5] कौरवांचीं[6] तोंडें[7] । प्रेतकळा अवगलीं ॥ १३१ ॥
येरीकडे मातला गज । तेविं[1] भीमावरी मद्रराज ।
धांविन्नला पावकतेज[2] । शूळ झाडी[3] हस्तकें[4] ॥ १३२ ॥

---

१२६. १–२ **किंवा** नि ; ३–४ **यांपासूनि विद्याधन** नि ; ५ **लाधलासि** नि.

१२७. १ **करूनि** नि खवर्ग (**अवगोनि** आँ) ; २ **करिसी** पु , **फिरती** मुं धु ; ३ **कवण** ख धु तं ; ४–५ **तूं असा** नि ; ५ **हें** आँ , **तो** पु४ ख, **हो** मुं , (–) नां धु तं.

१२८. १ **ब्रह्मकर्मीं** नि आँ पु मुं ; २ **क्षात्रधर्मीं** नि ख ; ३ **शिवातें** आँ पु.

१२९. १ **जिंकावयालागीं** मुं ; २ (–) नि खवर्ग गो (मुं प्रसंप्रा), **हे** गो२ ; ३ **द्रोणसंगीं** नि खवर्ग; ४–५ **दावीन** नि खवर्ग (मुं प्रसंप्रा).

१३०. १ **विवरी** आँ ; २ **मांडितां** धु गो २ रा तं , **करणें** पु ; ३ **सर्वांचा** ख गो॰२ तं , **निर्धारें** नां.

१३१. १–३ **ऐसें जाणोनि वीरप्रचंडें** नां ; २ **युद्धाचिये** नि पु मुं ; ४ **बिढारतोंडें** पु , **सिबिरा तोंडें** पु४ ख नां मुं, **बिऱ्हाडें** आँ ; ५ **तें देखोनि** नि ; ५–७ **कौरवांचें मुख्य बिरडें** नां ; ७ **मुखबिंबें** पु , **मुखीं बिरडें** मुं.

१३२. १ **तेंवी** नि गो२ ; २ **तेजःपुंज** नि; ३ **ताडी** नि , **सांडी** आ मुं तं ; ४ **हस्तकीं** धु.

ह्मणे ब्राह्मणा पावलों लागीं[1] । शूळ स्पर्शिला[2] ब्रामभागीं[3] ।
परी ते[4] जेविं गजाचे[5] आंगीं । दर्भशिखा झगटली[6] ॥ १३३ ॥
ते[1] साहोनि[2] वृकोदरू । पृष्ठीं[3] ताडूनि[4] मोडिला[5] तरू[6] ।
मूर्छा[7] दाटली परी धीरू । धरूनि[8] वेगीं[9] उसळला[10] ॥ १३४ ॥
पांडव पायें परता लोटी । तवं मिठी घातली भीमा[1] कंठीं ।
मल्लयुद्धाचे परिपाठीं[2] । दोघे भिडों लागले ॥ १३५ ॥
मुष्टिप्रहर[1] चपेटप्रहर[2] । कोंपर-तडवे[3] लत्ताप्रहर[4] ।
थडका[5] मुंड[6] जानुप्रहर[7] । अतिनिष्ठुर मारिती ॥ १३६ ॥
राजे देखतां[1] कौतुका । युध्य जालें च्यारि[2] घटिका ।
यावरी[3] भीमसेनें देखा । अत्यद्भुत दाविलें ॥ १३७ ॥
येक[1] हस्त ग्रीवेतळीं । दुजा[2] सूद्‌ला पादमुळीं ।
गगनीं देऊनि उसाळी । धरातळीं टाकिला[3] ॥ १३८ ॥

---

१३३. १ वेगीं नि; २ शिवला नि, शिवाचा औं पु·४ ख, शिवाचे मुं नां; ३ वामांगीं मुं गो२; ४ तो नि खवर्ग; ५ गजा नि औं पु·४, गजाचा गो·२ रा तं; ६ लागली नि खवर्ग, संघटली रा.

यापुढें औं मध्यें पुढील ओवी अधिक आहे :—

गर्व झाडीन सर्वांचा । मान घेईन राजयांचा ।
तुझिया ग्राहिकपणाचा । राहे आतां रणरंगीं ॥ १३३ अ ॥

१३४. १ तो नि; १–२ ह्मणोनि हाणे औं, तैसा होऊनि ख नां मुं; ३ पृष्ठीं नि, पुष्टी औं गो, मुष्टी धु तं; ४ ताडिला नि, तोडोनि गो; ५ झोडूनि नि, झोंविनला पु, झोंडिला पु४ मुं नां; ५–६ लत्ता प्रहरू औं; ७ मूर्छा ख रा, मुर्छना पु मुं नां; ८ सांवरूनि रा; ९ वेगें नि; १० ऊठिला नि, उचलिला पु·४ नां मुं.

१३५. १ (–) औं पु ख मुं; २ °पाटीं खवर्ग (पु४ प्रसंप्रा) धु रा तं.

१३६. १ °प्रहार नि; २ °प्रहार नि; ३ कोंपरप्रहार नि, °तळवे औं नां मुं; ४ °प्रहार नि; ५ धडके औं पु; ६ चिमटे नि खवर्ग, गुडगे गो, मुंढगे रा, मुडे गो२; ७ °प्रहार नि.

१३७. १ देखती नि; २ चार नि पु; ३ त्यावरी औं गो.

१३८. १ वाम नि; २ दुसरा खवर्ग; ३ टांकिला नि गो·२.

भूमी पडतांचि उताणा । गमला[1] प्राणांतचि[2] प्राणा[3] ।
पुढती उठोनि[4] भीमसेना । मध्यभागीं[5] कवळिलें[6] ॥ १३९ ॥
येरें[1] अवयव कवळूनि[2] हस्तीं[3] । मोट वाहिली[4] मस्तकावरुती ।
पुढती शैल्य[5] सांडितां[6] क्षिती । गात्रेंगात्र[7] भंगलें[8] ॥ १४० ॥
तापसातें पुसे वचनें । आजि यातें[1] घेऊं प्राणें ।
किंवा सोडूं जीवदानें[2] । तें निरोपा वडील हो ॥ १४१ ॥
ऋषी बोलती प्रत्योत्तरें[1] । आजी भीमा इतुलेंचि[2] पुरे ।
शेष उरलें तें[3] पुढारें । धर्मालागीं[4] असों दे ॥ १४२ ॥
पृष्टी[1] देऊनियां लात[2] । ह्मणे सोडिलें जीवें जीत[3] ।
शैल्य ह्मणे[4] अत्यद्भुत[5] । काय विपरीत वर्तलें ॥ १४३ ॥
मजसीं मेळवी हातेंहात[1] । ऐसा नाहीं पुरुषाआंत[2] ।
ब्राह्मणवेषें हा[3] कृतांत । कोण ऐसा[4] नेणवे ॥ १४४ ॥
विष्णु किंवा[1] श्रीशंकर[2] । भार्गव किंवा[3] वृकोदर ।
यावेगळा आन वीर[4] । मजसीं भिडों शकेना ॥ १४५ ॥

---

१३९. १–२ **प्राणांत गमे** औं ; २ **प्राणांत** नि खवर्ग ; ३ **जाणा** औं पु ; ४ **येऊनि** पु·४ मुं नां ; ५ **कटिप्रदेशीं** औं ; ६ **कवळिला** नि

१४०. १ **भीमें** नि औं , (–) पु·४ ख नां मुं गो·२ रा ; २ **येकवटोनि** गो·२ रा तं ; ३ **भीमहस्तीं** पु·४ मुं , **भीमेहस्तीं** ख नां, **हातीं** औं धु ; ४ **वाइली** औं पु·४ ख रा , **बांधली** मुं ; ५ (–) औं पु , **शल्य** नि तं ; ६ **टाकिला** नि ; ७–८ **गात्रोगात्रीं भंगिला** नि; ८ **भंगलीं** औं पु ख गो.

१४१. १ **तेथें** पु·४, **येथें** धु ; २ °**दान** पु ख तं.

१४२. १ **प्रत्युत्तरें** नि; २ **इतुकेंचि** नि गो२ रा, **इतुके** ख; ३ (–) नि; ४ **धर्मकार्या** औं.

१४३. १ **पाठीं** नि तं , **पुष्टी** औं पु नां गो ; २ **पळतां** औं पु , **पळत** पु४ ख नां मुं ; ३ **जिता** औं पु , **सहित** तं ; ४ (+) **हो** नि ; ५ **अद्भुत** नि.

१४४. १ **हाताहात** नि , **हात** धु तं ; २ **पृथ्वीआंत** नि ; ३ (–) औं रा , **अति** धु तं ; ४ **आहे** नि.

१४५. १ **अथवा** पु ; २ **शंकर** गो२ तं ; ३ **अथवा** औं ; ४ **विचारा** खवर्ग (ख प्रसंप्रा).

आजिची असे काळवेळा । युध्यीं यश न दिसे[1] डोळां ।
यत्न करीन जरी आगळा । तरी[2] नाश होईल प्राणातें ॥ १४६ ॥
पाठी देऊनियां समरीं । वेगीं पातला[1] कौरवभारीं[2] ।
दुर्योधनादिक अंतरीं । भयें जाले साशंक ॥ १४७ ॥
येक योजनानंतरें[1] । कौरव उतरले[2] दळभारें[3] ।
ब्राह्मण कोण[4] हें निर्धारें । ह्मणती कळलें पाहिजे ॥ १४८ ॥
द्रौपदीविवाहसंभ्रम । हर्षे करील राजोत्तम ।
पुढती होईल संग्राम । कौरवां[1] आणि पांडवां ॥ १४९ ॥
ते कथेची अभिनव गोडी[1] । श्रोतीं परिसावी आवडी ।
मुक्तेश्वरकवीची जोडी[2] । पवित्र पाय[3] संतांचे ॥ १५० ॥

॥ इति श्रीभारते आदिपर्वणि एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

---

१४६. १ देखों औं पु ; २ (–) नि खवर्ग.

१४७. १ परतला औं पु ; २ कुरुभारीं धु.

१४८. १ योजना अंतरें नि ; २ राहिले गो ; ३ आपुल्या भारें खवर्ग (भारें औं) ; ४ (–) ख.

१४९. १ कौरव नि ख.

१५०. १ जोडी ख ; २ गोडी ख ; ३ पाये पु·४ धु तं.

अध्याय बेचाळिसावा

श्रीगणेशाय नमः

कर्णशैल्याची[1] ऐसी[2] गती । देखोनि कांपीनले[3] भूपती ।
आपुलाल्या[4] नगराप्रती । जाते जाले सत्वर ॥ १ ॥

ह्मणती पांडव हे[1] निश्चिती । कौरवीं[2] जोडिली अपकीर्ती[3] ।
जळो[4] धृतराष्ट्राची रीती[5] । कपटमूर्ती पापात्मा ॥ २ ॥

भीष्म सांडवला सद्वृत्तीं[1] । तोही नासला कुसंगती ।
ऐशा चाळीत[2] नाना युक्ती । गेले नृपती[3] स्वस्थाना[4] ॥ ३ ॥

खंडली[1] संग्रामाची गुंती[2] । आनंदल्या ऋषींच्या पंक्ती ।
भीमार्जुन द्रौपदी[3] सती[4] । धर्म[5] नकुल सहदेव ॥ ४ ॥

चालिले मातेच्या दर्शना । पातले भार्गवशाळांगणा ।
ह्मणती माते ऐक वचना । भिक्षा[1] अपूर्व[2] लाधली ॥ ५ ॥

कुंती[1] बोले[2] न देखोन । वांटूनि घ्या[3] कां[4] अवघेजण[5] ।
तुह्मां[6] अक्षय[7] शुभकल्याण[8] । हो[9] वाढतें[10] सर्वदा[11] ॥ ६ ॥

---

१. १ **कर्णशल्याची** नि तं; २ (–) धु; ३ **कांपले** नि, **कांपिन्नले** पु४ गो·२ रा; ४ **आपुलालिया** नि पु४.

२. १ (–) नां, **हो** गो; २ **कौरवें** पु४ ख रा; ३ **अकीर्ती** औं; ४ (+) **त्या** मुं, (+) **ते** धु तं; ५ **निती** पु, **गति** पु४, **मती** मुं, **युक्ती** गो.

३. १ **सत्ववृत्तीं** नि औं पु, **सद्वर्ति** ख, **मती** मुं; २ **चाळितां** पु मुं, **बोलोनि** गो२; ३ **भूपती** नि औं ख; ४ **स्वनगरा** नि.

४. १ **सांडिली** गो२; २ **गती** खवर्ग (पु४ प्रसंप्रा); ३–४ **धर्ममूर्ति** औं; ५ **द्रौपदी** औं.

५. १–२ **अपूर्व भिक्षा** नां.

६. १ **कौंति** पु४ मुं, **कौंति** ख नां; २ **ह्मणे** औं पु गो; ३ **भिक्षा** पु·४ ख गो२, **सेवा** गो, (+) **भिक्षा** नां रा, (–) औं, **घ्यावी** मुं; ४ (–) नि खवर्ग गो·२ रा; ५ **पांचहीजण** नि; ६ **घ्या तुम्हीं** पु, **घ्यारे**

येऊनि पाहे जवं अंगणीं । तवं देखिली याज्ञसेनी ।
मग ह्मणे जिव्हे पापिणी । जल्पलीसि भलतेंचि[1] ॥ ७ ॥

पुत्रांसि ह्मणे माझें वचन । तुह्मीं न करावें[1] प्रमाण ।
द्रौपदी आणि हा[2] अर्जुन । वधूवरें अक्षई[3] ॥ ८ ॥

पार्थ[1] ह्मणे तें[2] न घडे ऐसें । प्राप्त जालें तें[3] सकळां सरिसें[4] ।
मातृवचनही[5] विशेषें । प्रमाण[6] आह्मां[7] सर्वथा ॥ ९ ॥

धर्म ह्मणे ऐक[1] भावें । होईल तेंचि[2] मौन्यें[3] पाहावें ।
येथें पातल्या[4] व्यासदेवें[5] । सर्व संशय खंडती[6] ॥ १० ॥

इतुक्या करितां संवादगोष्टी । तवं लपवूनि[1] जनाचिया[2] दृष्टी[3] ।
कृष्ण बळिभद्र[4] जगजेठी । आले भेटी आदरें ॥ ११ ॥

तुह्मीं आँ, (–) पु४; ७ अक्षई ख नां धु तं, (–) आँ; ८ कल्याण नि नां गो२ तं, क्षेम कल्याण आँ, कृपा कल्याण मुं, शुभ लक्षण ख; ९ असो नि खवर्ग (अक्षयी आँ); १० तुमचें पु, तुह्मां आँ, तुमतें पु८ नां, आमुचे मुं, पुत्र ख; ११ पुत्रहो खवर्ग (तुह्मातें ख).

या ओवीपुढें नि खवर्ग मध्यें पुढील ओवी अधिक आहे :--

ऐकोनि युधिष्ठिर[1] बोले वचन । पार्थें द्रुपदकन्या जिंतिली[2] जाण ।
द्रौपदी आणि अर्जुन । वधुवरें अक्षयी ॥ ६ अ ॥

१ धर्म नि आ; २ जिंकिली नि पु४ ख.

७. १ भलौतें धु रा, भलतें तं, भलउतें गो॰२. ही ओवी खवर्गामध्यें नाहीं.

८. १ धरावें नि; २ (–) नि धु; ३ असोत नि. ही ओवी खवर्गामध्यें नाहीं.

९. १ माये पु, माता आँ; २ (–) नि खवर्ग; ३ (–) नि खवर्ग; ४ सौरसें आँ पु; ५ °वचन नि खवर्ग; ६ प्रमाणज्ञा आँ; ७ आज्ञा पु॰४ नां.

१०. १ ऐका नि; २ तें नि पु४ नां; ३ मौनें नि, ज्ञान पु॰४ नां, ज्ञानें ख मुं, पैं आँ; ४ आलिया नि; ५ वासुदेवें खवर्ग (नां प्रसंप्रा) गो; ६ खंडेल नि खवर्ग (खंडला ख), फेडिती गो.

११. १ लपूनि पु, लोपुनि आँ; २-३ अवघ्या जनदृष्टी गो; ४ बळभद्र नि, बळिराम आँ गो.

पितृभगिनी देखोनि पृथा। कृष्ण[1] चरणीं ठेवी[2] माथा।
तैसेंचि ज्येष्ठ[3] कुंतीसुता। परमप्रीतीं[4] वंदिलें॥ १२॥
भीमार्जुनमाद्रीकुमरीं[1]। नमस्कारिला[2] असुरवैरी[3]।
क्षेमालिंगनें[4] देऊनि हरी। येकासनीं बैसले[5]॥ १३॥
धर्मासि ह्मणे हृषीकेश। सांगों पाहासि हृदयक्लेश[1]।
ते[2] मज ठाउके विशेष[3]। तुवां[4] कांहीं न वदावें॥ १४॥
कृष्ण शांतवी[1] पृथेतें। पुत्रासहित भोगिलें व्यथे[2]।
याचें[3] फळ दुर्जनातें। ठेविलें[3] असे[4] पुढारें[5]॥ १५॥
असो मग बोलों[1] मनोगत। आतां नावेक असा[2] गुप्त।
ऐसें बोलोनि श्रीअनंत[3]। जाता जाला[4] सिबिरातें[5]॥ १६॥
यावरी होतां अस्तमान। भिक्षेसि गेले पांचैजण[1]।
माधुकरें[2] आणिलें अन्न। तें मातृहस्तीं[3] वोपिलें[4]॥ १७॥
कुंती ह्मणे राजतनये। अन्न स्वहस्तीं[1] घेईं माये।
मी सांगेन[2] रीती[3] तये[4]। विभागूनि देईं[5] कां[6]॥ १८॥

---

१२. १ **कृष्णें** नि औं पु मुं; २ **ठेविला** नि औं पु धु, **ठेवोनि** मुं; ३ (+) **बंधू** खवर्ग (औं प्रसंप्रा); ४ °**प्रीतीं** नि.

१३. १ **भीमें अर्जुनें माद्रिकुमरें** मुं; २ **नमस्कारिले** औं पु·४ मुं, **नमस्कारूनि** ख, **नमस्कारी** नां; ३ **राममुरारी** औं; ४ **क्षेमालिंगन** नि खवर्ग, **तयासी क्षेमा** नां; ५ **बैसविले** पु४ ख नां मुं गो२ तं.

१४. १ **हृदयींचे क्लेश** नि; २ **तें** औं पु गो तं; ३ **नरवरेश** औं; ४ **तुह्मीं** धु, **तुतें** तं. हो ओवी ख मध्यें नाहीं.

१५. १ **सांगे** गो; २ **वेथे** पु नां धु गो तं; ३ **त्याचें** नि खवर्ग गो; ३–४ **ठेविलेसें** औं ख मुं गो रा; ५ **पुढारां** नि, **आइतें** मुं.

१६. १ **बोलिले** मुं; २ **असावें** मुं गो२; ३ **अनंत** खवर्ग (औं प्रसंप्रा) गो२; ४ **जाले** पु४ ख नां; ५ **बिढारां** औं पु.

१७. १ **पांचहीजण** नि पु४ ख नां तं; २ **माधुकरीचें** नि; ३ °**हस्तकीं** औं, °**हस्तें** गो२ रा; ४ **वोपीलीं** नां.

१८. १ **स्वहस्तें** औं पु४ ख मुं गो·२ रा, **स्वस्ती** तं; २ (+) **ते** नि, (+) **त्या** ख धु, (+) **जे** मुं; ३–४ **रीतीये** नि मुं, **दीतीये** ख; ४ **जायें** धु तं; ५–६ **समस्तां** धु; ६ **पां** खवर्ग.

तुझें[1] माझें[2] अतिथीचें[3] । विभाग[4] काढूनियां[5] साचें[6] ।
पाठी[7] उरलिया अन्नाचे । भाग[8] द्वय[9] करावे[10] ॥ १९ ॥
त्यामाजी[1] अर्ध[2] दे[3] भीमातें । अर्ध[4] वोपीं या चौघांतें ।
चतुर गृहस्वामिणी तूतें । नलगे वाड[5] सांगणें ॥ २० ॥
हें परिसोनि राजबाळा । आनंदभरित[1] गुणवेल्हाळा[2] ।
अन्न वांटूनि दिधलें[3] सकळां । आपुलेनि[4] स्वहस्तें[5] ॥ २१ ॥
पंक्ती सारूनि सुखभोजनें[1] । शय्या घातली[2] कृष्णाजिनें[3] ।
शयनासनीं[4] स्ववृत्तिवचनें[5] । राजहेरीं ऐकिलीं[6] ॥ २२ ॥
संग्रामाच्या कडोविकडी । शस्त्रसाधन[1] घडामोडी[2] ।
शत्रु वधावे[3] अंगप्रौढी[4] । हा संकल्प सर्वांतें[5] ॥ २३ ॥
पाळती[1] आणि[2] धृष्टद्युम्न । ऐकत होते लाऊनि[3] कान[4] ।
कवण जाती कवण वर्ण । जाणावया साक्षेपें[5] ॥ २४ ॥

---

१९. १–३ **तुझे माझे अतिथीचे** नि ख नां ; ३ **अतीताचें** आ पु·४ ; ४–५ **विभागुनी देई** मुं ; ६ **साचे** नि औं पु·४ नां , **त्याचे** ख धु ; ७ **पाठीं** नि ; ८–१० **दोन भाग निर्मावे** नि ; १० **निर्मावे** खवर्ग.

२०. १–३ **त्यांमाजी एक देईं** नि ; ४ **एक** नि ; ५ **वडिलीं** नि धु , **स्वादु** पु , **वाढ** गो रा.

२१. १–२ **आवडीचा भरोनि थाळा** नि ; ३ **आदरी** औं ; ४ **यथा-विभाग** नि , **आपुलिया** खवर्ग ; ५ **हस्तकें** औं पु ख गो.
पु मुं नां मध्यें २० व २१ ओव्याची अदलाबदल झाली आहे.

२२. १ °**भोजन** नि औं पु ; २ **घालुनि** ख धु गो २; ३ **तृणाजिन** नि, **सुखसंपन्न** औं , °**जिन** पु·४ ; ४ **शय्यासनीं** नि खवर्ग धु ; ५ °**वचन** नि औं पु ; ६ **ऐकिलें** नि औं धु गो.

२३. १ **शस्त्रसंधनाच्या** पु मुं ; २ **घडमोडी** खवर्ग धु तं ; ३ **जिणात्रे** नि रा , **वधाव्या** पु , **वधाव्याची** औं ; ४ **प्रौढी** औं ; ५ **पांचातें** औं.

२४. १–२ **राजहेरेंसी** औं ; ३ **देऊनी** औं धु ; ४ **कर्ण** औं पु ; ५ **साक्षपें** पु·४ गो२ रा.

उदया पातला[1] दिनकर । वार्तीक धूर्त चार हेर ।
घेऊनियां राजकुमर । रायापासीं पातला[2] ।। २५ ।।
तवं तो[1] उद्वेगें विव्हळ[2] । चित्तीं [3] लज्जेची[4] जळजळ[5] ।
नेत्रीं सांडीत[6] अश्रुजळ । दुःखें करी[7] रुदनातें[8] ।। २६ ।।
ह्मणे कुमरा माझी कुमरी । पडली कवणा[1] भणगाघरीं[2] ।
ब्राह्मण वैश्य[3] किंवा क्षेत्री । शुद्र [4] जाती[5] नेणवे[6] ।। २७ ।।
माझे कंठींची पदकमाळा[1] । तुटोनि[2] जगाच्या पायांतळा ।
पडोनि[3] पादमृत्तिकामळा[4] । वसती[5] जाली वाटतसे ।। २८ ।।
कीं[1] रत्नदीपिका[2] अखंडज्योती । मूषकें धरूनि[3] नेली[4] दांतीं ।
अमृतकूपिका[5] अवचितीं । झडपोनि नेली वायसें ।। २९ ।।
तेविं द्रुपदाची आत्मजा । प्राप्त जाली याचकद्विजा[1] ।
याहीहूनि[2] जघन्य[3] लज्जा[4] । कोण[5] सांगें[6] मजप्रती[7] ।। ३० ।।

---

२५. १ पातल्या नि पु४ नां, येतां मुं, पावला धु तं; २ पातले नां मुं गो२.

२६. १ (–) नां; २ चित्तविकळा ख; ३ चित्त पु४ नां गो२, लाजे ख, चिंते धु गो तं; ४ लज्जे पु नां, चिंते औं, विघे पु४, होतसे ख, जळे मुं; ५ तळमळ ख; ६ सांडी; औं पु४ ख मुं रा, ढळती धु; ७–८ रोदन करीतसे नि; ८ रुदना खवर्ग (मुं प्रसंप्रा).

२७. १ कवणांचा पु४, गा कवणाचे ख; १–२ सांग कवणागारीं औं, कवणागारीं पु, नकळे कवणागारीं मुं; २ करीं पु४, घरीं ख, गा करीं नां; ३ शुद्र धु तं; ४ कवण धु तं; ४–५ किंवा शूद्र नि; ६ लक्षेना औं पु.

२८. १ रत्नमाळा नि, पदकमळा खवर्ग; २ पडली औं; ३–४ धुळीमाजी मृत्तिका° औं; ५ सेविती नि पु४ ख नां मुं, सवती गो२ तं.

२९. १–२ रत्नदीप औं; ३–४ नेली धरोनि मुं गो; ४ (–) पु४; ५ कीं अमृत° नि ख.

३०. १ यया द्विजा गो२; २ याहूनि नि खवर्ग धु तं; ३ जघन्यतेची नि, कोण जघन्य पु, कोणती जघन्य औं; ४ लाजा पु४ नां मुं धु गो तं; ५–७ सांग मांते सुपुत्रा औं; ६ सांग नि रा, सांगा नां मुं.

भूपाळकन्येतें भिक्षुक[1] । भर्तार[2] ऐसें बोलती लोक[3] ।
हें परिसोनि[4] महादुःख[5] । मरणातुल्य[6] मज पुत्रा[7] ॥ ३१ ॥

कुमर ह्मणे ऐकें[1] राया । दुश्चितभाव[2] नाणी[3] हृदया ।
शोध करितां ते[4] क्षत्रियां–। माजी प्रचंड[5] दिसती[6] ॥ ३२ ॥

नित्य भिक्षान्नभोजन । कृष्णाजीन वल्कलवसन ।
ब्रह्मांड जाळिता[1] अभिमान । सर्वां हृदईं धडकत[2] ॥ ३३ ॥

युध्यावेगळी आन गोष्टी । च्यारी[1] प्रहर निशिचां[2] पोटीं ।
परिसिली[3] नाहीं[4] त्यांच्या[5] वोठीं[6] । शक्रही[7] दृष्टीं[8] तृणप्राय[9] ॥३४॥

तयांसवें वृद्ध जननी । द्रौपदी लागली[1] तिये[2] चरणीं ।
अनुमान वाटे पंडुपत्नी । कुंतीदेवी नेणवे ॥ ३५ ॥

होती नव्हती[1] नये[2] ह्मणतां । पांडवभ्रम माझिया चित्ता ।
तुह्मी चातुर्यसमुद्र[3] ताता । शोध करा[4] पुढारां[5] ॥ ३६ ॥

---

३१. १ भिक्षुका औं पु; २ भ्रतार नि औं मुं गो२; ३ लोका औं पु; ४ देखोनि पु४; ५ माझे दुःखा औं पु, माझें दुःख पु४ नां मुं, परमदुःख गो; ६ मरणप्राय औं; ७ प्रती घु तं.

३२. १ ऐक पु·४ ख नां मुं गो२; २ दुःखीत° घु तं; ३ नाहीं पु; ४ (–) औं पु ख नां मुं गो२; ५–६ दिसती प्रचंड नि; ६ दिसतसे पु, दिसताहे ख गो, दिसताती पु४ मुं गो२ रा.

३३. १ जाळूं नि, जाळी पु नां मुं, दाहिती औं, जळित ख, (+) ऐसा नि पु; २ धडकतसे नि मुं.

३४. १ चारी नि; २ रजनीचे नि; ३ ऐकिली नि, परिसिया आ पु; ४ (–) औं पु; ५ (–) पु, त्या नि, जी औं; ६ वाक्पुटीं नि, वाग्पुटीं खवर्ग (ख प्रसंप्रा); ७ शक्र पु४ ख घु; ८ द्वारीं पु; ९ तृणतुल्य नि.

३५. १ लागे पु४; २ तिच्या नि, तया रा, तयेचे तं.

३६. १ न होती नि, न्हवती गो·२; २ नव्हे पु नां; ३ चातुर्यसिंधु गो; ४ करणें नि, करावा औं, पुष्करा तं; ५ पुढारीं नि, पुढारें औं पु.

द्रुपद ह्मणे लाखाजोहरीं । मुक्त जाले कवणियेपरी[1] ।
मागां बोलिलें[2] ऋषेश्वरीं[3] । परी[4] संदेह[5] आमुतें[6] ॥ ३७ ॥

पांचाळ प्रेरी पुरोहित । तो निवेदी दंडवत ।
मग[1] ह्मणे [2] जी[3] नगरनाथ[4] । जाणों[5] इछी[6] तुह्मांतें[7] ॥ ३८ ॥

कुळ शील नाम[1] गोत्र । वंश प्रगटावा[2] पवित्र ।
जेणें[3] राजयाचे श्रोत्र । आनंदजळें[4] निवतील[5] ॥ ३९ ॥

धर्में करूनि ब्राह्मणपूजा । ह्मणे आदरें परियेसीं[1] द्विजा ।
समाधान पावे[2] राजा । तैसें आपण वदावें ॥ ४० ॥

जें इछिजे तुझेनि जीवें । तेंचि घडविलें असे[1] देवें[2] ।
ऐसें मानूनि[3] मनोभावें[4] । महोत्साह[5] करावा ॥ ४१ ॥

लक्षभेद[1] करावा पणीं । तुह्मींच[2] नेम[3] नेमिला[4] वचनीं ।
तो जरी भेदिला ब्राह्मणीं । तरी दुश्चित[5] कायसें ॥ ४२ ॥

---

३७. १ केशापरी नि; २ (+) जें नि, बोलिजे औं; ३ ऋषीश्वरीं नि; ४ तरि ख, ते औं पु·४ मुं नां; ४–६ व्हावें सत्य वाटतें नि, सत्य वाटे आमुतें खवर्ग.

३८. १–३ म्हणे तुम्हां नि, ह्मणे खवर्ग; ४ नरनाथ औं मुं, (+) यथार्थ खवर्ग; ५ जाणें गो·२ तं; ५–७ मजही इछा ऐसीची खवर्ग; ७ मानसीं नि.

३९. १ मान गो; २ प्रगटावया खवर्ग (प्रगट करावा मुं); ३ तेणें नि खवर्ग; ४ आनंदले औं पु मुं; ५ निवती औं.

४०. १ परियसीं नि, त्यांसीं औं, परिसिजे पु, परिसें ख गो२; २ पावोनि मुं.

४१. १ (–) औं; २ देवें नि औं मुं गो२; ३ जाणोनि नि गो, भावोनि ख मुं, (–) पु; ४ जिवें भावें नि पु४, महानुभावें औं पु; ५ मोहछाव धु.

४२. १ लक्ष्यभेद नि; २ तुझाचि ख; ३ (–) मुं; ४ केला धु तं. ५ दुश्चित्त नि नां धु तं. औं पु मध्यें ही ओवी नाहीं.

क्षेत्रियाहूनि[1] ब्राह्मण श्रेष्ठ[2] । हें तवं जाणतसां प्रकट[3] ।
राजा हृदई मानी[4] कष्ट[5] । ते किमर्थ सांग पां ॥ ४३ ॥
तुह्मांवेगळे नाहीं[1] आह्मीं । ऐसें जाण[2] पां[3] अंतर्यामीं ।
आतां संशयाचां[4] भ्रमीं । भ्रमों[5] नको नरेंद्रा[6] ॥ ४४ ॥
लक्ष भेदूनि महापणीं[1] । विभांडी[2] क्षत्रियांच्या श्रेणी ।
हे[3] पुरुषार्थाची[4] अचाट[5] करणी । केवि[6] टांके[7] आणिकां ॥४५॥
कर्णशैल्याचिया[1] पाठी । आन[2] कोण देखतां[3] दृष्टी[4] ।
असो वाड[5] न बोलों गोष्टी[6] । ब्राह्मण तुझे कन्यार्थी ॥ ४६ ॥
ऐसें परिसोनि धर्मवचन । पुरोहित करी शीघ्र गमन ।
रायासि करूनि समाधान । सर्व वृत्तांत[1] सांगीतला[2] ॥ ४७ ॥
परिसोनि पुरोहिताचीं[1] वचनें[2] । द्रुपदें धाडिलीं[3] आमंत्रणें[4] ।
सवेंचि प्रेरिलीं[5] पंच[6] यानें[7] । पांचाजणां पाचारूं ॥ ४८ ॥
रथ घेऊनि धृष्टद्युम्न । येऊनि धर्मा[1] केलें[2] नमन ।
राजा पाहों इछी चरण । कृपेनें आलें पाहिजे ॥ ४९ ॥

---

४३. १ **क्षत्रियाहून** नि; २ **श्रेष्ट** धु गो·२ रा तं; ३ **प्रगट** नि खवर्ग; ४ **मानुनि** पु; ५ **विट** नां.

४४. १ **नव्हे** नि, **नहो** तं; २–३ **जाणावें** नि औं; ४ **संशयाचे** नि मुं रा तं धु; ५ **भ्रमो** पु·४ ख नां; ६ **राजेंद्रा** नां.

४५. १ **माहांपणी** पु·४ नां रा; २ **विभांडिल्या** नि नां, **विभांडून** औं पु मुं; ३ **ऐसी** नि; ४–५ **अचाट पुरुष** औं; ५ (–) नि, **अगाध** धु; ६ **कैंवि** नि पु४; ७ **ठाके** नि पु४ मुं, **ठाउकें** ख.

४६. १ **कर्णशल्याच्चिया** नि; २ **आणिक** नि खवर्ग; ३ **पाहातां** पु४; ४ **श्टष्टी** मुं गो·२; ५ **वाढ** गो·२; ६ **गोठीं** रा.

४७. १–२ **वृत्त सांगीतलें** तं. ही ओवी खवर्ग गो·२ रा मध्यें नाहीं.

४८. १ **पुरोहित** पु, **पुरोहिताचें** औं ख; २ **वचन** ख; ३ **दीधलें** औं, **धाडिलें** ख मुं धु रा; ४ **अमंत्रण** ख; ५ **प्रेरी** नि खवर्ग; ६ **पांच** नि; ६–७ **पंचायनें** पु गो२ तं.

४९. १ **धर्मास** नि औं; १–२ **केलें धर्मा** पु·४ ख नां मुं.

कुंती द्रौपदी[१] येके[२] रथीं । पंच[३] रहंवरीं[४] पंच[५] मूर्ती ।
छत्रचामरें[६] गज[७] पदातीं[८] । वाद्यगजरें आणविले[९] ॥ ५० ॥
अनेकवर्ण[१] अनेकवृत्ती[२] । जीवनोपायें[३] चिन्हें निरुतीं[४] ।
तितुकीं[५] मांडूनि[६] ठेविलीं[७] पंथीं[८] । जातिपरीक्षेकारणें[९] ॥५१॥
नगरद्वारापासोनि प्रकट[१] । जवंवरी[२] पावे[३] भद्रपीठ ।
तवंवरी[४] आयुधें[५] अचाट । रचिलीं[६] नाना वृत्तींचीं[७] ॥ ५२ ॥
कोठें न घलूनियां[१] दृष्टी । नावेक शस्त्रसंभारनिकटीं[२] ।
उभे[३] राहूनि[४] स्पर्शली[५] बोटी[६] । सतेज[७] कीं[८] अतेज[९] ॥ ५३ ॥
भद्रासना[१] पातले[२] सहज । मुख्यासनीं धर्मराज ।
पाठीसि[३] उभे ठेले[४] अनुज । निजमर्यादा[५] आपुलिया ॥ ५४ ॥
भय विस्मय[१] नाहीं पोटीं । द्रुपदसंपदा न ये दृष्टी[२] ।
रावो[३] पुत्रेंसिं[४] करी गोष्टी । राजे होती निर्धारें ॥ ५५ ॥

---

५०. १ द्रुपदी औं पु नां ; १–२ द्रौपदीच्चिये पु४ ; ३ पांच नि नां मुं गो ; ४ रथीं गो; ५ पांच नि पु४ नां मुं, पांचै औं; ६ चामर च्छत्रें नि, छत्रें चामरें पु·४ ख रा ; ७–८ गजपती पु, गजोन्मत्ती औं, अहाप्रती धु, रथ पदांती नां ; ८ पदाती नि, पदांतीं पु४ गो·२ रा ; ९आणिले नि खवर्ग (चालिले औं) धु गो.

५१. १ °वर्णं पु ख ; २ अनेकनिरुती ख ; ३ °पाय नि औं ख नां रा ; ४ वृत्ती ख ; ५ तितकीं नि ; ६ मानुनियां ख , आणोनि गो ; ७ (–) औं ख ; ८ पथीं गो·२ ; ९ याति° धु , येती° तं.

५२. १ प्रगट नि खवर्ग (ख प्रसंप्रा) गो२ तं ; २ जोंवरी नि औं ; ३ पाहे नि, पाविजे औं , पावले मुं ; ४ तोंवरी नि औं ; ५ आयुध्यें पु४ धु गो ; ६ रची मुं ; ७ शस्त्राची मुं.

५३. १ घालूनियां नि मुं नां गो२ तं , घालिती ख ; २ शस्त्रभार-निकटीं औं पु , शास्त्रसभानिकटीं ख ; ३–६ घेऊन तुळिती मुष्टी नि , पाहत ठेले जगजेठी मुं ; ४ ठाकोनि औं पु ; ५ पाहाती औं पु·४ ख नां ; ६ मुष्टी पु४ ख , दृष्टी औं पु नां ; ७ सत्य पु , उत्तम औं ; ८ किंवा नि औं पु नां ; ९ असत्य पु , मध्यम औं.

५४. १ भद्रासनीं औं पु·४ मुं गो ; २ पावले पु नां ; ३ पाठीं नि खवर्ग (ख॰प्रसंप्रा) ; ४ चौघे औं मुं ; ५ °मर्यादें नि रा.

५५. १ विस्मरणें पु४ ; २ दृष्टीं नि , पाठीं गो२ ; ३ राव नि पु४ ख मुं ; ४ पुत्रेसीं नि.

पुढां[१] येऊनि द्रुपदपत्नी । मस्तक ठेवी[२] पृथेच्या[३] चरणीं ।
परमानंदें[४] कवळूनि[५] पाणी[६] । अंतःपुरीं[७] प्रवेशे[८] ॥ ५६ ॥
बैसवूनि कनकासनीं । दिव्यवस्त्रें[१] हेमाभरणीं ।
पूजिली जैसी देवांगनीं[२] । प्राणप्रिया शिवाची ॥ ५७ ॥
पांडवां[१] पाहे याज्ञसेनु । तवं उगवले पंच भानु ।
दर्शनें आल्हादलें[२] मनु[३] । ह्मणे हे[४] अवतार देवांचे ॥ ५८ ॥
श्वशुर मातुळ पुत्र बंधु । इष्ट मित्र सखे[१] साधु[२] ।
प्रीती[३] पाचारी[४] द्रुपदु । येकपंक्ती भोजना ॥ ५९ ॥
जांबूनदाचे परियेळ[१] । रत्नवाटिया[२] सुतेजाळ ।
सुवर्णआडणिया[३] सोज्वळ । जडित झारिया जळपात्रें[४] ॥ ६० ॥
हेमठाणवयावरी[१] तवक[२] । त्यावरी[३] रत्नाचे दीपक[४] ।
शुद्ध क्षाळूनि हस्तक[५] । अमृतान्नें[६] आणिलीं[७] ॥ ६१ ॥

---

५६. १ **पुढें** नि खवर्ग तं; २ **ठेवूनि** नि, **ठेविला** औं मुं गो; ३ **पृथा–** नि, **पृथे–** पु गो ; ४ **परम आदरें** नि पु४ नां , **परमादरें** ख मुं रा ; ४–६ **पूजिली जैसी देवगणी** पु , **पूजिजे जेविं देवांगनीं** औं ; ६ (–) खवर्ग ; ७–८ **प्राणप्रिया शिवाची** औं पु.

५७. १ °**वस्त्रीं** नि रा , **द्रव्य**° पु४ , **द्रव्ये वस्त्रीं** धु ; २ **देवांगणीं** नि खवर्ग (**दिव्यांगनीं** मुं). औं पु मध्यें ही ओवी नाहीं.

५८. १ **पांडव** पु धु रा तं ; २ **आल्हादला** औं पु·४ नां तं ; ३ **सुमनु** औं , **मन** गो·२ रा ; ४ (–) धु गो तं.

५९. १–२ **सज्जन सुहृदु** औं , **सुहृदु** पु ; ३ **प्रीतीनें** नि ख औं , **प्रियें** पु , **यांप्रति** मुं ; ४ **पाचारूनि** पु४ ख नां मुं , **अमंत्रुनि** पु , **अमंत्रित** औं.

६०. १ **परियाळ** नि रा ; २ °**वाटिका** औं मुं , °**वाटी** गो ; ३ **सुवर्ण अडणिया** नि ख ; ४ °**पाना** नि.

६१. १ (+) **जडित** नि , (+) **कनक** मुं , °**वया** नां ; २ **तबकें** नि औं ख मुं ; ३ **त्यांवरी** नि ; ४ **दीप अनेकें** नि ; ५ **हस्तकें** नि ; ६ **अमृत अन्नें** नि धु , **अमृत पानें** औं पु ; ७ **अणवी** धु.

लेह्य पेय[१] चोष्य खाद्यें[२] । भक्ष भोज्यें[३] अनेकविधें[४] ।
दुग्धसारें[५] घृत[६] सुस्वादें[७] । आरोगणा[८] सारिल्या[९] ॥ ६२ ॥
हस्त क्षाळिले सुगंध जीवनें[१] । पुगी[२] खदीर[३] कर्पूरपर्णें[४] ।
अर्पूनियां सुचंदनें[५] । सुमनमाळा[६] सूदल्या[७] ॥ ६३ ॥
वल्कलाजिनें[१] करूनि दुरी । परिधान[२] करविलें[३] पीतांबरीं ।
मुगुट कुंडलें कटिसूत्रीं । शृंगारिले[४] पांचही[५] ॥ ६४ ॥
प्रार्थूनि बोले मग[१] पांचाळ । कवण जाती कवण कुळ ।
कवण देश कवण स्थळ । हें[२] प्रांजळ[३] बोलावें[४] ॥ ६५ ॥
आतां प्रतारणा न कीजे । यथार्थ[१] तेंचि[२] अनुवादिजे ।
कुटुंबामाजी मज[३] लेखिजे[४] । रंक येक द्वारींचें[५] ॥ ६६ ॥
निशीनें आछादिला[१] सूर्यो । तो[२] तवंवरी[३] लोपिता[४] समयो ।
जवंवरी[५] प्रभातेचा वायो[६] । पुढां[७] न करी अरुणातें ॥ ६७ ॥

---

६२. १ **पेह्य** पु मुं तं; २ **खाद्य** आँ पु तं; ३ **भोज्य** नि खवर्ग गो; ४ **नानाविधें** नि ख, °**विध** आँ पु तं; ५ °**सार** नि नां गो; ५–६ **घृतसार दुग्धसारें** पु४; ६ **घृतसारें** आँ पु मुं, **घृतसार** नां; ६–७ **अगाधसिद्धें** ख; ७ **अगाध** खवर्ग; ८ **आरोगणें** नि; ९ **सारिलीं** नि, **सारिलें** पु.

६३. १ **जळें** गो२; २ **सुरंग** खवर्ग (**सुगंध** मुं), **पुग** गो२ रा; २–४ **पूगफळ कर्पूर खदिरपर्णें** नि; ४ **सुवर्णपर्णें** पु४; ५ **चंदन सुमनें** नि पु४ ख मुं, **सुमनें** पु, **शुद्ध सुमनें** आँ, **सुमन चंदनें** नां; ६ **पुष्पमाळा** नि खवर्ग; ७ **घातल्या** आँ पु.

६४. १ **वल्कलांजनें** पु४ नां गो२ तं; २–३ **परिधानविलें** आँ; ३ **करूनि** मुं नां; ४ **शृंगारिले** नि, **श्रृंगार** मुं; ५ **पांचजणां** मुं.

६५. १ (–) नां; २ **तें** नि खवर्ग; ३ **प्राज्वळ** गो२; ४ **सांगावें** गो.

६६. १–२ **यथार्थेचि** नां; २ **तें** ख गो२; ३ (–) आँ पु४ ख धु; ४ **मेळविजे** आँ धु; ५ **दें घरीचें** पु, **पदरीचें** आँ, **घरीचें** पु४ मुं नां, **द्वारीचें** नि.

६७. १ **आच्छादिला** नि; २–३ **तोंवरी** नि, **तम तोंवरी** आँ, **तमें तोंवरी** पु; ४ **लोपे** नि मुं पु४, **लोपी** आँ पु ख नां; ५ **जोंवरी** नि आँ; ६ **भावो** मुं, **ठावो** गो; ७ **पुढें** नि खवर्ग.

तुह्मी लोपिलें[1] कृत्रिमगोष्टी । परी लक्षणें सांगती[2] प्रकट[3] सृष्टी[4] ।
आतां करूनि[5] कृपादृष्टी[6] । आपणामाजी मेळवा ॥ ६८ ॥

हांसोनि बोले युधिष्ठिर । पंडु नृपाचा जेष्ट[1] कुमर ।
धर्मराज[2] मी[3] निर्धार । राजेश्वरा जाण पां ॥ ६९ ॥

हा भीमसेन धाकुटा बंधु । जेणें केला हिडंबवधु[1] ।
बक मारूनि भयाचा[2] कंदु । येकचक्रीं छेदिला[3] ॥ ७० ॥

तिजा अर्जुन महावीरु[1] । जो शस्त्रधरां[2] दीक्षागुरु ।
भार्गव भीष्म[3] कां[4] रघुवीरु । चौथा हा[5] हो[6] गणावा[7] ॥ ७१ ॥

लावण्यद्वीपींचीं[1] माणिकें । चातुर्यतेजें[2] अमोलिकें ।
तीं[3] हीं[4] माद्रीचीं बाळकें । नकुळ सहदेव[5] जाण[6] पां[7] ॥ ७२ ॥

कृष्णकृपा[1] विदुरयत्नें । मुक्त केलें हुताशनें ।
तुह्मां सत्पुरुषांच्या[2] पुण्यें । पाय तुमचे[3] देखिले ॥ ७३ ॥

---

६८. १ **लोपलां** नि औं, **लोपलेति** ख ; २–३ **प्रगट सांगती** औं पु·४ ख नां गो रा ; ३ **प्रगट** नि, (–) मुं ; ४ **दृष्टी** ख, **प्रतापीं** धु ; ५–६ **कृपा करुनि दृष्टी** पु४, **होऊनी सकृपी** धु.

६९. १ **ज्येष्ठ** नि ; २ (+) **तो** नि, (+) **हें** ख, **धर्मनामें** औं ; ३ **नामें** पु.

७०. १ **हिडिंब**° नि, **हेडंब**° खवर्ग (नां प्रसंप्रा); २ **जयाचा** पु४ ; ३ **फेडिला** नि मुं.

७१. १ **माहावीरु** पु·४ नां ; २ **धनुर्धरां** नि खवर्ग, **शस्त्रधारी** तं ; ३ (–) ख ; ४ **कीं** नि पु४ रा, **किंवा** ख ; ५–६ **हाच** नि, **हाही** औं पु ख, **येक** रा, **हा त्या** मुं ; ६ **येक** गो·२, **होय** तं, (–) पु४ ; ७ **गुणांचा** पु४ नां, **जाण पां** गो.

७२. १ **लावण्यदीपींचीं** पु·४ ख नां गो·२ रा ; २ **चातुर्यें जें** पु ; ३–४ **ते हे** खवर्ग (मुं प्रसंप्रा) रा ; ५–७ **आणि सहदेव** नि खवर्ग ; ६–७ **जाणावे** गो, **जाणिजे** गो२.

७३. १ °**कृपें** नि ; २ **वडिलांच्या** नि, **श्वशुरांच्या** पु४ नां, **स्वश्वुराचे** ख मुं, **श्वशुरांची** औं ; ३ **पुन्हां** औं.

कुंती[1] माता हे निर्धारीं । आह्मांऐसे[2] पुत्र[3] उदरीं ।
जन्मले[4] ह्मणोनि हा काळवरी । दुःखसमुद्रीं[5] निमग्न ॥ ७४ ॥

ऐसें ऐकतांचि[1] सकळीं । जयजयकारें पिटिली टाळी ।
द्रुपदें[2] पाय[3] वंदोनि मौळीं[4] । खेवांकवळीं[5] मिसळला[6] ॥ ७५ ॥

आळिंगूनि पांडवांतें [1] । मुखें[2] निंदति[3] धृतराष्ट्रातें ।
ह्मणे निमित्य[4] जोडलें[5] मातें । कार्य[6] तुमचें साधावया[7] ॥ ७६ ॥

धृष्टद्युम्न चढला[1] क्रोधा[2] । ह्मणे मी पाचारूनि[3] युद्धा[4] ।
कौरवांच्या शिरछेदा[5] । मी येकला करीन ॥ ७७ ॥

धार्तराष्ट्र निवटूनि रणीं[1] । धर्म स्थापीन राज्यासनीं ।
शैल्य[2] सैंधव[3] कर्ण[4] शकुनि । यमसदनीं[5] वसवीन ॥ ७८ ॥

प्रतिकूळ जालियां[1] भीष्मद्रोण । तेही रणीं[2] पावती[3] मरण ।
आतां स्वस्थ करूनि मन । सेवा[4] घेणें[5] मजहातीं[6] ॥ ७९ ॥

---

७४. १ **कौंति** पु४ नां मुं, **कौंती** तं; २–३ **आह्मीं पांचजण धरा** पु·४ ख नां मुं, **आह्मी पांडव धरा** औं; ४ **जन्मलों** औं पु मुं नां तं; ५ **दुःखसागरीं** नां. खवर्गामध्यें चरणांची अदलाबदल झाली आहे.

७५. १ **सांगताचि** नां; २ **द्रुपद** नि पु·४; ३ (–) मु; ४ **भाळीं** नि, **धुळी** गो; ४ **क्षेमकवळीं** नि, **खेवकवळीं** औं पु४ ख नां गो, **सेवाकवळीं** मुं, **स्नेहकवळी** गो२; ५ **मिसळले** नि पु·४ मुं.

७६. १ **पांडवातें** खवर्ग (मुं प्रसंप्रा) रा तं; २ **मुखीं** गो२ रा; ३ **निंदी** नि खवर्ग गो तं; ४ **जामात** नि; ५ **जोडलेति** नि, **जालेति** पु४; ६ **किं** ख; ७ **साधाव्या** गो·२ रा.

७७. १ **पातला** पु४; २ **कोपा** गो२; ३ **पाचारीन** औं मुं गो२; ४ **युध्या** पु४ ख नां धु गो२; ५ **शिरच्छेदा** नि.

७८. १ **वाणीं** नि तं, **वनी** ख; २ **कर्ण** नि खवर्ग; ३ **चैद्य** नि; ४ **शल्य** नि औं, **शैल्य** पु४ ख नां मुं; ५ **एके सदनीं** नि. ही ओवी धु तं मध्यें नाहीं.

७९. १ **झालिया** नि; २–३ **पावती रणीं** औं मुं; ४–६ **व्यर्थ बोलाचा पसारा** धु; ५–६ **देणें मजपुढें** खवर्ग.

द्रुपद म्हणे अगा कुमरा । करणी करूनि दाखवं[1] चतुरा ।
व्यर्थ बोलाचा पसारा । उघडूं नको[2] येकाळीं[3] ॥ ८० ॥
पांडव जोडले[1] जामात । तेणें द्रुपदा आल्हाद बहुत ।
त्रैलोक्येंसि[2] अमरनाथ । तृणतुल्य,[3] लक्षी[4] ना[5] ॥ ८१ ॥
रायें[1] फोडिलीं भांडारें । द्रव्यें वांटिलीं अपारें ।
उभविलीं[2] गुढिया[3] तोरणें[4] मखरें । ध्वजपताकामंडित[5] ॥ ८२ ॥
राजा म्हणे धर्मराजातें[1] । उभयपक्षीं श्रेष्ठत्व[2] तूतें ।
आतां द्रौपदी आपुल्या[3] हातें । अर्जुनातें समर्पीं ॥ ८३ ॥
धर्म म्हणे[1] हा विचार । रहस्य बोलतां अति[2] अपार ।
पांचाळीतें पंच[3] भ्रतार[4] । पांचही[5] आम्ही जाण पां ॥ ८४ ॥
आधीं मातें देईं[6] क्षण । पाठी[1] भीम[2] मग[3] अर्जुन ।
त्यावरी[4] माद्रीचे[5] नंदन । येकपंक्ती[6] नोवरे ॥ ८५ ॥

---

८०. १ दावीं नि औं पु·४ ख गो२, दाउं नां मुं, दाखवीं गो रा; २ नये नि, काय ख; ३ अकाळीं नि. नां मध्यें ७९ व ८० ओव्यांची अदलाबदल आहे.

८१. १ जाले धु तं, जोडिल्यां नां; २ त्रैलोक्यासीं नि तं, त्रैलोक्यवासी ख; ३ तृणप्राय औं पु ख नां; ४–५ लक्षिला नि तं, लेखिना औं पु.

८२. १ येकें गो२; २ उभवी पु, उभविल्या औं, (–) पु४; ३ (–) ख; ४ (–) नि औं धु, तोरण पु नां; ५ तोरणें पताका° औं, ध्वजापताका° पु नां मुं धु.

८३. १ युधिष्ठिरातें ख, °रायातें गो·२ तं; २ श्रेष्ठत्व पु४ नां धु गो·२ रा तं; ३ आपुलेनि पु.

८४. १ (+) जी गो·२ रा; २ (–) नि औं; ३ (–) नि खवर्ग (मुं प्रसंज्ञा); ४ भर्तार पु४ ख; ५ पांचे ख गो.

८५. १ पाठीं नि, त्यापाठी पु४; २ भीमाचे औं; ३ (–) खवर्ग; ४ यावरी पु·४ नां मुं गो; ५ माद्री- पु, मद्रिकेचे तं; ६ येकपत्नी औं पु. ही ओवी खमध्यें नाहीं.

एकोनि शंकला[१] याज्ञसेन । स्तब्ध ठेला धरूनि मौन[२] ।
ह्मणे हें[३] न मनी माझें मन । लोकविरुद्ध अपाडें[४] ॥ ८६ ॥
तुह्मां[१] पांचांत[२] येकजण[३] । अंगीकारा हें[४] दारारत्न[५] ।
विधीनें[६] करा पाणिग्रहण । जें कां माने[७] समस्तां ॥ ८७ ॥
येका[१] पुरुषासि[२] बहुत[३] नारी । देखिल्या[४] ऐकिल्या[५] चराचरीं ।
येक भार्या पंच भ्रतारीं[६] । हें अघटित सर्वथा ॥ ८८ ॥
पंच भ्रतार पांचाळीतें । हें न मनिजे[१] माझेनि[२] चित्तें ।
तुह्मीं सर्वज्ञ[३] सर्वार्थें[४] । विचारूनि मज सांगा ॥ ८९ ॥
धर्म ह्मणे ऐक[१] राया । नेणतां आग्रह कीजे वायां ।
द्रौपदी पांचाजणांची[२] जाया । नेमिलीसे[३] विधीनें ॥ ९० ॥
पुराणी[१] ऐकिजे[२] जीर्ण[३] कथा । जटिला[४] गौतमी[५] नामें[६] वनिता ।
तीणें ऋषेश्वरां[७] सातां । वरूनि त्यांसीं[८] वर्तेली ॥ ९१ ॥
श्रीगुरुवचन[१] वंदूनि माथां । जाली सातांजणाची[२] कांता ।
गुरूपरीस अधिक माता । वेदशास्त्रीं बोलिजे[३] ॥ ९२ ॥

---

८६. १ **कोपला** नि पु४ नां मुं, **न बोले** पु, **बोलेना** औं; २ **मौन्य** नि पु४ मुं नां गो·२ रा; ३ (–) पु४ मुं; ४ **आचार** नि. ही ओवी खमध्यें नाहीं.

८७. १ (–) औं; २ **पांचामाजि** औं पु, **पांचातें** ख नां; ३ **जन** आ, **येक जाण** ख मुं; ४ (–) औं मुं; ५ **कन्यारत्न** नि धु, **अंगनारत्न** गो; ६ **वेगी** पु४; ७ **मान्य** नि.

८८. १ **येक** पु·४ ख मुं गो; २ **पुरुषा** नि मुं, **पुरुषातें** औं पु ख; ३ **बहुता** औं गो रा; ४–५ **देखिलें ऐकिलें** ख; ६ **भर्तारीं** पु४ ख. ही ओवी नां मध्यें नाहीं.

८९. १ **मने** खवर्ग (ख प्रसंप्रा, **मनीं** नां); २ **माझे** नि औं ख; ३ **वडिल** खवर्ग; ४ **सर्वांतें** औं पु नां गो·२.

९०. १ **अगा** ख; २ **भार्या** नि; ३ **नेमिली असे** नां धु तं.

९१. १ **पुराणीं** नि; २ **ऐकिली** नि; ३ (–) गो२; ४ **जटिल** औं पु मुं नां तं; ५–६ **नामें गौतम-** नि, **गौतमनामें** औं पु नां मुं तं; ७ **ऋषीश्वरा** नि; ८ **तेणेसीं** ख.

९२. १ **श्रीगुरुचरण** गो तं, **श्रीगुरु** पु४; २ °**जणांची** नि; ३ **बोलिलें** पु, **प्रतिपाद्य** ख, **बोलिली** पु४, **बोलती** मुं.

तें कुंतीचें[1] आज्ञावचन । भिक्षा जोडली[2] दैवेंकरून[3] ।
वांटूनि सेवा[4] अवघेजण[5] । समसमान संवादें[6] ॥ ९३ ॥
तें अन्यथा नव्हे[1] आतां । होणार तैसेंचि[2] तत्वता[3] ।
ललाटीच्या ब्रह्मलिखिता[4] । कोण भंगी[5] सांग पां ॥ ९४ ॥
होणार[1] तें[2] न चुके[3] कदां[4] । कोण भंगी[5] शंकरवरदा ।
हें परिसोनि राया[6] द्रुपदा । विचार कांहीं नाठवे[7] ॥ ९५ ॥
मग ह्मणे धर्मा[1] तूं[2] सर्वज्ञ[3] । कुंती आणि धृष्टद्युम्न[4] ।
तिघे सांगाल वचन[5] । तें[6] प्रमाण[7] म्यां करणें[8] ॥ ९६ ॥
ऐसें करितां[1] अनुवादन । तवं[2] संकटीं[3] पावे[4] संकटहरण ।
तेविं[5] कृष्णद्वैपायन । दैवें[6] आला[7] त्या ठायां ॥ ९७ ॥
देखोनि आनंदले सकळ । भावें वंदिती[1] चरणकमळ ।
स्नेहें पांचही[2] कुंतीबाळ । आळंगिले[3] श्रीव्यासें ॥ ९८ ॥

---

९३. १ **कौंतीचें** पु४ नां; २ **जोडिली** नि, **लाधली** ख; ३ **कृपेकरून** धु तं; ४ **घ्यावी** औं; ५ °**जन** औं पु; ६ **समत्वें** नि, **सर्वांतें** औं पु, **सर्वदां** मुं, **समभागें** गो२.

९४. १ **नोहे** नि औं पु ख; २ **तें होणें** नि; २–३ **तें ईश्वरकर्ता** ख; ३ **तत्वतां** पु४, **सर्वथा** मुं; ४ **कर्मलिखिता** पु४; ५ **टाळी** औं, **मोडी** ख.

९५. १–२ **पांचही वर** नि, **हे वरातें** पु४ ख मुं, **ते हे वराते** नां; ३ **चुकती** नि; ४ **कदा** नि खवर्ग (मुं प्रसंप्रा); ५ **भोगील** ख, **भंगील** तं; ६ (–) नि खवर्ग (औं प्रसंप्रा); ७ **सुचेना** नि.

९६. १ (–) नि; १–२ **तूं धर्म** औं पु४ ख; ३ **सर्वज्ञा** पु४ मुं गो२; ४ **धृष्टद्युम्ना** पु४ मुं गो२; ५ **विचारून** नि खवर्ग, **विवंचुन** गो रा, **विवंचना** गो२; ६–७ **तेंचि मान्य** औं; ८ **करावें** मुं.

९७. १ **करून** औं पु; २ (–) धु तं; ३ **ते काळीं** औं पु; ४ (–) खवर्ग; ५ **तैंवी** नि, **आला** औं पु, **तंव** ख, **तो** गो२; ६ **कृपेनें** नि, **कृपेन** गो, **तत्काळिक** औं; ७ (–) औं, **पातले** रा, **आले** पु ख मुं तं.

९८. १ **वंदिले** ख नां मुं गो२; २ **पांच** पु, **पांचै** गो रा; ३ **आलिंगिले** नि.

द्रुपदें[1] नमस्कारूनि[2] द्विजा । सर्वोपचारीं[3] अर्पिली[4] पूजा ।
ह्मणे दर्शनलाभ तुझा । कल्याण[5] करी[6] आमुतें ॥ ९९ ॥
फिटला सर्वार्थी[1] संदेहो । तुझां[2] वचनीं मज[3] निर्वाहो[4] ।
तुवां[5] नेमिल्या[6] नेमें[7] राहों[8] । हा निर्धार[9] मानसा[10] ॥ १०० ॥
आज्ञा[1] करीं[2] द्वैपायना । हे[3] द्रौपदी द्यावी कवणा[4] ।
येकाजणा[5] कीं पांचां[6] जणां । हें[7] स्वमुखें[8] निरोपीं ॥ १०१ ॥
व्यास ह्मणे इयेविषयीं[1] । चिंता[2] करणें[3] न लगे[4] हृदई[5] ।
क्षणभरी[6] येकांताच्या[7] ठाई[8] । आह्मीं[9] तुह्मीं[10] बैसावें[11] ॥ १०२ ॥
कुंती आणि[1] पांचही[2] जण । द्रुपदराजा[3] धृष्टद्युम्न ।
अंतरगृहीं बैसऊन[4] । पूर्वकथा अनुवादे[5] ॥ १०३ ॥

---

९९. १–२ **द्रुपद नमस्कारी** खवर्ग ; ३ **सर्वभात्रें** नि, °**चारें** औं ख नां गो·२ रा ; ४ **केली** ख, **आणिली** नां, **अर्पी** औं ; ५–६ **कल्याणकारी** मुं नां गो२ रा.

१००. १ **सर्वेही** नि ख, **सर्वांचा** औं पु, **सर्वथा** पु४ नां, **सर्वेश्वे** गो२ ; २ **तुझे** नि, **तुमच्या** मुं ; ३–४ **निःसंदेहो** ख ; ५ **तूं** नि औं, **तुह्मीं** पु ; ६ **नेमिसी** नि औं, **नियमिल्या** धु तं ; ७ **तैसें** नि ; ८ **राखो** पु४ गो२ ; ९ **निश्चयो** औं ; १० **मानसीं** नि, **समस्तां** पु, **जाण पां** औं ख, **पैं माझा** पु४ नां, **माणसें** मुं. पु मध्यें चरणक्रम ३/२ असा आहे.

१०१. १ **आतां** नि खवर्ग (ख प्रसंप्रा) ; २ **ऐकें** नि औं, **कथी** पु ; ३ (–) औं पु ; ४ **कोणा** औं ; ५ **येकासि** औं, **येकजणा** पु४ मुं ; ६ **पांचही** नि ; ७ **सें** नि ; ८ **मज** पु, **मज आज्ञा** औं, **मुखें** मुं.

१०२. १ **ये°** नि औं नां तं, **हे विषयीं** धु ; २ **टीका** ख ; ३–४ **नलगे करणे** नि पु४ ; ५ **कांहीं** औं पु ख मुं गो·२ ; ६ **क्षणयेक** औं ; ७ **येके** पु ख, **येका** औं पु४, **येकांत** मुं नां ; ८ **समयीं** धु तं ; ९–११ **तुह्मीं आह्मीं** नि पु·४ ; ११ **बैसणें** मुं.

१०३. १ **पांडव** औं ; २ **पांचै** औं पु ख ; ३ (+) **आणि** धु गो२ तं ; ४ **बैसोन** खवर्ग गो२ (**अनुवादोन** ख) ; ५ **चालवी** ख, **परिसवि** धु, **परिसणें** तं.

नैमिषारण्यामाजी[१] पूर्वीं । दीर्घ[२] सत्र[३] मांडलें देवीं ।
सावित्रीयाग[४] यया[५] नांवीं[६] । असुरजयाकारणें ॥ १०४ ॥

होता केला[१] धर्मराज । तया[२] पडिलें[३] तेंचि[४] काज ।
दैत्य मारूनि[५] जाले भूभुज । ते[६] पृथ्वीवरी[७] माजले[८] ॥ १०५ ॥

प्रजावृद्धी जाली बहुत[१] । कवणातेंही[२] नाहीं[३] मृत्य[४] ।
हें देखोनि[५] चिंताग्रस्त[६] । देव ह्मणती[७] ब्रह्मयातें[८] ॥ १०६ ॥

प्रजावृद्धीची[१] दाटणी[२] । भारें लवों पाहे धरणी[३] ।
यासी[४] उपावो[५] पद्मयोनी । विचारिला[६] पाहिजे ॥ १०७ ॥

ब्रह्मा[१] ह्मणे वृंदारका[२] । प्रजावृद्धीची[३] कायसी शंका ।
वना जाऊनि विश्वांतका[४] । स्वव्यापारीं[५] नियोजा[६] ॥ १०८ ॥

---

१०४. १ **नैमिष्यारण्यीं** औं पु; २-३ **सर्प दीर्घ** ख; ४ **शासित्र याग** नि, **सावित्रेय याग** स औं, **सावित्र याग** रा, **सावित्री** नां तं; ५ **या** नि धु, **मांडिला** पु, **करूनि** पु४ ख, **इये** गो२, **दैत्य** नां; ६ **मानवीं** पु, **मधवीं** औं, **विनवी** पु४, **सर्वां** ख, **दानवीं** मुं नां, **नामीं** तं.

१०५. १ **केल्यां** पु४, **केले** ख, **ठेला** गो.२; २ **तदां** नि, **तथा** गो२; ३ **पडलें** नि औं; ४ **तें** नां; ५ **मरूनि** नां तं, **मातोनि** मुं; ६ **तेचि** औं; ७ **पृथ्वीये** औं; ८ **मातले** नि पु नां.

१०६. १ **बहुतु** नि; २ **कोणातेंही** नि खवर्ग (ख प्रसंप्रा); ३ **नये** औं पु, **जालां** पु४, (–) ख; ४ **मृत्यु** नि; ५ **जाणोनि** गो२; ६ °**ग्रस्तु** नि; ७ **प्रार्थिती** औं; ८ **ब्रह्मयातें** नि खवर्ग (**श्रेष्ठातें** औं, मुं प्रसंप्रा).

१०७. १ °**वृद्धीचे** धु तं; २ **दावणि** गो२, **वाटणी** मुं; ३ **मेदिनी** पु.४ ख नां; ४ **त्यासि** ख; ५ **उपाय** नि ख मुं, **विचार** औं पु, (+) **पाहतां** ख; ६ **विचारिलें** मुं.

१०८. १ **ब्राह्मण** मुं; २ **वृद्धरीका** गो२; ३ °**वृत्धीची** ख नां; ४ **भूतांतका** नि, **निश्शंका** औं पु, **देखा** पु४, **क्षणा येका** ख, **सकळीकां** नां, **कां** मुं; ५ **स्वकार्य तें** नि, **स्तब्धपारानि** पु नां मुं, **पारायणे** औं, **राहुं परान्नीं** ख; ६ **निवेदूं** नि, **योजावीं** औं पु, **योजा** मुं नां, **यौजावा** गो२. ही ओवी धु तं मध्यें नाहीं.

अमरेंसहित[१] अमरपति। नैमिषारण्या[२] येतां[३] पंथीं।
देखिली[४] निर्मळ[५] भागीरथी। तेथें स्नानें सारिलीं ॥ १०९ ॥
उदकप्रवाहें[१] सोज्वळ। वाहोनि[२] आलें[३] सुवर्णकमळ।
शक्र ह्मणे याचें मूळ। शोधूनियां पाहों[४] पां[५] ॥ ११० ॥
वरुता[१] चालिला[२] गंगातीरीं[३]। तवं जान्हवी-अर्धनीरीं[४]।
रुदन[५] करीत[६] दीर्घस्वरीं। दिव्यनारी देखिली ॥ १११ ॥
तिचे अश्रुबिंदु[१] पडती। ते[२] ते[३] सुवर्णकमळें[४] होती।
तीतें[५] पुसे[६] शचिचा[७] पति[८]। तूं[९] येथ[१०] कोण कोणाची[११] ॥११२॥
किमर्थ करिसी वो[१] रुदनातें। येरी ह्मणे येईं[२] मजसांगातें[३]।
सर्व कारण[४] कळेल[५] तूतें। ह्मणोनि हातीं[६] धरियेला ॥ ११३ ॥
पश्चिमपंथें[१] गंगामूळा[२]। घेऊनि[३] आली[४] निर्जरपाळा[५]।
पर्वताग्रीं तनुविशाळा[६]। देवाधिदेवा[७] देखिलें[८] ॥ ११४ ॥

---

१०९. १ **अमरसहित** नि, **अमरांसहित** औं पु गो ; २ **नैमिषारंण्या** पु ख नां धु गो२ रा ; ३ **अरण्य** मुं ; ४ **देखी** पु४ ; ५ **नीळ** औं पु ख नां मुं, **लीळा** पु४.

११०. १ °**प्रवाहो** मुं गो॰२ ; २ **वाहत** ख ; २–३ **माजी देखिलें** औं ; ४ **पाहें** पु४ ख मुं गो ; ४–५ **पहावें** नि नां गो२.

१११. १ **ह्मणोनि** औं ; २ **चाले** ख ; ३ **गगनांतरीं** धु तं ; ४ **जान्हवी-मध्यनिरीं** नि, **जान्हवी अधरीं** पु, **जान्हवीचे मध्यनिरीं** औं, **जान्हवीचा अर्धनिरीं** पु४ मुं, **जान्हवीचा अर्धतिरीं** धु, **जान्हवी अनर्ध्यनारी** गो॰२, **जान्हवी अर्धतिरीं** तं ; ५ **रोदन** नि ; ६ **करी** औं पु नां.

११२. १ (+) **जे** नि ; २–३ **तेणेंचि ते** औं, **तेणें** धु तं ; ४ **स्वर्ण°** गो२ ; ५–८ **मग पुसों आदरी शचीपती** ; ७–८ **सुरपती** नि, **शचीपती** मुं नां धु ; ९–१० **येथें तूं** नि खवर्ग ; ११ **कवणाची** औं मुं.

११३. १ (–) नि खवर्ग (पु४ प्रसंप्रा), **हो** गो२ तं ; २ **ये** नि पु४, (–) ख मुं ; ३ **सांगातें** गो नां ; ४ **कारणें** पु४, **वृत्तांत** नि ; ५ **कळलें** ख मुं ; ६ **हातें** मुं धु गो२ तं. ही ओवी औं पु मध्यें नाहीं.

११४. १ **पश्चिमपथें** नि नां रा (°**पंथ** स) ; २ **मूळ** औं पु४ नां, **तयेचें मूळ** ख, **मुळा** पु मुं, °**मुळ** गो ; ३ (–) पु४ ; ३–४ **शोधित पातला** औं ; ४ **गेली** नि ; ५ °**पाळ** औं पु४ ख नां गो, **निर्जरबाळ** मुं ; ६ °**विशाळ** औं पु४ ख नां मुं गो ; ७ **देवाधिदेव** पु॰४ ख नां मुं ; ८ **देखिला** औं पु ख नां मुं रा

त्रैलोक्याचा स्वामी श्रेष्ट[1] । शक्तीसीं खेळे[2] सारिपाट ।
इंद्र[3] येऊनि[4] उभा[5] निकट । परि[6] तो दृष्टी[7] लक्षीना[8] ॥११५॥
विषाद पावोनि पाकशासन[1] । ह्मणे हें[2] विश्व[3] जयाधीन[4] ।
त्या[5] मज[6] प्रत्युत्थानमान[7] । किमर्थ[8] नाहीं[9] दीधला[10] ॥११६॥
ह्मणोनि प्रवर्तला निंदे । परी तो[1] स्पर्शला[2] नाहीं[3] क्रोधें ।
खेळ सरलिया[4] विनोदें । शक्रा उजू[5] पाहिलें ॥ ११७ ॥
तयाची[1] लागतांचि[2] दृष्टी । काष्टप्राय[3] पडिला[4] सृष्टी ।
सावध[5] करूनि[6] ह्मणे[7] गोष्टी[8] । गर्व[9] सांडीं[10] अल्पका[11] ॥११८॥
तुजसारिखे इंद्र कोटी । नवे निर्मूनि दाखवुं[1] सृष्टी[2] ।
ईश्वरी थोरपणाची[3] गोष्टी । तृणासाटीं[4] सरेना[5] ॥ ११९ ॥
ह्मणोनि हिमालयाचें शिखर । नखीं उन्मळिलें[1] सत्वर ।
हें देखोनि सुरेश्वर[2] । भयें कांपे थरथरां[3] ॥ १२० ॥

---

११५. १ **श्रेष्ठ** नि पु ख नां मुं ; २ **खेळतां** गो; ३ **इंद्रें** औं ; ४–५ **येउनियां** औं पु ; ६ **तवं** खवर्ग ; ७ **दृष्टीं** नि ; ८ **पाहेना** औं , **नालक्षी** ख.

११६. १ **कुशासन** पु ; २ **हा** औं , (–) पु४ धु ; ३–४ **विजया आधीन** औं पु ; ४ **जया अधीन** नि पु४ नां मुं धुं तं ; ५–६ **त्यासि** पु४ नां मुं , **नाहीं** औं , **त्यामाजी** धु गो२ ; ७ **अभ्युत्थान°** नि, **अभ्युस्छाननमन** पु नां , **अभ्युत्थाननमन** औं पु४ मुं , **अभ्युस्छानवंदन** ख ; ८–१० **नाहीं संभाषण क्रिमर्थ** औं ; १० **दिधलें** खवर्ग.

११७. १ (–) नां, **तों** रा ; १–२ **तोषला** पु ; २ **संस्पर्श** तं ; २–३ **स्पर्शना** धु ; ४ **सरतां** नि , **सारूनि** ख , **खेळोनियां** मुं ; ५ **-कडे** औं पु , **-तें** नां.

११८. १–२ **तंव त्याची लागतां** गो ; २ **लागतां** नि खवर्ग ; ३ **काष्ठप्राय** नि , **मृत्युप्राय** गो२ , **काष्टप्रायें** औं पु४ धु ; ४ **पडला** नि औं नां तं , **पडतां** पु ; ५ **मग सावध** ख ; ६ **होय** मुं ; ७ (–) ख ; ८ **गोस्टी** मुं गो , **गोठीं** रा ; ९ **सर्व** धु गो२ ; ९–१० **सांडी आतां** पु ; ९–११ **सांडीं जीवीची कल्पना** औं.

११९. १ **दावीन** नि पु४ ख नां , **वाढवीन** औं पु , (–) मुं , **दावुं** गो२ ; २ **दृष्टी** नि नां धु रा ; ३ **थोरपणाच्या** पु४ नां मुं ; ४ **तृणासाठीं** नि ख ; ५ **सरेचना** ख.

१२०. १ **उन्मूळिलें** नि , **उन्मळितां** औं पु , **उन्मळी तो** पु४ मुं ; २ **हर्षी सत्वर** ख , **सर्वेश्वर** गो२ ; ३ **चळचळा** नि.

शक्र पुढां[1] घाली[2] दृष्टी । तवं बळसमुद्र तेजपुष्टी[3] ।
चौथे इंद्र तयापाठीं[4] । वज्रधर[5] देखिले ॥ १२१ ॥

देव[1] निजमुखें[2] आज्ञा करी । रुदन करीत उभी[3] नारी[4] ।
कामें पीडिली बहुकाळवरी । ह्मणोनि मागे पतीतें ॥ १२२ ॥

तुह्मी मानव[1] देहधारी । होऊनि[2] जन्मा[3] पृथ्वीवरी ।
पांचांजणीं[4] येक नारी । हे[5] स्वइछेनें[6] भोगावी ॥ १२३ ॥

स्वर्गलक्ष्मी[1] मूर्तिमंता[2] । होईल[3] पांचांजणांची वनिता[4] ।
द्रुपदपांचाळराजदुहिता[5] । मृत्यलोकीं[6] ह्मणतील ॥ १२४ ॥

निमित्य[1] होऊनि[2] आपण । करील[3] क्षेत्रियांचें[4] हनन[5] ।
तुह्मीं पांडव पांचहीजण[6] । होऊनि[7] जन्मा कुरुकुळीं ॥ १२५ ॥

---

१२१. १ **पुढें** नि खवर्ग तं ; २ **पाहे** ख ; ३ **तेजपृष्ठी** नि मुं ; ४ **तयापृष्ठी** गो२ , **कोटी** ख ; ५ °**धरें** औं पु४ गो२.

१२२. १–२ **देखोनि मुखें** पु·४ ख मुं, **देखोनि मुख्य** नां , **मग तो पुरुष** औं ; ३ **आली** नि पु४ नां , **अली** ख , **पातली** मुं, **आहे** औं पु ; ४ **मध्यनिरीं** औं.

१२३. १ **मायावी** खवर्ग (ख प्रसंप्रा), **नव** तं ; २ **धरुनि** ख ; ३ **जन्मावे** औं , **जन्माल** तं , **जन्म** पु४ ख ; ४ °**जणा** नि मुं , **पांचैजणीं** ख , **पांचही जण** नां , **पांचही जणीं** धु , **पांचही जणें** गो२ ; ५ (–) ख धु तं , **हेंच्चि** औं पु·४ नां गो रा ; ६ **स्वेच्छेनें** नि , **स्वइच्छा** पु नां मुं , **स्वेछा** औं गो रा , **स्वईत्सा** पु४ , **स्वेछाचारीं** ख.

१२४. १ **हे स्वर्ग°** नि ; २ **पुत्रमाता** पु·४ ख नां मुं , **हे तत्त्वता** औं ; ३ **होये** पु४ ; ४ **कांता** नि ख मुं ; ५ °**पांचाळदुहिता** नि खवर्ग ; ६ **मृत्युलोकीं** नि , **मर्त्यलोकीं** तं.

१२५. १ **निमित्त** नि तं ; २ (+) **हे** औं गो रा ; ३ **करीन** नि , **करी** पु मुं नां, **करा** ख , **करवील** धु तं ; ४ **क्षत्रियांचें** नि मुं ; ५ **दहन** गो ; ६ **पांचैजन** औं पु गो रा ; ७ **एकोन** ख.

औं पु ख मुं नां मध्यें १२५ व १२६ या ओव्यांची अदलाबदल झाली आहे.

साह्य[१] करूनि कमळाकर । फेडाया[२] वसुंधरेच्या[३] भार[४] ।
आज्ञा देतां सर्वेश्वर । पांचही[५] इंद्रीं[६] प्रार्थिला[७] ॥ १२६ ॥

जन्म[१] देतोसि[२] देवराया । तरी[३] देवतावीर्यें आमुच्या[४] काया[५] ।
जन्म पावती[६] ऐसा[७] स्वामिया[८] । अनुग्रहो[९] करावा[१०] ॥ १२७ ॥

कृपेनें[१] बोले त्रिलोचन । धर्म वायो[२] शचीरमण ।
अश्विनौदेव यांपासून । जन्म होती[३] तुह्मांतें[४] ॥ १२८ ॥

विश्वभुक्[१] धृति[२] आणि[३] धर्मात्मा[४] । शिबी[५] इंद्र[६] अद्भुतकर्मा[७] ।
शांत[८] तेजस्वी या[९] नामा । त्यागूनिया[१०] येलोकीं[११] ॥ १२९ ॥

धर्म भीम आणि[१] अर्जुन । नकुळ सहदेव दोघेजण[२] ।
इहीं[३] नामीं[४] सर्वजन[५] । पाचारिती[६] भूलोकीं[७] ॥ १३० ॥

---

१२६. १ **साह्ये** पु·४, **साहें** ख नां धु; २ **फेडावा** नि ख नां, **फेडूं** तं, **फेडावया** पु·४ मुं; ३ **वसुधेचा** मुं; ४ **भर** नि; ५ **पांचै** पु गो रा, **पांच** मुं, **यांही** ख; ६ **इंद्र** पु·४ ख मुं, **जणी** रा; ७ **प्रार्थिलें** नि, **प्रार्थिले** पु·४.

१२७. १–२ **इंद्र ह्मणे देव** औं; ३ (+) **हें** पु; ४ **आमुची** नि पु४ ख नां मुं धु रा तं; ५ **कार्या** पु गो२; ६ **पावे** नि, **पावोनि धरे** औं; ७–८ **ऐसीया** पु·४ ख नां मुं, **ऐसेया** गो·२ रा; ९ **अनुग्रह** नि ख नां गो२ तं, **अनुग्रहा** औं पु·४ मुं गो रा; १० **करावें** औं पु ख मुं गो रा, **कारणें** पु४.

१२८. १ **कृपे** औं, **कृपेन** गो·२; २ **वायू** नि, **शर** तं; ३ **होतील** नि पु, **पावती** ख; ४ **देवाचे** नां.

१२९. १ **विश्वभु** औं, **विश्वभृगु** पु४; २ (–) नि गो·२; ३ (–) औं पु मुं; ४ **भूत धामा** नि; ५–६ **विशेष जें** औं; ७ **अद्भुतप्रेमा** पु४, **अद्भुतकामा** तं; ८ **शांति** नि औं पु४ गो·२ रा तं (स प्रसंप्रा); ९ (–) मुं, **यया** गो; १० **विनियोगुन** औं पु ख नां, **विनयगुणि** पु४ मुं; ११ **येमलोकीं** धु.

१३०. १ (–) औं मुं; २ **जण** औं, **पांचैजण** गो; ३ **येहीं** पु, **हेहीं** तं; ४ **नामें** गो·२ रा, **नमी** तं; ५ °**जण** नि, **सर्वही जन** गो२, **सर्व जांणा** नां, **सर्वैजन** रा; ६ **पाचारितील** नि, **पाचारित** ख; ७ **भूतळीं** गो·२.

पांचै[1] इंद्र धरूनि हातीं। हर्षे[2] पातला[3] विष्णुप्रती।
केशव ह्मणे पुरारातीं। बोलिला[4] तो[5] मज मान्य॥ १३१॥
मृत्यलोकीं[1] धरूनि जन्में[2]। पांच[3] शक्र[4] हो[5] पराक्रमें[6]।
भूभार फेडावा[7] विक्रमें[8]। साह्य[9] मीही[10] होतसें[11]॥ १३२॥
ह्मणोनि[1] मस्तकींचे[2] उभय[3] रोम[4]। येक श्वेत येक शाम[5]।
प्रसाद वोपिला उत्तम[6]। सर्वोत्तमें तेकाळीं॥ १३३॥
यादवकुळामाझारीं[1]। देवकीरोहिणीच्या[2] उदरीं।
निक्षेपावें[3] तेथें[4] श्रीहरी। आणि बळिभद्र[5] जन्मेल[6]॥ १३४॥
श्वेत तो[1] बळदेव[2] कामपाळ। कृष्ण तो श्रीकृष्ण[3] गोपाळ।
याचेनि[4] बळें[5] पृथ्वीतळ। भारातीत करावें[6]॥ १३५॥
ते हे पांडव[1] गा तत्वता[2]। इंद्रावतार शचीवनिता[3]।
ते हे[4] द्रौपदी[5] तुझी[6] दुहिता[7]। देवकार्या पातली[8]॥ १३६॥

---

१३१. १ **पांचही** नि धु तं, **पंच** पु मुं, **पांच** औं पु४ ख नां; २ **हर** धु गो२ तं, **हरु** गो रा; ३ **पातली** नि ख, **आला** पु४, **पाताळ** तं; ४ **बोलिले** औं पु; ५ **तें** नि पु४, **जें** गो२, **बोल तो** धु.

१३२. १ **मृत्युलोकीं** नि औं पु मुं नां गो२ रा, **मर्त्यलोकीं** तं; २ **जन्म** औं पु४ ख मुं गो रा तं, **धर्मे** नां; ३ **पंच** गो२ तं; ४ **इंद्र** नि; ५ **व्हा** नि, (–) औं, **वो** रा; ६ **पराक्रम** औं ख मुं गो तं; ७ **फेडावया** नि खवर्ग; ८ **विक्रम** औं ख मुं गो तं; ९ **साह्य** पु४; १०–११ **होईन मी तुह्मां** नि, **मी होईन तुह्मातें** औं पु ख नां, **होईल तुह्मातें** पु४, **होइन तुह्मांतें** मुं.

१३३. १ (–) नि खवर्ग; २ **आंगिचे** गो२ रा; ३ **येकि** गो२; ४ **रोमें** पु४, **रोमा** गो२; ५ **श्याम** नि पु तं, **शामा** गो२; ६ **परम** औं पु, **उत्तमे** पु४, **उत्तमा** गो२.

१३४. १ °**कुळा हो माझारीं** पु ख धु रा तं; २ °**रोहिणी यांच्या** नि, °**रोहिणीचे** पु मुं, °**रोहिणीचा** औं पु४ ख नां धु गो; ३ **निक्षेपातें** गो२, **निक्षेत्री पावे** ख; ४ **येथ** औं, **तेथ** गो२ रा; ५ **बळभद्र** नि, **भद्र** पु; ६ **जन्मला** औं पु मुं, **जन्मले** तं.

१३५. १ (–) औं; २ **बळीराम** ख, **कैंशदेव** नां, **बोले देव** मुं; ३ **श्री** ख; ४ **ययाचेनि** औं पु४ नां, **त्याचेनि** गो२; ५ (–) खवर्ग (**संगे** ख, **हे** मुं); ६ **होईल** औं.

१३६. १ **पांडू** रा; २ **तत्वतां** नि; ३ **सचीरमणवनिता** नां; ४ **ही** नि ख, (–) औं; ५–६ **तुझी द्रौपदी** धु तं; ७ **वनिता** औं; ८ **अवतरली** नि.

साह्य[1] करूनि कमळावर । फेडा[2] वसुंधरेचा[3] भार[4] ।
आज्ञा देतां सर्वेश्वर । पांचही[5] इंद्रीं[6] प्रार्थिला[7] ॥ १२६ ॥

जन्म[1] देतोसि[2] देवराया । तरी[3] देवतावीर्यें आमुच्या[4] काया[5] ।
जन्म पावती[6] ऐसा[7] स्वामिया[8] । अनुग्रहो[9] करावा[10] ॥ १२७ ॥

कृपेनें[1] बोले त्रिलोचन । धर्म वायो[2] शचीरमण ।
अश्विनौदेव यांपासून । जन्म होती[3] तुह्मांतें[4] ॥ १२८ ॥

विश्वभुक्[1] धृति[2] आणि[3] धर्मात्मा[4] । शिबी[5] इंद्र[6] अद्भुतकर्मा[7] ।
शांत[8] तेजस्वी या[9] नामा । त्यागूनिया[10] येलोकीं[11] ॥ १२९ ॥

धर्म भीम आणि[1] अर्जुन । नकुळ सहदेव दोघेजण[2] ।
इहीं[3] नामीं[4] सर्वजन[5] । पाचारिती[6] भूलोकीं[7] ॥ १३० ॥

---

१२६. १ साह्ये पु·४, साहें ख नां धु; २ फेडावा नि ख नां, फेडूं तं, फेडावया पु·४ मुं; ३ वसुधेचा मुं; ४ भर नि; ५ पांचै पु गो रा, पांच मुं, यांही ख; ६ इंद्र पु·४ ख मुं, जणी रा; ७ प्रार्थिलें नि, प्रार्थिले पु·४.

१२७. १–२ इंद्र ह्मणे देव औं; ३ (+) हें पु; ४ आमुची नि पु४ ख नां मुं धु रा तं; ५ कार्या पु गो२; ६ पावे नि, पावोनि धरे औं; ७–८ ऐसीया पु·४ ख नां मुं, ऐसेया गो·२ रा; ९ अनुग्रह नि ख नां गो२ तं, अनुग्रहा औं पु·४ मुं गो रा; १० करावें औं पु ख मुं गो रा, कारणें पु४.

१२८. १ कृपे औं, कृपेन गो·२; २ वायू नि, शर तं; ३ होतील नि पु, पावती ख; ४ देवाचे नां.

१२९. १ विश्वभु औं, विश्वभृगु पु४; २ (–) नि गो·२; ३ (–) औं पु मुं; ४ भूत धामा नि; ५–६ विशेष जें औं; ७ अद्भुतप्रेमा पु४, अद्भुतकामा तं; ८ शांति नि औं पु४ गो·२ रा तं (स प्रसंग्रा); ९ (–) मुं, यया गो; १० विनियोगुन औं पु ख नां, विनयगुणि पु४ मुं; ११ येमलोकीं धु.

१३०. १ (–) औं मुं; २ जण औं, पांचैजण गो; ३ येहीं पु, हेहीं तं; ४ नामें गो·२ रा, नमी तं; ५ °जण नि, सर्वही जन गो२, सर्व जोणा नां, सर्वैजन रा; ६ पाचारितील नि, पाचारित ख; ७ भूतळीं गो·२.

पांचै[1] इंद्र धरूनि हातीं । हर्षे[2] पातला[3] विष्णुप्रती ।
केशव ह्मणे पुरारातो । बोलिला[4] तो[5] मज मान्य ॥ १३१ ॥
मृत्यलोकीं[1] धरूनि जन्में[2] । पांच[3] शक्र[4] हो[5] पराक्रमें[6] ।
भूभार फेडावा[7] विक्रमें[8] । साह्य[9] मीही[10] होतसें[11] ॥ १३२ ॥
ह्मणोनि[1] मस्तकींचे[2] उभय[3] रोम[4] । येक श्वेत येक शाम[5]।
प्रसाद वोपिला उत्तम[6] । सर्वोत्तमें तेकाळीं ॥ १३३ ॥
यादवकुळामाझारी[1] । देवकीरोहिणीच्या[2] उदरीं ।
निक्षेपावें[3] तेथें[4] श्रीहरी । आणि बळिभद्र[5] जन्मेल[6] ॥ १३४ ॥
श्वेत तो[1] बळदेव[2] कामपाळ । कृष्ण तो श्रीकृष्ण[3] गोपाळ ।
याचेनि[4] बळें[5] पृथ्वीतळ । भारातीत करावें[6] ॥ १३५ ॥
ते हे पांडव[1] गा तत्वता[2] । इंद्रावतार शचीवनिता[3] ।
ते हे[4] द्रौपदी[5] तुझी[6] दुहिता[7] । देवकार्या पातली[8] ॥ १३६ ॥

---

१३१. १ **पांचही** नि धु तं, **पंच** पु मुं, **पांच** औं पु४ ख नां; २ **हर** धु गो२ तं, **हरु** गो रा; ३ **पातली** नि ख, **आला** पु४, **पाताळ** तं; ४ **बोलिले** औं पु; ५ **तें** नि पु·४, **जें** गो२, **बोल तो** धु

१३२. १ **मृत्युलोकीं** नि औं पु मुं नां गो२ रा, **मर्त्यलोकीं** तं; २ **जन्म** औं पु४ ख मुं गो रा तं, **धर्मे** नां; ३ **पंच** गो·२ तं; ४ **इंद्र** नि; ५ **व्हा** नि, (–) औं, **वो** रा; ६ **पराक्रम** औं ख मुं गो तं; ७ **फेडावया** नि खवर्ग; ८ **विक्रम** औं ख मुं गो तं; ९ **साह्य** पु·४; १०–११ **होईन मी तुह्मां** नि, **मी होईन तुह्मातें** औं पु ख नां, **होईल तुह्मातें** पु४, **होइन तुह्मांतें** मुं.

१३३. १ (–) नि खवर्ग; २ **आंगिचे** गो·२ रा; ३ **येकि** गो२ ; ४ **रोमें** पु४, **रोमा** गो२ ; ५ **श्याम** नि पु तं, **शामा** गो२ ; ६ **परम** औं पु, **उत्तमे** पु४, **उत्तमा** गो२.

१३४. १ °**कुळा हो माझारीं** पु ख धु रा तं; २ °**रोहिणी यांच्या** नि, °**रोहिणीचे** पु मुं, °**रोहिणीचा** औं पु४ ख नां धु गो ; ३ **निक्षेपातें** गो·२, **निक्षेत्री पावे** ख; ४ **येथ** औं, **तेथ** गो·२ रा; ५ **बळभद्र** नि, **भद्र** पु; ६ **जन्मला** औं पु मुं, **जन्मले** तं.

१३५. १ (–) औं; २ **बळीराम** ख, **केंशदेव** नां, **बोले देव** मुं; ३ **श्री** ख ; ४ **ययाचेनि** औं पु·४ नां, **त्याचेनि** गो२ ; ५ (–) खवर्ग (**संगे** ख, **हे** मुं); ६ **होईल** औं.

• १३६. १ **पांडू** रा ; २ **तत्वतां** नि; ३ **सचीरमणवनिता** नां; ४ **ही** नि ख, (–) औं ; ५–६ **तुझी द्रौपदी** धु तं ; ७ **वनिता** औं ; ८ **अवतरली** नि.

साही[1] ऋणानबंधसंगीं[2] । पातलीं येकयेकालागीं[3] ।
केविं[4] विघडवती[5] वियोगीं[6] । हें[7] तत्वता[8] विचारीं[9] ॥ १३७ ॥

देवचरित्र मानवां[1] नकळे । लोकाचारा[2] कांहीं[3] न[4] मिळे[5] ।
हृदईं[6] जाणोनि[7] ईश्वरलीळे । पुढें[8] कर्तव्य[9] संपादीं[10] ॥ १३८ ॥

पांडव[1] पांच[2] इंद्रांची[3] प्रतिमा । हे[4] प्रतीती[5] नरोत्तमा[6] ।
प्रत्यक्ष[7] दाखवीन[8] तुह्मां[9] । दिव्य चक्षु देऊनी ॥ १३९ ॥

ह्मणोनि कुमंडळींचें[1] जळ[2] । नयनीं[3] स्पर्शतां[4] अळुमाळ ।
सूर्यवन्हीहूनि तेजाळ । ताळप्रमाण तेजस्वी ॥ १४० ॥

मुकुटीं[1] भासती[2] पंचार्क[3] । कुंडलीं[4] लोपले[5] शशांक[6] ।
विष्णुतेजाचे दीपक[7] । ब्रह्मांडगेहीं[8] उजळले[9] ॥ १४१ ॥

---

१३७. १ **साहाहीं** तं; २ **ऋणानुबंध**° नि तं, °**बंधेसंगीं** मुं रा; ३ **देवकार्यालागीं** ख, **येकमेका**° मुं नां; ४ **तीं केंवि** नि; ५ **विघडती** नि मुं, **विघडि** ख, **विघडविती** पु४ नां गो·२; ६ **योगीं** पु, **जगीं** औं; ७ **तें** गो२, (+) **तव** पु४ नां; ८ **तत्व** पु४; ९ **विचारा** नि.

१३८. १ **मानवा** नि खवर्ग (मुं प्रसंप्रा) तं; २ **लोकाचार** नि, **लोकोपचार** मुं; ३ **केविं** औं; ४–५ **नाकळे** पु, **आकळे** औं; ६ (−) औं पु; ७ **आणुनि** धु तं; ८ **पुढील** औं; ९ **कार्य** नि औं पु, **काम** पु४ ख नां मुं; १० **संपादा** नि पु·४ नां मुं.

१३९. १–२ **पांच पांडव** ख; २ **पंचै** गो; २–३ **पांचैंद्रिय** औं, **पंचैंद्राच्या** रा; ३ **इंद्राच्या** धु तं; ४–५ **होती तेही** पु·४ ख नां मुं; ६ **निरोपमा** पु नां मुं, **नरेंद्रोत्तमा** औं धु गो·२; ७ **प्रत्यय** पु, **प्रतीति** ख; ८ **दावीन** खवर्ग (**प्रत्यक्ष दाउनि** ख) धु; ९ **मी तुह्मां** धु.

१४०. १ **कमंडळूचें** नि मुं, **कमंडलांतिल** तं, **कुमंडळीचेनि** रा; २ **जीवन** गो२; ३ **नयेनीं** पु४ धु; ४ **स्पर्शिलें** नि औं पु·४, **स्पर्शलें** नां मुं.

१४१. १ **मुगुटीं** नि ख नां मुं तं; २ **भासे** गो; ३ **वज्रांकीं** औं पु, **वज्रार्क** नि पु४ ख नां मुं; ४ **मुगुट कुंडलीं** मुं; ५ **लोपला** औं गो२, **लोपे** मुं; ६ **शशांकीं** पु; ७ **दीपकीं** औं पु; ८ **ब्रह्मांडग्रहीं** ख; ९ **उजळिले** नि औं पु·४.

हें देखोनि याज्ञसेन[1] । अष्टौभावें[2] झांकी[3] नयन[4] ।
धरूनि व्यासाचे[5] श्रीचरण[6] । मौन्यमुद्रा[7] राहिला[8] ॥ १४२ ॥
पुढती[1] व्यास बोले गोष्टी[2] । पूर्वीं ऋषिकन्या[3] गोमटी[4] ।
तपें[5] आराधूनि[6] धूर्जटी[7] । वेगीं मागे वरातें ॥ १४३ ॥
भर्तार[1] दे दे[2] या उत्तरीं[3] । पांचदा[4] प्रार्थिला[5] त्रिपुरारी ।
प्रसन्न होऊनि[6] मदनारी[7] । घे घे ह्मणे पांचदां ॥ १४४ ॥
पांडवांचें[1] अंगनारत्न[2] । होऊनि कामना करावी[3] पूर्ण ।
ऐसें शंकराचें[4] वचन[5] । सांग[6] कोणें[7] भंगावें[8] ॥ १४५ ॥
सर्व संशय[1] दवडोनि[2] चित्तीं[3] । द्रौपदी वोपीं[4] पांडवांहातीं ।
ऐसें सांगोनि व्यासमूर्ति । अन्तर्धान[5] पावला[6] ॥ १४६ ॥
द्रौपदीविवाहसंभ्रमकाज[1] । करावया राजया[2] आनंद भोज ।
तो[3] निरोपणग्रंथराज[4] । श्रोतया[5] कर्णीं परिसावा[6] ॥ १४७ ॥

---

१४२. १ **यज्ञ°** ख नां गो२ रा ; २ **°भावीं** औं पु ख नां धु रा तं , **अष्ट-भावें** मुं गो२ ; ३-४ **दाटला पूर्ण** औं ; ५ **श्रीव्यासाचे** पु गो२ , **व्यास** औं ; ६ **चरण** नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा) गो२; ७ **मौनमुद्रा** औं पु मुं रा तं ; ८ **राहिली** तं.

१४३. १ **पुडती** औं पु·४ ; २ **गोठी** गो रा ; ३ **ऋषिकंन्या** औं पु·४ नां धु ; ४ **गोरटी** मुं गो ; ५ **तया** पु , **तिया** औं , **तपीं** पु४ नां ; ६ **तोषोनि** ख , **आर्जउनि** गो२ ; ७ **धुर्जेटी** औं ख रा , **धुर्जेठी** पु·४ नां.

१४४. १ **भ्रतार** नि औं पु ख मुं; २ (–) पु मुं; ३ **उत्तरें** मुं ; ४ **पांचदां** नि पु४ मुं तं ; ५ **प्रार्थिलें** पु·४ ; ६ **ह्मणोनि** ख ; ७ **तीये नारी** धु तं.

१४५. १ **पांडवाचे** पु४ ख नां रा तं ; २ **अंगनारत्नें** पु४ ; ३ **करी** पु४ गो·२ ; ४ **सदाशिवाचें** धु तं ; ५ **वरदान** ख मुं गो२ , **वचनें** पु४ धु ; ६ (+) **पां** धु तं ; ७ **कोण्हें** ख , **कोण्हां** रा , **कवणें** गो२ ; ८ **भोगावी** ख , **भगवें** रा.

१४६. १ **शंका** गो·२; २ **न धरुनि** नां; ३ **चितीं** पु४ नां गो२; ४ **ओपी** नि ; ५ **अंतर्धाम** पु४ ख, **अंतर्धाना** धु तं , **अंतरधामा** गो२ ; ६ **पावली** नि , **पातला** धु.

१४७. १ **द्रुपदीसंभ्रमविवाहकाज** ख , **°संभ्रमकामकाज** पु ; २ **राजा** खवर्ग [(–) मुं] गो२ ; ३ **तें** नि औं पु मुं गो·२ ; ४ **°पणगंधराज**

मुक्तेश्वराचा[1] उन्मेष भृत्य[2] । स्तवनसेवे[3] आर्तवंत[4] ।
तें[5] पुढारें[6] परिसोत[7] । महानुभाव[8] आवडी ॥ १४८ ॥

इति श्रीभारते आदिपर्वणि द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

ख गो रा तं, °पण सहज मुं; ५ श्रोतियें नि, श्रोतीं मुं, श्रोतेयां गो·२; ६ परिसाव्या आँ पु धु, परिसावया पु४, परिसउं ख, परिसा नां, परिसावें मुं, स्पर्शावी गो, स्पर्शाव्या रा तं.

१४८. १ मुक्तेश्वराचे नि खवर्ग; २ भृत्यु आँ पु मुं; ३ °संतस्तवनीं नि, स्तवनासवें आँ पु, स्तवनें सेवे नां मुं गो२; ४ वर्ततु आँ पु, जाणवितु मुं, अर्तभुत ख; ५ तेंचि गो·२ रा; ६ पुढारीं नि गो२; ७ परिसतु आँ, परिसत पु४ गो·२ रा, (+) संतु पु; ८ माहानु° पु४ नां धु.

अध्याय त्रेचाळिसावा

श्रीगणेशाय नमः

ऐकोनि व्यासऋषीची[1] वाणी । भेरीनाद उठिले[2] गगनीं ।
सुमनवृष्टी[3] होतां[4] धरणी[5] । गंधविषयें[6] व्यापिली[7] ॥ १ ॥
मूळें[1] पाठविलीं[2] रायांतें[3] । शिष्यकुटुंबीऋषिवरांतें[4]।
द्रुपदें[5] जाऊनि कृष्णातें[6] । यादवेंसी[7] राहविलें[8] ॥ २ ॥

---

१. १ **व्यासमुखींची** नि, **ऋषीची** औं पु ; २ **उठिला** औं पु·४ नां खु, **उटला** ख ; ३–४ **होतां सुमनवृष्टि** ख ; ५ **गगनी** पु, **धनी** औं ; ६ **गंधविषयो** औं पु ; ७ **व्यापिला** औं पु, **व्यापिलें** गो.

२. १–२ **मुळ पाठविलें** पु४ ; ३ **रायातें** औं पु·४ ख नां ; ४ °**ऋषी-द्विजातें** औं, °**ऋषेश्वरातें** पु४, °**ऋषी ब्राह्मणातें** मुं ; ५ **द्रुपद** नां तं ; ६ **श्रीकृष्णातें** औं गो२ रा ; ७ **यादवांसीं** नि; ८ **आणिलें** मुं, **राहाविला** गो२.

या पुढें नि खवर्ग मध्यें पुढील १५ ओव्या अधिक आहेत :—

द्रुपद स्तुती आरंभी अवळीळा। ह्मणे[1] जय जय विश्वेशा[2] विश्वलीळा[3]।
आनंदकंदा[4] सुखसोहळा[5] । जगन्नायका श्रीकृष्णा[6] ॥ १ ॥

१ (–) ख ; २ विश्वंभर नि, (–) औं ; ३ विश्वपाळा नि, स्वलीळा पु, लीळा ख ; ४–५ आनंदसुख° नि ; ५ मुख्यसोहळा औं पु ; ६ अजिता नि, (–) पु४, स्वामी ख, विश्वेशा मुं.

जयजयाजी परात्परा[1] । करुणाकरा[2] गुणसमुद्रा[3] ॥
आदिनारायणा[4] सुंदरा[5] । परमपुरुषा[6] तूं[7] ॥ २ ॥

१ करुणाकरा ख ; २–३ दिनसागरा परात्परा ख ; ३ गुणसागरा पु·४ ; ४ आदि-अनादि औं ; ५ समुद्रा पु, विश्वंभरा औं, सांद्रा पु४ नां, कृपासमुद्रा मुं ; ६–७ परात्परा श्रीविष्णु औं ; ७ (+) एक नि, परेशा मुं

वैकुंठनायका लक्ष्मीपती[1] । जगदात्मया जगत्पती[2] ।
सुंदर[3] तूं श्याममूर्ती । जगदीशा[4] ॥ ३ ॥

१ श्रीपति औं ; २ जगोत्पती मुं ; ३ सुंदरा मुं ; ४ जगदीश्वरा औं पु ख, (+) देवराया नि औं, (+) जगदोद्धारा मुं.

रमामाधवा[1] राजीवलोचना[2] । सच्चिदानंदा[3] स्वानंदघना ।
ब्रह्मानंदा[4] परिपूर्णा । तूंचि[5] येक[6] ॥ ४ ॥

१ माधवा नि, रमाधवा औं पु४ नां; २ विश्वलोचना औं, सुलोचना ख; ३ सच्चिदानंद औं पु४; ४ ब्रह्मनूत्वें पु, ब्रह्मपूर्ण औं; ५–६ (+) स्वामिया नि, जगदेश्वरा तूं ख, देवाधिदेवा तूं येक मुं.

शंखचक्रगदाधरा । निजभक्तांच्या[1] आधारा ।
निराकारा परात्परा । तूं[2] परमानंदा[3] ॥ ५ ॥

१ °भक्तांसीं नि; २–३ परमानंदा तूं नि, परमात्मया परेशा औं, परंपरा परमानंदा मुं;

चित्सुखाचा[1] सोहळा[2] । स्वानंदसुखकल्लोळा[3] ।
जगजीवना[4] बहुळा[5] । आदिपुरुषा[6] ॥ ६ ॥

१ तूंचि सुखाचा मुं; २ कल्लोळा ख; ३ °सुखसोहळा ख; ४ जगज्जीवना नि; ५ बहळा ख मुं नां, बहुकाळा पु, काळकाळा औं, प्रबळा पु४; ६ विराट्पुरुषा औं, अनादि तूं आदि° मुं.

अनंतकोटीब्रह्मांडनायका । विश्वेशा विश्वव्यापका[1] ॥
गोपीवल्लभा[2] विश्वपाळका[3] । श्रीकृष्णा मुरारी ॥ ७ ॥

१ विश्वपाळका औं; २ तूं सर्वांचिया मुं; ३ व्यापका औं, पाळका मुं.

मेघश्यामतनु[1] सावळा[2] । गळां वैजयंती माळा ॥
कासे पीतांबर सोनसळा[3] । विद्युत्प्राय[4] झळकत[5] ॥ ८ ॥

१ °श्याम औं पु; २ श्यामला नि, मनुष्यलीला औं पु; ३ पींवळा नि; ४ (–) पु४ नां; ४–५ झळकतु असे पु, झळकतसे विजेपरी औं, मीरवत असे ख, झळझळीत झळकतु मुं.

श्रीमुखचंद्र[1] साजिरा[2] । कोटिकंदर्पवीरा[3] ॥
श्यामसुंदर[4] सकुमारा[5] । जगन्निवासा[6] ॥ ९ ॥

१ श्रीमुख पु४ नां, श्रीमुख सुंदर औं, श्रीमुख साजिरें मुं; २ अतिसाजिरा नि, दामोदरा मुं; ३ °कंदर्पसमानवीरा नि, °कंदर्पदर्पहरा औं, °कंदर्पांबरा ख, °कंदर्पशोभनवीरा मुं; ४ श्यामराजीव औं; ४–५ अनंतगुणनिधान ख; ५ सुकुमारा नि (स प्रसंप्रा); ६ (+) जी नि, (+) जगदीशा औं, श्रीकृष्णमूर्ती ख मुं.

उभयमंडपीं[1] साक्षेप[2] । समान सोहळा करवी[3] नृप[4] ।
देवकप्रतिष्ठा[5] हरिद्रालेप[6] । मंगळाभ्यंग[7] सुगंधी ॥ ३ ॥

लावण्यगुणनिधाना । कोटिकंदर्पविराजमाना[1] ॥
आनंदगुणनिधाना[2] । कृष्णमूर्ती[3] ॥ १० ॥

१ कोटिसूर्यदीप्तमाना औं, कंदर्पशोभनवीरा मुं; २ आनंदानंदनिधाना औं, शामसुंदर सकुमारा मुं; ३ श्रीकृष्णराया तूं नि, मनमोहन कृष्णमूर्ती औं.

श्रीकृष्णा[1] जगद्गुरु[2] । तूंचि येक चराचरू ॥
लावण्यगुणसागरू[3] । आनंदनिधि[4] ॥ ११ ॥

१ (+) तूं पु, श्रीहरि औं; २ जगदेश्वरू औं पु; ३ विश्वोदरा विश्वाधारा औं; ४ आनंदाचा तूं नि.

कल्पतरू[1] चिंतामणी । गोपीवल्लभशिरोमणी[2] ॥
अगाध महिमा तुझा वर्णी । ऐसा कोण[3] माहाराजा[4] ॥ १२ ॥

१ (+) तूं औं; २ °वल्लभाशिरो° औं पु ख; ३ नाहीं औं; ४ महात्मा नि.

तूं स्वामी माझा[1] दातारा । सकळ[2] विश्वाचिया[3] आधारा ॥
भक्तांच्या[4] कैवारा । सगुणमूर्ती[5] ॥ १३ ॥

१ माझ्या नि; २–३ प्राणापानाच्या औं; ३ वियांचिया नि; ४ करिसी भक्तांच्या नि, निज भक्तांचे मुं, भक्तजनाचिया औं; ५ सगुणरूपा श्रीकृष्णा नि, सगुणरूपें अवतरसी औं, (+) सगुणा मुं.

जगदीशा कैटभारी । तूंचि[1] येक[2] चराचरीं[3] ।
विश्वेशा[4] मुरारी । पद्मनाभा[5] ॥ १४ ॥

१–३ मुरमर्दना श्रीमुरारी औं; ४ विश्ववंद्या नि, जयविश्वेशा मुं, पद्मनाभा औं; ५ (+) स्वामिया नि, अमरकैवारी अनाथनाथा औं.

ऐसी द्रौपदाची[1] विनती[2] । ऐकोनि ह्मणे रमापती[3] ।
यथाविधी लग्नस्थिति[4] । लावी ह्मणे तयातें ॥ १५ ॥

१ द्रुपदाची नि औं; २ विनंती नि पु४; ३ कमळापती औं पु; ४ लग्नसिद्धि औं पु.

३. १ °**मंटपीं** गो·२, **उभयपक्षी** मुं; २ **साक्षेपें** नि मुं, **अतिसाक्षप** गो·२; ३ **करविला** नि, **करी** औं ख धु, **करीन** मुं; ४ **नृपें** नि पु४, **नृपा** ख, **जाण** मुं; ५ **मग देवक**° खवर्ग; ६ °**लेपें** नि, °**लेपन** मुं; ७ **मंगळ-मांगल्य** पु, **मंगळमार्ज्जन** औं, **मंगळामंगळ** पु४ ख नां, **सुमंगलीं** मुं.

वस्त्रें[1] अळंकार[2] रत्नजडित[3] । कन्या श्रृंगारी[4] नृपनाथ ।
तैसेचि[5] पांचही[6] जामात[7] । वस्त्राभरणीं शोभवी[8] ॥ ४ ॥
मधुपर्कादि पूजाविधी[1] । पाणिग्रहण[2] लग्नसिद्धी ।
धर्मासि समर्पूनि[3] आधीं । तयापाठीं चौघांतें ॥ ५ ॥
पूजा समर्पूनि सम[1] । प्रदक्षणा[2] विवाहहोम[3] ।
सांग करवी[4] ऋषी धौम्य । जो[5] कां स्वरूप वेदांचें[6] ॥ ६ ॥
अवलोकितां पांचही[1] वर । द्रुपदाहृदईं[2] आल्हाद थोर ।
इछिलें[3] त्याहूनि[4] अपार । फळ पावला[5] सुखाचें[6] ॥ ७ ॥
द्रौपदी भोगावयाचा[1] काम । पांचां[2] हृदईं वर्ते[3] सम ।
तैसाचि[4] वधूचा[5] मनोधर्म[6] । पांचांतेंही कवळीत[7] ॥ ८ ॥
हें[1] चिन्ह[2] देखोनि[3] दृष्टी[4] । राजा चमत्कारला[5] पोटीं ।
होय[6] पांचांची वधू[7] गोरटी[8] । पूर्वजन्मसंमंधें[9] ॥ ९ ॥

---

४. १-२ **वस्त्रअलंकार** नि, **वस्त्राळंकार** आँ मुं; ३ **जडित** धु तं; ४ **शृंघारी** पु४ तं; ५ **तैसे** पु·४ मुं गो, **ऐसे** ख; ६ **पांचै** गो२; ७ **ज्यामात** पु४ धु गो तं; ८ **शोभविले** नि, **भूषिलें** आँ, **शोभलें** रा.

५. १ **लग्नविधी** खवर्ग; २ °**ग्रहणादि** आँ; ३ **अर्पूनि** नि मुं, **अर्पुनियां** पु४ नां, **आर्पोनिया** ख, **आणुनियां** पु.

६. १ **सप्रेम** नि, **उत्तम** आँ, **यासम** ख, °**समे** पु४, **समस्ता** रा; २ **दक्षिणा** पु, **दाक्षण्यादि** आँ; २-३ **प्रदक्षिणाविधी होम** नि; ३ **होमे** पु४; ४ **करूनि** आँ, **करीत** मुं, **करी** गो; ५ **जें** ख गो·२; ६ **देवांचें** आँ पु, **वेदांतू** ख.

७. १ **पांचे** आँ पु मुं गो·२ रा; २ **द्रुपदामनीं** आँ पु, **द्रुपदा** पु४ नां, **द्रुपदासि** मुं; ३ **इच्छिलें** नि; ४ **यांहुनि** आँ, **होउनी** तं; ५ **पावाल** मुं; ५-६ **सुखातें पावेल** पु४; ६ **सौख्याचें** आँ.

८. १ **-भोगाचा** नि खवर्ग (**-भोगाचे** मुं); २ **पांचांचे** नि मुं, **पाचाहीं** तं; ३ **आर्त** मुं, **वसे** गो; ४ **तैसा** पु धु गो·२; ५ **वधूचाहि** ख गो; ६ **आर्तधर्म** मुं; ७ **कवळितु** धु तं.

९. १-२ **हीं चिन्हें** नि ख; ३ **देखोनियां** पु४ नां मुं धु गो रा तं; ४ **दृष्टी** पु४; ५ **दचकला** गो२; ६ **हे** मुं; ७ (–) पु४, (+) **होय** मुं; ७-८ **वधुवटी** गो·२, **वधुटीं** रा; ८ **गोमटी** नि; ९ °**संबंध** नि, °**संबंधें** तं.

सुखसोहळा च्यारि[1] दिवस । करितां राजया[2] आगळा[3] सोस[4] ।
जेविं कां[5] अतृप्त[6] महेश । भाग्य देतां[7] दासांतें[8] ॥ १० ॥
राजे[1] वऱ्हाडी नागरीक । प्रधान सोइरे[2] सुहृद्लोक ।
वस्त्राभरणीं[3] येकें[4] येक । गौरविले सन्मानें ॥ ११ ॥

---

१०. १ **चारी** नि ख गो·२, **पांच** मुं; २ **राया** पु४ मुं, **राजेया** गो·२, (–) रा, **लागला राजया** पु; ३ **अधिक** नि नां, **अति** औं, (–) पु; ४ **उल्हास** नि, **हव्यास** औं, **तोश** गो; ५ (–) नि खवर्ग; ६ **अतृप्तां** नि, **आरुते** पु, **आरुष भक्तांतें** औं; ७ **देतो** नि, **देत** औं मुं; ८ **संतोषें** औं.

यापुढें नि खवर्ग मध्यें पुढील ओवी अधिक आहेः—

नाना[1] रत्नें[2] अमोलिक । दिव्य[3] वस्त्रें[4] अलोलिक[5] ॥
नाना आभरणें[6] देख । मनोभावें अर्पिलीं[7] ॥ १० अ ॥

१ दिव्य पु; २ वस्त्रें नि पु·४; ३ नाना पु, उडित मुं; ४ रत्नें नि पु; ५ आमोलिक पु, तगटी चोख औं; ६ (+) दिव्य औं; ७ अर्पितु मुं.

११. १ **राजा** रा तं, **राज** पु; २ **सोयरे** नि औं पु नां, **सोहिरे** गो·२; ३ **वस्त्रांबरणि** गो२, °**भरणें** पु·४ मुं; ४ **एक** नि, **येक** खवर्ग (औं प्रसंप्रा) तं.

पुढील तीन ओव्या नि खवर्ग मध्यें अधिक आहेतः—

बरवीं मार्जनें[1] करविलीं[2] । वस्त्रें पट्टकुळें नेसविलीं ॥
कपाळीं कस्तुरी[3] रेखिली[4] । समभावें सर्वांतें[5] ॥ ११ अ ॥

१ माज्जनें पु; २ सारिलीं नां; ३ कुंकुमें नि, केशर कस्तुरी औं; ४ चर्चिलीं नि; ५ सेवितीं पु.

अंगीं[1] सुगंध उटी[2] चर्चिल्या[3] । पुष्पमाळा गळां घातल्या ॥
मग पंक्ती बैसविल्या । ताटें मांडिलीं विचित्रें[4] ॥ ११ आ ॥

१ (–) औं; २ उट्या नि; ३ दिधल्या ख; ४ विचित्र नि.

नाना[1] पक्वान्नें वाढिलीं । भोजनें सकळिकीं[2] सारिलीं ॥
अति[3] सुपक्व[4] नागवेली[5] । विडेकर्पूरसहित[6] ॥ ११ इ ॥

१ बरी नि औं; २ सकळी पु४ मुं; ३–५ आचवणें सुगंधजळें झालीं नि; ४ सपक्व पु; ५ नागवल्ली पु४ ख नां; ६ °कर्पूरयुक्त दिल्हे नि, °कर्पूरेंसहीत नां, °कर्पूरेंसमवेत.

सर्वं[१] बुडाले कुंकुमोदकीं । कस्तूरीटिळक[२] तांबूल[३] मुखीं ।
माळा लेऊनि[४] चंपकी[५] । नगरगर्भीं मिरविती[६] ॥ १२ ॥

ऋषी[१] तापस[२] ब्राह्मणें[३] । तृप्त केलीं[४] अन्नपानें[५] ।
घृतशर्करादुग्धजीवनें[६] । पाट वाहाती भूतळीं ॥ १३ ॥

आदि मध्य[१] आणि[२] अवसानीं[३] । याचक उबगले[४] दक्षणादानीं[५] ।
वसनें[६] धनें[७] धेनु[८] यानीं[९] । ह्मणती[१०] वोझें[११] नेघवे[१२] ॥ १४ ॥

---

१२. १ **सर्वेही** नि खवर्ग (**सर्व** मुं) धु; २ **°टिळे** पु४ ख मुं; ३ **तांबुल्य** गो·२; ४ **घेवोनि** मुं, **देउनि** रा, **ल्याउनि** तं; ५ **पंक्ती** मुं, **पंचकीं** रा; ६ **मिरवावया** रा. औं पु मध्यें ही ओवी नाहीं.

१३. १ **आणि ऋषी** पु मुं, **आणिक ऋषी** पु४ नां, **अनेक रुसि** ख; २ **ब्राह्मण** नि, **तापसी** पु४ मुं, **तापसें** रा; ३ **रायानें** नि, **हीन दीने** औं, **ब्राह्मण** पु४ तं; ४ **केले** नि मुं गो२; ५ **अन्नदानें** पु गो; ६ **°दुग्ध मधुपूर्ण** औं.

यापुढें नि खवर्ग मध्यें पुढील दोन ओव्या अधिक आहेत :—

भक्ष्यें[१] नानापरीचीं[२] । पक्कान्नें[३] वाढिलीं[४] साचीं[५] ।
शाखा[६] अमूप[७] पवित्र[८] रुची[९] । सर्वां जेवण[१०] करविलें[११] ॥१३अ॥

१–२ भक्ष्य भोज्यें परोपरीची औं; ३–५ घृतपाचित शड्रसाची औं; ६ शाका नि; ७ अपूर्व नि मुं, सारें औं; ८ विचित्र पु नां, चित्र ख, नाना औं, (–) मुं; ९ रुचीचीं नां मुं; १० भोजन नि औं, जेवणें पु४ नां, भोजनें औं; ११ करवणे ख, दीधलीं औं.

सुगंध[१] विडे दीधले[२] । समस्तां[३] सुखी केले ।
अपार दक्षणेसीं बोळविलें । मिती[४] नाहीं[५] तयासी[६] ॥१३आ॥

१ सुरंग औं ख, श्रुल्य नां; २ देवविले नां; ३ समस्तांसी नि औं, समस्तातें मुं; ४ द्विज पु४, नित ख; ५–६ वीर्यें आनंदें पु४.

१४. १ **मध्यें** नि; १–३ **मध्यावसानीं** पु४ गो२; २ (–) नि खवर्ग; ४ **तृप्त केले** औं पु; ५ **दक्षिणा°** नि, **दानी** औं पु; ६ **वसन** पु तं; ६–७ **धनें-वसनें** मुं; ७ **गोधनें** औं; ८ (–) पु, **रथ** औं; ९ **पानीं** पु४ ख नां, **पाणी** मुं; १०–११ **वोझे ह्मणोनि** ख; १२ **न घेववे** नि पु मुं गो२, **न घेवे** ख.

पुढील ओवी नि खवर्ग मध्यें अधिक आहे:—

ब्राह्मणा दिधलीं[१] दानें[२] अपार । लोक[३] सुखी केले समग्र ॥
जयजयकार[४] करोनि सत्वर[५] । देती आशीर्वादासी[६] ॥ १४ अ ॥

१–२ दानें दिधलीं नि ख, दानें औं पु४; ३ देउनि औं; ४ जयजय औं पु; ५ त्वरें पु४; ६ आशीर्वादातें नि.

देवांगनांचीं नर्तनें । देवगंधर्वांचीं[1] गायनें[2] ।
उचित[3] पावतां[4] चौगुणें[5] । भाट[6] करिती[7] गर्जना[8] ॥ १५ ॥
आंदणा[1] वोपूनि[2] संपती[3] । अयोग्य[4] मानी पांचाळपति ।
कनकमेरूपुढां[5] भक्तीं । वराटिका[6] अर्पणें[7] ॥ १६ ॥
शाठ्यायन[1] भद्रजाती । सुवर्णमाळिका[2] रत्नदंती[3] ।
अष्टशावकीं येक[4] हस्ती । ते[5] पांचशत[6] पांचातें ॥ १७ ॥
रत्नचाकें[1] हेमदंड[2] । हेममंडपीं[3] मकरतुंड[4] ।
च्यारि[5] वारू बळप्रचंड[6] । येकयेकां[7] जुंपिले[8] ॥ १८ ॥
ऐसे[1] शृंगारूनि रथ । पांचां[2] जणां पांच शत ।
अश्व[3] आभरणीं[4] मंडित । सहस्र येकयेकातें ॥ १९ ॥
सोळा[1] वरुषांच्या[2] सुजांणी[3] । कळाकुशळा[4] लावण्यखाणी ।
दासी जातीच्या पद्मिणी । पांचशत[5] पांचांतें ॥ २० ॥

---

१५. १ **गंधर्वांची** नि, **देवगंधर्वयाची** धु तं, **गंधर्व करिती** खवर्ग; २ **गानें** रा; ३–४ **तया उचित केलें** पु ख नां मुं, **जया वचनें केलें** पु४, **तया गौरविले** औं; ५ **वस्त्रें धनें** औं; ६ **वाढि** पु; ६–८ **गाढ गर्जना ते करिती** औं.

१६. १ **आंदण** नि, **आंदण्या** औं धु, **अंदन** पु; २ **ओपितां** नि पु·४ ख नां, **वोपिती** मुं; ३ **संपत्ती** नि; ४ **त्या अल्प** औं; ५ °**पुढें** नि खवर्ग रा; ६ **वराडिका** ख, **वरादिकां** गो·२; ६–७ **वरटीका आपणा** पु, **वीरवृत्तीटिका आपण** औं.

१७. १ **शाठ्यायनें** नि; २ **सुवर्णशंखळी** औं, **स्वर्णमाळिका** गो·२; ३ **रत्नदीप्ती** नि, **रत्नजाती** ख; ४ **येकि** पु रा, **येकेक** नां, **येकयेक** ख मुं; ५ **दे** निखवर्ग [(–) औं]; ६ °**शतें** औं नां गो तं.

१८. १ °**चामरें** मुं; २ °**दंडें** औं नां; ३ °**मंडप** औं पु; ४ **मकरदंडें** औं, **मकरतोड** ख, °**तुंडें** नां; ५ **चारी** नि; ६ °**प्रचंडें** औं नां; ७ **एके रथीं** नि; ८ **जुंतिले** पु गो·२ रा.

१९. १ **ऐसें** गो·२ रा तं; २ **पांच** नि पु·४ नां, **पात्रै** ख; ३–४ **अश्वाभरणीं** पु४ गो२; ४ **सारथी** मुं.

२०. १ **षोडश** ख गो२; २ **वर्षांच्या** नि पु४, **वर्षै** ख; ३ **अतिसुजाणी** ख, **सुनयेनी** पु४; ४ °**कुशळ** नि पु४ नां मुं गो२, **कळाकौशल्य** ख; ५ **दे पांच**° ख.

रूप[१] विद्या[२] तरुण[३] गुणी । प्रयोजनपात्रीं[४] मंडित पाणी ।
सेवार्थ[५] तिष्ठती[६] अनुदिनीं । ते दासशत[७] येकयेकां[८] ॥ २१ ॥
सोळा तुकांचा[१] येक[२] निष्क[३] । तीं[४] हेमनाणीं[५] अयुत येक ।
तितुकींच[६] रत्नें अमोलिक[७] । येकयेकां[८] अर्पिलीं ॥ २२ ॥
उष्ट्रं[१] भरिलीं[२] वस्त्राभारें[३] । धेनुमहिषींचीं[४] खिल्लारें[५] ।
धवळ[६] नंदीच्या आकारें । लक्ष येक[७] वृषभांचा[८] ॥ २३ ॥
ऐसें आंदण[१] वोपूनि[२] हातीं[३] । आनंद न संटे[४] द्रुपदाचित्तीं[५] ।
ह्मणे[६] माझेनि[७] पाडें नृपति[८] । भुवनत्रयीं असेना ॥ २४ ॥
कृष्णबळ[१] पांडवबळ[२] । लाधलों[३] ह्मणोनि मींचि[४] सबळ ।
कळिकाळेंसि[५] बांधीन[६] सळ[७] । कौरवकुळ तें[८] किती ॥ २५ ॥

---

२१. १–२ **रूपवंत** मुं; ३ **तारुण्य** नि पु४, **तरुणे** गो रा, **तरुणि** गो२, **स्वरूप** मुं; ४ **प्रयोजपात्र** नि, **प्रयोजपात्रीं** नां रा, **प्रयोजपात्रें** धु, **प्रयोजनमात्र** पु, **प्रयोजनी** औं, °**पात्रें** ख; ५ **सवें** स, **सेवातें** औं, **सर्वार्थें** नां; ६ **निती** पु, **विनय** औं; ७ **दास गुणीशत** ख; ८ **एका एका** नि नां, **येकयेकातें** औं ख, **येकायेकातें** पु४, **येकेकां** धु गो रा.

२२. १ **तुळांचा** नि ख नां, **तुकांचें** मुं गो; २–३ **निष्क येक** नां; ४ **तया** औं पु, **ते** पु४ ख नां मुं गो·२ रा; ५ **नामे** औं, **नाम** पु; ६ **तितकींच** नि, **तितुकीं** औं गो; ७ **आलौकिक** तं; ८ **एकएका** नि, **येकयेकांतें** मुं.

२३. १ **उष्ट्र** धु तं; १–३ **भरलीं वस्त्राभरणे उष्ट्रें** मुं; २ **भरले** धु; ३ **वस्त्रभारें** नि, **वस्त्रें भारें** नां, **वस्त्राभरणें** गो२, **रत्नाभारें** पु; ४ **धेनु म्हैसी** नि ख, **धेनु ह्मैसीचीं** गो·२, **धेनु मैषांची** नां, (+) **यांचीं** स; ५ **खिलारें** मुं, **खिरारें** गो, **क्षिरारें** रा; ६ **धवळा** पु धु; ७ **येकेक** औं; ८ **वृषभांचें** नि खवर्ग.

२४. १ **आंदन** औं पु, **आंदणें** नां तं; २ **ओपोनि** नि, **अर्पूनी** औं पु, **देउनी** धु; ३ **भक्ती** औं; ४ **सांठे** नि, **सांटे** स, **संडे** गो२; ५ **द्रुपदचित्तीं** नि पु मुं (स प्रसंप्रा); ६ (–) ख; ७ **माझेन** गो·२; ८ **भूपति** खवर्ग.

२५. १ °**बळें** नि औं मुं; २ **पांडव प्रबळ** औं, **पांडव सबळ** मुं; ३ **लाधलें** नि औं पु·४ गो, **लाधेल** ख; ४ **मीच** नि मुं, **मी** ख, **म्याच** गो२; ५ °**काळासीं** नि औं तं, °**काळातें** मुं; ६ **वांधोनि** औं पु ख मुं तं, **वांधो** नां; ७ **सकळ** नि; ८ (+) **मज** नि.

कुंती गौरविली वरमाये[1] । द्रुपदभार्या[2] वंदी[3] पाये[4] ।
मोहें कवळूनियां[5] रायें[6] । कन्या[7] हातें[8] निरविली[9] ॥ २६ ॥
मानें[1] पूजिली वस्त्राभरणीं । कुंती कृपेची मंदाकिनी ।
स्नुषा आळिंगूनि[2] वचनीं[3] । आशीर्वादें[4] अनुवादे[5] ॥ २७ ॥
जेविं[1] इंद्राणी[2] हरिहयातें[3] । स्वाहादेवी वन्हिपुरुषातें[4] ।
रोहिणी आवडे चंद्रातें । तेविं प्रियातें[5] प्रिय होई ॥ २८ ॥
जेविं दमयंती नळातें । अरुंधती[1] वसिष्ठातें ।
भद्रा आवडे[2] वैश्रवणातें । तेविं[3] प्रियातें[4] प्रिय होई ॥ २९ ॥
पद्मनाभीतें[1] पद्मालया[2] । शंकरातें[3] शैलतनया[4] ।
देवी[5] सावित्री[6] ब्रह्मया[7] । तेविं[8] तूं प्रिया[9] प्रिय होई[10] ॥३०॥

---

२६. १ °माय नि मुं गो२ तं; २ °भार्यें पु, °भार्येनें मुं, अत्यादरें गो; ३ वंदुनि पु·४ ख नां मुं, बोले गो; ४ पाय नि मुं गो२ तं, स्नेहें गो; ५ कळवळोनि ख; ६ राय नि मुं गो२, वदन पाहे औं; ७ कन्या औं पु·४ नां मुं धु; ८ हस्तें नि, हस्ती ख, हातीं औं पु·४ नां धु गो तं; ९ अर्पिली नि, वोपिली ख, निरवितु स.

२७. १ माता नि खवर्ग (स प्रसंप्रा); २ आलिंगुनी नि, कवळुनि औं, पाणीं गो; ३ आळिंगुनी औं गो; ४ आशीर्वाद नि खवर्ग (स प्रसंप्रा); ५ गर्जती ख.

२८. १ जे पु; २ इंद्रायणी पु·४ ख गो, इंद्र आणि गो२; ३ इंद्रातें नि गो, मधवातें खवर्ग, हे हयातें धु; ४ अग्निपुरुषातें औं पु, अग्नीतें मुं; ५ (–) पु४, प्रियांतें नि.

२९. १ आणि अरुंधती तं; २ जेंवी नि पु४ नां, देवी औं मुं, (–) ख; ३ तैसी औं पु; ४ प्रियांतें नि मुं रा.

३०. १ पद्मनाभातें नि औं पु४ नां मुं, अत्रिऋषितें ख; २ अनुसया ख; ३ श्रीरामातें ख; ४ विदेहतनया ख; ५ जेंवी नि; ५–७ प्रभाकरातें जैसी छाया औं पु·४ नां गो·२ रा; ८ तेंवी नि, तैसी औं पु·४ नां; ९ प्रियां नि, (+) तु ख, कांति गो१; १० कांता गो२.
मुं मध्यें ही ओवी नाहीं.

अत्रिऋषीतें अनसूया[1] । श्रीरामातें विदेहतनया ।
प्रभाकरातें[2] छाया[3] । तेविं तूं[4] प्रिया प्रिय होईं ॥ ३१ ॥
लोपामुद्रा[1] आणि[2] अगस्ति[3] । जाळंधरा[4] वृंदा सती ।
जमदग्नी[5] रेणुका भगवती[6]। तेविं तूं[7] प्रिया[8] प्रिय कांता[9] ॥३२॥
पुत्र प्रसवोनि[1] पुरुषार्थी । जेविं[2] मी[3] श्लाघ्यता भोगीं[4] क्षिती ।
वरमायपणाची संपति[5] । सोहळा भोगीं[6] संभ्रमें[7] ॥ ३३ ॥
तेविं[1] प्रसवोनि सगुणात्मजा[2] । वरमायपणाची अनर्घ्य पूजा ।
अनंत काळ[3] भोगीं[4] वोजा । मंगळागौरीसारिखी[5] ॥ ३४ ॥
कुरुजांगळादिक[1] देशीं । राजपत्नी[2] पट्टमहिषी[3] ।
राजसेवक सर्वां[4] प्रजांसी[5] । वंद्य होईं[6] श्रेष्ठत्वें ॥ ३५ ॥
भर्तार[1] जिंकिती[2] भूमंडळ[3] । करिती[4] हयमेध[5] पुष्कळ[6] ।
तेथें[7] पाळीं ब्राह्मणकुळ[8] । अन्नदानें[9] सुवर्णें[10] ॥ ३६ ॥

---

३१. १ °शय्या गो·२ ; २ (+) जैसी नि तं ; २–३ देवी सावित्री ब्रह्मेया नां गो·२ रा ; ४ (–) नां.

औं ख मुं मध्यें ही ओंवी नाहीं.

३२. १ लोपामुद्रातें औं ; २–३ अगस्तीप्रती नि, अगस्ती औं ; ४ जळाधरा पु४ ; ५ जमदग्नीतें नि, जमदग्नीची औं ; ६ सती औं नां ; ७ (–) नां ; ८ कांतां नि, कांती औं पु·४ मुं गो ; ९ होई नि नां गो२.

३३. १ पावोनि धु तं ; २ जे औं पु ; ३ (–) मुं ; ४ सिरवीं नि औं पु·४ रा, सिरवे नां, मानी ख मुं ; ५ संपत्ती नि ; ६ भोगीतसें नि ; ७ सभाग्यें खवर्ग (सभाग्य ख).

३४. १ (–) औं ; २ सुगुणा° नि औं पु रा, गुणात्मजा धु ; ३ काळें पु४ ख ; ४ भोगुं गो ; ५ मंगळगौरी° स पु४ ख नां रा.

३५. १ कुरुजागळा° ख मुं धु, कुरुजागळादि पु४ ; २ राज्यपत्नी ख ; ३ पटमाहिषी पु ख धु रा ; ४ (–) नि, सवें पु, सर्व पु४ ख नां मुं रा, राज औं, आणि सर्व गो, आणि सर्वां गो२ ; ४–५ सर्वांसी धु तं ; ६ होय औं पु नां गो, होये पु४.

३६. १ भ्रतार नि औं मुं गो·२ ; २ जिंकितील नि, कीर्ति मुं, जी कीर्ति तं ; ३ °मंडळीं मुं, °मंडळा तं ; ४ करितील नि ; ५ होये पु४ ; ६ पुष्कळीं मुं, पुष्कळा तं ; ७ तेथ औं गो२ रा ; ८ °कुळीं मुं, °कुळी तं ; ९ °दान तं ; १० सुवर्ण पु तं, सुवस्त्रें औं, तोषवीं धु.

ऐसी[1] कुंती अनुवादतां । असंख्यात ऋषिवनिता ।
तथास्तु ह्मणतां[2] पुत्रकांतां[3] । पुढती पायां लागली ॥ ३७ ॥
तेचिक्षणीं[1] द्वारकापती । उष्ट्रीं चामीकरिणीरथीं[2] ।
भरूनि उपायनें[3] संपती[4] । पंडुपुत्रां[5] पाठविली ॥ ३८ ॥
सिंधुद्वीपींचीं अंशुकें[1] । मोलें घेती कनकतुकें[2] ।
मोटे बांधिजेती[3] उदकें । ते[4] असंख्यें[5] बहुवर्णें[6] ॥ ३९ ॥
इंद्रगोपाहूनि तेजिष्टें[1] । ऐसीं[2] सुरंगें[3] सूर्यपुटें[4] ।
जपाकुसुमाहूनि[5] तांबटें[6] । तेही[7] अपारें[8] पाठविलीं ॥ ४० ॥
आखुरोमजें[1] श्वानरोमजें[2] । उष्ट्ररोमेचीं[3] सुतेजें[4] ।
ऊर्णकोशजें[5] क्रिमिजें[6] । तरुजें[7] तृणजें[8] अमोलें[9] ॥ ४१ ॥

---

३७. १ **ऐसें** गो रा तं; २ **म्हणती** नि, **ह्मणूनि** रा; ३ **पौरकांता** नि (स प्रसंप्रा).

खवर्ग मध्यें या ओवीऐवजीं पुढील ओवी आहे :—

ऐकोनि कुंतीचा असीर्वाद । द्रौपदी नमी[1] पादारविंद ॥
तवं येरीकडे मुकुंद । पांडवां वस्त्रें पाठवी[2] ॥ ३७ अ ॥

१ वंदी मुं, विंदी ख; २ पाठविली नां.

३८. १ **तेचक्षणीं** नि; २ **चामीकरणी**° रा तं, **चामीकरी रथीं** गो२ ; ३ **उपायन** नि तं; ४ **संपत्ती** नि रा; ५ **पांडवांप्रती** नि.

ही ओवी खवर्ग मध्यें नाही.

३९. १ **असुखे** तं; २ **जनक**° नि (स प्रसंप्रा), **सुवर्णतुकें** धु; ३ **बांधिजे** नि, **बांधीजती** गो तं; ४ **तीं** नि; ५ **असंख्य** नि धु तं; ६ **बहुवर्णी** नि धु गो.

ही ओवी खवर्ग मध्यें नाहीं.

४०. १ **तेजिष्ठ** नि खवर्ग तं; २ **जैसे** नि पु४ ख नां मुं; २-३ **तगटिते** औं; ३ **सुरंग** नि खवर्ग (**कुरंग** पु४); ४ °**पुट** नि खवर्ग (**सुवर्णपुट** नां); ५ **जयाकुसुमा**° ख; ६ **तांबट** नि खवर्ग (**ताठ** नां, **तांबड** मुं), **तांबिटें** गो, **तांमिटें** गो२, **तावटें** तं; ७ **तींही** नि, **तेंवीं** मुं; ८ **अपार** नि औं पु मुं नां गो तं.

४१. १ **अश्वरोमजें** नि औं पु४ नां, **आश्वरोम** पु, **अश्वरोमज** मुं; २ **स्वान**° पु धु गो२, °**रोमज** मुं; ३ °**रोमजें** नि पु४ नां धु, °**रोमेज** पु,

अनेक देशींचीं अनेक वसनें । चित्रपट[१] कंबळाजिनें[२] ।
शिरोवेष्टणें[३] कटिबंधनें[४] । शय्यास्तरणें[५] विचित्रें[६] ॥ ४२ ॥
मुक्तमाणिकें[१] हेमाभरणें[२] । नीळ[२] पाचु[३] पेरोज[४] लसणे[५] ।
पद्मरागाचीं कंकणें[६] । वैडूर्यपात्रें[७] पाठविलीं ॥ ४३ ॥
सहस्रावधी[१] दासीदास[२] । भूषित[३] वेष्टित सुवास ।
शस्त्रीं[४] वेष्टित[५] सुवर्णकोश[६] । मोलागळीं[७] पाठविलीं[८] ॥ ४४ ॥
मत्त[१] कुंजर[२] तरुण[३] वाजी । कनकरथ[४] कनकध्वजी ।
स्पर्धा[५] करिती[६] सूर्यतेजीं[७] । ऐसे[८] असंख्य पाठविले[९] ॥ ४५ ॥

°रोमज ख मुं; ४ सतेजें नि खवर्ग (सतेज मुं), आणि मत्रजें धु; ५ ऊर्णाकोश नि, उर्णक्रोश औं पु ख, उर्णक्रोशजें धु, वर्णें कोशजें, गो, पूर्ण कोशजें तं; ६ कृमिजें नि औं, क्रुमिजें ख नां; ७ तरजें औं पु, तरुण मुं; ८ तृणें औं पु, तृणज मुं; ९ अमूल्यें नि, अमोल्या पु, आमोल्य पु४, अमोल्यें औं गो, अमोळे ख, अमोसें नां, मोलागळे मुं, आगळीं धु, अमोघें तं.

४२. १ चित्रविचित्र औं, चित्रकूट मुं, विचित्रपटें धु; २ कंबळासनें नि गो२, कमळासनें स, कमळा° पु ख, कमाज्ञनें नां, पट्टकुळांजनें मुं, कमलांजनें धु, कमळांजन तं; ३ शिरवेष्टण ख, सिकष्टीन औं पु; ४ कुटी° औं, कटवर्धनें ख, कटिबांधणें गो; ५ कृष्णास्तरणें औं पु; ६ विचित्र पु तं.

४३. १ मुक्तामणिकें नि मुं, °माणिक पु४ नां, मुक्तें माणिकें औं रा; २ हेम पु४; ३ पांच औं पु४ नां, पाच धु तं, पाचूची मुं; ४–५ बैसकासनें मुं; ५ लक्षणें नि पु ख नां (स प्रसंप्रा); ६ गगणें गो; ७ वैडूर्यपत्रीं धु तं.
ही ओवी गो२ मध्यें नाहीं.

४४. १ सहस्रादि पु, सहश्रार्ध पु४, सहस्र ख गो, सहस्रधा तं; २ दासी सहश्रदास गो : ३ भूषण नि पु४ नां, भूषणें औं पु ख मुं; ४–५ शस्त्रमंडित नि, शस्त्रें वेष्टुनि औं; ६ सुकोश मुं, सुवर्णधनुष नां; ७ मोलागळे नि पु४, मांगल्यें पु, मांगल्य पीठें औं; ८ पाठविले नि तं.
ही ओवी गो२ रा मध्यें नाहीं.

४५. १–२ मस्तक कुंज तं; ३ तरुणें गो·२ रा; ४ °रथी खवर्ग (ख प्रसंप्रा); ५–७ सूर्यकिरणी सुतेजीं औं, स्पर्धा धरिती रवितेजीं ख; ७ सुतेजीं पु मुं; ८ ऐसीं गो·२; ९ पाठविलीं औं गो·२ रा.

शोधित[1] जांबूनदाच्या[2] खोटी[3] । सुवर्ण धाडिलें येक[4] कोटी ।
कृष्णप्रसाद देखतां दृष्टी[5] । पांडवां पोटीं आल्हाद ॥ ४६ ॥
परमानंद न संटे[1] चित्ता । सरली मागील पुढील चिंता[2] ।
राजया[3] आणि राजजामाता[4] । न्यून[5] कांहीं दिसेना[6] ॥ ४७ ॥
पांचाजणां[1] पांच सदनें । मनोहर[2] वोपिलीं याज्ञसेनें[3] ।
उपमे[4] उणीं[5] इंद्रभुवनें । तेथें[6] स्वेछा[7] क्रीडती ॥ ४८ ॥
चहूं सदनीं चौघेजण । येके[1] गृहीं[2] कृष्णार्जुन ।
क्षणक्षणां[3] याज्ञसेन । सांभाळित सर्वार्थी[4] ॥ ४९ ॥

---

४६. १ **शोधितां** नां धु ; २ **जांबूनंदाच्या** पु४ गो·२, **जांबूनदाची** मुं धु ; ३ **कोटी** पु·४ मुं गो·२ तं ; ४ **येकी** औं पु , **येके** तं ; ५ **दिठी** तं.

मुं मध्यें ४५ व ४६ ओव्यांची अदलाबदल झाली आहे.

यापुढें नि खवर्ग मध्यें पुढील दोन ओव्या अधिक आहेत:—

नाना रत्नांचीं[1] आभरणें । मुक्ताफळमाळा[2] हिरे[3] रत्नें ॥
मोहनमाळा विचित्रायनें[4] । ऐसीं दिधलीं[5] पांडवां[6] ॥ ४६ अ ॥

१ परिचीं औं पु ; २ मुक्त फळ° पु , मुक्ताफळें माळा पु४ ख ; ३ (–) ख ; ४ विचित्र यानें नि, विचित्रासनें पु ख , पदकाभरणे औं , विचित्रा गुणे पु४ ; ५ रोपिलीं औं ख ; ६ पांडवातें ख.

नाना वस्त्रें अमोलिक । कोटीच्या कोटी असंख्य[1] ।
नाना पडदे[2] दिव्य[3] देख । तेही[4] अर्पिले[5] पांडवां[6] ॥ ४६ आ ॥

१ असंख्यात पु४ , असंख्याक ख ; २ अपाडें औं ; ३ देदीप्य औं ; ४–६ पांडवातें अर्पिलीं औं ; ६ पांडवातें ख. ही ओवी मुं मध्यें नाहीं.

४७. १ **संठे** मुं, **सठे** गो२ , **सटें** रा ; २ **कथा** मुं ; ३ **राजेया** गो·२ ; ४ **राजमाता** नि खवर्ग रा , **जामाता** स ; ५ **न्यून्य** औं पु·४ नां गो·२ ; ६ **असेना** औं पु.

४८. १ °**जणा** गो२ तं ; २ **मनोहरें** नि खवर्ग (औं प्रसंप्रा) तं ; ३ **यज्ञसेनें** मुं नां गो२ रा तं , **यज्ञशयने** ख ; ४ **उपमें** मुं रा ; ५ **उणें** गो२ , **तुळितां** नां ; ६ **तेथ** औं पु गो·२ रा ; ७ **स्वस्थ** नि , **स्वइच्छा** ख नां गो२.

४९. १ **येक** पु·४ ख धु , **येका** तं ; २ **सदनीं** औं पु·४ रा ; ३ **क्षणक्षण** नि ; ४ **सर्वांथें** पु४ , **क्षणार्धें** ख , **सर्वदां** मुं.

द्रौपदीस्वयंवरनिरोपण[1] । श्रोतयां सांगीतलें संपूर्ण[2] ।
पुढील[3] कथेचें अनुसंधान । अत्यादरें परिसावें[4] ॥ ५० ॥
अवधानकळा ते[1] वरमाये[2] । वक्तृत्वशक्ति[3] ते[4] वोहमाये[5] ।
ह्मणोनि[6] क्षणक्षणा पायें[7] । वंदावया अधिकारू ॥ ५१ ॥
सद्गुरु लीलाविश्वंभर । स्मरणें[1] तारी[2] संसारपार[3] ।
हाचि[4] धरोनियां आधार[5] । मुक्तेश्वर अनुवादे[6] ॥ ५२ ॥

इति श्रीभारते आदिपर्वणि त्रिचत्वारिंशोध्यायः ॥

---

५०. १ **द्रौपदीसैंवर**° पु ख नां मुं धु; २ **पूर्ण** मुं; ३ **पुढें** नां; ४ **परिसिजे** धु तं, **परिसणें** गो·२ रा.

५१. १ (–) औं, **तें** पु४ तं; २ °**माय** नि गो२ तं; ३ **कथावक्तृत्व**° पु·४ मुं नां, **कथावक्तृत्व** औं, **कथावग्त्रुत्वे** ख; ४ (–) औं मुं, **हे** गो·२ तं; ५ **वहूमाय** नि, **वोहोमाये** पु४, **वोमाये** गो२; ६ **ह्मणौनि** औं पु तं, **ह्मणउनी** धु; ७ **पाय** नि गो·२ तं, **पावे** ख.

५२. १ **श्रवणें** स; २ **करी** ख; ३ **भवसागर** औं पु, **संसारभार** नां; ४ **हातीं** खवर्ग (**अंतरी** औं); ५ **नामाधार** औं; ६ **कवि वदे** मुं गो२.

॥ श्री ॥

अध्याय चवेचाळिसावा

श्रीगणेशाय नमः

पांडव वांचले लाखाजोहरीं[1] । द्रौपदी जिंकिली[2] सैंवरीं[3] ।
मात फांकली पृथ्वीवरी । सूर्यप्रभेसारिखी ॥ १ ॥
निंदूनि बोलती सर्व राजे । अर्जुनी[1] धृतराष्ट्र[2] न[3] धरी[4] लाजे ।
अपकीर्तिकाळिमेचें वोझें । व्यर्थ वाहे मंदात्मा[5] ॥ २ ॥
मनोवेगें गुप्तहेरीं । वार्ता फांकविली[1] कौरवभारीं ।
द्रुपदें पांडवां दिधली कुमरी । पाणिग्रहणविधीनें[2] ॥ ३ ॥
लक्ष भेदिलें पंच[1] शरीं । तो अर्जुन निज[2] निर्धारीं ।
शैल्य[3] भंगिला[4] रणचत्वारीं[5] । तोचि[6] भीम जाण[7] पां[8] ॥ ४ ॥
द्रुपदें[1] दिधलें[2] बहु[3] आंदण[4] । कृष्णें धाडिलें उपायन ।
हें ऐकोनि दुर्योधन । हृदय पिटी हस्तकें ॥ ५ ॥
कर्ण[1] जाला[2] अतिविवर्ण[3] । ह्मणे हें विधीचें करणें[4] कोण[5] ।
शकुनी ह्मणे गेला प्राण । आलें मरण रोकडें ॥ ६ ॥

---

१. १ **पावकजोहरीं** पु·४ औं, **जोहरीं** मुं ; २ **जिंतिली** औं नां गो·२ रा ; ३ **स्वयंवरीं** नि पु४ गो रा तं.

२. १ **आर्जुनि** नि औं नां, **आर्जुणी** पु·४ धु ; २–४ **न धरी धृतराष्ट्र** पु ख नां मुं ; ५ **दुरात्मा** नि खवर्ग.

३. १ **फोडिली** नि खवर्ग (पु४ प्रसंप्रा), **वोपीली** धु, **फाकली** पु४ रा, **पाकली** तं ; २ **पाणिग्रह विधीनें** नि ख.

४. १ **निज** खवर्ग (**जणे** औं); २ **होय** नि ; ३ **सैन्य** नि औं पु मुं, **शैन्य** पु४ ख नां ; ४ **भंगिलें** नि खवर्ग ; ५ °**चत्वरीं** नि ; ६ **तो** औं पु ख मुं ७–८ **जाणावा** नि खवर्ग.

५. १–४ **कर्ण झाला अति विकर्ण** गो२.

६. १–३ **द्रुपदें दीधलें बहू आंदण** गो२ ; ३ °**विकर्ण** खवर्ग ४–५ **कारण** औं पु·४ नां.

दुःशासन मोकली धाय । ह्मणे गळाले[1] हातपाय ।
आतां विचार करणें[2] काय । तो[3] तात्काळ विचारा ।। ७ ।।
शकुनि ह्मणे ऐका मात । सांगेन तो[1] स्वीकारा[2] अर्थ ।
संधी[3] मैत्री[4] आर्जवपंथ । येणें जन्में[5] खुंटला[6] ।। ८ ।।
तुह्मीं जाळिले वैश्वानरीं । हे मात प्रसिद्ध[1] पृथ्वीवरी ।
अपकीर्तिशब्द[2] हा[3] परिहारी[4] । ऐसा उपावो[5] असेना[6] ।। ९ ।।
लागलें[1] न फिटे लांछन । परिहार बोलतां[2] न मनी जन ।
घ्यावे येकयेकाचे प्राण । फावले ठाईं अविचारें ।। १० ।।
येथें आतां[1] येणें काळें । तुह्मी संपूर्ण सर्व[2] बळें ।
पांडवें[3] सर्वार्थी[4] निर्बळें । अरण्यवासें[5] कष्टलीं ।। ११ ।।
राज्यबळ सेनाबळ[1] । द्रव्यबळ सुहृद्बळ[2] ।
सर्वशक्ती[3] तुह्मी प्रबळ । शत्रु निर्बळ सर्वार्थी ।। १२ ।।
द्रौपदी-स्वयंवरअवमानें[1] । दुःखें[2] दुखवलीं[3] नृपांचीं मनें ।
युध्य[4] मांडिल्यां[5] सत्राणें । तुह्मां पाठीं[6] मिळतील[7] ।। १३ ।।

---

७. १ **गेले** नि खवर्ग ; २ **करावा** ख ; ३ **ते** ख नां रा.

८. १ **तोचि** नि पु नां रा ; २ **करा** औं पु ; ३-४ **संधिमित्रत्व** नि, **साधा मैत्री** औं पु ; ५ **जन्मीं** नि, **जन्म** पु·४ ख, **वैर** औं ; ६ **खुंटेल** औं पु·४ मुं.

९. १ **प्रसिद्धली** नि ; २ **अकीर्ति**° औं पु, °**शब्दा** नि ; ३ (–) नि खवर्ग ; ४ **परिहरी** औं पु मुं गो ; ५ **उपाय** नि ख मुं ; ६ **दिसेना** औं पु ख.

१०. १ (+) **तें** नि पु४ नां ; २ **करितां** नि खवर्ग.

११. १ **पाहतां** नि खवर्ग ; २ **दळ** औं ; ३ **पांडव** नि खवर्ग (ख प्रसंप्रा) धु रा तं ; ४ **सर्वार्थी** नि (स प्रसंप्रा) धु गो रा, **सर्वार्थें** पु४ ; ५ **आरण्य**° औं पु·४ नां तं.

१२. १ **सैन्यबळ** खवर्ग ; २ **सुहृद्दळ** नि ; ३ °**शक्तींनीं** नि, °**शक्तीनें** औं नां.

१३. १ °**स्वयंवरीं अवसानें** नि (स प्रसंप्रा) ; २ (–) ख ; ३ **दुखविलीं** नि पु४ ख ; ४ **युद्ध** नि औं रा तं ; ५ **मांडलिया** नि ख, **मांडिल्या** गो·२ रा ; ६ **साह्य** औं ; ७ **होतील** औं.

जवं[1] श्रीकृष्ण यादवेंसीं । साह्य जाला नाहीं त्यांसी ।
जवंवरी[2] द्रुपदाच्या मानसीं । नाहीं अभिमान[3] उदेला[4] ॥ १४ ॥
असावधान[1] पांचाळराज[2] । नाहीं दुर्ग सेना सज्ज[3] ।
तवं[4] स्वशक्ती[5] आपुलें काज । अतिलगबगां साधावें ॥ १५ ॥
सज्ज करुनियां[1] दळभार । वेगीं वेढा पांचाळपुर ।
मुळें शोधी[2] कुठारधर[3] । तेवीं[4] शोधूनि मारावे ॥ १६ ॥
नायकोनि[1] आन[2] मंत्र । अंगीकारोनि अविचारशस्त्र ।
द्रुपदेंसीं[3] पुत्रपौत्र[4] । मारूनियां सांडावे ॥ १७ ॥
व्रहुतीं मारिजे सर्पातें । तेवीं वधावें पांडवांतें ।
क्षण[1] विलंब करितां येथें । मग[2] असाध्य जाण[3] पां[4] ॥ १८ ॥
आजि तुमचें ऐश्वर्य पूर्ण । उदैक[1] याहूनि[2] होईल[3] न्यून[4] ।
दिवसेंदिवस बळसंपन्न । शत्रु[5] होती निर्धारें ॥ १९ ॥
तुह्मी योद्धे[1] कोट्यानकोटी । पंच पुरुषांची केतुली[2] गोष्टी ।
लागवेगें[3] उठाउठी[4] । मारूनियां[5] सांडावे[6] ॥ २० ॥

---

१४. १ जंव नि, तव पु४ ; २ जंववरी नि, जोवरी आँ गो२, तवंवरी गो ; ३ उठला नि, उदेला आँ, भरला पु ; ४ अभिमान नि खवर्ग.

१५. १ आतां असावधान नि पु·४ नां, असावध आँ, आतां असो ख, आतां सावध मुं, असमाधान गो२ ; २ °राजा आँ पु गो२ ; ३ सहजा पु, फौजा आँ ; ४ (–) आँ पु ; ५ स्वशक्तीनें नि, सर्वशक्ती आँ पु, शक्ती नां मुं पु४.

१६. १ करुनी नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा) ; २ शोधुनी आँ पु, शोधिजे पु४, शोधितां मुं ; ३ कुठार खवर्ग गो२ ; ४ तेंवी नि (स प्रसंप्रा).

१७. १ ऐकोनियां आँ पु ; २ ऐसा आँ; ३ द्रुपदसहित नि ; ४ पांडुपुत्र नि आँ.

१८. १ क्षणें नि, क्षणे आँ पु, क्षीण पु४ ; २ मारा ख ; ३–४ जाणिजे नि.

१९. १ उदयीक नि पु रा ; २–३ होईल याहूनि खवर्ग ; ४ न्यून्य पु४ ख नां गो·२ ; ५ वैरी नि.

२०. १ योध्ये आँ ख धु गो रा ; २ कितुली नि पु४, कायसी गो२, केंउती नां, तुळितां मुं ; ३ °वेगीं नि पु४ गो ; ४ °उठीं आँ पु गो रा ; ५–६ सावरोनियां जुंझावें पु४.

ऐकोनि बोले सोमदंती[१] । ह्मणे हे[२] न मने[३] कुश्चित युक्ती[४] ।
जे या विचारें[५] वर्तती । ते अनर्थी पडतील ॥ २१ ॥
पांडव ह्मणावया निर्बळ । समर्थ नव्हे[१] अमरपाळ ।
येकला[२] अर्जुन पृथ्वीतळ । करूं शके[३] निक्षेत्री ॥ २२ ॥
गदाघातें[१] बळप्रचंडें[२] । नवखंडधरेचीं[३] शतखंडें[४] ।
भीम करूं शके त्या[५] तोंडें[६] । निर्बळ कैसें[७] ह्मणतसां[८] ॥ २३ ॥
पांचाळ आकळेल[१] तुह्मां । याही न पडावें जी[२] भ्रमा ।
पळतां हस्तनापुरींची[३] सीमा । दाखवील संग्रामीं ॥ २४ ॥
घेऊनि यादवांच्या कोटी[१] । आतांचि कृष्ण[२] उभा[३] पाठी ।
पांडवाचे रोमेसाठीं[३] । द्रुपद[४] वेंचील[५] प्राणातें ॥ २५ ॥
जो[१] बळिष्ठ सर्वशक्ती । इछिले[२] काळीं[३] त्याची[४] क्षिती[५] ।
सकळ जगाची[६] संपत्ती[७] । त्याचीच ऐसें जाणपां[८] ॥ २६ ॥

---

२१. १ **सोमदत्ती** नि मुं ; २ **हें** मुं धु रा तं, (–) औं पु४ ख ; ३ **मनें** नि मुं धु रा तं ; ४ **युक्तीं** नि (स प्रसंप्रा), **मती** औं ; ५ **विचारीं** औं पु.

२२. १ **नोव्हे** नि ; २ **एकला** नि खवर्ग धु ; ३ **पाहे** ख.

२३. १ °**घायें** नि, **गदा घेतां** औं ; २ °**प्रचंडे** ख, °**प्रचंड** औं पु रा तं ; ३ °**खंडभूमीचीं** ख, °**धरत्रीचीं** धु ; ४ °**खंड** औं पु तं ; ५ **तो या** नि, **तो** पु, **त्यासि** धु तं ; ६ **खंड** पु, **कोड** औं, **तोड तं** ; ७ **कैसे** पु, **केविं** औं ; ८ **ह्मणावे** औं पु.

२४. १ **आटोपेल** नि खवर्ग (**नाटोपे** ख) ; २ (–) औं मुं ; ३ °**पुराची** नि पु४ धु. नि मध्यें २४ व २५ ओव्यांची अदलाबदल आहे.

२५. १ **थाटी** खवर्ग ; २–३ **उभा कृष्ण** ख रा ; ३ **प्राणांसाठीं** नि ; ४–५ **कृष्ण घेईल** खवर्ग.

२६. १ (+) **कां** खवर्ग गो२ रा ; २ **इच्छिल्या** नि, **इछिलें** औं पु ; ३ **फळ** औं पु ; ४ **त्याचे** औं पु ; ५ **स्थिती** नि पु८, **हातीं** औं पु, **विपत्ती** मुं ; ६ **जनाची** औं पु ; ७ **संपती** खवर्ग (औं प्रसंप्रा) धु गो२ रा ; ८ **जाणावें** नि औं पु नां मुं.

आतां विचार ऐका बरवा । वाढऊनि स्नेहभावा ।
मागील अपराधाचा[1] ठेवा[2] । मिथ्या करूनि दावावा[3] । २७ ॥
यांपासूनि[1] न घडे ऐसें[2] । प्रतीती[3] मानिजे निज[4] मानसें ।
ऐसा स्नेह दिवसेंदिवसें । वाढवावा सुहृदेसीं ॥ २८ ॥
स्तुती[1] नाशील[2] मागील निंदा । मैत्री निर्दळी[3] विषादक्रोधा[4] ।
जेवीं[5] अमृत प्राशिल्यां[6] बाधा । खंडे[7] मागील विषाची[8] ॥ २९ ॥
तेवीं[1] पुढील निर्मळ[2] राहाटी[3] । हारपती[4] मागील कुटी ।
आतां वैर सांडोनि पोटीं । मैत्री त्यांसी[5] करावी ॥ ३० ॥
सांडुनि जीवींचा[1] कपटभावो । दुराभिमान[2] करूनि वावो ।
समुदायेंसी अवघे जावों । भेटावया पांडवांतें[3] ॥ ३१ ॥
वंदूनियां श्रीकृष्णातें । क्षेमालिंगनीं[1] पांडवांतें ।
समाधान करूनि[2] बहुतें[3] । श्नेहशब्दें[4] गौरवा ॥ ३२ ॥
भेटी गेलियां[1] तात्काळ । धर्म[2] हृदईचा[3] अति[4] निर्मळ ।
मागील अपकारांचें[5] जाळ[6] । क्षणें जाईल विसरोनी ॥ ३३ ॥

---

२७. १ **अपायाचा** खवर्ग (**उपायाचा** पु४); २ **यावा** खवर्ग (**आवा** मुं); ३ **दावणें** नि पु·४ ख नां , **दाखविणें** औं मुं , **दाखविजे** गो२.

२८. १ **यापासूनि** नि पु४ गो ; २ **अनारिसें** औं ; ३ **प्रचीत** नि नां ; ४ (–) नि औं पु४.

२९. १–२ **श्रुत नाहीं** औं पु ; २ **नाशी** नि ; ३ **निर्दाळील** नि पु४ नां मुं ; ४ **शेषक्रोधा** औं पु , **नीषेधक्रोधा** पु४ , **निःशेषक्रोधा** ख नां मुं , **वीशाळक्रोधा** धु; ५ **जेंवी** नि (स प्रसंप्रा) ; ६ **प्राशिल्या** नि गो·२ ख; ७ **खंडें** नि , **खंडेल** औं पु४ ख ; ८ **वीखारी** ख , **जीवींची** धु तं , **विषयांची** गो२.

३०. १ **तेंवी** नि (स प्रसंप्रा) ; २ **निर्बळ** नि , (–) खवर्ग ; ३ **राहटी** नि ख नां मुं , **हटी** औं ; ४ **हरपती** नि पु४ ; ५ **धर्मासि** गो२.

३१. १ **जीवाचा** औं रा , **मनींचा** ख ; २ **दुरभिमान** नि (ख प्रसंप्रा); ३ **धर्मातें** नि खवर्ग.

३२. १ **क्षेमालिंगन** नि ; २ **करूं** औं ; ३ **पृथुतें** औं , **त्यातें** गो२ ; ४ **स्नेहभावें** नि , **स्नेहवादें** खवर्ग.

३३. १ **गेलिया** नि, **गेलेया** गो·२ ; २ **ब्रह्म** पु४ ; ३ **अंतरींचा** नि ; ४ (–) खवर्ग गो·२ रा; ५ **अपराधाचे** औं पु४ ; ६ **सळ** नां , **ज्वाळ** मुं.

द्रुपदातें[1] नमस्कार । करूनि[2] करावें[3] मनोहर[4] ।
देऊनि उपायनें अपार । स्नेहभाव[5] दुणावा[6] ॥ ३४ ॥
पांडव धरूनियां[1] हातीं । घेऊनि जावें[2] नगराप्रती ।
राज्यविभाग[3] वोपूनि प्रीती[4] । यथासुखें[5] वर्तावें[6] ॥ ३५ ॥
विरोध करितां[1] पावाल क्लेश । बहुतेकां[2] होईल[3] जीवाचा[4] नाश[5] ।
वाचल्यां[6] घेऊनि[7] अपेश[8] । जाणें[9] घडेल[10] येथुनि[11] ॥ ३६ ॥
ऐकोनि भूरिश्रवाचें वचन । निषेधूनि[1] बोले कर्ण ।
पुरुषधर्माचें लक्षण । येकनिष्ठ चळेना[2] ॥ ३७ ॥
युक्त अथवा हो[1] अयुक्त । कार्यजातीं द्विधा[2] चित्त ।
केलियां[3] स्वार्थ ना परमार्थ[4] । येकही अर्थ साधेना[5] ॥ ३८ ॥
कार्याकार्यीं येक पक्ष । अंगीकारी तो[1] पुरुष दक्ष ।
जीतां अर्थ मेल्या मोक्ष । साधूनि जाय प्रतापें ॥ ३९ ॥
हृदई विकल्पाची वस्ती । जालियां विचिकीत्सा[1] कुयुक्ती[2] ।
उपजोनि प्रयोजन नासिती । आपुलें[3] आणि[4] पराचें[5] ॥ ४० ॥

---

३४. १ (+) करूनि नि ; २ भाषण नि ; ३–४ करा अत्यादर औं ; ५ °भावें पु४ नां मुं गो२ रा तं ; ६ दुणवावा नि.

३५. १ घेउनिया औं पु ; २ यावें नि ; ३ राजभोग पु , राजभाग औं मुं , राज्यभार नां ; ४ निगुती खवर्ग , पुढती मुं ; ५ यथापूर्वक खवर्ग ; ६ नांदावें नि ख नां मुं.

३६. १ करुनी ख ; २ बहुतेक पु४ ख नां मुं गो२ रा , बहुतां जिवांचा औं ; ३ घडेल नि ; ४–५ जीवनाश नि नां , जीवा नाश पु४ मुं , जीविता नाश गो२ रा तं ; ६ वांचलिया नि , वांचवावया पु , वांचवावयाचें पु४ नां ; ६–८ वांचावयाची असलीयां आश औं ; ८ अशेष पु , यश नां ; ९–११ तरी सौजन्य करावें औं ; १० लागे पु.

३७. १ निरोधोनि नि ; २ चालेना खवर्ग.

३८. १ (–) नि औं पु ख मुं , हों गो·२ ; २ द्विविधा औं पु , द्विविध नां धु , विविध तं ; ३ केलिया नि ; ४ परार्थ नि ; ५ आसेना धु , दिसेना त.

३९. १ तोचि नि गो२.

४०. १ चित्संकल्प औं पु , चिकित्सक पु४ ख नां ; २ युक्ती नि खवर्ग ; ३–५ इहपरत्र सर्वही औं ; ५ परावें धु रा तं.

निवटावया[1] शत्रुकुळ । जिंकावया पृथ्वीपाळ[2] ।
वस्य करावया धरणीतळ[3] । हाचि काळ तुह्मांतें[4] ॥ ४१ ॥
न करितां पांडवांचें हनन । रणीं[1] न[2] जीणतां[3] यज्ञसेन[4] ।
परतोनि जातां विश्वजन । उपहासिती सर्वस्वें[5] ॥ ४२ ॥
काळसर्पातें दुखविलें । सेखीं जीतचि[1] त्या[2] सोडिलें ।
तें महाव्यसन[3] प्राप्त जालें । पांडव जोहरीं[4] वांचतां ॥ ४३ ॥
तें दुःख स्मरोनियां चित्तीं । भीमराक्षस पापमूर्ती ।
रक्त प्राशोनियां दांतीं । अस्ती[1] त्याही भक्षील ॥ ४४ ॥
त्यासि[1] मारितां[2] यत्न[3] वहिला[4] । टाके[5] तितुका[6] पाहिजे केला[7] ।
प्रस्तुत येकटियावरी[8] घाला[9] । घालुनियां[10] वधावें[11] ॥ ४५ ॥
मरणभय[1] जयांचे उदरीं । तेहीं[2] सुखें राहावें शिबिरीं ।
आह्मी रिघों रणसागरीं[3] । यश काढूं बुडालें ॥ ४६ ॥
पांडव धरूनि अभिमान । जुझा[1] निघती[2] पांचही[3] जण[4] ।
बहुत[5] हस्तीं करूं[6] कंदन । जेविं कां कण कृषीवळीं ॥ ४७ ॥

---

४१. १ **निवटुनियां** नां ; २ **पृथ्वीतळ** नि ; ३ **धरणीपाळ** नि, **धरापाळ** औं ; ४ **अयुतें** धु.

४२. १ (–) औं पु गो ; २ (–) ख ; ३ **जिंकितां** नि, **जिणावे** पु४ ख ; ४ **याज्ञ°** नि औं पु ; ५ **सर्वैश्वें** गो·२.

४३. १–२ **तया जीतची** पु४ ; ३ **माहांव्यसन** पु·४ नां मुं, **महद्व्यसन** नि ; ४ **जोहारीं** पु४ गो२.

४४. १ **अस्थी** नि.

४५. १ **यासि** खवर्ग (पु प्रसंप्रा) ; २ **मारावया** नि ; ३ **यत्नें** पु ख नां ; ४ **वहिलें** खवर्ग ; ५ **ठाके** नि, **टांके** गो·२ ; ६ **तितुकें** खवर्ग ; ७ **केलें** खवर्ग ; ८ **येकटीया** खवर्ग ; ९ **वधिलें** खवर्ग ; १०–११ **घालोनि वधिलें पाहिजे** नि, **घाला घालूनि पाहिजे** खवर्ग.

४६. १ **मरण** पु ; २ **तिहीं** नि खवर्ग (पु४ प्रसंप्रा) गो रा ; ३ **रण-चत्वरीं** नि.

४७. १ **झुंजों** नि, **जुंझा** औं पु ; २ **येती** पु४ ; ३ **पांचै** औं गो·२ ख रा ; ४ **जन** औं पु ; ५ **बहु** नि मुं पु४ ख नां ; ६ **करुनि** नि खवर्ग रा.

दंडोनि पांचाळ नृपवर । असंख्य[१] साधणें[२] करभार[३] ।
दाहा सहस्र मत्त कुंजर । अश्वभार दशगुणी[४] ॥ ४८ ॥
रत्नहाटकवर्णी[१] रथ । द्रव्य घेणें अर्बुदांत[२] ।
तरीच आलियाचें येथ । सार्थक कांहीं जाणिजे ॥ ४९ ॥
ऐकोनि कर्णाचिया वचना । परम आवेश[१] दुर्योधना
वंधूसहीत दुःशासना । हांव चढली चौगुणी[२] ॥ ५० ॥
ठोकिल्या संग्रामसंकेतभेरी[१] । कोल्हाळ गाजविला[२] रणतुरीं[३] ।
सिंहनाद केले[४] वीरीं । महायंत्रीं भूकंप ॥ ५१ ॥
अश्वकुंजरवीरवर्गी । कवचें वाणलीं[१] वज्रांगीं[२] ।
शस्त्रें झळकती धगागी[३] । वन्हिजिव्हेसारिखीं ॥ ५२ ॥
वळें[१] चालिला[२] दळभार[३] । जेवीं मातला[४] जळसागर[५] ।
बुडवावया पांचाळपुर । करिती भ्यासुर गर्जना ॥ ५३ ॥
कर्ण महापुराचा लोट । शैल्य[१] तो[२] उर्मीचा[३] संघाट[४] ।
दुःशासनादि परम[५] दुष्ट[६] । मच्छ[७] सैरा[८] तळपती ॥ ५४ ॥

---

४८. १ **अनेक** खवर्ग ; २ **साधूं** नि औं पु४ ख, **साधूनि** पु नां मुं ; ३ **कनकभार** औं पु ख मुं ; ४ °**गुणित** नि.

४९. १ **रत्नें हाटकवर्ण** नि ; २ **अर्बुदशत** नि.

५०. १ **आल्हाद** नि ; २ **चौगुणी** औं धु गो·२.

५१. १ **संकेतसंग्रामभेरी** औं पु ; २ **माजविला** नि ; ३ **रणचतुरीं** पु , **चतुरीं** औं , **रणचत्वारीं** ख ; ४ **केला** खवर्ग.

५२. १ **बांधिलीं** नि ; २ **सर्वांगीं** मुं ; ३ **झगमगीं** नि , **झगझगीं** पु·४ ख नां मुं , **तगतगी** औं.

५३. १–३ **चालिले कौरवदळभार** नि ; ३ **कौरवभार** खवर्ग ; ४ **माजला** नि खवर्ग ; ५ **वळ**° औं नां गो·२.

५४. १ **शल्य** नि तं ; २ (–) औं मुं ; ३ **महाउर्मीचा** नि ख , **मांहांउर्मीचा** पु·४ ; ४ **संघट** पु४ ख ; ५ **महा** ख ; ६ **नष्ट** नि खवर्ग ; ७ **मत्स्य** नि , **मत्छ** पु गो , **मत्सर** पु४ ; ८ **सैरां** नि , **शेष** पु , **मकर** औं.

दुर्योधन महाग्रहो[1] । शकुनी आवर्त[2] भंवे[3] पाहा हो ।
ऐसिया[4] महार्णवाचा ग्राहो[5] । पांचाळपुरीं[6] झगटला[7] ॥ ५५ ॥
बांधिला[1] मथिला[2] उलंघिला[3] । येकीं प्राशनें[4] निर्मूळ केला[5] ।
तरी निर्लज्ज गर्वाथिला[6] । गर्जना करी[7] गडगर्जें[8] ॥ ५६ ॥
तेवीं पांडवहस्तीं बरळ[1] । अवमान[2] पावले बहुत वेळ ।
तरी गर्वाचा गोंधळ । घालीत आले युद्धार्थ[3] ॥ ५७ ॥
कौरव पातले दळभारीं । मात जाणवली[1] पांचाळपुरीं ।
द्रुपद कुमरातें[2] आज्ञा करी । निघा वेगीं सामोरें[3] ॥ ५८ ॥
श्नेहें[1] जामात पातले भेटी । शस्त्रघाईं गौरवा पाठी ।
तृप्ती[2] यथेष्ट[3] बाणल्या पोटीं । नागपुरा[4] बोळवा ॥ ५९ ॥
धृष्टद्युम्न आणि सिखंडी[1] । दोघां संग्रामाची गोडी ।
ह्मणती[2] आजि बळाची प्रौढी । कौरवांतें दाखवूं ॥ ६० ॥

---

५५. १ महाग्राहो नि; २ आवर्ता नि, आवर्तें पु४, अर्त ख; ३ भोंवे नि धु, (–) खवर्ग ; ४ पेसा नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ५ प्रवाहो नि, धावो मुं; ६ °पुरा नि; ७ प्रगटला नि (स प्रसंप्रा).

५६. १ बांधल्यावरि पु, मारूनी पु४; बांधोनि ख नां मुं; २ मैथळी पु, मैथुळे पु४ मुं, मैथुळी ख नां; ३ वरी लंघिला नि, लंघिलें पु, वरि लंघिलें पु४ ख, वरें लंघिलें नां, प्रतिलंघिलें मुं, उडविलें धु; ४ प्राशुनि नि खवर्ग; ५ केलें खवर्ग; ६ गर्वाथिलें खवर्ग; ७ करितो नि, करिती पु·४, करित मुं; ८ जलनिधी नि, गडगडां मुं.

औं मध्यें ही ओवी पुढीलप्रमाणें आहे :—

द्रुपदें पूर्वी पराभविलें । पांचाळजनि धिःकारिलें ।
तरी निर्लज्य गर्वाथिले । गर्जना करित गडगजरें ॥ ५६ अ ॥

५७. १ सकळ नि (स प्रसंप्रा); २ अपमान औं पु ख मुं; ३ युद्धार्थी नि, गुह्यार्थं पु४, गर्वार्थं ख, युध्यार्थी पु गो औं.

५८. १ जाणविली नि पु, जाणितली पु४ ख नां मुं; २ पुत्रांतें नि, पुत्रातें स औं पु ख धु गो; ३ संग्रामा औं पु.

५९. १ स्नेहें नि पु मुं गो·२ तं; २ तुष्टी नि खवर्ग; ३ येथुनि औं पु; ४ निजनगराप्रती नि, निजनगरासि खवर्ग.

६०. १ शिखंडी नि औं पु तं; २ ह्मणे औं ख नां मुं.

सन्नद्ध[१] बद्ध पांचाळसेना । घावो घातला निशाणा ।
दुंदुभिनाद कौरवकर्णा । आलों ह्मणोनि सांगती ॥ ६१ ॥
छत्रचामरें[१] ध्वजपताकीं । वाद्यें गर्जती नाना घोकीं[२] ।
चहुं[३] समुद्राचिये[४] तुकीं[५] । चातुरंगणीं[६] शोभत ॥ ६२ ॥
अश्व गज रथ पदाती[१] । हारी रचिल्या येक पंक्ती ।
चत्वारिमुखीं[२] भागीरथी । उठिली[३] दोष[४] दंडावया[५] ॥ ६३ ॥
ज्येष्ठपुत्र धृष्टद्युम्न । सिखंडी सुमित्र प्रियदर्शन[१] ।
चित्रकेतु[२] सुकेतु[३] सगुण । ध्वजकेतु[४] धनुर्वाडा[५] ॥ ६४ ॥
रथारूढ राजकुमर । कडोविकडी संग्रामचतुर ।
चरणीं ब्रीदांचे[१] तोडर । धनुष्यधर[२] निघाले ॥ ६५ ॥
प्रधान सेनानी बळीयाडे[१] । महारथिये चालिले पुढें ।
ह्मणती यश आह्मांकडे । पांडवबळें जाण[२] पां[३] ॥ ६६ ॥
श्वेत चामरें श्वेत छत्रें[१] । श्वेत[२] वाजी[३] श्वेत[४] वस्त्रें[५] ।
रथीं भरूनि शस्त्रास्त्रें । द्रुपदराजा निघाला ॥ ६७ ॥

---

६१. १ **सन्नध** खवर्ग (पु४ **संन्निध**).

६२. १ **छत्रचामर** नि खवर्ग (आँ प्रसंप्रा); २ **तोखीं** नि, **घोषीं** पु·४ ख नां मुं गो·२ रा ; ३ **चमू** नि आँ पु नां ; ४–५ **समुद्राचि येतुकीं** नि ; ६ **चतुरंगिणी** नि, **चातुरंग** मुं.

६३. १ **पदांति** पु·४ गो·२ ; २ °**मुखी** नि, **चत्वारमुखीं** पु४ ख मुं ; ३ **जेंवी उठे** नि, (+) **तै** पु४ ख मुं ; ४–५ **दोषनाशा** नि.

६४. १ **प्रियवर्धन** गो२ ; २ **चित्रकेत** नि गो·२ रा ; ३ **सुकेत** नि गो·२ रा, **स्वेतकेत** आँ, **सेतकेत** पु ; ४ **ध्वजकेत** नि गो रा ; ५ **धनुर्गाढा** नि, **धनुवाडा** पु·४ धु गो.

६५. १ **बिरुदांचे** तं ; २ **धनुष्येंसीं** धु तं.

६६. १ **बळियाढे** नि मुं गो·२ ; २–३ **जाणिजे** नि.

६७. १ **च्छत्रें** नि, **वस्त्रें** पु, **वस्त्र** आँ ; २–४ **ऐसा करूनि** आँ पु ; ५ **निजभारें** पु, **भार** आँ.

तयापाठीं पंडुकुमर[1] । सुवर्णरथीं पांचही[2] वीर ।
दिव्यधनुर्ष्यीं[3] मंडित कर । रत्नतूणीर पाठीसी ॥ ६८ ॥
राहोनि द्रुपदाचिये पाठीं । नावेक अवलोकिती दृष्टी ।
उभयदळां पडिली गांठी । कौरवां[1] आणि पांचाळां[2] ॥ ६९ ॥
दोहीं सैन्याचिये मिळणीं । प्रळयवृष्टी मांडिली बाणीं ।
शस्त्रधारांचां[1] खणाणीं । वन्ही वर्षों लागला ॥ ७० ॥
कुंजर संघटले[1] कुंजरा । राऊत झगटले अश्वस्वारां[2] ।
प्रवर्तले घोर मारा[3] । महारथी[4] रथियांसी ॥ ७१ ॥

---

६८. १ पांडु° नि, बंधुकुमर औं पु ; २ पांचै औं पु ख गो·२ रा ; ३ °धनुष्यें औं नां, °धनुष्य नि ख मुं.

६९. १ कौरव नि खवर्ग (औं प्रसंप्रा) ; २ पांचाळ नि ख मुं.

७०. १ शस्त्रधराचे पु४ गो·२, °धारांचिये नि.

७१. १ संघट्टले नि ; २ अश्वभारा गो२ ; ३ समरा नि ; ४ °रथ नि.

यापुढें नि खवर्गमध्यें पुढील ओव्या अधिक आहेतः—

येकमेकांते जुंझती । येकमेकां युद्ध[1] करिती[2] ।
बाणें बाण सोडिती[3] । येकमेकां[4] अपार[5] ॥ ७१ अ ॥

१–२ निखंदिती औं ; ३ तोडिती औं, झोडिती नां ; ४ येरयेरांचे औं ; ५ पै तेव्हां औं. ही ओवी स मध्यें नाहीं.

येक शरें[1] मार[2] करिती[3] । येक खर्गें खर्ग तोडिती ।
येकांग जुझें जुंझति । येकमेकां निकरेंसी[4] ॥ ७१ आ ॥

१ मारा खवर्ग ; २ मारा औं ; ३ ह्मणती औं ; ४ निकुरें खवर्ग.

येक खड्गें पैं तोडिती । येक शूळें पैं खोचिती ।
येक भूतळीं पाडिती । क्षणयेकें[1] शस्त्रधारीं ॥ ७१ इ ॥

१ क्षणार्धेंच नि.

येक घोरांद्र जुंझती । येकमेकां थडका हाणिती[1] ।
येक आंगबळें पुढती[2] । जुंझणार सक्रोधें[3] ॥ ७१ ई ॥

१ देती नि ; २ पाडिती नि (स प्रसंप्रा) ; ३ सक्रोधी नि.

सुटतां शस्त्रधरांचीं[1] शस्त्रें । मल्लयुद्धीं मोडिती गात्रें ।
चडकणा[2] फोडिती वक्त्रें[3] । मुष्टी[4] हृदई[5] भेदिती[6] ॥ ७२ ॥
कुंजर पडती[1] कुंजरघातें । राउत मरती[2] राउतहस्तें[3] ।
रथिये[4] मारिती रथियातें । निर्बळातें बळिष्ठ ॥ ७३ ॥
हस्तकमळें पादकमळें । किरिटकुंडलें वीरमौळें ।
पडिलीं[1] जैसीं रातोत्पळें । रक्तगंगातटाकीं[2] ॥ ७४ ॥
जुंझतां[1] पांचाळाचें दळ । नावेक माघारतां[2] विकळ ॥
देखोनि पांचही प्रळयानळ । पांडववीर क्षोभले ॥ ७५ ॥

---

७२. १ **शस्त्रधारांचीं** औं पु·४ तं; २ (+) **हाणोनि** नि; ३ **वग्त्रें** पु४ ख, **वगत्रें** नां धु; ४–६ **मुष्टिघातें शतचूर्ण** औं.

यांपुढें नि खवर्ग मध्यें पुढील ओव्या जास्त आहेत :

येक[1] अंगसंगें[2] धरोनि[3] हातीं[4] । वज्रप्राय मुष्टी हाणिती ।
येक कवळोनि[5] धरिती[6] । नक्रप्राय[7] येकातें[8] ॥ ७२ अ ॥

१–२ एकांगसंग नि; ३–४ झगटतां औं; ५ (+) पायीं नि, अंगबळें औं पु; ६ पुडती पु, तोलिती औं; ७–८ क्रोधें जुंझा मिसळती पु, जुंझताती सक्रोधें औं.

येक बाण सोडिती । येकमेकां टाळिती ।
मूर्छना[1] येवोनिया पडती । वीर[2] धरणीये[3] अपार[4] ॥ ७२ आ ॥

१ मुर्छा पु४ ख; २–४ धरणीवरी औं मुं; ३–४ अनिवार धरणीये नि; ४ अपाडें पु.

७३. १ **पीडिती** औं, **मरती** पु४ ख, **पळती** धु; २ **मारिती** नि औं पु, **पडती** ख; ३ **राउतातें** नि औं मुं; ४ **रथी** नि पु·४ ख नां मुं.

नि खवर्ग मध्यें याच्यापुढें पुढील ओवी अधिक आहे :—

खर्गें खर्ग हाणिती । बाण[1] येके[2] सरें[3] सोडिती[4] ।
येकमेकांतें[5] खोंचिती[6] । रुधिर वाहे अपार[7] ॥ ७३ अ ॥

१ बाणें औं पु; २ एक पु४ ख मुं, बाण औं पु; ३ (–) औं पु; ४ तोडिती पु, निवारिती औं; ५ येकमेकां नि, येरयेरांतें औं; ६ विंधिती औं; ७ भडभडा ख.

७४. १ **पडलीं** नि; २ **रणगंगेतटाकीं** पु, °**गंगा लोटल्या** औं.

७५. १ **झुंजतां** नि; २ **झालें** नि, **माघारलें** औं पु, **माघारे** पु४ ख नां मुं.

मनोवेगाहूनि देखा[1] । पांचही[2] पातले[3] सेनामुखा[4] ।
देखोनि भूपाळां[5] सकळिकां । मरणावस्था मांडली[7] ॥ ७६ ॥
अवघे ह्मणती हे पांडव । आतां कायसी वाटीव[1] ।
रक्षूनि आपुलाले जीव । सीघ्र येथूनि पळावें ॥ ७७ ॥
मंदबुद्धी पापी कर्ण । येणें[1] झकविला[2] दुर्योधन ।
सर्वां प्राप्त जालें मरण । सोडवी[3] कोण येथुनी ॥ ७८ ॥
शकुनि कर्ण दुःशासन । शैल्य[1] सैंधव पांचही जण[2] ।
यांचिये बुद्धी[3] दुर्योधन । क्षयो करील वंशाचा ॥ ७९ ॥
तवं जयद्रथ आणि कर्ण । दृष्टी[1] लक्षूनि तो[2] फाल्गुन ।
धांविन्नले ह्मणती प्राण । घेऊं याचा संग्रामीं ॥ ८० ॥
तया दोघांचे दोघे[1] कुमर । तारुण्यमदें माजले[2] थोर ।
पुढां[3] लोटोनि[4] रहंवर । पार्थासमोर पातले[5] ॥ ८१ ॥
दोघीं[1] राहोनि दोंभागीं । पार्थां[2] लाविली[3] बाणलागी[4] ।
हांसोनि अर्जुन ह्मणे[5] निसुगीं[6] । मरणभय टाकिलें ॥ ८२ ॥
दोनी[1] सहस्र कंकपत्रीं । अर्जुन ताडितां अमित्रपुत्रीं ।
येरें तोडूनि हेळामात्रीं । चोज पाहे तयांचें ॥ ८३ ॥

---

७६. १ **देख** नि खवर्ग (**जे कां** औं) ; २ (–) औं पु ; ३ **आले** औं पु ; ४ **सेनासन्मुख** नि खवर्ग (**सेनेचिया मुखा** औं) ; ५ **भूप म्हणती** नि , **भूपाळ ह्मणती** खवर्ग (**भूपाळ मारितो** औं) ; ६ **सकळीक** नि खवर्ग (**हाका** औं) ; ७ **मांडिली** नि औं पु·४ नां.

७७. १ **वांठीवं** औं पु·४ नां धु.

७८. १ **तेणें** नि ; २ **शिकविला** नि (स प्रसंप्रा) ; ३ **सोडवील** नि.

७९. १ **शल्य** नि तं ; २ **जन** औं पु ; ३ **बुद्धीनें** नि.

८०. १ **दृष्टीं** नि औं पु ; २ (–) नि खवर्ग.

८१. १ **दोन** नि पु ; २ **मातले** नि खवर्ग ; ३ **पुढें** नि ; ४ **लाटोनि** नि ; ५. **धावीन्नले** पु४.

८२. १ **दोघे** नां मुं धु तं ; २ **बाण** नि खवर्ग ; ३ **विंधिले** नि ; ४ **पार्थालागीं** नि खवर्ग ; ५ **बोले** नि ; ६ **वेगीं** नि , **निःसंगी** तं.

८३. १ **दोन** नि.

धनुष्यापासोनि सुटतां[1] बाण । छेदूनि सांडी[2] ते[3] अर्जुन ।
पिते देखत[4] असतां[5] निर्वाण । करिता जाला तयांतें ॥ ८४ ॥
विशाळ[1] रंभापर्णतुंडें[2] । दोघां[3] ताडिलीं[4] दोनी[5] कडे[6] ।
धरातळीं पडलीं[7] मुंडें । जपाकुसुमासारिखीं ॥ ८५ ॥
दृष्टी देखतां पुत्रमरण । खेद न करी त्यांचें मन ।
तवकें[1] वेढूनि अर्जुन । रागें मारूं लागले ॥ ८६ ॥
वृत्र शंबर[1] दोघे पूर्वीं । इंद्रासि[2] मारूं[3] धाविन्नले[4] गर्वीं ।
तैसा वधावया वासवी[5] । कर्णसैंधव धाविन्नले[6] ॥ ८७ ॥
कौरववीर मीनले पाठीं । अवघे[1] करिती बाणवृष्टी ।
विकट[2] हाकांचां[3] बोभाटीं । भूतसृष्टी भेदरा[4] ॥ ८८ ॥
आगळीक करूनि कर्णें । अर्जुनरथींचीं अश्वरत्नें ।
तिनी[1] मारितां भीमसेनें । नूतन आणूनि[2] जोडिलीं[3] ॥ ८९ ॥
हें देखोनि कौरवदळीं । अवघे[1] हर्षें पिटिती[2] टाळी ।
ह्मणती अर्जुन पडिला[3] तळीं । यश आलें आमुतें ॥ ९० ॥

---

८४. १ **सुटती** नि; २–३ **पाडी तो** धु, **सोडी तो** तं; ४–५ **देखतां** गो·२ रा. ही ओवी खवर्ग मध्यें नाहीं.

८५. १ **विषाळ** औं धु रा; २ **रंभापूर्ण तुंडें** नि; ३ **दोघे** औं पु; ४ **ताडिलें** नि खवर्ग (**ताडिले** पु·४); ५ **दोहीं** – नि खवर्ग; ६ **कांडें** धु गो२ रा तं; ७ **पाडिलीं** नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा).

८६. १ **तवकें** नि पु४ ख नां.

८७. १ **जंभ** नि (स प्रसंप्रा); २–३ **इंद्रेसीं** औं; ४ **धांवले** नि, **जुझले** औं, **लागले** पु·४ ख नां मुं गो२; ५ **सात्रेवीं** औं पु·४ नां, **सर्वीं** ख मुं; ६ **धांवले** नि. गो मध्यें ही ओवी नाहीं.

८८. १ **अनेक** पु; २ **निकट** औं पु; ३ **हाकांचे** नि; ४ **भेदरली** नि, **भेदरे** पु·४ ख नां मुं, **वोथरे** औं.

८९. १ **बाणें** नि खवर्ग, (–) धु, **ती** तं; २ **आन** गो रा तं; ३ **दीधलीं** नि.

९०. १ **अवघीं** पु४ गो; २ **वाहाती** पु ख गो२ रा, **वाजविती** नां मुं, **पिटिली** पु४ गो; ३ **पाडिला** पु मुं गो·२.

सोमदंती[1] शकुनी कर्ण । सैंधवराजा[2] दुर्योधन ।
भीमा उजू पांचही जण । शस्त्रपाणी धाविन्नले ॥ ९१ ॥
ताळप्रमाण चंड[1] चाप[2] । भीमें वाहिलें[3] सकोप[4] ।
त्रिशुळबाणधरांवरी[5] वोप[6] । झळके काळानळाची[7] ॥ ९२ ॥
तो येकेक[1] येकेकातें[2] । लागतां[3] पावले[4] प्राणांतवेथे[5] ।
जेवीं ताडितां वज्रघातें[6] । उलंडती गिरिवर ॥ ९३ ॥
मरणभय सरलें मागां । तवं माद्रेय पातले[1] लागा[2] ।
धृष्टद्युम्नादि[3] शिखंडी वेगा[4] । द्रुपदपुत्र पावले ॥ ९४ ॥
तीहीं[1] धार्तराष्ट्र सकळ । आणि असंख्य[2] कौरवदळ ।
विध्वंसिलें जैसें अनिळ । भंगी मेघपटलातें[3] ॥ ९५ ॥
धृष्टद्युम्न आणि शिखंडी । शरसंधान कडोविकडी ।
हस्तिपासीं[1] गजकरवंडी । असंख्यात[2] पाडियल्या[3] ॥ ९६ ॥
राऊत पाडिले वारुवांसीं । उष्ट्र[1] लोळती[2] बैसलेत्यांसीं[3] ।
सशस्त्र[4] पाईच्या वीरांसी । लेखा तेथ[5] असेना ॥ ९७ ॥

---

९१. १ **सोमदत्ती** नि; २ °**राज** नि गो रा.

९२. १ **प्रचंड** नि ख नां गो॰२ रा; २ **चापा** आँ पु; ३ **वाइलें** पु ख मुं धु गो२ रा; ४ **सकोपा** आँ पु; ५ °**बाण धरेवरी** नि; ६ **वोपा** आँ धु; ७ **कळानळाची** नि (स प्रसंप्रा).

९३. १–२ **एक एकातें लागतां** नि खवर्ग; ३–४ **पावती** नि खवर्ग; ५ **प्राणांतव्यथा** नि खवर्ग; ६ °**घाता** नि खवर्ग.

९४. १ **लागले** नि, **पावले** पु॰४ नां मुं धु; २ **सवेगां** आँ पु ख नां मुं, **वेगा** पु४; ३ °**द्युम्न** नि; ४ **लागा** पु४ ख नां मुं.

९५. १ **आवेशें** नि पु४ ख नां मुं, **आवेश** आँ पु; २ **समस्त** नि; ३ **मेघमंडळातें** नि. गो मध्यें ही ओवी नाहीं.

९६. १ **हस्तिपांसहित** नि, **हस्तपाशीं** पु, **हस्तपादें** पु४, **शस्त्रपाशीं** आँ; २ **पडिलिया** आँ पु, **पाडिलियां** पु४; ३ **असंख्य** आँ पु, **असंख्यात** पु४.

९७. १ **उष्ट्रें** नि खवर्ग; २ **लोळविती** नि; ३ **बसलेल्यांशीं** नि, **बाणासरिसीं** आँ; ४ **असंख्यात** नि, **शस्त्रें** आ पु॰४, **शस्त्र** तं; ५ **त्यांस** नि खवर्ग.

पडिले[1] अश्वेंसीं सारथी । शस्त्रें टाकूनि[2] पळाले रथी ।
छत्रें[3] पताका लोळती क्षिती । शुष्कपर्णासारिखीं ॥ ९८ ॥
अर्जुनें[1] रथ[2] लोटूनि समरीं । पुढति[3] धाविन्नला[4] कर्णावरी ।
तेणें असंख्यात शरीं । पंडुपुत्रा भेदिलें[5] ॥ ९९ ॥
अर्जुनें घेऊनि तिनी बाण । हृदयवर्मीं[1] विंधिला[2] कर्ण ।
मूर्छा दाटोनि[3] दारुण । ध्वजस्तंभीं टेंकला ॥ १०० ॥
उतरला[1] वीरश्रियेचा[2] वारा । रथ[3] काढविला[4] माघारा ।
भीमसेनें त्या अवसरा । दुर्योधना[5] देखिलें[6] ॥ १०१ ॥
आठउनि जातुषागारा[1] । दांत खादले[2] करकरां[3] ।
उपडूनि प्रचंड तरुवरा[4] । उभयहस्तीं झाडिलें[5] ॥ १०२ ॥
वाटारिले[1] पावकनेत्र[2] । ऊर्ध्वदशनीं चाविले अधर ।
जैसा प्रळयकाळींचा रुद्र । तैसा भासे सकळांतें[3] ॥ १०३ ॥

---

९८. १ **पाडिले** पु४ गो२ रा; २ **सोडोनि** नि, **सांडूनि** औं गो२; ३ **छत्र** नि ख, **ध्वजा** औं.

मुं मध्यें तिसरा चरण दुसऱ्या चरणाच्या जागीं असून तिसरा चरण **राउत पडिले नेणों किती** असा आहे.

९९. १ **अर्जुन** नि पु तं; २ (–) औं पु; ३–४ **पुढें धांवला** नि; ५ **ताडिलें** नि, **विंधिला** औं पु.

१००. १ **हृदईं** औं पु; २ **ताडिला** नि; ३ **दाटली** नि खवर्ग.

१०१. १ **उडाला** नां; २ **वीरश्रीचा** नि; ३ **सूतें रथ** नि; ४ **काढिला** नि खवर्ग रा; ५–६ **दुर्योधन देखिला** खवर्ग (औं प्रसंप्रा).

१०२. १ **जातुसैन्यसागरीं** पु, **जातुशालयीचें समरीं** औं, **°गारीं** पु४ खं नां मुं; २ **खात** नि, **खाउनि** औं मुं ध; ३ **°करा** नि, **°करीं** खवर्ग; ४ **°वरीं** खवर्ग; ५ **ताडिला** नि, **झोडिलें** ध.

१०३. १ **वटा°** नि मुं तं; २ **पावकातुल्य नेत्र** नि खवर्ग; ३ **सर्वांतें** नि, **कौरवांतें** औं.

मरणभय घेऊनि पोटीं। कौरव पळती[1] देऊनि पाठी[2]।
भीमें कोप[3] धरूनि मुष्टीं। स्वस्थानींच[4] थोकला ॥ १०४ ॥

पांडवप्रताप पुरुष तरुणा[1]। नववधू कौरवराजसेना[2]।
शृंगारिली परी संघटणा[3]। युद्धसुरतीं[4] न थरवे[5] ॥ १०५ ॥

गळाला[1] अभिमानाचा[2] वास। अधैर्याचे मोकळे केश[3]।
रणशय्यासनीं[4] त्रास। पावोनियां[5] पळाली ॥ १०६ ॥

---

१०४. १ पळाले नि ; २ पाठीं नि (स प्रसंप्रा) ; ३ कोपें नि ; ४ स्वस्थानातें नि.

औं मध्यें या ओवीच्या जागीं पुढील ओवी आहेः—

भीमें वृक्ष कवळुनि मुष्टी। धांवतां कौरवीं देखिला दृष्टी।
मरणभय घेउनि पोटीं। ठाईंचा ठाईं थोकले ॥ १०४ ॥

पु मध्यें दुसऱ्या चरणाऐवजीं तिसरा असून दुसरा चरण असा आहेः—

पेस्या सैन्याच्या थाटी।

या ओवी पुढें नि आणि खवर्ग मध्यें खालील ओव्या आहेतः—

कौरवदळ[1] मारिलें। उरलें तें पळोनि गेलें।
दुर्योधन तयेवेळे[2]। पडिला क्षीण[3] होउनि ॥ १०४ अ ॥

१ आपार कौरवदळ औं, (+) फार नि, (+) बहु ख ; २ °वेळें नि (स प्रसंप्रा) ; ३ खेदाखिन्न औं.

अनेक[1] लोक[2] पाडिले। भूमीवरी लोळविले।
मागें जे होते[3] उरले। तेही मारिले तत्काळीं ॥ १०४ आ ॥

१–२ वीर अनेक रणी औं, वीर अनेक नां ; ३ कां नि.

१०५. १ तरणा नि पु ख मुं ; २ कौरवसेना नि ; ३ संघट्टना नि ; ४ °सुरता नि औं पु४ ख नां मुं ; ५ थारवे नि, धरवे खवर्ग.

१०६. १–२ गळालें अभिमानाचें नि औं ; ३ केस नि, केंश पु·४ ख नां धु गो ; ४ रणसौख्यासनीं पु·४ ख, रणमंचकीं पावोनि औं ; ५ अधोमुख औं.

कर्ण शैल्य[1] पयोधर पीन । मर्दितां जाले रक्तवर्ण[2] ।
शकुनि कंचुकी आवरण । पडिलें कोठें नेणवे ॥ १०७ ॥
शस्त्रनाराच[1] तीक्ष्णदंती[2] । चुंबितां मुख आतलें[3] क्षिती ।
जाली रूपाची उपहती । कौरवसेनावधूचे[4] ॥ १०८ ॥
आंगीं भेदले दंडघावो[1] । ह्मणोनि दुर्योधनरावो ।
चुकवोनि पळाला ठावो[2] । कोण आतां विचारा[3] ॥ १०९ ॥
असो[1] हस्ती वाजी रथ । सांडोनि पळाले असंख्यात ।
शस्त्रभार अपरमित[2] । पांचाळातें लाधले ॥ ११० ॥
किरीट कुंडलें कंकणें । बाहुअंगदें कटिभूषणें ।
माळा पदकीं[1] जडित[2] रत्नें[3] । अंगोळियेकें[4] अमोलें[5] ॥ १११ ॥
तितुकीं वोपिलीं नगरलोकां । हर्षें उभविती[1] ध्वजपताका ।
साखरा[2] वांटिती येकमेकां । जयो जाला ह्मणोनी ॥ ११२ ॥
पराभव[1] पावलियां[2] कौरव । श्रीकृष्ण बळराम यादव ।
प्रीती[3] येवोनि पांडव । आळंगिले[4] आवडी ॥ ११३ ॥

---

१०७. १ सैंधव नि पु औं ; २ आरक्त° नि.

पुढील ओवी खवर्गामध्यें जास्त आहे :-

लोक पडिले अपार । कौरवदळीं भंगले[1] वीर[2] ।
भूमी पडिले असंख्य थोर । कोट्यानकोटि परियेसा[3] ॥ १०७ अ ॥

१-२ हाहाकार औं ; ३ ते काळीं ख.

१०८. १ शस्त्रधारा नि, शस्त्रसंचलें पु, शस्त्रसांचल औं, शस्त्रसींचणें पु४, शस्त्रासिंचनी ख, शस्त्रसींचने नां; २ तीक्ष्णदांतीं नि, दक्षण हस्तीं पु, दक्षिण हस्तीं औं; ३ आंतलें नि, आपुले पु४ औं ; ४ °वधूची नि खवर्ग.

१०९. १ उदंड घावो नि औं ख नां मुं ; २ रणठावो नि ; ३ विचारी नि.

११०. १ ऐसे नि खवर्ग ; २ अपरिमित नि.

१११. १-३ जडितपदकरत्नें नि ; ४ अंगोठिका नि, अंगोळीकें पु ; ५ अमोल्य नि.

११२. १ वोपिती पु ख नां मुं ; २ शर्करा नि औं पु४.

११३. १-२ पराभविल्या नि, पराभविले औं पु ; ३ प्रीतीनें नि, त्याप्रति पु औं ; ४ आलिंगिले नि.

द्रुपद धरूनियां करीं । नगर[1] प्रवेशले गजरीं[2] ।
अक्षवाणें करिती नारी । वोवाळिती सर्वस्वें[3] ॥ ११४ ॥
आले द्रुपदाच्या मंदिरा[1] । कृष्णें[2] पूजिलें राजेश्वरा[3] ।
रत्नें[4] वस्त्रें[5] अलंकारा[6] । दाराकुमरां[7] दीधलीं[8] ॥ ११५ ॥
अन्नपानादि नाना भोग । स्वेच्छा[1] भोगित रमारंग ।
लाहोनि पांडवांचा संग । पांचाळपुरीं क्रीडत[2] ॥ ११६ ॥
येरीकडे दीनवदनें[1] । कौरव दुःखित अंतःकरणें[2] ।
मुखीं अवलंबूनि मौन्यें[3] । हस्तनापुरा पातले ॥ ११७ ॥
कोणी कोणा न बोले[1] शब्दीं[2] । कोणी कोणा न पुसे[3] बुद्धी[4] ।
जळो पुरुषार्थ प्रयत्नसिद्धी[5] । अदृष्टकळा वेगळी ॥ ११८ ॥
मर मर पुरोचना मूढा । काय[1] कार्य[2] साधिलें दगडा ।
आपण मरोनि मागिले[3] कडां[4] । अपकीर्ति[5] सर्वां आणिली[6] ॥ ११९ ॥

---

११४. १ **मग** नि खवर्ग. २ **नगरीं** नि पु मुं, **राजमंदिरीं** औं ; ३ **सर्वांतें** नि खवर्ग.

खालील ओवी नि खवर्ग यांमध्यें जास्त आहे :

नगरा आला श्रीकृष्णदेवो । द्रुपदें दंडवत घालोनि भावो ॥
धरूनि आळंगिला[2] स्वमेवो । अत्यादरें[4] करूनियां ॥ ११४अ ॥

१–३ आलिंगिला द्वारकानाहो नि ; ४ प्रीति आदरें नां, बहुत आदरें मुं.

११५. १ **मंदिरीं** नि ; २ **श्रीकृष्णा** नि ; ३ **राजेश्वरीं** नि ; ४ **वस्त्रें** नि ; ५ **रत्नें** नि, **भूषणें** औं, **धनें** पु४ ख नां मुं ; ६ **अळंकारीं** नि ; ७ **दारां कुमरां** नि, **द्वारकारायें** तं ; ८ **तोषविलें** नि.

अर्थाच्या दृष्टीनें नि पाठ बरा वाटतो; पण त्याला हस्तलिखितांत आधार नाहीं.

११६. १ **स्वस्थ** नि ; २ **क्रीडतु** नि.

११७. १ °**वदन** पु औं ; २ **अंतःकरण** पु·४ औं ; ३ **मौन** पु औं, **मौन्य** पु४.

११८. १ **पुसे** ख नां मुं ; २ **बुत्धी** ख नां मुं ; ३ **बोले** नां मुं ; ४ **शब्दीं** ख नां मुं, **शुद्धि** गो ; ५ **यत्नसिद्धी** नि, **जतसीधि** पु४.

•११९. १–२ **काय काय** नि ख ; ३ **मागिलें** नि ; ४ **कडा** नि औं ख नां मुं तं ; ५ **अकीर्त्तीं** पु·४ नां मुं गो२ तं ; ६ **लाविली** औं.

ऐसें बोले[1] दुर्योधन । यथार्थ ह्मणे[2] दुःशासन ।
मौन[3] धरा ह्मणे कर्ण[4] । व्यर्थ[5] कांहीं न बोला[6] ।। १२० ।।
कृष्णबळें तेणें[1] कृष्णें[2] । करूनि शत्रूचीं[3] कृष्णाननें[4] ।
प्रतापें सैवरीं[4] जिंकिलें[5] कृष्णे[6] । जाणवलें[7] विदुरातें[8] ।। १२१ ।।
ऐकोनि जाला परम हर्ष । ह्मणे कर्ता[1] द्वारकाधीश ।
आतां वार्ता हे[2] निर्दोष । धृतराष्ट्रातें जाणऊं ।। १२२ ।।
विदुर निघाला राजसदना । पुढें[1] कथेची कैसी रचना[2] ।
ते[3] पंडितीं आणिजे मना । मुक्तिनाथ[4] कवि वदे ।। १२३ ।।

इति श्रीभारते आदिपर्वणि चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।।

---

१२०. १ बोलोनि पु·४ ख नां मुं, वदोनि औं; २ बोले पु·४ गो; ३ मौन्य पु नां गो२ रा; ४ कवण पु; ५ कथा पु; ६ बोले औं पु.

१२१. १–२ ते पांचजण नि खवर्ग; ३–४ शत्रूचें हनन नि खवर्ग; ४ जिंकोनि नि, जिंकीलें पु मुं, जितिलें गो·२ रा; ५–६ द्रौपदीरत्न नि खवर्ग; ७ जाणविलें नि; ८ विदुरासी नि खवर्ग (ख प्रसंप्रा).

१२२. १ (+) स्वामी औं; २ (–) औं पु ख नां मुं गो.

१२३. १ पुढां धु तं, पुढील औं; २ सुचना धु; ३ ती नि, तें मुं गो२; ४ मुक्तेश्वर नि खवर्ग.

॥ श्री ॥

अध्याय पंचेचाळिसावा

श्रीगणेशाय नमः

विदुर ह्मणे ऐश्वर्यनिधी । तुतें सून जाली द्रौपदी ।
या सुखाचा अमृतोद्धी । अगस्तीसही घोंटेना[1] ॥ १ ॥
राजा ह्मणे प्रचंड दैव । आवडी विदुरा दीधली[1] खेंव ।
ह्मणे ऋषींचे[2] आशीर्वाद सर्व । फळा आले[3] येकदां[4] ॥ २ ॥
आतां दुर्योधन[1] पांचाळी । सीघ्र[2] आणावी[3] मजजवळीं ।
अळंकारमुक्ताफळीं । लेववीन स्वहस्तें[4] ॥ ३ ॥
विदुर ह्मणे गा सुजाणा । पुरा[1] वृत्तांत[2] आणीं मना[3] ।
पंडुपुत्र[4] हुताशना-। पासूनियां[5] वांचले ॥ ४ ॥
प्रगट जाले पांचाळपुरीं । प्रतापें जिंकिली[1] राजकुमरी ।
पराभविले राजे[2] क्षेत्री[3] । जे जे आले संग्रामा ॥ ५ ॥
मुहूर्त[1] स्तब्ध होऊनि[2] राजा । मग[3] ह्मणे पुरला[4] मनोरथ[5] माझा ।
अधिक[6] माझिया आत्मजां- । हूनि मातें पांडव ॥ ६ ॥
बहुत आनंद जाला चित्तीं[1] । निमाला पंडु जन्मला पुढती[2] ।
पुढां गोड होय ते युक्ती । सांगसी ते[3] करीन ॥ ७ ॥

---

१. १ **लोटेना** धु तं.

२. १ **दिधलें** आँ पु नां धु तं; २ **ऋषीचा** खवर्ग (**रुसीचा** पु४), **रुषीचे** धु तं; ३ **आला** खवर्ग; ४ **येकाळीं** नि.

३. १ **पांडव आणि** रा; २ **वेगीं** नि खवर्ग; ३ **आणा** नि; ४ **हस्तकें** आँ पु;

४. १ **पुरता** नि; २ **व्रतांत** पु४ मुं रा; ३ **काना** नि, **कां मना** पु४ नां गो रा; ४ **पांडु°** नि; ५-**पासूनि जाण** नि.

५. १ **जिंतिली** गो२ रा; २ **सर्व** आँ; ३ **क्षत्री** नि.

६. १ **मुहुर्तें** आँ पु४ धु, (+) **एक** नि मुं; २ (–) नि; ३ (–) नि; ४-५ **मनोरथ पुरला** नि खवर्ग; ६ **आधिक** पु४ नां धु गो२.

७. १ **चिर्ति** पु४ नां गो२; २ **मागुती** आँ पु, **क्षीति** नां, **पुणति** गो२ ३ **तें** पु४ ख.

विदुरें हस्त ठेऊनि पायीं । ह्मणे हे बुद्धि असो दे ठाईं[1] ।
ऐक्यें[2] वर्ततां अपाईं । कदांकाळीं पडिजेना[3] ॥ ८ ॥
विदुर नसतां दुर्योधन । रायापासीं पातला जाण ।
ह्मणे विदुरबुद्धीसि[1] मन[2] । सहसा[3] तुवां नेंदावें[4] ॥ ९ ॥
पांडव वांचले काळानळीं । तो वन्ही लागला आमुचे मुळीं[1] ।
त्यांसि वधावया त्रिकाळीं[2] । यत्न आह्मीं करितसों ॥ १० ॥
द्यावया राज्यविभागधना । विदुर बोधील क्षणक्षणा[1] ।
तुवां[2] तें[3] नाणूनियां[4] मना । आश्रय त्यांतें नेंदावा[5] ॥ ११ ॥
सापत्नबुद्धीनें[1] आपुली वृद्धी । मानिसी ऐसा[2] विवेकउदधि[3] ।
वर्तसी विदुराचिये बुद्धी । हेचि मुळीं मूर्खता ॥ १२ ॥
श्रेष्ठनीति विलक्षण । तुझी वर्तणूक भिन्न ।
आतां शत्रुकुळाचें हनन । नाना यत्नें[1] करावें ॥ १३ ॥
धृतराष्ट्र ह्मणे दुर्योधना । ऐसेंचि येतसे माझिया मना ।
माझा मनोभाव जाणा । क्षता[1] नेणे सर्वथा[2] ॥ १४ ॥
रक्षावया तयाचें मन । करीन[1] पांडवांचें स्तवन ।
तूतें विचार सुचला कवण । तो मज सांगें[2] सुपुत्रा[3] ॥ १५ ॥

---

८. १ **हृदईं** खवर्ग ; २ **ऐका** औं पु ; ३ **पडेना** नि ख मुं गो२.

९. १ °**बुद्धींत** नि , °**बुद्धी** खवर्ग गो·२ रा ; २ **मान** औं गो·२ ; ३ **सहसां** पु·४ रा ; ४ **न घालावें** नि , **न द्यावें** ख.

१०. १ **कुळीं** नि खवर्ग (पु४ प्रसंप्रा) ; २ **कळिकाळीं** नां.

११. १ **क्षीणक्षीणां** पु४ ; २–३ **तें त्वां** नि ; ४ **नेणोनियां** पु४ ; ५ **न द्यावा** नि ख मुं.

१२. १ **सपत्न**° नि गो२ रा ; २ **जे** नि, **ह्मणें** औं ; ३ **विवेकनिधी** नि.

१३. १ **युक्ती** नि , **यत्नीं** खवर्ग.

१४. १ **विदुर** नि ; २ **सर्वथां** पु४ धु.

१५. १ **करीं** खवर्ग (नां प्रसंप्रा) ; २–३ **सांग सर्वज्ञा** नि. धु तं·मध्यें ही ओवी नाहीं.

पुत्र[१] ह्मणे ऐक वचन । मंत्री पाठवूं[२] बुद्धिनिपुण ।
उपदेशूनियां याज्ञसेन । ते[३] तेथेंचि[४] ठेवावे ॥ १६ ॥
येथें आलियां[१] अपाय[२] कोटी । ऐसा धाक घालिजे पोटीं ।
न करिती राज्यविभागगोष्ठी । ऐसें[३] करूनि ठेवावें ॥ १७ ॥
सुपुत्र फोडावा द्रुपद । द्रौपदीनिमित्य[१] उपजे भेद ।
बंधुबंधूसीं विरोध । वाढे[२] हेंही करावें ॥ १८ ॥
दाऊनि[१] राज्यविभागदान । भेदूं माद्रीचे नंदन ।
पाठीं[२] उरले तिघेजण । तेही करूं तींठाईं ॥ १९ ॥
रचूनियां नाना यत्न । प्राणें घेतल्यां[१] भीमसेन ।
उरला[२] येकला[३] अर्जुन । तो[४] तृणप्राय कर्णातें[५] ॥ २० ॥
भीमाचेनि बळें जाणा । आम्हुचि करिती हो[१] हेळणा ।
त्याचेनि मरणें चौघेही[२] मरणा । पावले[३] हें[४] जाण[५] पां[६] ॥ २१ ॥
धर्म अंतरींचा संन्यासी । सर्वकार्यीं क्लीबता त्यासी ।
राज्यलोभें भीष्मद्रोणांसी । झुंझा[१] ठाकों शकेना ॥ २२ ॥
करूनि कृष्णासीं[१] आर्जव । त्यागवावे[२] हे पांडव ।
त्यासीं समान आह्मीं सर्व । शत्रुमित्र असेना ॥ २३ ॥

---

१६. १ शकुनि नां; २ पाठऊनि नि; ३–४ तेथेंचि ते नि.

१७. १ आलिया नि पु गो॰२ रा; २ अनर्थ नि; ३ ऐसे नि.

१८. १ °निमित्त नि; २ वाटे नि.

१९. १ देवोनि गो२; २ पाठी नि पु४ मुं गो॰२ रा.

२०. १ घेतल्या नि मुं गो॰२ रा; २ उरल्यां ख मुं धु रा; ३ एक खवर्ग गो; ४ (–) नि खवर्ग (पु४ प्रसंप्रा) गो॰२ रा; ५ आमुते मुं.

२१. १ हे धु, (–) पु४ ख नां मुं गो॰२; २ (–) नि; ३ पावेल मुं धु, पावतील पु४ ख; ३–६ चौघेजण पावती नि. औं पु मध्यें ही ओवी नाहीं.

•२२. १ झुजा नि, झुझुं औं पु.

२३. १ कृष्णाचें नि; २ त्यागा पु.

ऐसें दुर्योधनाचें वचन । वारूनियां[1] बोले कर्ण ।
मागां[2] केले जे[3] जे[4] यत्न । कोणते सिद्धी पावले ॥ २४ ॥
द्रुपद[1] द्रौपदी[2] आणि कृष्ण । पांडवां[3] मानिती जैसे[4] प्राण ।
वधिला जाईल भीमसेन । हेंही[5] असाध्य[6] दिसताहे ॥ २५ ॥
पांचा पुरुषां[1] येक वधू । ते केवीं भेदिले[2] जाती बंधू ।
आतां ऐका विचार शुद्ध । जो कां मान्य सर्वांतें ॥ २६ ॥
क्षत्रियां[1] क्षात्रधर्माचें[2] बळ । तेणें[3] बळें रक्षावें पृथ्वीतळ ।
आलियां[4] पांडवपांचाळ । युद्धीं सिक्षा करावी ॥ २७ ॥
वेळेसारिखें येश[1] अपेश[2] । याचे[3] कांहीं न मनी[4] क्लेश ।
अनालस्यें दिवसेंदिवस । वृद्धी कीजे बळाची ॥ २८ ॥
वारंवार पडतां क्षिती । सेवटीं[1] कीटक चढे भिंती ।
खणत[2] खणतां[3] हो[4] पर्वतीं[5] । खचोनि जाय येकदां ॥ २९ ॥
तेवि आपुलेनि पुरुषार्थें । क्षया न्यावें शत्रुगणातें[1] ।
मागतां राज्यविभागातें । उपेक्षूनि सांडावे ॥ ३० ॥
जितुकें पाहिजे ऐश्वर्य[1] बळ । तितुकें तुमचे ठाईं सकळ ।
धैर्यप्रतापें[2] अव्याकुळ[3] । राज्य भोगीं पृथ्वीचें ॥ ३१ ॥

---

२४. १ **ऐकोनियां** औं पु ; २ **मागें** नि ; ३–४ **ते** खवर्ग (**ते कोण** ख).

२५. १ **द्रौपद** औं पु मुं , **द्रोपद** पु४ ; २ **द्रोपदेय** नि , (–) औं ख मुं ; ३ **पांडव** नि ; ४ **जैसा** पु४ ख मुं ; ५ **हें** नि ; ६ **अघटित** नि.

२६. १ **पुरुषांची** नि ; २ **भेदले** नि औं मुं.

२७. १ **क्षेत्रियां** खवर्ग मुं ; २ **क्षेत्र°** खवर्ग धु ; ३ (–) नि ; ४ **आलिया** नि मुं , **आलेया** गो·२.

२८. १ **यश** नि मुं गो२ ; २ **आपेश** पु·४ धु ; ३ **याचा** नि पु४ ; ४ **कीजे** नि पु·४ नां मुं.

२९. १ **शेवटीं** नि पु४ मुं तं ; २ **खाणत** ख मुं धु ; ३ **खाणतां** ख मुं धु , **खणत** नि पु४ नां ; ४ (-) नि औं पु मुं ; ५ **प्रवृत्ती** पु , **भिंती** औं.

३०. १ **शत्रुकुळातें** नि मुं.

३१. १ **धैर्य** ख ; २ **धैर्यबळें** ख ; ३ **व्याकुळ** मुं गो.

पांडव पडिले दूरदेशीं । तैसेचि असों द्या[1] तयांसी ।
संधि-मैत्री-शब्दपाशीं[2] । गुंतों नका[3] सर्वथा ॥ ३२ ॥
ऐकोनि कर्णाचें बोलणें । कौरवराजा[1] संतुष्ट मनें ।
काय बोलिजे भीष्मद्रोणें । तेंही ऐकों[2] इछित[3] ॥ ३३ ॥
भीष्मद्रोण पाचारिले । येऊनि स्वस्थानीं बैसले ।
रायें पुसतां सार[1] बोले[2] । हितस्वार्थ सर्वांचा[3] ॥ ३४ ॥
भीष्म ह्मणे विचारखाणी । या दुर्बुद्धी नाइकें[1] कानीं[2] ।
विरोध करितां माझिये मनीं[3] । कल्याण कांहीं दिसेना ॥ ३५ ॥
पांडवेंसी[1] विरोधमंत्रु । सांगती ते तुझे शत्रू ।
आतां होईं तूं[2] स्वतंत्रु । वर्तों नको[3] परबुद्धी ॥ ३६ ॥
स्वार्थ सकळांचा सारिखा । इहीं[1] भोगणें राज्यसुखा ।
पंडुपुत्रीं मागणें भिका । हा[3] विवेक विचारीं ॥ ३७ ॥
आतां करूनि समाधान । आणवीं पंडूचे नंदन ।
अर्धराज्य देऊनि दान । सुखें असा[1] समस्त[2] ॥ ३८ ॥

---

३२. १ द्यावें नि औं पु मुं; २ **संधी मैत्री विभागासी** नि, **मैत्रीच्या स्नेहपाशीं** औं, °**मैत्री संधिपाशी** पु नां मुं, °**मैत्री साधीयासी** पु४; ३ **नको** नि, **न शके** पु४.

३३. १ °**राज** नि खवर्ग (औं प्रसंप्रा); २ **ऐकें** ख; ३ **इच्छिती** नि नां मुं, **नरेंद्रा** ख.

३४. १ **च्चि** औं, **सादर** पु४; २ **बोलें** पु ख नां मुं धु रा; ३ **सर्वांतें** नि, **सर्वांचें** खवर्ग.

३५. १ **नायकें** नि औं पु, **नायेकें** पु४ धु; २ **कर्णीं** गो·२ रा, **कोण्ही** पु४; ३ **नयनीं** नि खवर्ग (मुं प्रसंप्रा) गो२ रा.

३६. १ **पांडवांसीं** नि औं मुं; २ (–) नि पु·४ ख मुं, **कां** धु; ३ **नकों** पु नां धु रा, **निशंकें** पु४.

३७. १ **इहीं** पु·४ नां, **द्रष्टि** ख, **भोगू** मुं; २ **भोगिजे** औं पु·४ गो, **भोगीं** ख, **इछिसी** मुं; ३ (+) **काय** धु तं.

३८. १–२ **समस्तीं असावें** नि.

द्रोण ह्मणे[1] भला गा[2] भीष्मा । पुरुषांमाजी पुरुषोत्तमा ।
हा[3] विचार मानला आह्मां । आणि सर्वां ऋषींतें ।। ३९ ।।
आप्तपुरुष विवेकवंत । हितसाधक चातुर्यभरित ।
उत्तम उपायनेंसहित[1] । द्रुपदाप्रती पाठवा ।। ४० ।।
त्याचें करूनि समाधान । आप्त करावा धृष्टद्युम्न ।
कुंती कृष्णा[1] संकर्षण । गौरवावीं मधुरोक्तीं ।। ४१ ।।
पांचाळाचीं[1] दाराकुमरें[2] । गौरवावीं[3] स्नेहादरें[4] ।
वस्त्रें भूषणें अपारें[5] । समर्पावीं[6] समस्तां ।। ४२ ।।
मागील विसरउनि मनें । पांडव आणूनि[1] समाधानें ।
राज्य विभागूनि देणें । समसमान दों ठाईं ।। ४३ ।।
अद्यापि नव्हती[1] स्वतंत्र । उभय पक्षीं तूंचि छत्र[2] ।
नेमें स्थापूनियां पुत्र । कीर्तिपात्र तूं होईं ।। ४४ ।।
ऐसें न करूनियां राया । बुद्धि पुससी पुत्रां[1] ययां[2] ।
तरी स्वकुळ न्यावया क्षया । तूंचि कारण निर्धारें ।। ४५ ।।
ऐकोनि आचार्यांची युक्ती[1] । कर्ण ह्मणे हे[2] बरवी रीती[3] ।
बळिष्ठ असलियां[4] नृपसंगती[5] । जाय संपति त्या[6] घरा ।। ४६ ।।

---

३९. १ (+) गा पु·४ ख नां ; २ (−) पु·४ ख नां मुं धु ; ३ हाचि नि औं पु रा.

४०. १ उपायनासमवेत नि.

४१. १ कृष्ण नि पु ख मुं गो·२ रा.

४२. १ पांचाळादि मुं गो·२, पांचाळाचे नि; २ दारा कुमर नि, राजकुमरें मुं गो२; ३ गौरवावे नि; ४ स्नेहादर नि; ५ अपार नि ; ६ समर्पूनि नि.

४३. १ आणावे नि.

४४. १ (+) हे नि औं नां रा ; २ च्छत्र नि, सूत्र तं.

४५. १ पुत्र नि, पुत्रा पु४ ख मुं ; २ यया नि पु४ ख मुं.

४६. १ उक्ती औं , उत्तरोक्ति नां ; २ ही नि (स प्रसंप्रा) , तों मुं ; ३ निती पु , युक्ति नां मुं गो·२ रा तं ; ४ असतां नि खवर्ग , असिल्या गो·२ रा ; ५ °संतती नि ; ६ त्याचे नि.

धेनूमाजी पाळिजे व्याघ्रा । विडाल सूदलें[1] शुकपांजिरां[2] ।
हाही विचार त्या विचारा–। सारिखा दिसे वडिल हो ॥ ४७ ॥
मवाळ[1] लागती[2] हस्तकें । ह्मणोनि[3] सर्पाचीं बाळकें ।
गृहीं[4] संग्रहितां कौतुकें । ते मृत्याचींचि[5] देखावीं[6] ॥ ४८ ॥
बुद्धिबळ[1] जनआर्जव । सद्गुणीं[2] आथिले[3] पांडव ।
बुद्धीचि[4] साधिती[5] राज्य सर्व । पडिले[6] कौरव पाताळीं[7] ॥ ४९ ॥
आम्रुचा[1] मागध[2] राजा[3] जाण । चक्षुहीन कर्णहीन ।
तेणें[4] महाकर्णि[5] प्रधान[6] । नियोजिला विश्वासें ॥ ५० ॥
तेणें आटोपूनि क्षिती । स्वामी जाला सर्वसंपती[1] ।
राजा आणि राजसंपती[2] । नाहींचि[3] केली भूतळीं ॥ ५१ ॥
पाचारिल्यां[1] पंडुसुत । तोचि विचार दिसतसे[2] येथ ।
बुद्धि सांगतां समर्थ । धाकुटीं[3] बोलों शकीजेना ॥ ५२ ॥
ऐकोनि कर्णाचें उत्तर । विदुर बोले न्यायनिष्ठुर ।
दुष्टनष्टाचा विचार । ऐसिया बोलीं[1] जाणवे[2] ॥ ५३ ॥

---

४७. १ सूदला ख मुं; २ शुकपंजरा नि, शुकपिंजिरां ख मुं.

४८. १ मांवळ पु४; २ लागलीं नि; ३ ह्मणौनि औं पु४ तं; ४ ग्रहीं पु४ ख मुं रा; ५ मृत्यूसींच नि, मृत्यासि खवर्ग; ६ कारण नि खवर्ग.

४९. १ °बळें औं पु ख नां; २ षड्गुणीं औं पु मुं, शड्गुणी ख गो; ३ (+) हे नि; ४ बुद्धीनें नि, बुद्धीं पु मुं; ५ साधितील नि, साधिलें ख; ६ पडती नि; ७ पायातळीं मुं.

५०. १ झाला नि (स प्रसंप्रा), आजीच मुं; १–३ मग अमुची धरा ख; २–३ राजा मागधांचा नि; ४–५ जेणें महांकारणी मुं; ६ समाधान मुं.

५१. १ °संपत्ती नि औं तं, जगती गो; २ राजसंतती नि, राज्य-संपती औं पु मुं, राजयुवती ख, राजशक्ति धु; ३ नाहींसीचि पु.

५२. १ पाचारिल्या नि गो·२, पाचारितां औं पु ख; २ दिसे नि औं पु४ ख; ३ धाकुटें नि औं पु मुं; ४ शकेना नि औं पु, न शकीजे नां, न शकती मुं.

५३. १ बोलें औं पु मुं; २ जाणावा नि औं पु, जाण पां पु४, जाणिजे ख.

जे[1] नेणती[2] कपटलेश[3] । आप्तभावीं[4] अतिविश्वास ।
त्यांसीं निष्कारण द्वेष[5] । मूळींहूनि चाळिसी[6] ॥ ५४ ॥
तुह्मांकडूनि[1] रे[2] दुर्बुद्धी । अपराध घडले[3] पदोपदीं ।
त्यांचा एक[4] अन्याय[5] शब्दीं । प्रकट करोनी बोल पां ॥ ५५ ॥
हित सांगतां भीष्मद्रोणें[1] । तेथ तूं लाविसी दूषणें[2] ।
धार्तराष्ट्र जाती[3] प्राणें[4] । तुझीये बुद्धी वर्ततां ॥ ५६ ॥
राया पुत्रशोकाचा वन्ही । तुज न[1] लगावा[2] वृद्धपणीं[3] ।
हेंचि धरूनि अंतःकरणीं । वारंवार बोलतसों[4] ॥ ५७ ॥
ह्मणती पांडव जाळिले[1] जोहरीं[2] । ते[3] मात[4] लटिकी[5] पृथ्वीवरी[6] ।
राया ब्रह्मकल्पांतवरी[7] । येश तुझें जाळिलें ॥ ५८ ॥
तया पातका प्रायश्चित । हेंचि जाण[1] पां[2] निश्चित ।
बुझावूनि पंडुसुत । पुत्रस्नेहें प्रतिपाळीं ॥ ५९ ॥
सुखें ठेवितां पंडुसुत । क्षेम[1] उरती हे समस्त ।
तूंही[2] होसी[3] कीर्तिवंत । इहलोकीं आणि[4] परलोकीं ॥ ६० ॥

---

५४. १–२ जेणे पावती पु, ज्याचे पोटिं ऑं; ३ कपटवेश पु, कपट अशेष ऑं; ४ °भावें नि; ५ दोष ऑं पु·४; ६ चालविसी नि मुं.

५५. १–२ तुह्मांकडे ख; ३ घडे पु·४ नां; ४–५ अन्याय एक नि मुं.

५६. १ °द्रोणा नि, °द्रोण ख नां मुं; २ दूषणा नि, दूषण पु४ ख नां मुं धु गो२ तं; ३ मुकतील नि; ४ प्राणा नि, प्राण गो२ तं.

५७. १ (–) ऑं पु मुं; २ लागावा नि नां गो२ रा, लागे पु, लागेल ऑं; ३ अर्दक्षिणी गो२; ४ बोलतों नि, बोलतसें पु४ ख नां मुं धु.

५८. १ जळाले पु४; २ तऱ्हीं पु, वैश्वानरीं पु४, जोहारीं गो·२; ३ हे नि; ३–४ हेतो पु४; ५ लटकी नि पु ख नां मुं, लटीकें पु४, मिथ्या ऑं; ६ चराचरीं खवर्ग (लोकाचारीं ऑं); ७ °कल्पवरी नि ऑं नां मुं, °कल्पवेरी गो२.

५९. १ जाणा गो रा तं, जाणिजे नां; २ तूं नि, (–) ख नां मुं गो२, जि रा तं.

६०. १ क्षेमें नि पु रा; २–३ तूं होसील नि; ४ (–) खवर्ग गो·२ रा.

जे बोलती पुरुषार्थवचनें । ते[1] ते[2] वांजवृक्षाचीं सुमनें[3] ।
राया विचारूनि मनें । हित आपुलें तें करीं[4] ॥ ६१ ॥
हिडंब[1] वधिला वनांतरीं । बक मारिला येकचक्रीं ।
राजे विटंबिले[2] सैंवरीं[3] । शैल्यादिक[4] बळियाढे ॥ ६२ ॥
तेवेळीं यांची वीरवांटीव[1] । कोठें गुप्त[2] ठेली[3] सर्व ।
आतां शब्दाचें वैभव । विस्तारूनि सांगती[4] ॥ ६३ ॥
पांडवेंसी[1] युध्यकंदन[2] । करूं ह्मणतां आवंतिलें[3] मरण ।
राया तूंहि सर्वसुजाण[4] । काय आह्मीं बोलणें ॥ ६४ ॥
परिसोनि सकळिकांच्या युक्ती । प्रज्ञाचक्षु विशाळ सुमती ।
ह्मणे विदुरा आरुढें[1] रथीं । द्रुपदाप्रती[2] जावया[3] ॥ ६५ ॥
शोधूनि पांचाळनरेश्वर । भेटवीं उपायनें अपार ।
धृष्टद्युम्नादि राजकुमर । येकेंयेक[1] गौरवीं ॥ ६६ ॥
जांबूनददिव्याभरणीं । शृंगारावी याज्ञसेनी ।
स्नुषासहित द्रुपदपत्नी । रत्नीं[1] वस्त्रीं[2] पूजाव्या[3] ॥ ६७ ॥
पृथेचिया चरणां[1] नमन । स्नेहशब्दीं[2] शांतवन ।
करूनि माझें आशीर्वचन । पांचही[3] पुत्रां[4] सांगावें ॥ ६८ ॥

---

६१. १-२ ते नि, तें तें धु गो रा, तें तव गो२, तें पु नां, तिं ख; ३ शुष्कपर्णें नां; ४ वीचारी ख.

६२. १ हिडिंब नि नां तं; २ पराभविले नि, निवटिले पु; ३ समरीं नि; ४ शल्यादिक नि.

६३. १ वीरवाटीव नि; २ (-) खवर्ग; ३ ठेविली होती नि खवर्ग; ४ बोलती नि.

६४. १ पांडवांसीं नि औं; २ युद्धकदन नि गो रा तं; ३ आंवतिलें नि, अवंतिलें खवर्ग (पु प्रसंप्रा); ४ सर्वजाण नि, सुजाण औं पु ख.

६५. १ बैस नि; २-३ पांडवांप्रती तुं जाइं ख.

६६. १ एक एक नि.

६७. १-२ रत्नीं वसनीं नि, वस्त्राभरणी मुं, वस्त्रीं रत्नीं धु तं; ३ पुजावी नि औं पु.

६८. १ चरणा नि; २ स्नेहशब्दें नि गो२; ३-४ पांचाळपुत्रा औं पु मुं.

मज वृद्धातें प्रतिपाळावें । मागील कांहीं नाठवावें ।
द्रौपदीसहित सीघ्र यावें । राजनगरा[1] आपुलेया[2] ।। ६९ ।।
त्रैलोक्यपति[1] द्वारकापति । लक्ष्मीपति रुक्मिणीपति ।
निर्जरपति भक्तपति । रेवतीपंतीसमवेत ।। ७० ।।
त्या कृष्णासी वारंवार । लोटांगणीं नमस्कार ।
निवेदूनि मग[1] उत्तर[2] । माझें तया सांगावें[3] ।। ७१ ।।
पांडव घेऊनि सांगातें । कृपेनें सीघ्र येइजे येथें ।
माझें वचन तो निश्चितें । न मोडी हें मी[1] जाणें[2] ।। ७२ ।।
आज्ञा होतां विदुर[1] सुमति[2] । मार्ग क्रमूनि मानसगती[3] ।
पांचाळपुरा[4] पातला[5] नृपती[6] । सभास्थानीं भेटला[7] ।। ७३ ।।
प्रीती[1] दीधलें आळिंगन । कुशळ विचारी यज्ञसेन[2] ।
तुमचे कृपे[3] समाधान । क्षेमकल्याण सर्वदा ।। ७४ ।।
धृष्टद्युम्न सिखंडीवीर । आळंगिले[1] राजकुमर ।
सुहृद सोइरे इष्ट मित्र । तयां क्षेम दीधलें[2] ।। ७५ ।।
अपार वस्तु सुवर्णरत्नें । जे[1] पाठविलीं कुरुनंदनें[2] ।
विदुरें[3] देतां[4] यज्ञसेनें[5] । अंगिकारिलीं आवडी ।। ७६ ।।

---

६९. १–२ आपुलिया नगरातें नि, आपुलिया राज्य नगरा औं पु नां, आपुलिया निजनगरा पु४ ख.

७०. १ त्रैलोक्यनाथ नि, त्रैलोक्याधीश औं पु.

७१. १ मधुर नि ; १–२ मंगळोत्तर मुं ; ३ सांगणें नि.

७२. १–२ जाण पां ख मुं.

७३. १–२ सीघ्र गति ख ; ३ वीदुर सुमती ख ; ४–६ गेला द्रुपद-नगराप्रती पु, गेला पांच्याळनगराप्रती औं ; ७ पातला पु४, बैसला ख.

७४. १ प्रीतीनें नि मुं गो२ रा; २ याज्ञसेन नि औं पु मुं ; ३ कृपेनें नि.

७५. १ आलिंगिले नि मुं, आळिंगिले नां तं; २ दिधलीं औं पु ख धु रा.

७६. १ जीं नि ख गो२, जें पु४ नां धु रा ; २ कुरुभूषणें गो२ ; ३–५ अर्पी विदुर याज्ञसेनीं मुं.

द्रौपदीसि दीधले अलंकार । मोलागळे अति[1] अपार ।
पांचाळाचें अंतःपुर । रत्नाभरणीं कोंदलें[2] ॥ ७७ ॥
पुत्रांसि दीधलीं भूषणें[1] । सिंधुद्वीपींचीं[2] दिव्य वसनें[3] ।
श्रेह[4] दुणावला[5] दुणें[6] । सोहिरिकें[7] तेकाळीं ॥ ७८ ॥
मग येऊनि गृहयेकांतीं[2] । भावें नमस्कारिली कुंती ।
येरी ह्मणे कृपामूर्ति । तुझीया[3] कृपा[4] पांडव[5] ॥ ७९ ॥
लंघूनि अरिष्टं दुर्गम । वांचले[1] हा[2] तुझा धर्म ।
येरू ह्मणे पुरुषोत्तम । सर्वदा यांतें रक्षिता ॥ ८० ॥
चडल्या[1] प्रेमें[2] वोसंडत । अष्टौ[3] भावीं[4] वोथंबरत[5] ।
कृष्णचरणा दंडवत । मनोभावें घातलें ॥ ८१ ॥
कृष्णें[1] कवाळितां[2] हृदयेंसी[3] । प्रत्यक्ष आणि[4] हृदयवासी ।
मिळतां[5] आनंद आकाशीं[7] । सांटवेना[8] तयाचा ॥ ८२ ॥
लागोनि बळदेवाचे[1] चरणीं । मग बैसोनि[2] येकासनीं ।
विदुर ह्मणे राजया[3] श्रवणीं । विज्ञापना परिसिजे ॥ ८३ ॥

---

७७. १ (–) ख मुं ; २ गौरविलें नि , पूजिलें पु.

७८. १ वसनें मुं धु ; २ जंबुद्वीपींची मुं ; ३ भूषणें मुं धु ; ४ श्रेहें पु४ ख मुं गो·२ ; ५ दुणावलें ख गो·२ रा तं, दुणाविली मुं ; ६ तेणें नि ; ७ सोयरिकीचा नि.

७९. १–२ गृहा येऊनि एकांतीं नि , गृहांत जावोनियां त्वरिती औं , येवोनि गृहा येकांतीं पु·४ नां मुं ; ३ तुझे नि ; ४ कृपें नि औं ; ५ पांडवां ख धु गो.

८०. १ वांचविलें धु ; २ गा औं , हें मुं , हे गो·२; ३ सदां नि खवर्ग.

८१. १ चढल्या नि ; २ भावें ख ; ३–४ अष्टभावें नि मुं ; ५ वोथंबत नि , डुलत औं पु , वोतंबरत ख मुं , वोथरत धु.

८२. १ कृष्ण पु४ ख नां तं ; २ कवळोनि ख ; ३ हृदयासीं नि ; ४ जो कां औं ; ५–७ मिठी पडतां नंदासी औं , दोघे मिळतां नंदासी मुं ; ८ सांठवेना नि गो.

८३. १ बळीदेवाचे पु४ नां धु गो२ रा ; २ बैसले नि ; ३ जी नि.

वारंवार जोडूनि हस्त । कौरवराजें प्रार्थिलें बहुत ।
त्यासी देऊनियां चित्त । कार्य[1] केलें[2] पाहिजे ।। ८४ ।।
भाग्यें वांचले वैश्वानरीं[1] । भाग्यें जोडली[2] राजकुमरी[3] ।
भाग्यें पुरोचन दुराचारी । भस्म जाला स्वदोषें[4] ।। ८५ ।।
श्रेष्ठ भाग्य माझें[1] शृष्टी[2] । भाग्यें मागुते[3] देखिले[4] दृष्टीं[5] ।
आतां कृपा करूनि भेटी । पाठवावें पुत्रांतें ।। ८६ ।।
सवें देऊनि कुंती[1] कृष्णा । आणि कुमरा धृष्टद्युम्ना ।
येऊनि द्वारकेचा राणा । सांभाळील[2] मजलागीं ।। ८७ ।।
तुझेनि शरीरसंमंधें[1] सुखी । श्लाघ्यता मानी[2] तिहीं[3] लोकीं ।
इंद्र तोही माझिये[4] तुकीं । तुळावया हलुवट ।। ८८ ।।
द्रुपद ह्मणे जी साचार । माझें[1] राज्यलक्ष्मीनगर[2] ।
पांडवांचें[3] हा[4] निर्धार । निश्चयेसीं मानीजे[5] ।। ८९ ।।
राहाणें[1] जाणें[2] आवडी त्यांची । भावना न चले हो आमुची ।
जें[3] मानेल[4] मनोरुची[5] । तेंचि[6] केलें[7] पाहिजे ।। ९० ।।

---

८४. १–२ सकळीं परिसिलें नि खवर्ग.

८५. १ लाखाजोहरीं नि ; २ जोडिली नि , मोडीली पु४ ; ३ सुंदरी पु४ ख , कुमरी पु नां : ४ हुतांशीं औं पु ख.

८६. १–२ माझिये दृष्टी मुं ; २ दृष्टी ख ; ३–४ देखिले मागुति ख ; ५ सृष्टी मुं.

८७. १ कोंति पु४ नां मुं ; २ सांभाळित गो॰२.

८८. १ °संबंधें नि, °संबंध तं ; २ मानूं नि , मानिती औं गो२ , मानिजे मुं ; ३ उभय नि ; ४ तिहि पु४.

८९. १ माजी गो॰२ , माझी तं ; २ °लक्ष्मुनि नगर मुं , °लक्ष्मिन-घर गो२ ; ३ पांडवाचा पु४ ख ; ४ निज औं , हें पु मुं ; ५ मी मानीं नि , जाण पां मुं.

९०. १–२ जाणें राहाणें नि ; ३ त्यांस नि , जे मुं , तेचि पु ; ४–५ इच्छा असेल तुमची मुं , मानेल तयांचे रुची औं ; ५ यथारुची नि ; ६ तेचि पु ; ७ केली पु.

मी सेवेचा[1] सेवक[2] प्राणें[3] । आज्ञा कराल तें म्यां[4] करणें ।
सांगिजेल[5] कुंती कृष्णें[6] । त्या[7] विचारें वर्तिजे[8] ॥ ९१ ॥
विदुर सर्वज्ञ ज्ञानमूर्ती । सर्वदा[1] वर्ते तुमच्या[2] हितीं ।
तो सांगेल त्याच रीती । वर्तणूक करावी ॥ ९२ ॥
धर्म ह्मणे नृपसत्तमा । स्वतंत्र सामर्थ्य नाहीं आह्मां ।
तुझें[1] आज्ञावचन[2] निगमा[3] । तुल्य मानूं निर्धारें ॥ ९३ ॥
निश्चय बोले यादवराणा । जाणें आवडे माझिया मना ।
दुऱ्हावतां[1] आपुल्या स्थाना । सहजें[2] दुरीं पडतसां[3] ॥९४ ॥
मीही[1] येतसें सांगातें । सकळ[2] विवेक होईल तेथें ।
अवश्य ह्मणोनि कुंतीसुतें । प्रस्थानातें करविलें ॥ ९५ ॥
पंडुपुत्र निघतां पुढतीं । द्रुपदें[1] गौरविले उचितीं ।
उपायनाची संपती[2] । अमर्याद वोपिली ॥ ९६ ॥
सहस्र करटी[1] मदोन्मत्त । सुवर्णकवचिं[2] महावंत ।
सुवर्णांकुशीं[3] करमंडित[4] । च्यारी[5] कलभ[6] येकयेका ॥ ९७ ॥

---

९१. १-२ **शेवक शेवेचा** पु४ ; २ **सेवकाचा** मुं ; ३ **पणें** गो ; ४ **मज** नि मुं ; ५ **सांगिजे** नि, **सांगिजैल** गो ; ६ **श्रीकृष्णें** नि ; ७ **त्याच** नि ; ८ **वर्तेन मी** नि.

९२. १ **सर्वदां** पु४ ख नां ; २ **तुमचे** नि.

९३. १ **तुझी** पु४ गो२ ; २ **वाक्य** नि, **वचन आज्ञा** गो॰२ , **वचन** तं धु ; ३ **निगमागमा** नि धु.

९४. १ **दुरावतां** नि, **दुरावितां** गो॰२ ; २ **सहज** नि औं, **सहजचि** धु : ३ **पडतसों** पु४.

९५. १ **मी** खवर्ग ; २ **सर्व** नि.

९६. १ **द्रौपदें** पु४ ख मुं धु गो तं ; २ **संपत्ती** नि औं, **संपति** पु४.

९७. १ **करिणी** नि गो, **करी** औं मुं, **कीरटी** पु४ गो२ रा नां, **कीरीट** पु ; २ °**कवची** नि पु४ गो तं, °**कवचें** औं पु मुं ; ३-४ °**कुशमंडित** नि पु४ ; ४ **मंडित** औं पु नां; ५-६ **चार लक्ष** नि, **संकल्पित** पु, **संकल्पिले** औं; ६ **कळस** मुं गो२.

घंटा घागरिया नेपुरें । पत्रवेली शृंखळा सूत्रें[1] ।
दशनबंधादि[2] विचित्रें[3] । सर्वाभरणें[4] कनकाचीं ॥ ९८ ॥
इंद्रगोपाहूनि तांबटी[1] । झुली घातल्या सूर्यपुटीं[2] ।
पताका[3] झळकती[4] हेमतगटीं । उभयकर्णीं चामरें ॥ ९९ ॥
शातकुंभमणिमंडित[1] । चत्वारी[2] अश्वीं[3] सहस्र रथ ।
मनोजवीं पंचाशत[4] । सहस्रसंख्या येकेकां[5] ॥ १०० ॥
अयुत दासी[1] सहस्र[2] दास[3] । शय्यासनें[4] विचित्र वास ।
सुवर्णभाजनें बहुवस । पृथकाकारें[5] अर्पिलीं[6] ॥ १०१ ॥
कोटी सुवर्ण येकयेकां[1] । पांचाळराजें[2] अर्पिलें[3] देखा ।
मुक्तजाळी[4] रत्नसिबिका । येकशत येकातें[5] ॥ १०२ ॥
कुंती कृष्णा सुखासनीं[1] । येकत्र पार्थ चक्रपाणी ।
चौघे बंधु भिन्नयानीं । रहंवरीं मिरवले[2] ॥ १०३ ॥
सेनेसहित धृष्टद्युम्न । पाठीं चालिला बळसंपन्न[1] ।
वाद्यध्वनिचेनि[2] गगन[3] । नादविषयें[4] व्यापिलें[5] ॥ १०४ ॥

---

९८. १ **पत्रें** पु, **भारें** औं, **चक्रें** गो२ ; २ °**बंदादी** औं ख धु रा, **दशनवेदनांदि** पु४; ३ **मनोहरें** औं ; ४ **सर्व आभरणें** नि.

९९. १ **तांबटीं** औं पु, **तांबडी** रा तं; २ **सुवर्णपुटी** नि मुं, **सुवर्णपुष्टीं** औं पु, **सुवर्णपिठीं** पु४, **सुवर्णपुटीं** ख नां ; ३ **पीतपताका** औं पु, **शिरीं** नि ; ४ **आच्छादन** नि.

१००. १ **शांत°** नां गो२ रा, **शत°** औं पु४ ख मुं तं ; २–३ **चत्वार अश्व** नि; ३ **आश्व** पु४; ४ **पांचशत** नि खवर्ग (पु प्रसंप्रा); ५ **एकएका** नि पु तं.

१०१. १ **दानीं** नि; २ **आणि** औं; २–३ **दास सहस्र** ख मुं; ४ **शय्यासन** नि, **शय्यासनि** पु४ ; ५ **पृथगाकारें** नि, **पृथुकाकारें** औं पु ख मुं गो ; ६ **ओपिलीं** नि, **अर्पित** औं पु, **अर्पिति** पु४ नां मुं.

१०२. १ **एकएका** नि, **येकयेका** पु४ ख; २ °**रायें** नि, ३ **वोपिली** ख; ४ °**जाळिया** नि; ५ **एक एका** नि, **येकेकातें** ख गो२ रा.

१०३. १ **एकासनीं** नि पु४; २ **मीरविजे** गो२.

१०४. १ **बळवाहन** गो२; २ °**ध्वनींनीं** नि, °**ध्वनीनें** औं पु, **नादध्वनीचें** ख; ३ **गगना** ख, **गगनें** धु तं; ४ **गंधविपयें** ख; ४–५ **नादीं संपूर्ण कोंदलें** औं.

विदुर बैसवूनि निकटीं । कृष्ण बोले सप्रेम गोष्टी ।
विदुरा तुजसमान श्रृष्टी । मित्र मातें[२] असेना ॥ १०५ ॥
क्षत्ता[१] ह्मणे करुणाकरा । काय स्तविसी मज पामरा ।
अनाथबंधु या उत्तरा । साच करिसी या बोलें[२] ॥ १०६ ॥
वंदूनियां पांचाळनरेश्वरा[१] । पांडव पातले[२] कौरवपुरा ।
तो महोत्साह[३] पुरंदरा । दुर्लभ वाटे लोचनीं ॥ १०७ ॥
निकट पातल्यां[१] राजनगरा[२] । विदुर पाठविला पुढारां ।
जाणवितां राजेश्वरा । परमाल्हाद तयातें ॥ १०८ ॥
द्रोण कृप[१] आणि[२] विकर्ण[३] । सकळ दळेंसीं चित्रसेन ।
सन्मुख पाठविले नंदन । आणावया सन्मानें ॥ १०९ ॥
नगरनागरिकजनीं । गुडिया उभविल्या विचित्रवसनीं ।
कुंकुमें[१] रंगवूनि[२] मेदिनी । चौक[३] भरिती[४] मुक्तांचे ॥ ११० ॥
हेमस्तंभी तोरणें मखरें । वाद्यें[१] लागलीं अपारें ।
भेरी निशाण मंगळ तुरें । इडेंपाडें गर्जती ॥ १११ ॥
वोवाळिती नारीनर[१] । पुढती देखिले[२] पंडुकुमर[३] ।
हें आश्चिर्य[४] महाथोर । सर्व आह्मी भाग्याचे ॥ ११२ ॥

---

१०५. १–२ दुसरा मीत्र नां.

१०६. १ क्षता पु नां मुं धु गो॰२ रा तं; २ बोला ख रा.

१०७. १ पांचाळेश्वरा नि खवर्ग; २ पावले गो२ रा तं; ३ महोत्सव नि, मोहोत्साह औं, मोहत्साह पु४ मुं.

१०८. १ पातले नि मुं गो, पावल्यां औं, पातला पु४; २ राजमंदिरा मुं.

१०९. १ भीष्म मुं; १–२ कृपाचार्य औं; ३ कर्ण खवर्ग गो२.

११०. १–२ कुंकु केशरें औं; २ रंगूनी ख धु गो२ रा; ३–४ सिंचुनि चौक औं.

१११. १ (+) वाजूं नि.

११२. १ नगरनारी° नि; २ देखूनि नि; ३ पांडु° नि; ४ आश्चर्य नि, ऐश्वर्य मुं.

आतां[1] आमुच्या[2] दैवसुकृतें[3] । पांडव अक्षई असोत येथें ।
सहज अवलोकितां यांतें । अमृतपान[4] होतसे ॥ ११३ ॥
मिरवत पातले[1] राजसदना । नमस्कारिलें पितृचरणा[2] ।
रायें आळंगितां[3] नयना[4] । अश्रुपात[5] लोटले ॥ ११४ ॥
वारंवार धरूनि पोटीं । स्नेहभावें थापटी[1] पाठी[2] ।
ह्मणे आजि सुखाची भृष्टी । जाली मातें पुत्र हो ॥ ११५ ॥
भीष्म द्रोण कृपाचार्या । वृद्ध बाल्हीक प्रतीपतनया ।
भावें वंदूनिया पायां । आलिंगनें दीधलीं ॥ ११६ ॥
कर्ण[1] सैंधव शैल्य शकुनी । दुर्योधनादि सभास्थानीं ।
निर्मत्सरें[2] बंधुश्रेणी । आळंगिल्या[3] पांडवीं ॥ ११७ ॥
मस्तक ठेऊनियां चरणीं । नमिली[1] गांधारी जननी ।
तिणें स्पर्शोनियां मूर्ध्नी । आसीर्वाद दीधले[2] ॥ ११८ ॥
पृथादेवी[1] आणि[2] सौबळी । स्नेहें[3] मीनल्या[4] खेंवकवळीं[5] ।
तपती पयस्विनींच्या[6] मेळीं[7]। जेविं[8] न[9] दिसे[10] भिन्नता[11]॥११९॥
काशिराजाची[1] नंदिनी । दुर्योधनाची मुख्य[2] पत्नी ।
तिणें नेऊनि[3] याज्ञसेनी । गौरविली[4] सन्मानें ॥ १२० ॥

---

११३. १ असो ख ; २–३ आमुचेनि सुकृतें नि , अमुचे सर्व सुकृतें ख ; ४ अमृत पावन औं.

११४. १ आले नि ; २ पितृव्यचरणा मुं गो·२ ; ३ भावलोकितां ख ; ४ चरणा गो ; ५ मृतअश्रु ख.

११५. १–२ पाठी थापटी धु गो२ ;

११७. १ विकर्ण नि ; २ निर्मछर औं पु४ नां ; ३ आलिंगिल्या नि

११८. १ वंदीलि गो२ ; २ दीधला नि खवर्ग.

११९. १ पृथा गो·२ ; २ (–) औं ; ३ स्नेह पु४ ; ४ मिळाल्या पु४ मुं ; ५ खेवंकळीं नां ; ६ स्वयेंस्वतिचा पु४ , तपस्विनियांच्या गो२ ; ७ जळी पु४ , मीळणि ख ; ८–११ ते विभिन्नता न दिसे ख.

१२०. १ कासेश्वराची औं ख ; २ ज्येष्ठ ख ; ३ पूजिली नि , येउनि खवर्ग गो२ ग ; ४ गौरवूनि नि.

वोपिलीं अळंकार वस्त्रें । पदकमाळा हार[1] कटिसूत्रें[2] ।
कर्णीं ताटंकें विचित्रें[3] । पद्मरागें[4] लेवविलीं ॥ १२१ ॥
गांधारीच्या सुना[1] सकळी । येकशत राजबाळी ।
तिहीं[2] पूजिली पांचाळी । भिन्नभिन्न[3] वैभवें ॥ १२२ ॥
बोले गांधारराजकन्या[1] । ऐकें विदुरा परमप्राज्ञा ।
पंडुराजाचिया[2] सदना । पृथा नेई पुत्रेंसी[3] ॥ १२३ ॥
वोपूनि अपार संपतीतें[1] । सर्व सुरवाड करावयातें[2] ।
वनीं श्रमले[3] त्या दुःखातें । होय[4] परिहार[5] तें करीं ॥ १२४ ॥
पांडव[1] आणि[2] कृष्णा कुंती । हर्षे गेलीं[3] स्वगृहाप्रती[4] ।
तेथीचे[5] सुरवाड सुखवस्ती । सर्व[6] मागील[7] विसरलीं[8] ॥ १२५ ॥
नित्य निकट श्रीकृष्णमूर्ती[1] । अखंड विदुराची संगती ।
तया महासुखाचे[2] पंक्ती[3] । तुळणे[4] काय तुळावें ॥ १२६ ॥
प्रज्ञाचक्षु आणि सौबळी[1] । नमस्कारूनि प्रातःकाळीं ।
स्वकर्म[2] सारूनि मग[3] राउळीं । श्रवण करिती सत्कथा[4] ॥१२७॥

---

१२१. १ (–) औं ख मुं ; २ कंठसुत्रें ख, कंठीसुत्रें तं ; १–२ हरिकिरिटीसुत्रें पु४ ; ३ पवित्रें मुं ; ४ पद्मरागाचीं औं.

१२२. १ स्नुषा औं ; २ तींहीं नि, तेहे पु४, तिन्हि ख ; ३ भीत-भीत औं.

१२३. १ गांधारीराज° नि मुं, मांधार° पु४ ; २ पांडुरायाच्चिया नि, पंडुराजयाच्या पु·४ ख नां ; ३ पुत्रांसी गो·२ रा.

१२४. १ संपत्तीतें नि औं धु तं ; २ करावें येथें नि, करायातें पु, कराव्यातें औं ; ३ श्रांतले नि पु·४ ख नां मुं ; ४–५ परिहार होय औं.

१२५. १–२ पांडवेसी औं ; ३ नेली औं ; ४ गृहाप्रती औं ; ५ तेथील नि खवर्ग ; ६–८ मागील दुःख सर्व विसरले औं.

१२६. १ कृष्णमूर्तीं पु·४ ख मुं ; २ °सुखाच्चिया नि, माजि सुखाचिया पु, माजी सुखाची पु४ ख मुं ; ३ सुखस्थिती औं ; ४ तुळणें नि.

१२७. १ सोवळी तं ; २ स्वकर्में औं पु·४ मुं ; ३ (–) नि खवर्ग (ख प्रसंप्रा) गो२ ; ४ हरिकथा पु४, इस्वरकथा गो.

किंचित्काळ[1] लोटल्यावरी । धृतराष्ट्र धर्मातें पाचारी ।
अत्यादरें धरूनि करीं । गुज कर्णी बोलत ॥ १२८ ॥
दुर्योधनादि[1] माझे कुमर । कोपी मानी अतिनिष्ठुर ।
स्वार्थलोभाचे सागर । मित्रद्रोही मी जाणें ॥ १२९ ॥
दुष्ट दुरात्मे दुर्जन । नाइकिती[1] माझें वचन ।
मज देखूनि चक्षुहीन । अव्हेरिती सर्वस्वें ॥ १३० ॥
पुढती नुपजावा[1] विकल्प । ऐसा माझा शुद्ध[2] संकल्प ।
सर्वी असावें सुखरूप । बंधुवर्ग[3] संवादें[4] ॥ १३१ ॥
अंगिकारोनि अर्धजगती । तुवां राहावें[1] इंद्रप्रस्थीं ।
जैसा इंद्र अमरावती– । माजी मिरवे वैभवें ॥ १३२ ॥
पुत्र कोण्ही[1] न करीती[2] विघ्न । तवं मी करीन अभिषेचन[3] ।
विदुरा[4] बोलावीं[5] सज्ञान । ऋषेश्वर[6] जाणते ॥ १३३ ॥
अष्टोत्तरघटसहस्र[1] । आणवीं[2] जान्हवीचें नीर ।
नूतन घडवीं[3] अलंकार । शुद्ध जांबूनदाचे ॥ १३४ ॥
किरीट कुंडलें करकंकणें[1] । बाहुअंगदें कंठभूषणें[2] ।
मेखळा मुद्रिका[3] नवरत्नें[4] । अमोलिकें[5] आणवी[6] ॥ १३५ ॥

---

१२८. १ कांहीं काळ नि.
१२९. १ म्हणे दुर्यो° नि.
१३०. १ नायकती नि.
१३१. १ नुपजतां पु·४ मुं, नुपजति ख; २ शब्द पु, मन औं; ३ बंधुवर्गी नि औं पु; ४ समभावें नि, सद्भावें औं पु.
१३२. १ असावें नि.
१३३. १ (–) खवर्ग; २ करितील नि धु; ३ अभिषिंचन नि औं; ४ विदुर नि औं पु·४ ख मुं रा तं; ५ बोलाविला नि पु४ गो, बोलावीन पु, बोलाउनि औं; ६ आणी ऋषेश्वर नि खवर्ग.
१३४. १ अष्टोत्तरशतघट° नि; २ आणखी पु, आणोनि मुं; ३ करवी पु४ मुं.
१३५. १ विर° पु४; २ कंठाभरणें औं गो२, कटीभुषणें ख धु, करभूषणें मुं; ३ कंकणें पु४; ४ वीररत्नें पु४; ५ अमोलीक नि औं पु४ ख मुं गो; ६ आणावीं पु·४ ख मुं गो·२.

शिरोवेष्टणें कटिबंधनें । आंगझोल विचित्रवर्णें[1] ।
परिधानपितांबरप्रावर्णें[2] । हे[3] सामग्री[4] आणवीं[5] ॥ १३६ ॥
श्वेतछत्र[1] सूर्यपर्णें[2] । मेघडंबर नीळवर्णें[3] ।
श्वेतचामरें[4] वाळव्यजनें[5] । कनकदंडें[6] आणवीं[7] ॥ १३७ ॥
सुवर्णदंडी[1] सुवर्णमीन[2] । पताकादि राजचिन्ह[3] ।
चवरडोल मत्त करिण[4] । मिरवाया आणवीं ॥ १३८ ॥
सहस्र[1] धेनूंचे पुंजदशक । सवत्स[2] साळंकार देख ।
घेतां ब्राह्मण मानिती सुख । सुवर्णशृंगी आणवीं[3] ॥ १३९ ॥
धान्य फळीं फळिते[1] ग्राम । शतभरी[2] संख्या अति उत्तम ।
दक्षणेलागीं अपार हेम[3] । सीघ्र आतां[4] आणवीं[5] ॥ १४० ॥
पंडूनें[1] वेंचूनि[2] बाहुबळ[3] । सागरान्त पृथ्वीतळ ।
साधूनि[4] मातें[5] वोपिलें फळ[6] । जेविं कां[7] धात्रीतरूचें ॥ १४१ ॥

---

१३६. १ **तगटीत वसनें** औं ; २ **मेघडंबर सूर्यपर्णें** नि, **श्वेतचामरें वाळव्यजनें** नां रा ; ३–५ **कनकदंड आणवी** नि रा, **सर्वसामग्री आणावी** पु४, **सर्वसामग्री आणविली** औं पु, **सामग्रिसी आणवी** ख. मुं मध्यें ही ओवी नाहीं.

१३७. १ **स्वेतपत्र** औं पु·४ ख, **श्वेत आतपत्र** नां; २ **सुवर्णपत्रें** औं पु, **सुवर्णे** नां ; ३ **मेघवर्णें** पु४ ; ४ **छत्राचामरा** गो२ ; ४–५ **विचित्रें स्वेतच्यामरें व्यजनसूत्रें** औं, **रथसिबीका बहुत याने** नां ; ६ °**दंडाची** औं, **माहीनिशाने** नां ; ७ **आणावीं** पु·४ धु गो·२ रा. नि मुं रा मध्यें ही ओवी नाहीं.

१३८. १ **सुवर्णवर्णी** नि; २ **सुवर्णमयी** नि; ३ °**चिन्हीं** नि; ४ **करिणी** नि, **कीरण** पु·४ ख गो२ तं. गो मध्यें ही ओवी नाहीं; नि मध्यें पहिला चरण तिसरा आहे.

१३९. १ **सवत्स** पु४ ; २ **सुवर्च** पु४ ; ३ **आणाव्या** नि. ही ओवी ख मुं मध्यें नाहीं.

१४०. १ **फळित** नि ; २ **शत** औं मुं गो२ ; ३ **धन** गो ; ४ **येथें** नि ; ३ **आणावें** नि औं पु·४ ख ना मुं गो२.

१४१. १ **पांडूनें** नि ; २ **वेचून** नि ; ३ **बाहुबळें** पु४ नां ; ४ **शोधोनी** ख ; ५ (–) औं पु ; ६ **सकळ** औं ख ; ७ (–) नि पु४.

तें उत्तीर्ण व्हावया येथ । अर्धराज्येंसीं इंद्रप्रस्थ ।
देऊनि त्याचा ज्येष्ठ सुत । अभिषेकीन[१] नृपपदीं[२] ॥ १४२ ॥
ऐकोनि बोले यदुनायक । राजया[१] धन्य[२] धन्य[३] तूं[४] येक[५] ।
ऐसें केलियां पुण्यश्लोक । तुझेनि पाडें[६] अमेना[७] ॥ १४३ ॥
साधावया हें कारण[१] । विलंब न करीं अर्धक्षण ।
आजीचि[२] अमृतवेळा[३] जाण[४] । जयवार[५] शुभतिथी ॥ १४४ ॥
ऐसें बोलतां कृष्णनाथ । तेचि[१] क्षणीं[२] कृपावंत ।
ऋषि पराशराचा सुत । व्यासदेवो[३] पातला[४] ॥ १४५ ॥
घेऊनि[१] नमस्कार[२] पूजा । मग ह्मणे योजिलें त्या काजा ।
संपादूनि महाराजा । घे आशेष[३] ऋषींचे ॥ १४६ ॥
सुहृद्राजे[१] ऋषेश्वर । मीनले तपोधन अपार ।
सुवर्णपीठीं[२] युधिष्ठिर[३] । बैसविला ब्राह्मणीं ॥ १४७ ॥
धौम्यव्यासादि[१] वेदविदीं । अभिषेक केला यथाविधी[२] ।
तेवेळीं जयजयकारशब्दीं । गर्जिन्नले समस्त ॥ १४८ ॥
वेढूनि दिव्य पितांबर । लेवविले अळंकार ।
धर्मराजा[१] राजेश्वर । राज्यश्रिया[२] वरियेला ॥ १४९ ॥

---

१४२. १ अभीशेचीं पु ; २ राज्यपदीं औं, नीजपदीं ख.

१४३. १ राया नि, ह्मणे राजया पु४ ; १–५ यां पांडवासि सुखसम्य पु, यां पांडवातें सुख औं ; ६–७ पांही पैं असे पु, तन्ही असो कां औं.

१४४. १ कारणें पु४ नां धु ; २ आजची नि, अजिच ख नां गो२ ; ३ वेळा अमृत ख ; ४ पूर्ण औं ; ५ °वासर नि नां मुं गो रा.

१४५. १ तंव तेच नि ; २ क्षिणी पु४ गो२ रा ; ३ व्यास तेथें नि ; ४ पावला पु४.

१४६. १ (–) औं पु ; २ नमस्कारुनि पु, नमस्कारोनि केली औं ; ३ आशिर्वाद नि औं, अशेष पु४ ख नां मुं.

१४७. १ °राज नि पु४, °जन ख ; २ सुवर्णपद्रीं गो ; ३ ऋषेश्वर पु४.

१४८. १ समर्थ व्यासादि औं ; २ मंत्रवादि ख.

१४९. १ °राज नि ; २ राज्यश्रीनें नि.

ब्राह्मण तोषले[1] दक्षणादानीं[2] । रायें कथिलें[3] त्या[4] चौगुणीं[5] ।
विदुरें केली संपादणी । सांगोपांग सुजाणें ॥ १५० ॥
कुंजरारूढ मिरवतां[1] नगरीं । माडियागोपुरीं पुरुषनारी[2] ।
सुवर्णसुमनाचे संभारीं । वृष्टी करिती संतोषें ॥ १५१ ॥
व्यास ह्मणे युधिष्ठिरा[1] । जिणोनि[2] सगळी[3] वसुंधरा[4] ।
वस्य करूनि पृथ्वीश्वरां[5] । भोगीं[6] अक्षयसुखातें ॥ १५२ ॥
राजसूयमहायज्ञीं । सुस्नात होईं अवभृतस्नानीं ।
तुझी कीर्ती विश्वश्रवणीं । युगायुगीं[1] हों[2] वसती[3] ॥ १५३ ॥
विश्व संतोषें[1] निर्भर । दुःखी धृतराष्ट्राचे[2] कुमर[3] ।
हृदईं धडके वैश्वानर । क्रोधाग्नीचा सर्वांतें ॥ १५४ ॥
हें जाणवलें[1] कौरवनाथा । पाचारूनि धर्मा पार्था ।
ह्मणे आतांचि शक्रप्रस्था[2] । गमन केलें पाहिजे ॥ १५५ ॥
आज्ञा समर्थ[1] ह्मणोनि[2] कुमरीं । मस्तकें[3] ठेविलीं[4] चरणावरी ।
भीष्म द्रोण कृप गांधारी । मनोभावें वंदिलीं ॥ १५६ ॥

---

१५०. १ **तोषविले** औं पु४ ; २ **दक्षिणा°** नि पु४ ; ३ **सांगीतलें** धु तं ; ४ (–) औं मुं ; ५ **चतुर्गुणी** औं.

१५१. १ **मिरवती** नि ; २ **नगरनारी** औं.

१५२. १ **हृषेश्वरा** ख ; २–४ **जिंतिनली नृपवरा** पु , **जिंतोनियां नृपवरा** औं , **प्रजाद्विजा चराचरा** पु४ , **जाउनिया नीज नगरा** ख , **शांतिदयेच्या सागरा** नां , **राज्य करीं अक्षई वरा** मुं ; ३ **सकळ** नि ; ५ **पृथ्वीवरा** नि , **पृथ्वीधरा** पु नां मुं ; ६ **भागी** औं. नि मध्यें दुसऱ्या व तिसऱ्या चरणांची अदलाबदल आहे.

१५३. १–३ **करो वसती युगायुगीं** नि , **युगीं युगीं हो वसती** पु , **युगोयुगीं हो वसति** धु रा.

१५४. १ **संतोषोनि** मुं ; २–३ **धृतराष्ट्र राजकुमर** ख.

१५५. १ **मानवलें** पु४ ; २ **इंद्रप्रस्था** नि.

• १५६. १–२ **वंदूनियां** नि ; ३ **मस्तक** नि खवर्ग गो·२ तं ; ४ **ठेविलें** नि , **ठेविला** खवर्ग गो·२.

केली नगरप्रदक्षणा[1] । रथीं वाहिल्या[2] कुंती कृष्णा ।
सर्वें घेऊनि यादवराणा । पांचही बंधु निघाले ॥ १५७ ॥
सर्वभावें नमिला[1] क्षत्ता । राहविलें पौरजां[2] समस्तां ।
पांडव गेले इंद्रप्रस्था । पुढील कथा परिसिजे ॥ १५८ ॥
व्यासमुखेपासूनि वहिला । भारतकनकरस[1] फुटला[2] ।
उन्मेषवन्ही आगळा जाला । ब्रह्मांडआगटीं[3] आंतौता ॥ १५९ ॥
गणेशमतीच्या[1] सांडसें । धरिला न वचे जो[2] सायासें ।
तो प्राकृत[3] म्यां[4] माणुसें[5] । केवि हातें स्पर्शावा ॥ १६० ॥
तथापि लीलाविश्वंभरू । सानुकूल जगद्गुरु[1] ।
ह्मणोनि बोले मुक्तेश्वरू । हें सामर्थ्य संतांचें ॥ १६१ ॥

इति श्रीभारते आदिपर्वणि पंचचत्वारिंशोऽध्यायः

---

१५७. १ **नगराप्र°** नि पु रा ; २ **वाहिली** नि औं मुं गो.

१५८. १ **मानीला** पु४ ; २ **प्रजा** ख.

१५९. १–२ **°तह उद्भवला** औं ; ३ **ब्रह्मांडआगी** नां धु.

१६०. १ **गणेशपतिच्या** पु४ ; २ **हो** खवर्ग ; ३-४ **म्यां प्राकृतें** नि; ५ **माणसें** नि पु४ धु , **मनुष्यें** औं पु.

१६१. १ **जगत्रयगुरु** पु ख नां.

॥ श्री ॥

अध्याय शेचाळिसावा

श्रीगणेशाय नमः

वनें सरिता गिरी[1] पर्वत । लंघूनि[2] देश पुनीत ।
कृष्ण पांडव हर्षयुक्त । शक्रप्रस्था[3] पातले ॥ १ ॥

आले ऐकोनि धर्मराजासि[1] । आनंदले नगरवासी ।
उपायनाचिया[2] रासी । घेऊनि येती सामोरें[3] ॥ २ ॥

आरूढले रथकुंजरीं । नगर शृंगारिलें मखरीं[1] ।
ध्वज[2] पताका अंबरीं । विद्युत्प्राय[3] झळकती[4] ॥ ३ ॥

सडे चौक रंगमाळा । तोरणीं[1] गुंफिलें[2] मुक्ताफळा[3] ।
कनककळसांचिया[4] कळा[5] । हेळणा करिती हेळीची[6] ॥ ४ ॥

---

१. १ गड नि; २ उल्लंघूनि नि, उलंघूनि पु ख नां गो रा; ३ इंद्र-प्रस्था नि.

२. १ धर्मरासी नि; २ नाना उपा° नि, (+) पैं औं पु; ३ सामोरे खवर्ग (ख प्रसंप्रा).

३. १ तोरणमखरीं औं; २ ध्वजा औं पु·४ नां मुं धु; ३ विद्युल्लता पु४; ४ फडकती ख.

४. १ तोरणें नि; २ गुंफिलीं नि गो·२; ३ °फळां गो·२; ४ °कलश नि; ५ कुळाचळा नि खवर्ग (सोज्वळा ख); ६ हेळाची नि पु नां, हेळांची औं मुं, हेळणी गो२, होळीची गो, हेमांची रा.

खवर्ग मध्यें पुढील ओव्या जास्त आहेत :—

नाना घरेंघर[1] शृंगारिलें[2] । मुक्ताफळाचें तोरण[3] बांधिलें[4] ।
कनककलश उदकीं भरले । अति विस्तारें शोभती ॥ ४ अ ॥

१ घरोघरीं पु, परिग्रहें औं; २ शृंगारिली औं नां मुं; ३ तोरणें औं नां; ४ बांधिलीं औं नां मुं.

घरोघरीं कांचनकलश दिसती[1] । दीप उजळिले झळकती[2] ।
दिव्य वस्त्रें शोभती । अमोलिक तेजिष्ट ॥ ४ आ ॥

१ दिप्ती औं, प्रति पु४; २ रत्नज्योती औं.

कृष्णें[1] स्मरतां[2] अमरनाथ । पातला विश्वकर्म्यासहित ।
ह्मणे सेवा[3] काय[4] ती[5] त्वरित । सांगीतली[6] पाहिजे ॥ ५ ॥
अच्युत ह्मणे आखंडला[1] । निर्जरनगरी[2] भूमंडळा ।
पातली तैसी[3] रचना डोळां । रचूनि येथें दावावी[4] ॥ ६ ॥
आज्ञा वंदूनि विश्वकर्मा । निर्मिता जाला धर्मधामा ।
तेथील उपमावया[1] उपमा । दुजें[2] दृष्टी न[3] देखों[4] ॥ ७ ॥
देवकीपुत्र कुंतीपुत्र । पातीं[1] लाऊनि उघडिती नेत्र ।
इतुक्यामाजी चित्रविचित्र[2] । इंद्रप्रस्थ[3] उभविलें ॥ ८ ॥
मनुष्यकरणी करूनि परती । आवडी विश्वकर्म्या हातीं ।
रची[1] भूतळ-इंद्रावती[2] । इंद्रप्रस्थ या नांवें[3] ॥ ९ ॥
परिघ पौळी[1] गृहगोपुरें । सौधें[2] शतखणी[3] दामोदरें[4] ।
मध्यतळघरें[5] उपरिकागारें[6] । पट्टशाळा[7] देहलिका ॥ १० ॥

नि खवर्गमध्यें पुढील ओव्या अधिक आहेत:—

दिव्य मंडप घातले । नाना आस्तरणें भूषिले ।
लोडें[1] मृदासनें[2] विस्तारले[3] । चित्रविचित्र परोपरी ॥ ४ इ ॥

१–२ लोड तिवासे नि ; ३ मिरवलें औं.

नगरनागरिक लोक । श्रृंगारिले अनेक[1] ।
अळंकार लेइले रत्नादिक[2] । शोभा[3] अनेक[4] शोभती[5] ॥ ४ ई ॥

१ एक एक नि ; २ अनेक नि ; ३–४ तेणें शोभा औं पु, रत्नादिकें नि ; ५ शोभविती औं पु.

५. १ **कृष्णा** औं पु, **कृष्ण** पु४ नां ; २ **समोर** औं पु, **स्तवीतां** पु८ ; **पाचारितां** मुं ; ३–५ **सेवका कार्यभाग** नि ; ६ **सांगीतला** नि.

६. १ **अमरपाळा** नि, **वज्रपाळा** खवर्ग ; २ **निर्जरसभा** औं पु ; ३ **ऐसी** नि खवर्ग ; ४ **दाखवीं** नि खवर्ग (**दाविजे** ख).

७. १ **द्यावया** नि ; २ **दुजी** नि औं पु मुं ; ३–४ **दिसेना** नि गो२.

८. १ **पातें** गो२ ; २ **विचित्र** नि ; ३ **इंद्रभुवन** ख.

९. १ **रचिली** नि खवर्ग गो२ रा (पु प्रसंप्रा) ; २ **भूतळीं इंद्रा॰** नि खवर्ग ; ३ **नामें** धु रा.

१०. १ **पौळिया** नि, **पोवळी** गो२ ; २ **शुद्ध** खवर्ग ; ३ **सातखणी** औं पु ; ४ **दामोधरें** गो ; ५ **मध्यें तळघरें** नि औं नां मुं धु ; ६ **उपरिकाकारें** नि, **उपरि कंगोरे** पु८, **गोपुरें** मुं गो२ ; ७ **पडशाळा** नि ख, **पटशाळा** पु धु.

गगनचुंबित[1] विशाळ हुडे । वर्तुळ पर्वताचेनि[2] पाडें[3] ।
द्वारीं कनककपाट जोडे । गर्जतां छळिती वैरियां[4] ॥ ११ ॥
लाज सांडूनियां क्षिती । मेघाआड अमरावती ।
रिघाली[1] आणि भोगावती । पाताळगर्तीं[2] लपाली[3] ॥ १२ ॥
पश्चात्ताप धरूनि चित्तीं[1] । कुबेराची अळकावती[2] ।
कैलासवनामाजी वस्ती । करूनि वसे वैराग्यें ॥ १३ ॥
उपवनें अवलोकितां नयनीं । लज्जा दाटली[1] नंदनवनीं ।
सेऊनि मंदाकिनीचें पाणी । तपश्चर्या आचरे ॥ १४ ॥
वापी कूप तडाग[1] सरें[2] । अमृतस्वादी[3] सरितानीरें ।
अनेक रंगांचीं कल्हारें । विकासलीं[4] मघमघित[5] ॥ १५ ॥
बकुळ मल्लिका[1] जाति[2] शतपत्रें[3] । चंपक केतकी दमनकांकुरें[4] ।
परागधुळोरा[5] मधुकरें[6] । गुंजारवें खेळती ॥ १६ ॥

---

११. १ °चुंब्री नि ; २ पताकाचे औं ; २-३ पर्वताचे निपाडें नि ; ४ वैरिया नि पु४ गो.

१२. १ लपाली नि, निघाली मुं ; २ °गर्तें नि गो, °गर्तें औं पु ख नां गो२ मुं ; ३ निघाली नि, पातली गो.

१३. १ चीतिं पु४ धु गो२ ; २ अलका° नि, अळंका° औं धु गो, आळंका° पु४.

१४. १ वाटली गो२.

१५. १-२ सरोवरें नि ; २ झरे औं पु मुं ; ३ °स्वाद औं पु ख नां मुं, °स्वादु नि, आमृतस्वादा पु४ ; ४ विकासत औं पु, विकासित पु४ नां ; ५ घमघमती नि.

१६. १-२ जातिका नि ; २ मालति धु ; ३ °पत्र नि मुं ; ४ °कांकुर नि, दमनांकुरें पु४ ख, दवनांकुर नां; ५ °धुसर ख; ६ मधुकर नि खवर्ग.

यापुढें खवर्ग मध्यें पुढील ओवी अधिक आहे :—

नाना जातीचे पुष्पवृक्ष । मघमघीत अपार युक्ष[1] ।
परोपरीं पुष्पाक्ष । वास देती सुवासें ॥ १६ अ ॥

१ ईक्ष पु४ ख, लक्ष मुं.

हंस कारंडक[1] मयूर । चातक चक्रवाक चकोर ।
खंजरीट[2] मधुरस्वर । कोकिळांचे उमटती ।। १७ ।।
नहुषययातिराजेश्वरीं । राज्य केलें याचि[1] नगरीं ।
ह्मणोनि[2] रमणीक याचिये सरी । पट्टण आन असेना ।। १८ ।।
आज्ञा मागोनि सत्वर[1] । गेले[2] सुरेंद्र[3] सूत्रधार[4] ।
पांडव प्रवेशले नगर[5] । वाद्यगजरीं[6] संतोषें ।। १९ ।।
हरिखें[1] पातले राजालया । सर्वे[2] पातल्या संपतिश्रिया ।
धर्म तेथें वास[3] विजया[4] । विजयी वसे[5] श्रीकृष्ण ।। २० ।।
माधव तेथें वसे[1] कमळा । कमळा तेथें दया[2] विमळा[3] ।
ह्मणोनि नित्य[4] सोहळा । धर्मधामीं वाढता ।। २१ ।।
नित्यदानीं[1] सदाचारी । जीवमात्रीं परोपकारी ।
देशीं राष्ट्रीं पुरीं नगरीं । दुःखी कोण्ही असेना ।। २२ ।।
सिद्ध साधक तपोरासी । ऋषी पातले कुटुंबेंसी[1] ।
गृहें देऊनि तयांसी । धर्मराजें[2] स्थापिलें ।। २३ ।।
सर्व शाखांचीं[1] अध्ययनें[2] । अनेक शास्त्रांचीं व्याख्यानें ।
स्थळींस्थळीं[3] धर्मपुराणें । देवतार्चनें[4] हरिकथा ।। २४ ।।

---

१७. १ **कारंडव** नि, **कारंड** औं नां ; २ **खंजीरीठ** नां धु.

१८. १ **येचि** खवर्ग ; २ (–) नि.

१९. १ **सत्वरीं** नि ; २ **गमन केलें** नि ; ३–४ **सुरेश्वर सुत्रधारीं** नि ५ **नगरीं** नि ; ६ °**गजरें** नि खवर्ग.

२०. १ **हर्षें** नि खवर्ग ; २ **सेवे** गो·२ रा ; ३ **वासु** औं पु ; ३–४ **वसावया** पु४ ; ५ **सवें** नि ख, **यश** मुं.

२१. १ (–) ख ; २–३ **सिद्धि सकळा** नि ; ४ **नित्यानित्य** धु गो२ . (+) **नित्य** गो रा.

२२. १ **नीतिधर्म** नि.

२३. १ **कुटुंबांसीं** नि ; २ °**रायें** नि.

२४. १ **शास्त्रांची** नि मुं गो२, **शाखेंसी** पु४ ; २ **अध्यापनें** ख नां गो·२ तं ; ३ **स्थळोस्थळीं** नि ; ४ **देवार्चनें** नि औं पु·४ मुं.

क्षुधितइछेनें[1] भोजन। याचकइछेनें[2] देणें दान।
ऐसा पुण्यश्लोक जाण। प्रजापाळक[3] धर्मात्मा ॥ २५ ॥
कृष्ण ह्मणे कुरुनंदना। मातें दीधली पाहिजे आज्ञा
जाणें वसुदेवदर्शना[1]। उग्रसेनादिकांचिया ॥ २६ ॥

---

२५. १ क्षुधिता इच्छेचें नि, क्षुधिता इछाभोजन औं पु, क्षुधिता इछेनें पु४ मुं; २ याचका इच्छेनें नि; ३ प्रजा पाळी औं पु मुं.

२६. १ °देवाच्या दर्शना नि औं पु४ ख.

यापुढें नि खवर्ग मध्यें पुढील ओव्या अधिक आहेत:—

मग धर्में नमस्कार घातला[1]। श्रीकृष्णासि स्तविता जाला।
कर जोडोनि[2] राहिला। हरीपुढें[3] सन्मुख ॥ २६ अ ॥

१ कला नि; २ (+) उभा नि; ३ देवादिदेवा औं.

म्हणे जयजय[1] कृपानिधि। तूंचि सगुण साकार सिद्धी
अपरांपर[2] स्वभाव[3] बोधी[4]। जगबंधु[5] स्वामियां[6] ॥ २६ आ ॥

१ °जया नि; २ आपपरावा नि, अपरांपरा पु४ नां, आपपर मुं; ३ नसे नि, स्वबोध औं पु; ४ बुद्धी नि; ५ जगद्गुरु नि; ६ स्वामिया नि (स प्रसंप्रा) ख.

अगा ये[1] राजीवलोचना। कोटिकंदर्पविराजमाना।
लावण्यगुणनिधाना। परिपूर्णा परब्रह्मा ॥ २६ इ ॥

१ हे नि.

तूंचि आमुचा[1] दाता[2]। आमुच्या[3] जीवाचा[4] प्रतिपाळिता[5]।
साक्षात[6] ब्रह्म[7] समता[8]। निर्गुणा गुणातीता[9] ॥ २६ ई ॥

१ आमुतें नि; २ रक्षिता नि; ३-४ तूंचि आमुतें नि; ५ प्राणदाता नि, प्राणनाथा औं पु; ६-८ तूंचि पूर्ण ब्रह्म स्वसत्ता नि; ९ (+) जी नि, (+) तूं औं.

परमपुरुषा परात्परा। मेघश्यामा[1] तनुसुंदरा[2]।
अनादिगुणनिर्धारा[3]। स्वामी[4] परमपुरुषा[5] ॥ २६ उ ॥

१ लावण्यधामा नि; २ एकसुंदरा नि, सुंदरा औं पु; ३ गुणातीता परात्परा नि, अनर्ध्यगुणनिर्धारा पु, अनर्ध्यरत्नवैरागरा औं; ४-५ स्वामिया तूं निर्धारें नि.

मेघश्याम सांवळा। गळां वैजयंतीमाळा।
तूं[1] सुखाचा[2] सोहळा[3]। जगन्निवासा[4] ॥ २६ ऊ ॥

१-३ सुंदरतनु सोज्वळा मुं; ४ स्वामिया विश्वेशा नि, देवाधिदेवा रमापति, (+) स्वामी पु, श्रीकृष्ण औं.

स्मरण करितां अन्तःकरणीं । मी येईन ततक्षणीं[1] ।
भक्तांचिये हृदयभुवनीं । वस्ती[2] माझी सर्वदा ॥ २७ ॥

वैकुंठनायका लक्ष्मीपती । तूंचि आधार त्रिजगतीं ।
त्राहें त्राहें रुक्मिणीपती । स्वामिया[1] तूं[2] करुणाकरा[3] । २६ ए ॥

१–३ कृपामूर्ति श्रीहरी औं ; २ (–) नि.

तुझें[1] श्रीमुख साजिरें[3] । स्वानंदधाम[4] निर्धारें[5] ।
जगन्निवास श्रीधरे[6] । करुणाकर तूं माये[7] ॥ २६ ऐ ॥

१–३ श्रीमुख साजिरें सुंदर नि ; ४ स्वानंदघन नि ; ५ निर्धार नि , निजनिर्धारें औं पु ; ६ श्रीधर नि ; ७ माय नि.

तूं माझी माउली । तूं[1] सुखाची साउली ।
अगाध लीला कुशळी[2] । स्वामी तुझी[3] ॥ २६ ओ ॥

१ तूंचि नि , आंणि पु४ , परम मुं ; २ वहिली नि ; ३ तूंचि देवराया नि.

तुझें श्रीमुख पाहतां । दुःख हरे[1] तत्वतां ।
तूं[2] सांभाळिता । आदि अंतीं तूं[3] ॥ २६ औ ॥

१ हरिलें नि ; २ (+) आम्हांसि नि ; ३ जगदीशा नि.

ऐसें कृष्णें[1] ऐकोन[2] । दीधलें पांचांसि आळिंगन ।
मग आसीर्वाद देऊन[3] । निघते[4] जाले[5] ॥ २६ अं ॥

१ श्रीकृष्णें नि ; २ (+) स्तवन नि ; ३ (+) जाण औं पु ; ४ निघता नि; ५ झाला द्वारके नि , (+) ते समई ख , (+) तत्काळ मुं , (+) स्वानंदें औं पु.

२७. १ **तत्क्षणीं** स पु , **ततक्षीणि** पु४ ; २ **वसति** नि.

तं मध्यें ही ओवी नाहीं. पुढील ओव्या केवळ खवर्ग मध्येंच आहेतः—

मग धर्मराज बोलिले । आरोगणा करा वहिलें ।
ऐसें[1] कृष्णातें[2] विनविलें[3] । कर जोडोनियां[5] ॥ २७ अ ॥

१–२ म्हणोनियां पु ; १–३ आति विनयें प्रार्थिलें औं , पांडव उभे राहिले नां , स्तवन करिते जाले मुं ; ४–५ देवाधिदेवा श्रीकृष्णा औं , परोपरि पु४ ; ५ उभय जोडोनि मुं.

मंगळस्नान करविलें[1] । पितांबर[2] नेसविलें[3] ।
मधुपर्कें[4] पूजिलें[5] । परोपरी[6] जाण[7] ॥ २७ आ ॥

१ घातलें औं ; २ कनकांबर औं पु ; ३ परिधान केलें मुं ; ४ मधुपर्कविधि, औं , मधुपर्क पु४ ख , कनकताटीं मुं ; ५ पुजिले पु४ नां ख , विस्तारिलें मुं ; ६ यथाविधीनें औं ; ६–७ कर जोडोनियां पु४ , भोजन केलें सकळिकीं मुं.

धर्मे[1] देतां आलिंगन। अश्रूपूर्ण[2] जाले नयन।
कुरवाळिले चौघेजण[3]। अमृतहस्तेंकरूनियां[4] ॥ २८ ॥

नमस्कारिली[1] पितृभगिनी। आश्वासिली याज्ञसेनी।
दृष्टीपुढोनि चक्रपाणी। जातां खेद सर्वांतें[2] ॥ २९ ॥

कुंती ह्मणे हृषीकेशा। पुढती पांडव पावले[1] दशा[2]।
हा सर्व[3] प्रसाद तुझा ऐसा। निज[4] निश्चयें[5] मी जाणें ॥ ३० ॥

पुढती सीघ्र[1] येईं[2] भेटी। ह्मणोनि श्रेहें[3] धरिला पोटीं।
नेत्रीं स्वानंदजळवृष्टी[4]। तेणें[5] सिंची[6] हृदयस्था[7] ॥ ३१ ॥

असो राहवूनि[1] समस्तां। सवें बळदेवो ज्येष्ठ भ्राता।
आरूढोनि कनकरथा। प्रयाण केलें द्वारके[2] ॥ ३२ ॥

षड्रस पक्वान्नें वाढिलें। कनकताटीं विस्तारिलें।
मग जेवण[1] करविलें[2]। सकळिकांसी[3] ॥ २७ इ ॥

१ भोजन औं ख; २ आरंभिलें औं; ३ सकळिकें येकपंक्ती औं.

ऐसें भोजन सारिलें[1]। सकळिकांसी[2] वीडे[3] दीधले।
वस्त्राभरणें[4] गौरविले[5]। अनेकवर्णी[6] ॥ २७ ई ॥

१ जालें पु; २–३ विडे कर्पूरयुक्त औं; ४–५ वस्त्रें अभरविलें पु, वस्त्रालंकार अर्पिले औं; ६ नानापरी पु.

२८. १ **धर्म** नि पु मुं तं, **धर्मा** औं पु४ ख नां; २ **अश्रूनें पूर्ण** नि, **आश्रु°** पु·४ नां धु; ३ **पांचहीजण** नि, **°जन** औं पु; ४ **°करूनी** नि पु४ ख.

२९. १ **नमस्कारीं** नां मुं; २ **समस्तां** गो२.

३०. १ (+) **हे** पु·४ ख नां मुं; २ **राज्यदेशा** औं; ३ (–) औं पु४ ख नां मुं धु; ४–५ **निश्चयेसीं** नि खवर्ग.

३१. १ **शीघ्र** नि औं पु तं; २ **देईं** रा तं; ३ **स्नेहें** नि औं मुं, **स्नेह** पु तं, **श्रेह** पु४; ४ **°जळाची वृष्टी** नि; ५–७ **तें जाणे हृदयस्थ** खवर्ग.

३२. १ **राहाउनी** पु धु गो२ रा; २ **पाहिजे** पु४.

जातां कथिलें धर्मराजासी । नारद येईल तुह्मापासीं ।
तो सांगेल तें मानसीं । अत्यादरें[1] धरावें ॥ ३३ ॥
वदोनि गेलियां[1] चक्रपाणी । नारद पातला तेचिक्षणीं[2] ।
धर्में[3] लागोनियां चरणीं । सर्वोपचारीं[4] पूजिला[5] ॥ ३४ ॥
बैसऊनि[1] पांचैजण[2] । नारद ह्मणे ऐका वचन ।
माझिये आज्ञेचें पाळन । अचळ[3] केलें पाहिजे ॥ ३५ ॥
पांचाजणा येकी[1] नारी । हेंचि विपरीत लोकाचारीं ।
विरोध उपजावयाची[2] परी । येचि संधी होतसे[3] ॥ ३६ ॥
येकोदरां वैराकार । येकोदरां वेगळेचार ।
कारण स्त्रीसंग साचार । जाणतेनो[1] जाणिजे ॥ ३७ ॥
येचिविषयीं कथा जीर्ण । सुंदोपसुंदांचें[1] आख्यान ।
सावध ऐका अवघेजण[2] । या दृष्टांताकारणें ॥ ३८ ॥
हिरण्यकश्यपाचा कुमर । निकुंभनामा[1] असुरेश्वर ।
त्याचे पुत्र[2] महाक्रूर[3] । सुंदोपसुंद या नामें[4] ॥ ३९ ॥
येक शरीर येक प्राण । येकत्र[1] शय्या[2] भोजनपान[3] ।
येकाहूनि येक भिन्न । अर्ध क्षण न राहती[4] ॥ ४० ॥

---

३३. १ सर्व तुम्हीं नि.

३४. १ गेलिया नि रा, गेला पु·४ ख नां मुं ; २ ततक्षणीं मुं गो ; ३ धर्म नि पु४ ख नां मुं ; ४–५ वरासनीं बैसविला नि खवर्ग.

३५. १ मग बैसवूनि नि ; २ पांचहीजण नि नां ; ३ अचूक औं पु.

३६. १ एक नि पु४ ख मुं गो·२ ; २ उपजावया औं पु·४ ; ३ जाणिजे ख.

३७. १ जाणतेनि नि (स प्रसंप्रा), जानतेन गो·२.

३८. १ संदउपसंदाचें औं पु·४ नां मुं धु ; २ °जन औं पु.

३९. १ निकुंभान औं पु ; २ दोघे पुत्र नि, दोघेजण पु४ ख नां मुं, दोघे औं पु ; ३ कुमर खवर्ग ; ४ नांवें नि औं पु·४ नां.

४०. १ एक नि मुं ; २ शयन खवर्ग ; ३ एक भोजन नि, एकत्र. पानखवर्ग ; ४ होती नि खवर्ग.

तिहीं वसवूनि[1] विंध्याचळ । तपश्चर्या मांडिली प्रबळ ।
जे[2] देखोनि देव सकळ । भयशंकित[3] मानसीं[4] ॥ ४१ ॥

द्वादशपंचाग्निधूम्रपान । सूर्यमंडळ अवलोकून ।
च्यारी मास वृष्टि जीवन[1]—। धारा धरिती मस्तकीं ॥ ४२ ॥

येकांगुष्ट[1] तप दारुण[2] । ऊर्ध्वपाद मस्तकासन[3] ।
रक्तमांसें[4] करिती हवन । छेदछेदूं[5] आपणा[6] ॥ ४३ ॥

देवीं छळितां अनेकविघ्नीं[1] । चळले[2] नाहीं नियमासनीं[3] ।
तेवेळीं येऊनि पद्मयोनी । मागा ह्मणे वरातें ॥ ४४ ॥

खडतर तपाचिया[1] गरिमा । प्रसन्न जालियां[2] शंकर[3] ब्रह्मा ।
लोटूनि मर्यादेची सीमा । असुर वर मागती ॥ ४५ ॥

---

४१. १ **असुरें** पु, **असुरानीं** औं ; २ **तें** नि औं पु नां मुं, **हें** गो२, **ते** पु४ ख ; ३ **भय साशंक** नि पु४, **माहांभये** पु, **भयाभीत** औं, **भयशंका** ख नां मुं, **भयें शंकित** धु गो ; ४ **मानिती** पु ख.

नि खवर्ग मध्यें पुढील ओव्या अधिक आहेतः—

येकाग्रचित्तनिग्रह[1] करूनी । येकांगुष्टीं[2] राहोनी ।
निराहार तपश्चर्यासाधनीं[3] । असताती[4] पैं[5] दोघे[6] ॥ ४१ अ ॥

१ मनएकाग्रता नि, एकाग्रमन औं पु ; २ (+) उभे नि ; ३ तपश्चर्यें लागूनी नि, तपश्चर्येंनी पु४ नां ; ४–६ तेथें असती दोघेजण नि, दोघे तिष्ठत आसती मुं.

उग्र तपश्चर्या[1] करितां । प्राणापानांची[2] येकाग्रता ।
अत्यंत होऊनि विनतना[3] । तप करिती अति उग्र ॥ ४२ आ ॥

१ तप स्वयें पु४ नां ; २ अन्नपानाची मुं ; ३ विनीता नि.

४२. १ **साहून** नि औं. नि मध्यें ४२ व ४३ या ओव्यांची अदलाबदल आहे.

४३. १ °**गुष्टीं** नि ; २ **करून** पु४ नां मुं, **साधन** ख ; ३ **येकासन** औं पु ; ४ °**मांस** नि पु४ ख नां गो२ तं ; ५ **छेदछेदूनि** नि मुं गो, **छेदुनियां** औं पु ; ६ **आपुलें** नि औं पु ख, **आपुलीं** धु, **आपुला** गो२, **आपुलिया** रा तं.

४४. १ °**विधी** औं पु; २ **चळ** नि ; ३ **नेमसंधी** औं पु, **नेमसंजीवनी** नां.

४५. १ **तपाचा** नि ; २–३ **झाला हर** नि. गो२ मध्यें ही ओवी नाहीं. नि खवर्ग मध्यें ४५ व ४६ ओव्यांची अदलाबदल आहे.

त्रैलोकींची[1] राजपदवी । अचळ[2] करूनि[3] आह्मां द्यावी ।
युद्धीं आमुतें[4] पराभवी । ऐसा उपजों नेदावा[5] ॥ ४६ ॥
अमर होऊनि असावें सुखी । मृत्यु कवणाचे हस्तकीं ।
न हो[1] ऐसें बोलतां[2] मुखीं । विश्वकर्ता अनुवादे ॥ ४७ ॥
त्रैलोकींचें सर्व सामर्थ्य । तुह्मां दीधलें म्यां[1] यथार्थ ।
बंधुबंधुहस्तें[2] मृत्य । सेखीं पावाल विरोधें ॥ ४८ ॥
आणिका[1] हातीं[2] नव्हे[3] मरण । दोघीं करितां युध्यकंदन ।
नाश पावाल दोघेजण । हस्तें येकयेकाच्या ॥ ४९ ॥
असुर ह्मणती[1] विश्ववरदा । आह्मां जीवाचिया सुहृदां ।
वैरविरोध[2] नुपजे कदां । हें[3] निर्धारें[4] जाण पां ॥ ५० ॥
होतां ऐश्वर्याची प्राप्ती । मीनल्या[1] असुरांचिया पंक्ती ।
देवां पळऊनि संपती । स्वेच्छा[2] भोगूं लागले ॥ ५१ ॥
त्रासूनियां पाताळउरग[1] । भोगूं लागले पद्मिणीभोग[2] ।
पृथ्वी जिंतोनि[3] मातंग । मत्त तैसे क्रीडती ॥ ५२ ॥

---

४६. १ त्रैलोक्याची नि; २–३ आळंकारूनि औं पु; ४ आम्हांतें नि ख गो२; ५ न द्यावा नि.

४७. १ होय नि गो; २ (–) ख, त्रैलोक्य मुं.

४८. १ (–) खवर्ग; २ बंधुबंधूंचे हातें नि. ही ओवी गो मध्यें नाहीं.

४९. १ आणिकां नि; २ हातें नि औं; ३ नाहीं मुं गो२.

५०. १ वदती नि; २ विरोध औं पु; ३–४ हा निर्धार खवर्ग.

५१. १ मिळाल्या नि; २ स्वेच्छें नि.

५२. १ पाताळींचे भुजंग नि; २ पद्मिनीभोग नि औं, पाताळ-भोग गो२; ३ जिणोनि नि औं नां ख, जिंकोनि गो.२ तं.

मुं मध्यें ही ओवी नाहीं.

सर्वे असुरांचिया कोटी । मद्यपानें आरक्त दृष्टी ।
परस्त्रिया[1] लागोनि[2] पाठी[3] । बळत्कारें[4] भोगिती ॥ ५३ ॥
विष्णुप्रतिमा शिवस्थानें[1] । भंगिलीं तीर्थं तपोवनें ।
ब्राह्मणवध[2] गोहिंसनें । करिती संख्येवेगळीं[3] ॥ ५४ ॥
स्वेछा[1] सेवा[2] पिशिताशनें[3] । स्वेछा[4] करा[5] मद्यपानें[6] ।
स्वेछा रमा[7] सुखमैथुनें[8] । हेंचि[9] तोंडें[10] जल्पती[11] ॥ ५५ ॥
द्या रे रत्नें[1] वसनें[2] धनें । अश्व कुंजर मनुष्ययानें ।
आनंद[3]. भोगा[4] ऐसीं वचनें । मातलेपणें[5] गर्जती[6] ॥ ५६ ॥
ऋषी मारिले असंख्यात । वरदें शाप जाले व्यर्थ ।
हाहाकार वर्तला[1] तेथ । लोकत्रई सर्वांतें ॥ ५७ ॥
देव[1] ऋषी[2] ब्रह्माप्रती[3] । येऊनि[4] क्लेशातें सांगती ।
तेणें विचारूनि चित्तीं[5] । विश्वकर्म्या निरोपी ॥ ५८ ॥
रत्नें घालोनि अवयवीं । दिव्यांगना निर्मी[1] बरवी ।
जीतें देखतां वैरभावीं[2] । नाश होय असुरांतें ॥ ५९ ॥

---

५३. १ °स्त्रियांचे औं पु ; २-३ **दाटोदाटी** नि, **दाटोंदाटीं** रा ; ४ **बळात्कारें** नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा).

५४. १ **शवस्थानें** नि ; २ **ब्राह्मण वधोनि** नि ; ३ **शंकेवेगळीं** नि, **संख्येआगळीं** औं पु॰४ ख नां.

नि मध्यें ५३ व ५४ या ओव्यांची अदलाबदल आहे.

५५. १ **स्वेच्छे** नि ; २ **सेविती** नि खवर्ग (**छेदिती** पु४) ; ३ °**शन** नि औं पु तं, **पिशितान्नें** ख नां मुं गो ; ४ **स्वेच्छे** नि ; ५ **करिती** नि खवर्ग ; ६ °**पान** नि औं नां पु तं ; ७ **रमती** नि पु४ ख नां, **करिती** औं पु मुं ; ८ °**मैथुन** नि औं पु॰४ नां ; ९-११ **न विचारिती वर्णावर्ण** औं ; १० **नित्य** पु.

५६. १-२ **वसनें रत्नें** नि मुं ; ३ **आनंदें** नि, **अंगना** औं ; ४ **भोग** पु॰४ नां मुं ; ५ **उन्मत्तपणें** औं पु ; ६ **जल्पती** औं.

५७. १ **वर्तले** नि, **प्रवर्तला** पु४ ख नां मुं.

५८. १-२ **तपस्वी ऋषेश्वर** नि ; ३ **ब्रह्मयाप्रती** नि खवर्ग ; ४ **थोर** औं पु ; ५ **चीतीं** पु४ नां धु.

५९. १ **निर्मावी** पु४ धु ; २ **वैभवीं** औं.

अवश्य ह्मणोनि[1] विश्वकर्मा । तीहीं लोकींच्या ललामा ।
येकवटोनि दिव्यप्रतिमा[2] । तिळोत्तमा निर्मिली ॥ ६० ॥
तीळ तीळ जडोनि रत्नकण[1] । घडिलें[2] सजीव[3] प्रमदारत्न ।
तिळोत्तमा[4] हें अभिधान । ब्रह्मा ठेवी तियेतें ॥ ६१ ॥
सकुमार सुंदर[1] गुणलक्षणी[2] । चातुर्यप्रकाशाची खाणी ।
जीतें अवलोकितां नयनीं । चोज झालें[3] अद्भुत ॥ ६२ ॥
उभी ठाके जिया[1] सवा । तिकडे मुखें निघती देवां ।
सहस्रनयन जाला मघवा । चतुरानन विरंची ॥ ६३ ॥
तीणें होतांचि मागेंपुढें । अग्नि दुतोंडा दोहींकडे ।
अवलोकनाचिये[1] चाडे[2] । स्वामी[3] जाला षण्मुख[4] ॥ ६४ ॥
तिसी बोधूनि वर्मकळा । विरंची[1] पाठवी विंध्याचळा ।
जेथें असुरगणाचा पाळा । महानंदें[2] क्रीडत ॥ ६५ ॥
नृत्यांगनांचीं नर्तनें[1] । किन्नरींचीं[2] मधुर गायनें[3] ।
डोल[4] देती[5] आसवपानें[6] । अंकासनीं अंगना ॥ ६६ ॥
तेचि वनीं वारीजनेत्रा[1] । तिळोत्तमा शशांकवक्त्रा ।
रक्तवर्णा येकवस्त्रा । वेढूनि वेंची पुष्पातें ॥ ६७ ॥

---

६०. १ म्हणे नां; २ सत्वप्रतिमा औं.

६१. १ कण औं मुं; २-३ सजीव घडिलें नि; ४ म्हणोनि तिळोत्तमा नि.

६२. १ सुरंग पु·४ ख नां मुं; २ सुलक्षणीं नि; ३ आलें नि, वाटे औं पु.

६३. १ जया नि गो·२.

६४. १ °लोकनाचेनि नि औं, °लोकनाचे पु·४ नां मुं; २ पाडें नि; ३ स्कंद नि खवर्ग, (+) स्कंद गो·२; ४ सन्मुख पु४.

६५. १ विरिंची नि; २ परमानंदें नि.

६६. १ नर्तन खवर्ग; २ किन्नरांचीं नि, किन्नरांचे खवर्ग; ३ गायन खवर्ग; ४-५ डुलती औं; ६ असुर मद्यपानें औं, असुर पानें रा, अक्षय पानें गो·२.

६७. १ विलोलनेत्रा नि पु४ ख नां मुं, विशाळनेत्रा औं पु.

तीसि[1] अवलोकितां नयनीं । कामव्याधें विंधिलें बाणीं ।
देहस्मरणातें विसरूनि । भोगभूली भूलले ॥ ६८ ॥
मैथुनालागीं[1] उतावेळे । दोघे धाऊनि पातले जवळें ।
परस्परें ताऊनि[2] डोळे । भ्रूसंकेतें[3] वारिती[4] ॥ ६९ ॥
दक्षिणकरीं[1] धरिली सुंदें । वामहस्तकीं[2] उपसुंदें ।
दोघे कामाच्या उन्मादें । रमावया झोंबती ॥ ७० ॥
सुंद ह्मणे रे ज्येष्ठ पत्नी । तुवां मानावी मातृस्थानीं ।
कनिष्ठ[1] ह्मणे कंन्या[2] भगिनी । स्नुषा तुझी मम भार्या ॥ ७१ ॥
दोघे चढले अतिविषादा । वस्य[1] जाले निष्ठुर क्रोधा ।
पडताळूनि प्रचंड गदा । युध्यकंदना[2] मिसळले ॥ ७२ ॥
घे घे ह्मणोनि घालिती घावो । लक्षूनि भेदिती वर्मठावो ।
लोपला सुहृदतेचा[1] भावो । घेऊं पाहाती प्राणातें ॥ ७३ ॥
सुंदें[1] ताडितां हृदयकमळीं । उपसुंद[2] हाणे[3] कर्णमूळीं ।
मूर्छा[4] दाटोनि भूमंडळीं । दोघे प्राणा मूकले ॥ ७४ ॥
होतां प्रमदेचें दर्शन । व्यर्थ दोघे पावले मरण ।
जेवीं करिणीलागीं करीण[1] । युध्य[2] करिती[3] काननीं ॥ ७५ ॥

---

६८. १ **तीसीं** नि.

६९. १ **आलिंगना°** नि ; २ **जाऊनि** नि (स प्रसंप्रा) ; ३ **करसंकेतें** नि , **मुष्टिप्रहरें** औं पु ; ४ **ताडिती** खवर्ग.

७०. १ **करि दक्षणि** पु४ , **करीं दक्षणें** नां मुं ; २ **°हस्तीं** नि, **वामकरीं** औं पु.

७१. १ **येरू** नि ; २ **कन्या** नि ख मुं गो२ रा तं, (+) **रे** गो·२.

७२. १ **वश** नि ख , **वश्य** औं पु नां गो·२ ; २ **युद्धकंदना** नि औं पु मुं रा तं.

७३. १ **सुहृदपणाचा** नि, **सुहृदशब्दाचा** पु४ ख , **सुहृदशब्द** नां मुं.

७४. १ **संदें** औं पु ख नां धु ; २ **उपसंद** औं पु ख नां मुं धु गो·२ , **रायें** मुं ; ३ **हाणी** नि ; ४ **मूर्छना** नि औं पु.

७५. १ **किरण** पु·४ तं ; २ **युद्ध** नि औं पु मुं रा तं ; ३ **करितां** नि पु४ नां गो.

स्त्रिया आणि असुरमेळा । भयें पातला[१] पाताळा ।
ब्रह्मया आणि[२] सुरां सकळां । परमानंद तेकाळीं ॥ ७६ ॥
तिळोत्तमेसि[१] दीधला वर । सूर्यलोकीं[२] सुखविहार ।
करीं ह्मणे सुरेश्वर । अंगसेवा[३] तोषवीं ॥ ७७ ॥
ऐसा असे हो[१] स्त्रीलोभ । सुहृदांलागीं[२] विग्रहक्षोभ[३] ।
ह्मणोनि मर्यादेचा[४] स्तंभ । चळण कोण्ही[५] न[६] करावा[७] ॥ ७८ ॥
मास[१] दिवस[२] येका[३] घरीं[४] । नियमें[५] असो[६] हे[७] द्रुपदकुमरी[८] ।
त्यामाजी[९] चौघांच्या[१०] अंतरीं[११] । विकार[१२] कांहीं[१३] नुपजावा ॥७९॥
जयाच्या[१] दिवसांत गोरटी । येकांतीं असतां तया निकटीं ।
तेथें जो अवलोकील[२] दृष्टी । तो गुरुतल्पक[३] जाणावा ॥ ८० ॥
तेणें द्वादश वर्षें नृपा । अरण्यीं[१] आचरावें तपा[२] ।
नियम[३] भंगील[४] तो[५] मत्शापा[६] । पात्र[७] होईल निर्धारें ॥ ८१ ॥

---

७६. १ **प्रवेशला** गो·२ रा ; २ **आदि** नि. ही ओवी खवर्ग मध्यें नाहीं.

७७. १ **तिळोत्तमेसीं** नि ; २ **सर्वलोकीं** पु , **त्रैलोक्यांत** औं ; ३ **अंगसेवें** नि·

७८. १ **हा** नि पु·४ ख नां , **पैं** औं , (–) पु मुं ; २ **सुहृदालागीं** नि पु·४ ख नां ; ३ **गृहक्षोभ** औं पु ख नां , **ग्रहक्षोभ** पु४ नां ; ४ **मायादेवीचा** पु·४ ख नां मुं ; ५–७ **कोण्हा न करवे** खवर्ग.

७९. १ **दोन मास** नि ; २–४ **द्वादश दिन** नि , **दिवसांचा करी नेम** मुं ; ३–४ **करीं येक नेम** पु , **करावा नेम** औं , **येका करि नेम** पु४ ख नां ; ५–७ **असावा** नि , **असो हे** पु·४ , **असो हा** औं ख नां मुं ; ७ **दे** गो रा ; ८ **द्रौपदीचा काम** नि खवर्ग ; ९–११ **चौघां अंतरीं विरोधधर्म** नि खवर्ग ; १२–१३ **कदाकाळीं** नि खवर्ग (**कदांकाहिं** पु४).

औं मध्यें पुढील दोन ओव्या जास्त आहेत:–

पांचाजना द्वादशमास । प्रमाणे विभागी येकेकास ।
दोनि मास बारा दिवस । नारदें आपण नेमिले ॥ ७९ अ ॥
येनेंप्रमाणें नारदमुनी । पांडवांतें नियमस्थानीं ।
गोउनि स्वयें महामुनी । योगमार्गें विचरत ॥ ७९ आ ॥

८०. १ **त्याच्या** खवर्ग गो·२ रा ; २ **अवलोकी** खवर्ग ; ३ **°तल्पग** नि.

८१. १ **वनीं** नि , **विजनी** औं ; २ **तपां** गो·२ रा ; ३ **नेम** नि खवर्ग गो रा ; ४–५ **भंगिल्या** नि खवर्ग ; ६ **महाशापा** औं पु , **महच्छापा** नि , **मम शापा** पु४ ख नां मुं ; ७ **प्राप्त** औं पु मुं

नारदवचनाचेनि पाशें । पांचही सिंह[1] बांधले[2] ऐसे ।
सद्गुरुवाक्य मनोल्हासें[3] । अंगिकारिलें पांडवीं ॥ ८२ ॥
अंगिकारोनि[1] पूजोपचारा[2] । आज्ञा[3] मागोनि[4] राजेश्वरा[5] ।
नारद[6] गेला[7] द्वारकापुरा[8] । यादववरा[9] भेटावया[10] ॥ ८३ ॥
यापरी[1] पूजिला[2] द्वैपायन । अर्पिलीं[3] रत्नें[4] धेनु[5] सुवर्ण[6] ।
तेणेंही[7] देऊनि[8] आशीर्वचन । जाता[9] जाला[10] स्वाश्रमा[11] ॥८४॥
यावरी कथा वर्तली कैसी । वैशंपायन गुणैकरासी ।
निरोपील[1] कुरुरायासी[2] । तेंचि[3] श्रोतीं परिसावें[4] ॥ ८५ ॥
लीलाविश्वंभर स्वामियां[1] । दत्तात्रया[2] जगदात्मया ।
मनोभावें वंदूनि[3] पायां[4] । मुक्तेश्वर अनुवादे[5] ॥ ८६ ॥

इति श्रीभारते आदिपर्वणि षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

---

८२. १ (–) नि पु·४ नां मुं, **पांडव** औं ; २ **बांधिले** नि रा ; ३ **मन-उल्हासें** नि. ख मध्यें ही ओवी नाहीं.

८३. १ **आज्ञा मागोनि** गो·२ ; २ °**चार** खवर्ग ; ३–५ **नारद गेला द्वारकापुरा** गो·२ ; ५ **सत्वरा** नि, **ऋषेश्वर** खवर्ग ; ६–८ **मार्ग क्रमूनि अपारा** गो·२ ; ७ **पावला** नि खवर्ग ; ८ **द्वारकापूर** पु४ ख नां मुं ; ९ **यादवेश्वरा** नि, **यादवराया** खवर्ग गो ; १० **सभेसी** औं पु, **भेटीसी** पु४ ख नां मुं, **भेटला** गो.

८४. १ **यावरी** नि खवर्ग (औं प्रसंप्रा) ; २ **पावला** नि ; ३ **अर्पिलें** पु·४ ख नां, **अर्पूनि** नि ; ४–५ **पूजा धन** नि, **पूजा** ख, **धेनु मुं** ; ५ **धनें** औं पु ; ६ **सुवर्णें** औं पु४ मुं धु गो रा, **सुवर्णधन** ख ; ७–८ **देऊनियां** नि ; ९–१० **तोही गेला** नि ; ११ **द्वारके** औं पु.

८५. १ **निवेदील** नि, **निरोपण करील** पु·४ ख नां मुं, **निरोपिलें** धु, **निरोपिला** तं ; २ **रायासी** पु·४ ख नां मुं, **जन्मेजयासी** औं, **सारांशी** धु, **गुणैकराशी** तं ; ३ **तेचि** नि पु४ ख मुं ; ४ **परिसावी** नि, **परिसवीं** ख.

८६. १ **स्वामिया** नि ; २ **दत्तात्रेय** नि औं पु ख मुं धु गो ; ३–४ **वंदोनियां** नि पु४ मुं ; ५ **कवि वदे** औं पु.

॥ श्री ॥

अध्याय सत्तेचाळिसावा

श्रीगणेशाय नमः

यावरी[1] काळ लोटल्यां[2] कांहीं । राष्ट्रीं येका ब्राह्मणगेहीं[3] ।
तस्करीं घाला घालूनि पाहीं[4] । सवत्स धेनू नेलिया[5] ॥ १ ॥

हृदय पिटित उभयहस्तीं[1] । ब्राह्मण पातला अर्जुनाप्रती ।
वीरांमाजी तूं पुरुषार्थी । ऐसें विश्वीं[2] बोलिजे[3] ॥ २ ॥

धांवणें करूनि लागवेगीं[1] । तस्कर दंडूनि[2] निजांगीं ।
गोधनें आणूनि मजलागीं । सुखी केलें पाहिजे ॥ ३ ॥

ऐकोनि लगबगां उठी[1] पार्थ । तवं धनुष्यबाण ठेविलें जेथ ।
ते चित्रशाळे[2] द्रौपदीसहित । धर्मराज पहुडला ॥ ४ ॥

ब्राह्मण आश्वासिला हातीं[1] । परी शस्त्रें घ्यावीं कवणे युक्ती[2] ।
नारदनियमाचिये[3] गुंती[4] । विचार कांहीं सुचेना[5] ॥ ५ ॥

देखोनि[1] ब्राह्मणाची ग्लानी[2] । वीर न धरे[3] अन्तःकरणीं ।
शस्त्रें[4] घेतां धर्महानी । तपश्चर्यें[5] निघावें ॥ ६ ॥

---

१. १ **जोवरि** औं; २ **लोटल्या** नि मुं गो तं, **लोटलीयांवरी** धु; ३ **ब्राह्मणाचे गेहीं** नि मुं, **ब्राह्मणगृहीं** औं; ४ **तीहि** ख; ५ **हरितल्या** नि, **गेलिया** तं.

२. १ **द्वयहस्तीं** खवर्ग; २ **विश्व** नि पु४ नां गो रा तं; ३ **बोलतें** नि.

३. १ **लगबगीं** नि, **लागवेगें** मुं गो; २ **दवडोनि** पु४ गो, **निवटुनि** गो२.

४. १ **उठे** नि नां मुं गो२; २ **चित्रशाळेंत** नि (स प्रसंप्रा).

५. १ **हस्तीं** नि नां; २ **युक्तीं** नि रा; ३ **नारदनेमाचे** नां; ३–४ **ऐसा चिंताग्रस्त चित्तीं** औं पु; ४ **निगुती** धु तं; ५ **दिसेना** गो२.

६. १ (–) नां; २ **ग्लांति देखोनि** नां; ३ **धरे** पु ख गो२ रा तं; नि४ **शस्त्र** ख गो२; ५ **तपश्चर्या** औं पु गो.

विशेष[1] विचारी नरेश[2] । परिहरूं[3] ब्राह्मणाचे[4] क्लेश ।
पुढां[5] घडेल[6] अरण्यवास । तोही सुखें घडतसो[7] ॥ ७ ॥
ह्मणूनि मंदिरीं[1] प्रवेशला । शस्त्रें घेऊनि सीघ्र आला ।
पाठीलागीं धावींनला[2] । तस्कराचे विप्रेसीं[3] ॥ ८ ॥
टिपोनि[1] तस्करांचें[2] वृंद[3] । शस्त्रीं[4] केला शिरछेद ।
गोधनें आणितां आनंद । अपार जाला द्विजातें ॥ ९ ॥
धेनु आणि[1] नेलीं[2] वित्तें । आणूनि[3] वोपिलीं[4] द्विजातें ।
स्तवनीं पुजूनि[5] पार्थातें । विप्र गेला स्वस्थाना[6] ॥ १० ॥
स्मरोनिया[1] निजनेमातें[2] । येऊनि वंदिलें धर्मातें[3] ।
ह्मणे आज्ञा देईं[4] मातें । तपश्चर्ये जावया ॥ ११ ॥
धर्म ह्मणे अगा अनुजा । तुवां रक्षिला स्वधर्म[1] माझा ।
नेम[2] चळला नाहीं तुझा । गमन न[3] करीं[4] सर्वथा ॥ १२ ॥
पार्थ ह्मणे न घडे ऐसें । असत्य[1] न सिवे मी[2] मानसें ।
आज्ञा देऊनि[3] संतोषें । तीर्थाटणा मज[4] धाडीं[5] ॥ १३ ॥

---

७. १ *विशेषार्थ* नि ; २ *नरवरेश* औं , *अमरेश* गो·२ ; ३ *आर्धी हरीं* नि , *॰हारूं* पु४ नां धु ; ४ *ब्राह्मणाचा* नि पु गो२ ; ५ *पुढें* नि पु४ मुं ; ६ घडलीयां धु , घडलेयां तं ; ७ घडो कां नि मुं.

८. १ चित्रशाळे नि ; २ धाविन्नला नि रा ; ३ ते काळीं नि , पाठिसी मुं , विप्रवेशी पु४.

९. १ पावोनि नि , आटोपूंनि औं पु , पिटोनि गो·२ ; २–३ तस्करवृंद औं ; ४ शस्त्रें नि खवर्ग गो·२.

१०. १ सहित औं ; २ आणूनि मुं ; ३–४ वोपिता जाला मुं ; ५ पूजनी मुं ; ६ स्वाश्रमा औं , स्वस्थळा मुं.

११. १–२ सारुनी नीजममतें ख ; २ निज नियमातें धु तं ; ३ धर्मराजातें नि औं पु·४ ख रा , धर्मरायातें गो·२ ; ४ देइजे नि.

१२. १ नीयेम धु ; २ नीयेम धु , नियम तं ; ३ (–) पु४ मुं ; ४ कीजे ख.

१३. १ असत्या नि पु ; २ (–) ख मुं तं ; ३ द्यावी मज नि , द्यावी जी औं नि , देइजे मुं , देइं पु४ नां ; ४–५ जावया नि मुं , धाडावें औं.

नेम[१] रक्षावया जाणा । करीन पृथ्वीप्रदक्षणा[२] ।
द्वादशवर्षांवरी[३] दर्शना[४] । सीघ्र येईन स्वामियां[५] ॥ १४ ॥
जाणोनि त्याचा अलोट नेम[१] । आज्ञा देऊनि पाठवी धर्म ।
सर्वे चालिले द्विजोत्तम । तपोधन ऋषिवर्य[२] ॥ १५ ॥
वेदपाठक[१] शास्त्रपंडित[२] । पुराणिक[३] विचारनिरत[४] ।
ज्योतिर्विद अतिसमर्थ । पार्थासंगी[५] चालिले ॥ १६ ॥
सवत्स तरुणा[१] धेनु[२] बहुती । रजत सुवर्ण रत्नजाती ।
द्विजां द्यावया तीर्थांतीर्थी[३] । सर्वे[४] संपती घेतल्या ॥ १७ ॥
करीत[१] तीर्थ[२] तपोवनें[३] । स्थळींस्थळीं[४] स्नानें दानें ।
देऊनियां निर्मळ मनें[५] । गंगाद्वारा पातला[६] ॥ १८ ॥
भेटले तीर्थींचे ब्राह्मण । सकळां जालें समाधान ।
सारावया तीर्थस्नान[१] । गंगाजळीं रिघाला[२] ॥ १९ ॥
स्नानसंध्यादि[१] ब्रह्मयज्ञ[२] । गंगाजीवनी[३] संपादून ।
अग्निकार्यालागीं जाण । जवं[४] बाहेरी[५] निघावें[६] ॥ २० ॥

---

१४. १ **नियम** धु तं ; २ **पृथ्वीची प्रदक्षिणा** नि गो·२ ; ३–४ °**वर्षां नंतरें जाण** गो२ ; ५ **मी स्वामी** गो२.

१५. १ **नीयेम** धु तं ; २ °**वर्ण** ख.

१६. १ **वैदिक** औं, **वेदशास्त्र पाठक** ख, **वेदशास्त्रज्ञ** नां ; २ **शास्त्री पंडित** नि , **शास्त्र निरत** पु४ , **शास्त्रज्ञ पंडित** औं पु , **पंडित** ख नां; ३ **पौराणिक** नि धु तं ; ४ °**नियत** औं , **विचारवंत** पु४; ५ **पार्थसंगें** नि पु , **पार्थासंगें** औं मुं गो२.

१७. १ **तरुण** नि ; १–२ **धेनु तरुणा** औं पु४ ख मुं गो२ ; ३ **तीर्थाप्रती** औं ख , **तीर्थातीर्थि** पु४ धु गो२ रा ; ४ **संगे** ख.

१८. १ **अनेक** गो ; २ **तीर्थें** नि गो रा ; ३ **तपोद्मनें** धु , **तपोद्मेनें** तं ; ४ **स्थळोस्थळीं** नि औं पु·४; (+) **करित** गो२ ; ५ **पणें** औं; ६ **पातले** नि. हा ओवी मुं मध्यें नाही.

१९. १ **तीर्थविधान** नि ; २ **निघाला** नि नां मुं.

१०. १ **स्नान संध्या** नि ख गो ; २ **ब्राह्मणयज्ञ** तं ; ३ **गंगाजळीं** ख गो२ ; ४ **जळा** गो२ ; ५ **बाहेर** नि पु ख मुं ; ५–६ **यावें बाहेरी** धु ; ६ **यावें** तं , **रिघावें** औं पु·४ गो.

तवं ऐरावतनागकुळीं । कौरव्यनागराजबाळी[1] ।
उलूपी वसे[2] गंगाजळीं । शचीसमान वैभवें ॥ २१ ॥
तीणें धरूनि[1] धनुर्धरा । वोढूनि नेलें निजमंदिरा ।
शंका नाहीं पंडुकुमरा । अतिनिर्भय ते ठाईं ॥ २२ ॥
उलूपी ह्मणे नरेंद्रोत्तमा । मदनमोहन[1] तुझी[2] प्रतिमा[3] ।
अंगसंगें माझिया कामा । तृप्त केलें पाहिजे ॥ २३ ॥
पार्थ ह्मणे मी व्रतधारी । इंद्रियनेमें[1] तीर्थें करीं ।
बोलसी तें कवणेपरी । घडे[2] सांग[3] सुजाणे ॥ २४ ॥
पद्मिनी ह्मणे ऐक पार्था । संकटीं रक्षिसी[1] शरणांगता[2] ।
जीवदान देऊनि मृता । वांचविसी[3] प्रतापें[4] ॥ २५ ॥
तुझिया अंगसंगेंवीण[1] । तात्काळ जाईल माझा प्राण ।
मज रक्षिल्यां[2] तुझें पुण्य । वृद्धी पावेल[3] विशेषें ॥ २६ ॥
आर्ती वोपिल्या संतोष । नाहीं व्रतभंगाचा दोष ।
अंगीकारूनि मग[1] वीरेश[2] । रात्रीं तेथें वसीनला[3] ॥ २७ ॥
सुरतानंदें देऊनि तृप्ती । उलपीसंगें[1] क्रमूनि राती ।
उदया येतांचि[2] गभस्ती । गंगापारा[3] पातला[4] ॥ २८ ॥

---

२१. १ **कौरव नाग°** नि पु४ मुं धु गो·२, **कौरवगजराज°** औं पु, **कौरव्यराज नागबळि** नां; २ **कंन्यां** पु४, **वेशें** धु.

२२. १ **वोढुनी** ख.

२३. १ **मनमोहन** नि औं; २–३ **पुरुषोत्तमा** नि.

२४. १ **इंद्रियनियमें** औं मुं; २ **घडेल** नि; २–३ **सांग घडेल** धु; ३ **जाण** ख.

२५. १ **रक्षूनि** नि, **रक्षी** मुं; २ **शरणागता** नि औं; ३ **वांचविल्या** नि; ४ **जय असे** नि.

२६. १ **°संगाविण** पु४ मुं गो२; २ **रक्षिल्या** नि गो·२; ३ **होईल** खवर्ग.

२७. १–२ **नरविशेष** नि, **निर्विशेष** पु, **विशेष** औं धु, **नरवरेश** पु४ ख नां; ३ **वसिन्नले** नि, **राहिले** पु४.

२८. १ **उलुपिसवें** गो रा; २ **येतां** ख नां मुं; ३ **गंगाद्वारा** नि, **°पार** पु ख नां मुं, **गंगापुरा** गो·२; ४ **पातले** पु४.

पूजूनि ब्राह्मणां समस्तां । पातला हिमालयपर्वता ।
केदारबदरी[1] महापंथा । धर्मसीळें[2] वंदिलें ॥ २९ ॥
पुढां[1] टाकिला अगस्त्यवट[2] । वसिष्ठ पर्वत महाश्रेष्ठ ।
भृगुराज[3] तीर्थ प्रगट । सिद्धपुरुष देखिले[4] ॥ ३० ॥
गोसहस्र[1] बहुसुवर्णें । तेथें वांटिलीं कुरुनंदनें[2] ।
ब्राह्मण ऋषी संतोषमनें[3] । आशीर्वादें[4] गर्जती ॥ ३१ ॥
करूनि हिरण्यबिंदुतीर्थ[1] । प्राचीदिशे परतला[2] पार्थ ।
उत्पळिनी[3] नदी जेथ । अमृतोदकें[4] प्रवाहे ॥ ३२ ॥
प्रवेशोनि नैमिषारण्या । वंदिलें[1] तापसां तपोधना ।
जें जें आवडे जयाच्या[2] मना । तें तें तया[3] दीधलें ॥ ३३ ॥
नंदापरनंदा[1] कौशिकी । महानदी[2] पवित्रोदकीं ।
गया करूनि शिवमस्तकीं । वसे[3] ते[4] गंगा[5] वंदिली[6] ॥ ३४ ॥
अंगवंगकलिंगदेशीं । तीर्थें करूनि पुण्यरासी ।
चालिला[1] दक्षिणदिसेसी[2] । तवं महेंद्र[3] देखिला ॥ ३५ ॥

---

२९. १ °बद्री औं पु मुं नां गो रा, **केदारभद्री** गो२; २ **धर्मशाळे** पु४.

३०. १ **पुढें** नि पु·४ ख मुं; २ **अगस्तीवर** औं पु ख मुं, **अक्षयवर** गो; ३ **भृंगिराज** नि; ४ **देखिला** औं पु ख.

३१. १ **गोसहस्त्रें** ख गो·२ रा; २ **पांडुनंदनें** नि, **कुरुभूषणें** गो२; ३ **संतोषानें** नि, **संतुष्टमनें** नां धु; ४ **आशीर्वाद** नि तं.

३२. १ **हिरण्य बाहुतीर्थ** ख मुं; २ **परते** औं पु, **पातला** पु४ धु; ३ **उत्पोलणी** ख; ४ **अमृतोदकीं** नि पु४ गो२, **अमृतोदक** औं पु मुं तं.

३३. १ **वंदिले** नि औं पु४ नां मुं धु; २ **जया** पु ख नां मुं गो·२ रा; ३ **तयां** नि औं मुं गो.

३४. १ **निंदा परनींदा** पु४, **नंदापनंदा** गो२; २ (+) **नीमींलि** ख; ३–४ **वसते** नि औं नां गो तं; ५ **गंगे** नि पु४ धु; ६ **वंदिलें** नि धु.

३५. १ **मग चालिला** औं, **चाललासे** मुं; २ **दक्षण देशीं** मुं, **दक्षिणेसी** पु४; ३ **महेंद्राचळ** नि, **महेंद्रपर्वत** ख, **महींद्रगीरि** नां.

तो[1] महेंद्र[2] महापर्वत[3] । ऋषीं[4] सेविला[5] पुण्यवंत ।
पुढां निकट नदीनाथ । रत्नाकर देखिला ॥ ३६ ॥

पश्चिमसागरा[1] परिसरीं । मणिपूरनाम[2] नगरी ।
चित्रवाहन[3] राज्य करी । न्यायनीती[4] धार्मिक ॥ ३७ ॥

त्याची कंन्या[1] गुणलक्षणी । चित्रांगदा लावण्यखाणी ।
तीणें लक्षिला सिंधुजीवनीं । स्नान करितां अर्जुन ॥ ३८ ॥

देखतां व्यापिली[1] मन्मथें । विरहें[2] विसरली[3] देहभावातें ।
येऊनि सांगे निज[4] जनकातें । उतावीळ मानसें ॥ ३९ ॥

पातला[1] असे[2] दिव्य नरू[3] । तेजें जैसा भास्करू[4] ।
तो मज होय प्राणेश्वरू । ऐसें करीं दयाळा ॥ ४० ॥

आश्वासूनियां[1] कुमरीसी । राजा पातला पार्थापासीं[2] ।
नामगोत्र परिसतां त्यासी[3] । परमानंद न संटे[4] ॥ ४१ ॥

---

३६. १ **तया** औं, **तवं** तो गो२ ; १–३ **विशाळ तो महेंद्रपर्वतु** नां ; २ **महेंद्रनामा** नि ; ३ **पर्वत** नि खवर्ग (**पर्वतीं** औं) गो२ ; ४ **ऋषींनीं** नि ; ५ **वसविला** नि. ही ओवी मुं मध्यें नाहीं.

औं मध्यें पुढील दोन ओव्या अधिक आहेतः—

ते चित्रांगदा लावण्यखाणी । स्नाना पातली असतां नयनीं ।
अर्जुन विलोकितां नयनी । देहभावी तटस्त ॥ ३६ अ ॥
ह्मणे हा लावण्याचा गाभा । किं रत्नाकराची दिव्य प्रभा ।
मूर्ती वोतली स्वयंभा । देखतां नयनां आनंद ॥ ३६ आ ॥

३७. १ **°सागरींचे** नि ; २ **रमणिकनाम** गो२ ; ३ **तेथें चित्र°** मुं, **विचित्र°** गो ; ४ **°नीतीनें** नि , **धर्मनीति** औं पु , **नेमनीति** मुं.

३८. १ **कन्या** नि ख मुं रा तं.

३९. १ **व्यापिलें** औं पु मुं ; २ (–) नि खवर्ग ; ३ **व्यापिलें** गो२ . (+) **निज** नि ; ४ (–) नि औं नां.

४०. १–२ **पातलासे** नि औं ख गो२ ; ३ **नरवरू** पु ; ४ **प्रभाकरू** नि औं ख नां मुं रा तं , **दिवाकर** पु४.

४१. १ **आश्वासूनि त्या** नि , **अस्वासुनि** औं ख नां ; २ **आर्जुनासि** पु४ ; ३ **त्यासीं** नि रा , **तयासी** धु तं ; ४ **संडे** नि (**संठे** स).

मनोगत सांगे नरेश्वर । पूर्वज आमुचा प्रभाकर[1] ।
तेणें आराधिला हर[2] । संततिवृद्धीकारणें ॥ ४२ ॥
नेमूनि[1] बोलिला[2] धूर्जटी[3] । येकचि[4] पुत्र येका पोटीं ।
जन्मेल[5] हे यथार्थ गोष्टी । आन[6] नोहे सर्वथा[7] ॥ ४३ ॥
माझा[1] पितापर्यंत[2] वंशीं । पुत्र जाले[3] कुळस्त्रियांसी[4] ।
कंन्या जन्मली[5] माझे कुशी । चित्रांगदा हे[6] जाण पां[7] ॥ ४४ ॥
मनीं[1] आवडी असे[2] थोर । ईच्या पोटीं जन्मेल कुमर ।
त्यासि वोपूनि राज्यभार[3] । तपश्चर्ये[4] म्यां जाणें[5] ॥ ४५ ॥
तरी हे अंगिकारूनि जाया[1] । पुत्रोत्पादन[2] करीं राया[3] ।
हें[4] परिसोनि धनंजया । पंचबाणें[5] मोहिलें[6] ॥ ४६ ॥
यावरी[1] पाणिग्रहणविधी । संपादिली लग्नसिद्धी ।
आंदणरूपें[2] नवनिधी[3] । सिंधु[4] वोपी[5] लक्ष्मीतें[6] ॥ ४७ ॥

---

४२. १ **प्रभंजन वर** नि (स प्रसंप्रा), **अभंकर** रा ; २ **श्रीहर** नि धु नां.

४३. १ **नमोनि** पु४ , **नीयेमुनी** धु , **नियमुनी** तं ; २ **वोपिला** पु४; ३ **धूर्जटी** नि मुं तं, **धुर्जठी** औं पु४ नां धु ; ४ **येक** औं , तुं **येकची** ख ; ५ **जन्मले** धु ; ६ **अन्यथा** नि ; ७ **विचारितां** नि.

४४. १ **माझिया** नि औं नां ; २ **पितयापर्यंत** नि औं ; ३ **जन्मले** मुं ; ४ **कुलस्त्रियेसीं** नि ; ५ **जन्मेल** पु४ , **जाली** धु ; ६ (–) नि ख ; ७ (–) मुं धु गो रा तं.

४५. १ **माझिये मनीं** नि ; २ (–) नि ; ३ **राजभार** गो२; ४ **तपश्चर्या** औं गो तं ; ५ **जात्रें** नि पु४ ख नां मुं

औं मध्यें खालील ओवी अधिक आहे :–

तरी वचना मान दीजे राया । मीं सांगेन तया कार्या ॥
अवश्य माझिया मनोदया । तोषविलें पाहिजे ॥ ४५ अ ॥

४६. १ **जया** पु४ ; २ **पुत्र उत्पन्न** नि , **पुत्रोत्पटन** गो ; ३ **जाया** ख ; ४ **हेंहि** गो२ ; ५ **वचनबाणें** गो२ ; ६ **विंधिलें** नि.

४७. १ **त्यावरी** औं , **यापरी** गो २ ; २ **आनंदरूपें** औं पु , (+) **त्या** नि औं पु४ ख नां गो२ रा तं ; ३ **नरत्रिधी** पु धु ; ४ **जेंवि सिंधु** नि ; ५–६ **जेंवि रमेतें** धु.

वर्षत्रय[१] क्रमूनि तेथें । रायाप्रति बोलिजे[२] पार्थें ।
समुद्रतीरीं[३] उरलीं[४] तीर्थें । करूनि पुढतीं[५] येतसें[६] ॥ ४८ ॥
समुद्रतीरीं पंच कासार । माजी[१] जळचरी[२] महाक्रूर ।
स्नान करितां नारीनर । वोढूनियां ग्रासिती[३] ॥ ४९ ॥
अगस्त्य[१] सौभद्र[२] पौलोम[३] । भारद्वाज करंधम[४] ।
पांचही तीर्थें पवित्र[५] परम[६] । परी तीं[७] जनीं वर्जिलीं ॥ ५० ॥
भयें न[१] करिती[२] कोण्ही[३] स्नान । तेथें[४] पातला[५] कुरुनंदन ।
लोकीं वारितां[६] आपण । तीर्थोदकीं[७] रिघाला[८] ॥ ५१ ॥
स्नान करूनि[१] यावें[२] बाहेरी । तवं[३] पायां[४] झोबींनली[५] जळचरी[६] ।
उचलोनियां[७] दोहीं करीं । बळें थडिये[८] टाकिली[९] ॥ ५२ ॥
चिरूं[१] पाहे[२] जवं[३] सत्वरा । तवं[४] ते[५] जाली दिव्य[६] अप्सरा[७] ।
ह्मणे पवित्रा पंडुकुमरा । दंडवत घे माझें ॥ ५३ ॥

---

४८. १ **वर्ष एक** नि मुं, **वर्ष** पु४; २ **पुशिलें** नि, **बोलें** गो२; ३ **°तीरींचीं** नि, **समुद्र उत्तरी** मुं, **समुद्रातिरि** रा; ४ **उत्तर** नि; ५ **मागुती** नि; ६ **येतसे** नि.

४९. १ **त्यामाजि** गो२; २ **°चरें** नि मुं, **°चर** औं ख गो२; ३ **नासिति** पु४.

५०. १ **मग त्या** औं पु; २ **सौरभ** औं पु, **शोभणे** पु४, **सौम** ख, **सौभ्य** नां, **सौभ** मुं; ३ **पुलोम** औं पु, **लोमा** पु४; ४ **कारंधम** नि, **करें धर्मे** धु, **पुष्करधर्म** स; ५–६ **पवित्रोपमा** औं, **पवीत्रें परमा** पु४, **परम पवित्र** ख; ७ **ते** औं नां मुं धु गो.

५१. १–३ **कोणीं न करिती** नि पु४, **कोण्ही न करी** औं पु ख नां; ४ **तेथ** औं ख गो.२ रा; ५ **पावला** नां गो२; ६ **वारितांही** नि, **न करितां** पु४; ७ **तिर्थोंदका** पु४; ८ **प्रवेशे** औं, **निघाला** पु ख नां मुं गो२ रा.

५२. १ **सारुनी** औं पु ख नां, **सारोनि** गो.२ रा; २ **येतां** नि, (–) औं मुं गो, **ये** पु४ गो२ रा; ३ **तों** नि, (–) औं; ४ **पायीं** औं, (–) मुं; ५ **झोंबली** नि ख नां गो२; ६ **°चरीं** औं पु४ मुं रा; ७ **अर्जुनें उचलोनि** नि पु; ८ **कडीये** पु४, **धडीये** तं; ९ **काढिली** गो२ रा.

५३. १ **फिरोनि** नि, **त्रिरोनि** पु४; २ **धावे** पु४; ३ **तवं** औं पु मुं धु; ४ **तों** नि; ५ (–) धु गो.२; ६ (–) मुं; ६–७ **दिव्याप्सरा** औं पु धु रा.

आह्मीं पंचाप्सरा[1] नारी । कुबेराचिया अनुचरी[2] ।
तारुण्यऐश्वर्यमदभारीं[3] । शक्रलोकीं[4] विचरतां ॥ ५४ ॥
तेथें ऋषी तपोधना[1] । उपहासोनि केली[2] छळणा[3] ।
तो[4] बोलिला[5] शापवचना[6] । तेंही[7] ऐक सांगेन ॥ ५५ ॥
पांचै[1] होऊनि[2] जळचरी । मृत्युलोकीं जळकासारीं[3] ।
वास[4] करा[5] समुद्रतीरीं । दीर्घकाळ या दोषें ॥ ५६ ॥
पुढां[1] ईश्वराचा अंश[2] । भाग्यें[3] येईल पुण्यपुरुष[4] ।
त्याचा होतां हस्तस्पर्श[5] । उद्धरण[6] तुह्मांतें ॥ ५७ ॥
तैसेंचि[1] नारदमुनीश्वरें[2] । वस्तीसि दाविलीं[3] पंचकासारें[4] ।
अर्जुन आलियां[5] काळांतरें[6] । उद्धरील तुह्मांतें ॥ ५८ ॥
तो[1] तूं[2] आजि पातलासि[3] येथें । नाहीं मर्यादा पुण्यातें ।
आतां जोडिलेनि[4] हातें । प्रार्थीतसें[5] अवधारीं ॥ ५९ ॥

---

५४. १ **पांच अप्सरा** नि पु·४ नां मुं गो२ ; २ **अंतुरीं** मुं ; ३ **तारुण्यमदें ऐश्वर्यभारीं** नि ख , °**मदें थोरी** पु , °**मदें भारी** औं पु४ नां मुं धु , °**मदें भरी** गो , °**मदभरीं** रा तं ; ४ **शंखरलोकीं** तं.

५५. १ °**धन** नि ख गो२ ; २–३ **केलें छळण** नि ; ४–६ **ते बोलिले शापदान** नि ; ७ **तोही** ख नां मुं.

५६. १–२ **स्वर्गींहूनि** नि , **पाणी होउनि** पु , **पानडी होउनि** औं , **पात्रा होउनी** ख , **पात्रीं होउनि** नां , **पात्रें होवोनि** मुं ; ३ **पंचका**° औं पु·४ नां मुं गो·२ रा , **जळचरी** ख ; ४ **वास्तव्य** नि ; ५ **कराल** नि , **करावया** पु , **करावा** औं ख नां मुं गो२.

५७. १ **पुढें** नि खवर्ग , **तेथें पुढें** नां, **तेथ** गो२ ; २ **अंशू** नि खवर्ग ; ३ **भाग्य** पु४ तं ; ४ °**पुरुषू** नि खवर्ग ; ५ °**स्पर्शू** नि खवर्ग (**हातस्पर्शें** पु४); ६ **तैं उद्धरण** नि , **उद्धरणें** पु४ नां मुं.

५८. १ **ऐसीं** नि , **तेविंची** औं , **तैसाची** पु४ ; २ °**मुनेश्वरें** औं पु·४ नां धु गो रा ; ३ **दाविलें** धु , **दाखविलीं** नां ; ४ **पंच सरें** नि ; ५ **आलिया** नि ख रा , **आलेया** गो ; ६ **काळांतर** पु४ , **काळांतरीं** गो.

ही ओवी मुं गो२ मध्यें नाहीं.

५९. १ (–) गो·२ , **ते** ख; २ (–) रा तं ; ३ **पातला** औं, **पावलीसि** मुं ; ४ **जोडल्यानि** नि ; ५ **प्राथिंत असे** पु४ नां.

आणीक माझ्या सांगातिणी । चत्वारी[1] तीर्थी[2] चौघीजणी[3] ।
त्यांतें स्पर्शोनियां पाणी । दिव्यदेही[4] कराव्या[5] ॥ ६० ॥

पापदेहीं करूनि वास । मुखें[1] भक्षिले बहु[2] तापस[3] ।
आजि होतां[4] तुझा[5] स्पर्श[6] । पापकर्मा[7] मूकलों ॥ ६१ ॥

तिची ऐकोनि विनवणी[1] । याचिपरी[2] चौघीजणी ।
उद्धरूनि स्वर्गभुवनीं[3] । वसत्या[4] केल्या[5] पवित्रें[6] ॥ ६२ ॥

नंदा[1] सौरभेई[2] वनिता । समीची आणि बुद्बुदा[3] लता[4] ।
जात्या जाल्या स्वर्गपंथा । वंदूनियां पार्थातें ॥ ६३ ॥

पुढती पातला मणिपुरा । चित्रांगदा[1] गरोदरा[2] ।
बत्तीसलक्षणी राजकुमरा । बभ्रुवाहना[3] प्रसवली ॥ ६४ ॥

तोही पुत्रोत्साह[1] देखिला । रायें कनकाचळ वांटिला ।
रूपें बळें अवभासला[2] । जेवीं नवा[3] अर्जुन ॥ ६५ ॥

---

६०. १–२ **चत्वार्थी** ख; ३ **पापीणी** ख; ४ **देह दिव्य** मुं, **पापकर्मा** गो॰२; ५ **करावें** मुं, **मुकवीं** गो॰२.

६१. १ **सुखें** ख मुं; २–३ **बहुत अविष** पु; ३ **तापसें** तं; ४ **हाति** पु॰४, **तुझी** ख; ५ **न** ख; ६ **हस्तस्पर्श** नि, **हातस्पर्श** औं ख; ७ **पापदेहा** औं. ही ओवी गो॰२ मध्यें नाहीं.

६२. १ **वीनीतवाणी** पु४; २ **करें स्पर्शिल्या** नि, **त्याचि॰** औं ख मुं गो२; ३ **तेची क्षीणि** पु४, **ततक्षणी** ख नां, **जीवनीं** मुं; ४–६ **स्वर्गभुवनें वरूत्या केला** पु४, **स्वर्गभुवनि वसत्या केल्या** ख, **स्वर्गभुवनि वसविल्या** नां, **स्वर्गभुवनी त्या गेल्या** मुं; ६ **संतोषें** नि, **अर्जुनें** औं पु.

६३. १ **तदां** नि (स प्रसंप्रा), **मंदा** खवर्ग; २ **सौरभद्र** औं, **सौरभेये** पु४, **सौरभाया** नां; ३–४ **बुधि लता** पु४, **धुवृदा लता** स, **द्रळता** पु.

६४. १ **तंव चित्रां॰** नि; २ **राजेश्वरा** धु; ३ **बळिष्ठवाहान** गो२.

६५. १ **पुत्रोत्सव** मुं रा तं; २ **आभासला** नि औं पु धु, **भावभासला** गो॰२; ३ **अपर** नां.

अश्वमेधपर्वाआंत । ज्याचें युद्ध अत्यद्भुत ।
रणीं मारिले समस्त । ते[1] मग[2] कृष्णें[3] उठविले ॥ ६६ ॥
चित्रवाहनें[1] नृपनाथें । पुढां[2] राज्य वोपिलें त्यातें ।
असो पुसोनि राजयातें[3] । पार्थ[4] पुढें[5] चालिला ॥ ६७ ॥
वंदूनि गोकर्ण पवित्र । वोलांडिलें[1] हरिहरक्षेत्र[2] ।
महाबळेश[3] भाळनेत्र[4] । दाल्भेश्वर[5] वंदिला ॥ ६८ ॥
च्यवनऋषीचा आश्रम । अवलोकूनि[1] पवित्र परम ।
स्थळोस्थळीं[2] दानधर्म । करीत चाले ब्राह्मणा ॥ ६९ ॥
तपती[1] नर्मदेचे[2] लोट[3] । समुद्रीं[4] जाले[5] येकवट[6] ।
ते[7] ते[8] क्षेत्रीं परम श्रेष्ठ । ऋषेश्वर पूजिले ॥ ७० ॥
पश्चिमसमुद्रींचीं[1] तीर्थें । अवघीं अवलोकूनि पार्थें[2] ।
मग पातला प्रभासेतें[3] । तेथें सोमेश[4] वंदिला[5] ॥ ७१ ॥

---

६६. १–२ **मग ते** गो२ ; २ **पुढती** नि, (–) धु, **कृष्ण** – मुं ; ३ **श्रीकृष्णें** धु, **कृपे** मुं. ही ओवी पु४ मध्यें नाहीं.

६७. १ **विचित्र°** स खवर्ग (नां प्रसंप्रा); २ **पुढें** पु४ ख मुं ; ३ **राज्यातें** पु ख, **रायातें** पु४, **राजातें** नां ; ४–५ **पुढें पार्थ** नां ; ५ **पुढारीं** नि.

६८. १ **वोलंडूनि** नि खवर्ग (**लोटुनि** मुं), **वोलांडिला** रा; २ **हरीहर** पु, **कुरुक्षेत्र** मुं ; ३ **महाबळेश्वर** नि आँ पु४ ख मुं, **क्षेत्र महाबळेश्वर** पु, **माभळेश्वर** नां, **महांबळ** गो ; ४ **संभाळ°** गो ; ५ **दालभ्येश्वर** नि मुं धु **दुर्लभेश्वर** आँ पु, **दुर्लभ्यश्वर** पु४ नां.

६९. १ **विलोकुनि** आँ मुं; २ **स्छळींस्छळीं** पु ख नां गो रा.

७०. १ **तापती** नि मुं धु ; २ **नर्मदेचा** पु ख ; ३ **पाट** आँ, **तिरलोट** गो२ ; ४ **समुद्र** पु४ ; ५ **जाला** आँ, **जालें** गो रा; ६ **येकवाट** पु धु रा ; ७–८ **तेथें** मुं, **तेथ** गो२.

७१. १ **पश्चम°** पु४ ख नां मुं धु ; २ **प्राथें** ख ; ३ **प्रभासातें** नि धु गो, **प्रभातें** पु४ ; ४ **लोमेश** ख, **सोमेशें** पु४ ; ५ **वंदिलें** पु४.

तीर्थें करीत पातला पार्थ । हें परिसोनि कृष्णनाथ[1] ।
रथारूढ[2] दारुकेंसहित[3] । भेटीलागीं पातला ।। ७२ ।।
क्षेमालिंगनीं[1] अद्वयानंद[2] । तो केवीं बोलों शके वेद[3] ।
नरनारायणा[4] भेद । विचारितां असेना ।। ७३ ।।
तीर्थयात्रेसि[1] कारण । अर्जुनें[2] सांगतां[3] जनार्दन ।
पाहिजे ऐसेंचि ह्मणोन । भला भला ह्मणतसे[4] ।। ७४ ।।
प्रभासक्षेत्रीं क्रमूनि रात्री[1] । उदया आलियां[2] गभस्ती ।
पंडुकुमर परम प्रीती । द्वारावतिये आणिला ।। ७५ ।।
सकळ[1] पुरांचा[2] शृंगार । द्वारावती वैकुंठपुर ।
तेंही[3] शृंगारी श्रीधर[4] । पार्थ आला[5] ह्मणउनी[6] ।। ७६ ।।
यादव पातले सामोरे[1] । वाजती[2] भेरी मंगळतुरें ।
माडियागोपुरीं नारीनरें[3] । पाहों ठेलीं[4] आवडी ।। ७७ ।।
पाहोनि[1] सुधर्म[2] सभास्थान । नमिले[3] वसुदेव उग्रसेन ।
सात्यकी[4] सांब संकर्षण । प्रद्युम्नादि भेटले[5] ।। ७८ ।।

---

७२. १ **श्रीकृष्ण**° नि धु गो२ ; २ **महावीर** औं, **रथालागी** ख ; ३ **दारुकासहीत** नि , **द्वारके आंत** पु , **भद्रजात** औं , **द्वारकेसहित** पु४ , **रुढ द्वारकासहित** ख , **द्वारकाधीश** मुं , **माधवसहित** गो.

७३. १ **क्षमाळिंगने** औं, **क्षमआळींगणीं** नां, **क्षेमानंद** मुं, **क्षमाळिंगण** गो२ , **क्षमालिंगनि** रा ; २ **परमानंद** पु४ ; ३ **शब्द** नि ; ४ °**नारायणां** नि (स प्रसंप्रा), (+) **तेथ** औं. ही ओवी गो मध्यें नाहीं.

७४. १ °**यात्रेचें** नि, (+) **काय** नां ; २ **अर्जुन** पु ख मुं धु गो२ तं , **अर्जुना** नां ; ३ **पुसतां** नां ; ४ **म्हणे त्या** नि.

७५. १ **राती** पु४ नां मुं धु रा तं, **पाती** औं; २ **पावलिया** नि, **येतां** पु४.

७६. १–२ **सकळां रायांचा** मुं ; ३ **तेही** नि पु गो२ , **तोहि** पु४ मुं ; ४ **श्रीवरु** औं मुं ; ५ **आपला** पु मुं ; ६ **ह्मणोनियां** औं.

७७. १ **सामोरें** नि ख गो२ रा ; २ **वाजतो** नि ; ३ **नारियाकुमरें** औं ; ४ **ठेले** नि. नि मध्यें ७६ व ७७ ओव्यांची अदलाबदल आहे.

७८. १ **पावोनि** धु गो रा तं ; २ **सुंदर** ख , **स्वधर्म** धु गो ; ३ **मिनले** पु४ ; ४ **सात्वीकी** औं पु , **सात्य** गो२ ; ५ **वंदिले** औं पु.

भोजनपानादि[1] उपचार[2] प्रीती[3] । श्रीकृष्ण[4] करी येकपंक्ती ।
ऐसा काळ सुखसंगती[5] । कांहीं तेथें[6] लोटला ॥ ७९ ॥
येके[1] दिवसीं यादववीर । येकेयेके[2] लहानथोर ।
रेवतपर्वता[3] समग्र[4] । वनभोजना चालिले ॥ ८० ॥
सर्वें घेतलीं दाराकुमरें । पालाणिलीं[1] रथकुंजरें ।
अनंतवाद्यांचेनि[2] गजरें । समारंभें चालिले ॥ ८१ ॥
वसुदेवाचिया पत्नी । उग्रसेनाचिया मानिनी ।
कामपाळाचिया[1] कामिनी । भिन्नयानीं शोभल्या ॥ ८२ ॥
सोळासहस्र कृष्णपत्नी । पट्टमहिषी[1] आठजणी ।
दासीवेष्टित सुखासनीं[2] । शृंगारूनि[3] चालिल्या ॥ ८३ ॥
येकलक्ष साटी सहस्र । कुंजरयानी कृष्णकुमर ।
अर्जुनेंसी[1] गदाधर[2] । येकेरथीं मिरवले ॥ ८४ ॥
छपन्नकोटी यादववीर । पृथक्[1] संपतीचे[2] सागर ।
रूपगुणीं उदार शूर । कृष्णापाठीं निघाले[3] ॥ ८५ ॥
गगनीं तारकांचिया[1] श्रेणी । तैशा यादवांच्या पत्नी[2] ।
त्यांमाजी[3] सौंदर्याची[4] खाणी । सुलक्षणी[5] सुभद्रा ॥ ८६ ॥

---

७९. १ °पान औं ; २–३ उपचारीति धु ; ३ रिती औं ; ४ कृष्ण औं ; ५ सुसंगतिं गो२ ; ६ एक नि औं.

८०. १ तंव एके नि ; २ एक एक नि , येक येक औं पु नां मुं तं , येकेक ख ; ३ रैवत° नि , स्वेत पर्वता ख , रे वाचाळ पर्वता मुं ; ४ सर्व मुं.

८१. १ पाल्हाणिलीं गो॰२ ; २ आनंदवाद्यांचेनि नि.
ही ओवी खवर्गामध्यें नाहीं.

८२. १ कामफळांच्या गो२.

८३. १ पटमाहेसी धु ; २ सोकासनी औं ; ३ शृंगारेसीं औं.
ही ओवी मुंमध्यें नाहीं. धु तं मध्यें ८३ व ८४ या ओव्यांची अदलावदल आहे.

८४. १–२ अर्जुनासीं शार्ङ्गधर नि.

८५. १ प्रथुक ख गो ; २ संपत्तीचे नि पु धु ; ३ धाविन्नले गो॰२.

८६. १ तारकांच्या नां मुं गो , तारकाची तं ; २ कामिनी नि ; ३–४ सौंदर्याच्या परम मुं ; ५–माजी सुलक्षणी मुं , सुलक्षणिक पु४.

वसुदेवाची[1] नंदिनी । श्रीकृष्णाची[2] सखी[3] बहिणी[4] ।
तीचें[5] लावण्य नरवाणी[6] । केवीं वर्णीं[7] सांग पां ॥ ८७ ॥
सौंदर्याची राशी अमुप[1] । सरस्वतीचें[2] वदनमाप ।
थिटें[3] ह्मणोनि टांकी[4] बाप[5] । सत्यलोका[6] वरौतें[7] ॥ ८८ ॥
शृंगारूनि रत्नाभरणीं[1] । सुवर्णशिबिके मृगलोचनी[2] ।
जातां[3] झळके सौदामिनी । तेवीं पार्थें देखिली[4] ॥ ८९ ॥
वदन लक्षितांची नयनीं । प्रतिमा[1] जडली[2] हृदयभुवनीं[3] ।
वर्मकळे[4] पंचबाणीं । कुसुमशरें ताडिला[5] ॥ ९० ॥
सर्पदर्शनीं[1] अजा[2] स्तब्ध । तैसा देहभावीं मंद[3] ।
हें[4] देखोनि[5] त्या[6] गोविंद[7] । उपहासीत[8] विनोदें ॥ ९१ ॥
वरिवरी तापसाचा[1] वेश । तीर्थयात्रेचा अतिसोस[2] ।
हृदईं कामाचा निवास । हा परमार्थ नेटका ॥ ९२ ॥

---

८७. १ **ते वसु°** नि ; २ **कृष्णाची** पु ; ३-४ **कनिष्ठ भगिनी** नि, **स्वकिय भगीनि** गो२ ; ५ **ते** औं ; ६ **रत्नखाणी** औं, **वदन वाणि** नां ; ७ **वर्णवे** नि औं ख मुं धु , **वर्णे** पु४ नां.

८८. १ **उमप** खवर्ग (मुं प्रसंप्रा) ; २ **सरस्पतीचें** गो२ ; ३ **थिटें** गो२, **थिठें** नि ; ४ **सांडी** नि खवर्ग ; ५ **आपेंआप** नि ; ६ **सप्तम** पु , **सप्त-समुद्रा** औं , **सतमापा** पु४ ; ७ **परौतें** नि, **उरउतें** ख , **वरउतें** गो.
ही ओवी रा मध्यें नाहीं.

८९. १ **वस्त्राभरणीं** नि गो ; २ **सुवर्णलोचनी** गो ; ३ **तेजें** मुं ; ४ **देखीलें** पु४.

९०. १ **प्रिती** गो२ ; २ **बाणली** गो , **माडिली** गो२ ; ३ **हृदय-भवनीं** नि (स प्रसंप्रा) , **हृद्भुवनी** औं ; ४ **वर्मी भेदलें** नि ; ५ **ताडिले** औं पु गो. ही ओवी मुंमध्यें नाहीं.

९१. १ **°दशनी** पु, **°दर्शनें** औं पु४ मुं गो२; २ **अज** नि , **आजा** पु४ ख धु , **अजात** तं ; ३ **मद** नि औं ; ४ **त्यातें** नि , (–) औं ; ५-६ **देखोनियां** नि गो ; ६ (–) मुं पु४ ख ; ७ **श्रीगोविंद** औं ; ८ **उपहासी** पु.

९२. १ **तापसाचे** औं ; २ **हव्यास** नि , **सौरस** मुं.

अर्जुन ह्मणे गा[१] हृदयस्था । जेणें परिहारें[२] हृदयवेथा[३] ।
मनोवृत्ती होती स्वस्था[४] । तो उपावो[५] मज सांगें[६] ॥ ९३ ॥
वर्म सांगे भक्तपती । रेवतकींहूनि[१] फिरती ।
सुभद्रा वाऊनियां[२] रथीं । हरण तुवां करावें[३] ॥ ९४ ॥
मागां पडेल जो प्रसंग । तो मी संपादीन श्रीरंग ।
यादवीं[१] करितां पाठिलाग । निवारीन[२] तयांतें ॥ ९५ ॥
अर्जुन ह्मणे गा[१] श्रीपती । तुझी कृपावरभगवती[२] ।
प्रसन्न असतां यादव[३] किती । मजसमोर[४] राहावया[५] ॥ ९६ ॥
अर्जुना बोधिली[१] हे[२] युक्ती[३] । पुढां[४] रेवतकपर्वतीं[५] ।
मिळोनि यादवांच्या पंक्ती । महोत्साह[६] मांडिला ॥ ९७ ॥

---

९३. १ रे धु; २ परिहरे औं पु ख मुं गो रा; ३ हृदयव्यथा नि, विरहावस्था गो·२, हृदयावस्था तं; ४ स्वस्थता औं; ५ उपाय नि औं मुं; ६ सांग नां औं मुं रा तं, सांगा पु.

९४. १ रैवतपर्वताहूनि जैं नि, रेवताचळाहुनि औं, रेवताहुनि मुं, रेवतकीं होउनी तं; २ वाहोनियां नि पु४; ३ करावि गो२.

९५. १ यादवां औं पु ख मुं, यादव पु४; २ मी वारीन नि, मीं निवारिन औं.

९६. १ (–) औं; २ °वरें भगवती पु, °कृपाश्री भगवती औं, °कृपा भगवती ख, °वरद भगवती मुं गो·२, °वरद्भक्ती तं; ३ यादवें औं पु गो रा तं; ४ मज सन्मुख पु४; ५ यावया औं मुं.

औंमध्यें खालील ओव्या अधिक आहेत :–

निरोपिसि मातें हरी । तरि कौतुक पाहें राहुनि दुरी ॥
रणनदीचा पैलपारी । नौका होउनि राहें पां ॥ ९६ अ ॥
ऐसें परस्परें प्रिती । बोलतां म्हणे श्रीपती ॥
आतां जाउनि रेवताप्रती । फिरता संधी साधीं पां ॥ ९६ आ ॥

९७. १ बोधोनियां नि, बोधिला औं, बोधलीये पु ४, बोधि ख; २ (–) नि औं पु४; ३ कृष्णोक्ती औं; ४ पुढें ख मुं गो; ५ रैवतपर्वताप्रती नि, रेवतपर्वतीं पु ख नां धु, रेवता पर्वतीं औं, रेंवतकी पर्वतिं पु४, रेवताचळ पर्वतीं मुं; ६ महोत्सव नि.

करिती दिव्यान्नभोजनें[1] । विचित्र[2] पिशितें[3] आसवपानें[4] ।
सुगंधसुमनें हरिचंदनें । परस्परें[5] चर्चिती ॥ ९८ ॥
नृत्यांगना नृत्य करिती । रागोद्धारीं[1] गायन[2] गाती[3] ।
ताळ मृदांग[4] उपांगश्रुती[5] । वीणे वाती[6] सुस्वरें ॥ ९९ ॥
पायसान्नें पंचभक्षीं । ब्राह्मणीं[1] भक्षितां[2] लक्षानुलक्षीं ।
तृप्ती पावोनि वृक्षोवृक्षीं । शय्यासनीं[3] लोळती[4] ॥ १०० ॥
कांहीं दिवस क्रमूनि तेथ । द्वारके चालिले[1] समस्त ।
संधी लक्षूनियां तेथ[2] । वेग[3] केला अर्जुनें ॥ १०१ ॥
करूनि[1] पर्वताची पूजा । द्वारके येतां अच्युतअनुजा[2] ।
अर्जुनें[3] धांवोनि सुतेजा[4] । हस्तकमळीं कर्षिली[5] ॥ १०२ ॥
तारुण्यभरें कामपिसें । पहिलेंचि[1] भावो अर्जुनीं[2] वसे[3] ।
हातीं[4] धरितांचि संतोषें । रहंवरीं वळघली[5] ॥ १०३ ॥
वाऊनियां[1] कनकरथीं । सुभद्रा नेली हातोहातीं ।
सखिया येऊनि सांगती[2] । उग्रसेनादिकांतें[3] ॥ १०४ ॥

---

९८. १ दीव्यान्नें भोजनें पु४ ख गो·२ ; २–४ विचित्रापरिपिसिताशने औं ; ४ अन्नें पु , आसवायनें ख , अन्नपानें गो२ , सुगंधमने ख ; ५ परिमळद्रव्यें नि खवर्ग.

९९. १ रागोद्धारें नि औं पु रा ; २ गायक गो रा , गायनें औं पु ; ३ करिती नि ; ४ मृदंग नि मुं गो·२ ; ५ मधुर श्रुति पु४ , उपसंगश्रुती गो ; ६ वाजती नि खवर्ग , वाहाती गो·२ रा.

१००. १ ब्राह्मण पु·४ ख नां मुं , ब्राह्म औं ; २ भक्षिलीं नि , भक्षिती खवर्ग (ख प्रसंप्रा) ; ३ सुखशयनीं नि ; ४ लोळकंबती औं.

१०१. १ मुरडले औं ; २ त्वरीत ध ; ३ वेगें पु४.

१०२. १ करूनियां नि पु४ गो रा ; २ अच्युतानुजा नि पु४, अच्युताग्रजा औं पु मुं , अनुज्या गो२ ; ३ अर्जुन पु४ तं ; ४ वोजा औं ; ५ स्पर्शिली नि , धरियली औं , हर्षली तं.

१०३. १ पहिलाचि नि , पहिले मुं , पहिला गो·२ ; २ आर्जुनेसी ख ; ३ असे नि पु·४ ख ; ४ वरी हाती तं ; ५ वळंघली नि गो.

१०४. १ वाहूनियां नि ख ; २ सांगातीं पु४ मुं ; ३ °दिकांसी नि गो२.

सेवक ह्मणती वसुदेवातें । सुभद्राहरण[1] केलें[2] पार्थें ।
वेगीं निघा धावणियातें । दुरी गेलियां[3] नाटोपे ॥ १०५ ॥
पुढां[1] आलियां[2] यादववीरीं । मागिलेकडे राहिल्या नारी ।
मध्यें येकली सुंदरी । हिरोनि[3] नेली पांडवें[4] ॥ १०६ ॥
सुधर्मसभे[1] यादववीर । बैसले असतां[2] थोर थोर ।
सारण सात्यकी[3] अक्रूर । रुक्मिणीय[4] शांबादी[5] ॥ १०७ ॥
गद भानु[1] शकुनि[2] शठ[3] । पृथु[4] पृथुवीर[5] सत्येक[6] श्रेष्ठ ।
भगकर[7] महोदर[8] बलिष्ठ । चारुदेष्ण[9] कृतवर्मा ॥ १०८ ॥
भोज वृष्णि[1] अंधक[2] बळियाढे । झुंझा[3] सरसावले[4] गाढे ।
ह्मणती पार्थ जातसे पुढें । पाठीलागीं[5] धांवा कां[6] ॥ १०९ ॥
त्राहाटिल्या निशाणभेरी । सनया[1] गाजती[2] सुस्वरीं[3] ।
भयानक रणमोहरी । वीरीं[4] शंख[5] वाईले[6] ॥ ११० ॥

---

१०५. १ **सुभद्रा हरूनि** नि; २ **नेली** नि, **केली** गो·२ रा; ३ **गेल्या** नि गो२.

१०६. १ **पुढें** नि पु·४ नां; २ **आलिया** नि ख; ३ **हिरूनि** नि, **होरोनि** धु; ४ **पांडवीं** गो.

१०७. १ **समग्रसभे** नां, **धर्मसभे** मुं; २ **होते** नि, **असती** खवर्ग; ३ **सात्विकी** पु, **सत्वकी** पु४; ४ **रुक्मिणीकुमर** नि नां, **रुक्मिणेय** पु गो२ रा, **रुक्मियादि** मुं; ५ **सांबादी** नि पु ख रा.

१०८. १–३ **बभ्रु निशट** नि, **भानुमतिया शकुनि निकट** औं, **बभ्रु शकुनी शट** ख; २–३ **शटनी शट** धु, **शंख नि शंठ** रा, **शंकुनी निशट** तं; ४ (–) नि खवर्ग (पु प्रसंप्रा) गो·२ रा; ५ **पृथुकवीर** मुं; ६ **श्रेष्ठ** पु, **सात्यकी** औं मुं पु; ७ **भंगकार** नि, **भग** औं; ८ **महाख** नि; ९ **चारुदंष्ट्र** मुं.

१०९. १–२ **वृष्ण्यंधक** नि; ३ **झुर्जो** नि; ३–४ **झुंजारवीर** औं; ५ **पाठीलागे** औं पु नां धु रा तं; ६ **करा कां** ख, **पां** नां.

११०. १ **सिंहनादें** नि औं, **सींहनाद** पु, **संन्नह** ख, **साहानया** धु, **सेनाह** गो, **सेनाही** गो२, **सन्नाह** तं; २ **गर्जती** नि औं पु·४, **वाजति** ख मुं धु; ३ **भारी** नि औं; ४ **त्यावरी** औं, **वरी** ख; ५ **संख्यें** गो२; ६ **वाहिले** नि नां गो.

कोपें खवळला[१] संकर्षण । ह्मणे पालाणारे सैन्य[२] ।
आजि कुंतीचा नंदन । स्वस्त पावेल ममहस्ते[३] ॥ १११ ॥
धरूनि[१] तापसाचा वेष । मौनें[२] केला[३] गृहप्रवेश ।
भोळा नेणे[४] हृषीकेश । दुष्टबुद्धी खळाची ॥ ११२ ॥
दंभाचारी कृत्रिम साधु । मंद दुरात्मा कामलुब्धु ।
वृष्णिकुळातें[१] कुशब्दु । अपकीर्तीचा लाविला ॥ ११३ ॥
भोजन करूनि पात्र फोडी । तैसी राहाटला[१] येथें[२] परवडी ।
यादवां लाज[३] लाऊनि[४] गाढी । कन्या नेली नेणतां ॥ ११४ ॥
पृथ्वी करीन पांडवरहित । पालथें घालीन इंद्रप्रस्थ ।
लांगळ[१] उचलोनि कृतांत[२] । लोहमुसळ[३] पडताळी ॥ ११५ ॥
पुढती बोले कामपाळ[१] । मौनें[२] असे[३] कां[४] गोपाळ[५] ।
याचा गुप्त[६] प्रगट खेळ । ब्रह्मादिकां नेणवे ॥ ११६ ॥
गमे[१] याचेनि[२] संकेतें । कन्याहरण[३] केलें[४] पार्थें ।
कारण नकळतां आम्हुतें । विचार[५] कांहीं[६] सुचेना[७] ॥ ११७ ॥

---

१११. १ खळवळला गो·२ ; २ सकळ सैन्य नि ; ३ मजहातीं नि , मजहस्तें पु·४ नां मुं धु गो२ रा ;

११२. १ वरूनि ध्र ; २ मौन्यें नि पु ख गो रा ; ३ करूनि नां ; ४ नेणें नि मुं गो·२.

११३. १ कृष्णकुळातें नि , कृष्णी° नां गो२.

११४. १ केली नि ; २ येणें नि पु ; १–२ येथें राहाटला पु४ ; ३–४ लाउनि लाज नां मुं.

११५. १ लांगल नि , नांगर पु , नागर औं रा , लांगुळ पु४ मुं गो·२ , नगर ख , नांगरें नां , लागला तं ; २ कदांत ख ; ३ मुसळ हातीं नि.

११६. १ काये गोपाळु पु , का हा दयाळु औं , दिनदयाळ पु४ , काय दयाळु ख , काय हा दयाळु नां , दयाळु मुं ; २ मौन्यें नि पु नां गो·२ , मौन्य ख ; ३–४ आससी कीं ख ; ४ (–) पु४ नां , (+) हा नि ; ५ कृपाळु पु , नीश्चळु ख ; ६ (–) गो२.

११७. १ अहो नि खवर्ग; २ ययाचेनि पु; ३ सुभद्राहरण औं; ४ केलि गो२ रा ; ५–६ कांहीं विचार पु ; ७ असेना मुं.

बुद्धी कवण[1] ते[2] करावी । कन्या आणावी कीं[3] नाणावी ।
जें मानेल[4] तुझिया[5] जीवीं । तेंचि मान्य सर्वांतें[6] ॥ ११८ ॥

श्रीकृष्ण ह्मणे ऐका[1] वचन । विचारवनीं[2] परिभ्रमे[3] मन ।
येक[4] निश्चय नकळे[5] ह्मणोन । धरूनि[6] मौन[7] राहिलों ॥ ११९ ॥

सैंवरहरण[1] क्षत्रियां[2] । विहित बोलिलें यादवराया[3] ।
येणें विचारें धनंजया[4] । दोष कांहीं दिसेना[5] ॥ १२० ॥

अर्जुनापासूनि[1] राजकुमरी । सोडऊनि[2] आणी[3] ऐसा[4] क्षेत्री[5] ।
मातें न दिसे पृथ्वीवरी । हेही[6] आशंका[7] वाटतसे[8] ॥ १२१ ॥

हो कां पराभवुनि कुमरी[1] । आणिली[2] माना[3] लावण्यलहरी ।
पुढां[4] अर्पावी[5] कवणा करीं[6] । जो याहूनि आगळा ॥ १२२ ॥

यासीं[1] तुळे[2] येके[3] अंशीं[4] । ऐसा न[5] दिसे[6] राजवंशीं ।
रूपविद्या[7] गुणैकरासी[8] । वीर धीर उदार ॥ १२३ ॥

---

११८. १ **केउति** गो२ ; २ **ती** नि धु गो, (–) गो२, **आतां** मुं; ३ **कन्या** ख, **किंवां** नां, (–) औं गो रा ; ४ **मान्ये** ख ; ५ **तुमच्या** नि नां, **तुमचा** पु४, **तुमचे** ख मुं ; ६ **आमुतें** नि. ही ओवी धु मध्यें नाहीं.

११९. १ **येक** औं ; २ °**वरि** पु४ ; ३ **भ्रमतां** औं, **भ्रमें** मुं ; ४ **येकेक** गो२, **येकच** ख ; ५ **नाकळे** पु, (–) ख ; ६–७ **मौन धरोनि** औं पु४.

१२०. १ **कन्याहरण** नि ; २ **क्षत्रियातें** नि, **हें क्षेत्रियां** गो२ रा ; ३ **बळिरायातें** नि, **बळिराया** पु ; ४ °**जयातें** नि ; ५ **असेना** नि मुं गो२.

१२१. १ **अर्जुना जिंकून** नि ; २–५ **आणी ऐसा बळिष्ठ क्षत्री** नि ; ६–८ **तेंही एक अशक्य** नि ; ६ **हे** गो२ ; ७–८ **येक आशंका** खवर्ग रा, **येक मातें आशंका** गो२ ; ८ **येकी वाटे** तं.

१२२. १ **समरीं** औं गो२ रा ; २–३ **आणिलिया** नि औं ख, **आणी-ल्यां** धु ; ३ **मान** पु, **ह्मणाल** गो२ ; ४ **पुढें** नि खवर्ग ; ५ **ओपावी** नि ; ६ **परि** पु४, **घरी** पु. ही ओवी मुं मध्यें नाहीं.

१२३. १–४ **अर्जुनाचे तुळणेसिं** नां ; ३ **एका** नि, (–) औं पु ; ४ **जुंझासी** औं पु ; ३–४ **येकल्यासी** मुं ; ५–६ **जन्मला नसे** नि ; ७–८ **गुणी विद्यारासी** ख.

रूपें जैसा मदन[1] काम। वीरविद्ये[2] भार्गवराम।
उदारते[3] मनोधर्म। दाशरथीसारिखा[4] ॥ १२४ ॥
गंभीरपणें क्षीरसमुद्र। शांत[1] जैसा पूर्णचंद्र।
कोपें क्षोभलियां[2] वीरभद्र। भासे[3] शत्रुकुळातें[4] ॥ १२५ ॥
तेजें जैसा प्रतापार्क। विवेकें[1] भासे[2] विदेही[3] जनक।
ऐसा[4] सांडोनियां[5] मूर्ख[6]। कोण[7] तो[8] आन[9] वरावा[10] ॥१२६॥
कौरववंशीं[1] विजयध्वज। पंडुनृपाचा आत्मज।
कुंतिभोजतनयात्मज[2]। भगिनीपुत्र[3] वसुदेवा[4] ॥ १२७ ॥
कवणे[1] अंगीं उणा पार्थ। कन्या तवं[2] हे[3] वराची[4] वस्त[5]।
यावरी दृष्टी पडेल[6] अर्थ। तोचि तुह्मी अनुष्ठा ॥ १२८ ॥
उपेक्षूनि राजहंसा। मुक्तें[1] वोगरिजे[2] वायसा[3]।
आमुचा[4] विवेक होईल तैसा[5]। कन्या[6] देतां[7] आनातें[8] ॥१२९॥

---

१२४. १ मूर्ति औं; २ धनुर्विद्ये औं, रूपविद्या धु, रूपविद्ये पु; ३ उदारता नि, उदारतेसी औं पु, उदारातें नां, उदारत्वें गो; ४ °रथी-रामासारिखा मुं.

१२५. १ शांतिने औं; २ खवळल्या नि मुं, क्षोभला रा तं ३ शोभे मुं; ४ कृतांतकातें औं.

१२६. १ विवेकीं पु ख नां; २ पाहतां नि, जैसा ख; ३ विदेह नि, वीवेकी पु४; ४–५ ऐसियातें सांडुनि औं; ६ मूर्क नि; ७–९ कोणता आणिक औं; ७–१० कोणता वर आणावा नि.

१२७. १ कौरववंशाचा पु, कौरववंशीचा औं; २ °तनयातनुज औं पु गो·२ रा, कौंतिभोजतनुज्यात्मज पु४; ३–४ सुहृद जवळी आमुतें नि, अर्जुननामा जाणें पां पु, अर्जुन नामें प्रसिद्ध औं, आनुज राया धर्माचा पु४, अनुज धर्मरायाचा ख नां मुं; ४ वसुदेवाचा गो रा.

१२८. १ कवण्या औं, कवणा नां मुं गो; २–३ हे तव धु; २–५ देणे तव वरार्थ पु४, देणें तव वरातें ख, तव देणे वरार्थ नां मुं; ३ (–) नि औं पु; ४ पराची नि, (+) च पु; ६ (+) जो नि, (+) तो गो२.

१२९. १ मुक्ता नि, मूक्ति पु४, मुक्त रा तं; २ ओगरिजे नि, उग-रीजे औं, वोपीजे ख; ३ राजहंसा औं; ४ तुमचा नि (स प्रसंप्रा); ५ ऐसा पु·४ ख; ६–८ अर्जुनावीण आणिकांतें औं पु, हिरोनी नेतां नोवरि पु४, हिरोनि आणितां नोवरी ख नां मुं; ७–८ अन्यास अर्पितां नि.

जालें तेंचि[1] मानुनि निकें । अर्जुन परतवा द्वारके ।
पाणिग्रहणविधी[2] कौतुकें । लग्नसिद्धी[3] संपादा ॥ १३० ॥
परिसोनि श्रीकृष्णाची[1] युक्ती[2] । बळदेव मंदावला[3] चित्तीं ।
शस्त्रें टाकोनियां[4] हातीं[5] । ह्मणे[6] होणार[7] होतसों[8] ॥ १३१ ॥
धाडोनि[1] मंत्री[2] पुरोहित । मानें परतविला पार्थ ।
पाणिग्रहणविधीयुक्त[3] । सुभद्रादेवी[4] दीधली[5] ॥ १३२ ॥
च्यारी दिवस सुखसोहळा[1] । समारंभ जना[2] सकळां[3] ।
हेमाभरणें[4] रत्नमाळा । वधूवरांतें[5] अर्पिल्या[6] ॥ १३३ ॥
पार्थ जोडला जामात । वसुदेवातें आल्हाद बहुत ।
देवकी[1] निंबलोण करित । क्षणक्षणा आवडी ॥ १३४ ॥
वर्ष येक हरिसंगती[1] । द्वारकापुरीं[2] करूनि वस्ती ।
उरला वनवास पुष्करतीर्थीं । ऋषिसंगती[3] लोटिला[4] ॥ १३५ ॥

---

१३०. १ **हेंचि** नि खवर्ग ; २ °**ग्रहण करवूनि** नि ; ३ **लग्नविधी** नि औं पु मुं.

१३१. १ **कृष्ण** औं ; २ **उक्ति** नि, **वदंती** औं, **वचनोक्ती** मुं ; ३ **मानवला** मुं , **मंदला** औं ; ४ **ठेऊनियां** नि खवर्ग ; ५ **खालती** नि , **क्षिती** औं ख ; ६ **हो** पु४ ; ७ **हो कां** औं पु , **हो** ख , **तैसेंची** पु४ नां , **कां** मुं ; ८ **होतसे** नि , **तैसेंची** औं पु ख नां मुं , **ह्मणतसे** पु४.

१३२. १ **धाडोनियां** नि ; २ **मैत्री** गो ; ३ **आणि पाणि**° नि ; ४–५ **सुभद्रा विवाहीं अर्पिली** नि.

१३३. १ **सोहळा** औं गो·२ ; २–३ **सुहृदमेळा** औं पु ; ४ °**भरणीं** औं धु गो ; ५ **वधूवरां** नि खवर्ग (औं प्रसंप्रा) गो·२ रा ; ६ **अर्पिली** ख नां मुं गो·२ रा.

१३४. १ **देव** गो.

१३५. १ °**संगतीं** नि (स प्रसंप्रा) ; २ **द्वारावती** औं ; ३ °**संगतीं** नि (स प्रसंप्रा) ; ४ **कार्मिला** औं.

औं मध्यें खालील ओव्या अधिक आहेत;—

मग ह्मणे धर्मदर्शना । जावें ऐसें उद्वेग मना ॥
जाली वनवासाची गणना । निजनगरासीं स्वयें जाणे ॥१३५अ॥

हर्षयुक्त[१] सुभद्रेसहित[२] । इंद्रप्रस्था[३] पातला[४] पार्थ[५] ।
माता[६] वंदूनि[७] नृपनाथ[८] । मस्तकनमनें[९] पूजिला[१०] ॥ १३६ ॥
सुभद्रेनें[१] करितां नमन । कुंतीधर्मासी[२] आल्हाद पूर्ण ।
कृष्णभगिनी जोडली[३] सून । पार नाहीं भाग्यातें ॥ १३७ ॥
ज्येष्ठ प्रियेचें[१] समाधान । करावया प्रवेशे[२] निकेतन[३] ।
येरी प्रेमें दाटली पूर्ण । मृषा[४] दावी रुसण्यातें[५] ॥ १३८ ॥
पाचारितां याज्ञसेनी । सद्गद बोले प्रीतिवचनीं[२] ।
जेथें यदुराजनंदिनी । तेथेंचि आपण[३] वसावें[४] ॥ १३९ ॥
द्वितीय वधू[१] कर्षितां हातें । शिथिलता ये[२] पूर्वबंधातें[३] ।
जीर्ण[४] घृत नूतन[५] घृतें[६] । फिकें करूनि दाविजे[७] ॥ १४० ॥

मग आज्ञा घेउनि यादवांची । श्रेष्ठ वसुदेव उग्रसेनाची ॥
अत्यादरें बळदेवाची । आणि परमात्मा श्रीपती ॥ १३५ आ ॥
सर्वे संपति अपार । अश्व गज रहंवर ॥
रत्नसिबिके सुंदर । आपण कनकरथीं आरूढला ॥ १३५ इ ॥
मग पातला इंद्रप्रस्ता । परमाल्हाद कुंतीसुता ॥
नमस्कारोनि आधिं माता । पाठिं धर्म नमियेला ॥ १३५ ई ॥
भीमसेना अत्यादरें । नकुळसहदेवा परमादरें ॥
क्षमालिंगनीं परस्परें । परम लाभ मानिला ॥ १३५ उ ॥

१३६. १–२ सवें घेऊनि वसुदेवसुता नि; ३–५ पार्थ पातला शक्रप्रस्था नि; ४ पावला पु४ मुं धु तं; ६–८ नमस्कारूनि ज्येष्ठ भ्राता नि; ९ मस्तक सुमने मुं; ९–१० आलिंगन दीधलें नि.

ही ओवी औं पु मध्यें नाहीं.

१३७. १ सुभद्रे माते ख; २ °धर्मा नि खवर्ग; ३ जोडी ख.

१३८. १ प्रियेतें रा; २ पातला नि पु४; ३ अर्जुन नि, फाल्गुन औं; ४ मिष नि; ५ रुसण्याचें नि. ही ओवी पु४ मध्यें नाहीं.

१३९. १ क्रोधें नि, सुबुद्ध औं पु नां, सुबुध पु४, सुसुध ख २ अति° नि, प्रिये वचनीं पु, प्रिया वचनी औं, प्रति वचनी पु४ मुं; ३ आतां नि; ४ असावें मुं.

१४०. १ बंध नि; २ येई नि, हे पु४; ३ पूर्वजातें औं पु, पूर्वपदातें ख नां मुं रा; ४ नूतन नि; ५–६ जीर्ण घृतातें नि; ७ दावित नि.

पार्थें देऊनि आलिंगन । शब्दें[1] केलें शांतवन[2] ।
सुभद्रेनें करूनि[3] नमन । ह्मणे मी दासी सेवेची ॥ १४१ ॥
ऐकोनि यादवीची गोष्टी । द्रौपदीनें[1] धरिली पोटीं ।
कृष्णअनुजा[2] ते[3] धाकुटी । भगिनी[4] माझी तूं माये ॥ १४२ ॥
यापरी आनंद जाला सकळां । धर्मा भीमा सहदेवनकुळा ।
नगरवासियां सुखसोहळा । धर्माश्रयें[1] नित्य[2] नवा[3] ॥ १४३ ॥
सुवर्णसदनीं राजबाळा । ठेविली[1] सुभद्रा[2] वेल्हाळा ।
भोगसंपत्तीचा[3] सोहळा[4] । दृष्टीपुढें खेळतु[5] ॥ १४४ ॥
यादवीचेनि[1] अंगसंगें । सर्व सुखासि[2] ह्मणे उगें ।
घटिकेसमान मानी[3] युगें । सुखानंदें विलासीं ॥ १४५ ॥
लीलाविश्वंभर दिनमणी । स्पर्श[1] करितां कृपाकिरणीं ।
चित्तसूर्यकांतपाषाणीं । उन्मेषानळ[2] अवतरे ॥ १४६ ॥
तो दावाग्नि-दोषदांगीं । दीपिकारूप[1] कथामार्गीं ।
ह्मणोनि मुक्तेश्वर सुसंगीं[2] । श्रोतयांच्या[3] चालत[4] ॥ १४७ ॥

इति श्रीभारते आदिपर्वणि सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

---

१४१. १ **सुशब्दें** नि, **स्नेहें** ख, **शब्दीं** रा तं; २ **समाधान** औं पु; ३ **केलें** नि नां;

१४२. १ **द्रौपदीया** पु·४ नां गो·२, **द्रौपदिये** स ख; २–३ **कृष्णानुजा** नि; ३ **तुं** औं मुं धु, (–) ख; ४ **बहिणी** औं.

१४३. १ **होय तेव्हां** औं पु, **दृष्टीपुढें** पु४, **होयची** ख, **होय** नां, **होय अद्भुत** मुं; २ **नीत** ख, **नीच** नां धु गो२ रा तं; २–३ **खेळतां** पु४, **तिचेनी** मुं.

१४४. १–२ **आनंदगुणभरीत** मुं; ३ **भाग्यें संपतीचा** मुं, **पाहतां लावण्याची** गो; ४ **कळा** गो; ५ **खेळत** नि, **देखिला** मुं, **खोंचतु** गो, **खोलत** रा.

१४५. १ **यादवीचे** नि पु·४ ख; २ **सुखांसी** नि, **सुखेसी** पु४; ३ **मानुनी** ख मुं.

१४६. १ **प्रकाश** नां; २ **उन्मेशानंद** नां.

१४७. १ **°रूपें** नि; २ **सुरंगी** मुं; ३ **श्रोतियातें** औं मुं गो; ४ **चालवितु** औं पु.

॥ श्री ॥

अध्याय अठ्ठेचाळिसावा

श्रीगणेशाय नमः

वार्तिक जाणविती गोष्टी । धर्मराजनृपाचे भेटी ।
घेऊनि यादवांच्या कोटी[1] । रामकृष्ण पातले[2] ॥ १ ॥
द्वारकेहूनि दळ[1] अचाट[2] । पातलें इंद्रप्रस्थानिकट ।
कुंजरभेरींचा बोभाट । जाणवित धर्मातें ॥ २ ॥
सन्मुख धाडोनि माद्रीकुमर । रायें[1] शृंगारिलें[2] नगर ।
मखरें तोरणें अपार[3] । गुढिया[4] उभविती[5] गोपुरीं[6] ॥ ३ ॥
श्रीगंध कस्तूरी केशर । शिंपोनि मार्ग केले सधर[1] ।
स्थळोस्थळीं कृष्णागर–। परिमळधूपें[2] धूपिले[3] ॥ ४ ॥
सुमनतैलाची[1] सारणी । गंधरसाचिया[2] खाणी ।
रक्तश्वेतचंदनचूर्णी[3] । ग्रामगर्भी[4] धुळोरा ॥ ५ ॥

---

१. १ **थाटी** औं पु ख ; २ **पावले** पु४.

२. १ **बळ** पु४ ; २ **आचाट** पु·४ ख मुं.

३. १–२ **राजा शृंगारी** खवर्ग ; ३ **आपार** पु४ ख ; ४–५ **पुरीं गुढिया** पु ; ५–६ **नगरीं उभविल्या** नि ; ६ **उभविती** पु.

नि खवर्ग मध्यें पुढील ओवी अधिक आहे:—

मंडप घातले अपार । अवघे नगरीं झगझगीत[1] थोर ।
दिधले[2] आणूनि[3] विस्तार[4] । अतिसुरेख[5] साजिरे ॥ ३ अ ॥

१ झगमगीत ख , (–) औं मुं ; २–३ दीधलीं वितानें नि ; ४ विस्तारें पु४ नां ; ५ अतिसुंदर नि.

४. १ **सुंदर** नि गो·२ ; २–३ °**धूप अर्पिले** मुं.

५. १ **सुमनतेलाची** खवर्ग ; २ **गंधराजाचिया** खवर्ग गो·२ रा ; ३ **रक्तचंदनचूर्णी** औं पु·४ ख , **रक्तचंदनाचिये चूर्णी** नि नां मुं ; ४ **मार्गगर्भी** नि.

नि खवर्ग मध्यें यापुढें पुढील ओव्या आहेत:—

उपायनें घेऊनि भेटी । पातल्या पौरजांचिया कोटी[२] ।
अक्षवाणीं[३] कनकताटीं । वोवाळिती जनवधू[४] ॥ ६ ॥
यादव पातले नृपद्वारा[१] । परम आल्हाद् कुंतीकुमरा[२] ।
वेगीं धांवोनि[३] सामोरा । ज्येष्ठकनिष्ठां[४] सन्मानी[५] ॥ ७ ॥
येकां[१] केलीं[२] साष्टांग नमनें[३] । येकां[४] दीधलीं[५] आलिंगनें[६] ।
येकां[७] मस्तकअवघ्राणें[८] । आशीर्वचनें[९] पैं येकां[१०] ॥ ८ ॥

स्थळोस्थळीं मुक्तझलरी[१] । नानारंगीं[२] रंगकारीं[३] ।
चित्रें[४] चितारिलीं परोपरी । सुशोभीत रमणीक[५] ॥ ५ अ ॥

१ मुक्ताझलरी नि, मुक्तझालरी औं पु ; २ °रंगें औं पु४ ख नां ; ३ रंगकुसरी नि ; ४ चित्रीं नि ; ५ मंदिरें नि.

नगरी[१] घरें शृंगारिलीं । पट[२] पाटाउवें[३] बांधिलीं ।
ध्वजा[४] पताका गगनमंडळीं । चित्रविचित्र शोभती ॥ ५ आ ॥

१ अवघीं नि ; २ पट्ट पु४ ख नां ; ३ पाटावें नि ; ४ ध्वज नि.

आसनें तिवासिया[१] परोपरी । निर्मळ रंगें[२] रंगाकारीं ।
ऐसऐसिया[३] विचित्रीं[४] । शोभायमानें[५] शोभती[६] ॥ ५ इ ॥

१ तिवाशें नि ; २ रंग नि ख ; ३–४ ऐशिचा विचित्रचित्रीं नि ; ५ °मान नि औं मुं ; ६ सुशोभी औं.

ऐसें नगर शृंगारिलें । इंद्रभुवना ऐसें[१] दिसों[२] लागलें[३] ।
दृष्टी पाहातां[४] मन भुललें[५] । देहभाव विसरोनी ॥ ५ ई ॥

१ तुल्य नि ; २–३ शोभलें नि ; ४ देखतां नि ; ५ भुले नि, भुकेलें औं पु.

६. १ **पौरांच्या** नि ; २ **थाटी** औं पु४ ख ; ३ °**वाणें** नि, **अक्षयवाणि** रा, **अक्षयीवाणी** तं, **अक्षोवाणी** गो ; ४ **जनबंधु** औं पु, **नववधु** मुं.

७. १ **राजद्वारा** नि खवर्ग ; २ °**कुमरां** मुं गो२ ; ३ (+) **आले** नां ; ४ **ज्येष्ठ कनिष्ठा** नि, **जेष्ट कनिष्ट** खवर्ग ; ५ **सद्भावें** खवर्ग.

८. १–२ **एकीं केलें** नि खवर्ग ; ३ **नमन** नि खवर्ग ; ४–६ **एकीं दिधलें आलिंगन** नि खवर्ग ; ७ **एकीं** नि ; ८ °**अवघ्राण** नि खवर्ग, **मस्तक आग्रहणें** गो२ रा ; ९ °**वचन** नि खवर्ग ; १० **एकीं** नि.

रेवतीरमण रुक्मिणीनाहो । सुहृदमंत्री आप्तसमूहो[1] ।
सेनापती महाबाहो । अक्रूरनामा भेटला ॥ ९ ॥
उद्धवदेव बृहस्पतिशिष्य[1] । यादवकुळीं[2] कुळावतंस[3] ।
ज्याप्रती ज्ञानाचें[4] रहस्य[5] । हृषीकेश[6] बोलिला ॥ १० ॥
सत्यक[1] सात्यकी प्रद्युम्न । निषठ[2] हार्दिक[3] शुक सारण ।
गदशांबादि[4] मुख्यकरून । परमप्रीती भेटले ॥ ११ ॥
सभेसि आणिले सन्मानें । वोपिलीं विचित्र कनकासनें[1] ।
मृदुमवाळ वोटंगणें[2] । पीकपात्रें झळकती ॥ १२ ॥
गंधपरिमलतांबूलसुमनीं । अनर्घ्यवस्त्रीं[1] दिव्याभरणीं ।
सोइरे[2] गौरविले सन्मानीं । धर्मराजें सुजाणें ॥ १३ ॥

---

९. १ आत्म्यसमूहो नि. निमध्यें ८ व्या व ९ व्या ओव्यांची अदलाबदल आहे.

१०. १ गुरु शिष्य नि खवर्ग (गुरुशिष्यां औं पु); २ °कुळां पु·४, °कुळ औं ख; ३ वसंतमासा औं पु, वसंतमास पु४ ख; ४–५ ज्ञानाच्या रहस्या औं पु; ६ हृषीकेशी औं पु धु.

११. १ सत्य खवर्ग; २ मित्र नि पु·४; २–३ मैत्रेयादि औं, मित्रादिक मुं; ३ हार्दिक्य नि; ४ गदसांबादि नि पु मुं रा. नां मध्यें ही ओवी नाहीं.

खवर्ग मध्यें पुढील ओवी अधिक आहे:—

अवघे यादव समस्त । भेटले आदरसंयुक्त ।
येकमेकां आलिंगित । परोपरी[1] आवडीनें[2] ॥ ११ अ ॥

१–२ अत्यावडी प्रीतीनें औं; २ आवडि ख नां.

१२. १ आसनें मुं; २ वोटिंगणें नि, लोटांगणें पु४ रा.

यापुढें खवर्ग मध्यें पुढील ओवी अधिक आहे:—

अनेक आसनें परिमळिक । दिव्यपरिचीं मृदोळी[1] अमोलिक[2] ।
ऐसीं आसनें देख । कोणासही वर्णवेना ॥ १२ अ ॥

१–२ मृदोळिक पु नां.

ही संबंध ओवी औं मध्यें पुढीलप्रमाणें आहे:—

अनेकासनेचिं बैसके । दिव्य मृदु तेज फांके ।
ऐसि आसनेचीत्रव देखें । न वर्णवती कवणातें ॥ १२ अ ॥

१३. १ अनर्घ्यरत्नीं पु·४ ख नां, अनेक रत्नीं औं मुं; २ सुहृद गो.

आदरें बोले रेवतीपति । सुभद्रा निरवावी वडिलांहातीं ।
यालागीं पातलों तुजप्रती[1] । दुणाउनी[2] सोइरिके ॥ १४ ॥
धर्म ह्मणे विनीतवचनें । आह्मीं पांडवें[1] तुमचीं दीनें ।
हातीं धरूनि श्रीकृष्णें । वाग़विजे अंधातें[2] ॥ १५ ॥
पारिवर्ह[1] कन्या[2] धन[3] । धर्मासि वोपी संकर्षण ।
च्यारी च्यारी शामकर्ण[4] । साळंकार येकेकां[5] ॥ १६ ॥
ऐसिया रथांचीं सहस्रें । सारथी कुशल योजिले धुरे ।
हेमदंडपताकाचिरें[1] । विद्युत्प्राय झळकती ॥ १७ ॥
सुदोहा[1] धेनू अयुत येक । देशांतरींच्या अमोलिक[2] ।
येकवीससहस्रावरी[3] आणिक[4] । सहस्र येक धवळिया[5] ॥ १८ ॥
चंद्रकीरणीं रंगलिया । सुवर्णशृंगी साजिरिया[1] ।
उपमे नंदिनीसारिखिया[2] । धर्मराजा दीधल्या ॥ १९ ॥
पर्वताकार मेघवर्णी । मदोन्मत्त रत्नाभरणीं ।
सादी-शावक-युक्त[1] श्रेणी । कुंजरांच्या सहस्र ॥ २० ॥
शृंगळद्वीपींचे[1] चतुर्दंत । स्फटिकाचळासारिखे[2] श्वेत ।
जयांचिया सुवासें प्राणांत । होत[3] अन्यदेशस्थां[4] ॥ २१ ॥

---

१४. १ **तुह्मांप्रती** नि खवर्ग; २ **दुणावणें** नि, **बोळवण** खवर्ग.

१५. १ **पांडव** नि औं ख नां मुं; २ **आमुतें** नि, **सर्वथा** औं, **आह्मातें** पु४ ख नां मुं.

१६. १ **अपार अलंकार** नि खवर्ग; २ (–) खवर्ग; ३ **धनें** औं पु४ नां मुं; ४ **श्याम**° नि पु तं; ५ **एकैका** नि.

१७. १ °**दंडीं पताका**° नि, °**पताकाचवरें** औं पु४ नां मुं.

१८. १ **सुदुग्धा** गो२, **सुदेहो** पु; २ **रमणिक** मुं; ३ °**सहस्र** नि; ४ **अनेक** पु, **येक** औं, **अमोलिक** मुं; ५ **ढवळिया** नि.

१९. १ **साजरिया** नि औं पु मुं; २ °**सारखिया** नि. मुं मध्यें ही ओवी नाहीं.

२०. १ **संगीं शावक**° नि, **साटी शावक**° औं पु४ ख नां मुं तं.

२१. १ **सिंहलद्वीपींचे** नि, **सिंगळ**° खवर्ग (**सीव्हळ**° पु४), **सृगाळ**° तं; २ **स्फटिकासारिखे** पु४ गो; ३ **होतो** नि; ४ °**देशस्तां** औं पु मुं धु.

पंचघंटाचेनि नाद । स्थानत्रइं[1] गाळिती[2] मद ।
हेमशृंखळा दशनबंध[3] । तेही सहस्र दीधले ॥ २२ ॥
कृष्णवर्णा[1] श्वेतवर्णा[2] । सहस्र[3] अश्वतरी[4] जाणा[5] ।
दिवसामाजी शतयोजना[6] । वातवेगें लोटिती[7] ॥ २३ ॥
त्याही[1] देऊनि यादवनाथ[2] । उष्ट्रें वोपी पंचायुत[3] ।
संतोषोनी कुंतीसुत[4] । अत्यादरें घेतसे[5] ॥ २४ ॥
पृष्टी[1] मिरवलीं बैसकासनें । सुवर्णपाखरा कंठाभरणें[2] ।
मांदुरीयुक्त[3] अश्वरत्नें । लक्षसंख्या[4] वोपिलीं ॥ २५ ॥

---

२२. १ अंगत्रयीं नि खवर्ग; २ गाळिन नि औं पु, चाळिती नां; ३ °बंद औं पु धु.

२३. १ °वर्ण नि खवर्ग (°वर्णे पु४); २ वर्णं नि औं पु४; ३ एक लक्ष नि, येकसहस्र खवर्ग, अश्वसहस्र धु; ४-५ अश्वरत्नें नि खवर्ग; ६ °योजनें नि खवर्ग; ७ चालती नि, पैं जाती औं.

पुढील ओवी नि खवर्ग मध्यें अधिक आहे:—

नानारत्नें आभरणें । वैडूर्य[1] पेरोज जाणें[2] ।
नीळ पाचु[3] नवरत्नें । दीधलीं ते[4] असंख्य ॥ २३ अ ॥

१ (+) पात्रें नि; २ लसणे नि; ३ (+) आदि नि; ४ कीं नि.

पुढील ओवी खवर्ग मध्येंच आहे:—

कोट्यानकोटी असंख्य द्रव्यें । सातखण भरले सुसेव्यें ।
शकट दिधले[1] अपूर्व । धर्मराजासी यादवीं ॥ २३ आ ॥

१ भरिले औं पु ख.

पुढील ओवी नि खवर्गमध्यें अधिक आहे :—

नानावस्त्रें विचित्रें सकळें । अमोलिक मुक्ताफळें[1] ।
आंदण अपार[2] दीधलें[3] । मर्यादेरहित[4] ॥ २३ इ ॥

१ तेजाळ नि; २-३ मर्यादेवेगळें नि; ४ दीधलें धर्मराजासी नि, ज्यासी मर्यादा असेना औं.

२४. १ ऐसें नि खवर्ग; २ °नाथें नि; ३ पांच अयुतें नि औं पु; ४ °सुतें नि; ५ घेतलीं नि.

२५. १ पुष्टी औं पु नां गो; २ मुक्ताभरणें नि; ३ मांदुरायुक्त नि; ४ असंख्यात औं पु.

वस्त्राभरणीं रोगरहिता[1] । तारुण्यसगुणा[2] रूपवंता[3] ।
सर्वकर्मीं[4] ज्यां[5] कुशळता[6] । सहस्र दासी दीधल्या ॥ २६ ॥

सुवर्णाचे मनुष्यभार[1] । समर्पूनियां अपार ।
स्वल्प मानी[2] यादवेश्वर । अर्जुनाचिये आवडी ॥ २७ ॥

धर्मराजें याचि रीती । शालक[1] गौरविले सद्भक्ती ।
भोजनपानादि स्वपंक्ती । वनविहार संतोषें ॥ २८ ॥

यमुनाजळीं रम्यपुलिनीं । पुष्पवाटिकाशृंगारवनीं[1] ।
नगरगर्भीं राजसदनीं । स्वेच्छानंदें क्रीडती ॥ २९ ॥

वळघती[1] कुंजरादि[2] वाहनीं[3] । वाद्यें संतोष[4] देती[5] श्रवणीं ।
नृत्यें[6] कीजती[7] देवांगनीं[8] । सभेपुढां[9] कौतुकें ॥ ३० ॥

---

२६. १ °रहित नि खवर्ग ; २ **तरुणी सुगुणी** नि, **तरुण सगुण** खवर्ग ; ३ **रूपवंत** नि खवर्ग ; ४ **सर्वकामीं** नि : ५ **ज्या** खवर्ग, (–) नि ; ६ **कुशल निरत** नि, **कर्मनिरत** औं, **काम करित** पु४ नां, **कामरहित** पु मुं.

२७. १ **मांदुसभार** नि खवर्ग ; २ **मानीं** नि.

२८. १ **सकळ** औं पु.

२९. १ **पुष्पवटिका**° नि पु४ ख नां मुं.

३०. १ **वळंघती** नि ; २–३ **अश्वकुंजरयानीं** नि ; ४–५ **देती संतोष** नि ; ६ **नृत्य** नि खवर्ग ; ७ **कीजे** नि पु४ ख नां मुं, **करिती** औं पु ; ८ **वारांगनीं** नि, **देवांगणीं** औं पु ; ९ °**पुढें** नि खवर्ग.

यानंतर खवर्ग मध्यें पुढील ओवी आहेः—

ऐसें आंदण दीधलें अर्जुना । परोपरी अर्पिलें जाणा ।
अपार सधना[1] सुवर्णा[2] । संख्या नाहीं तयातें ॥ १ ॥

१ वर्णें पु४, संधानें औं ; २ संधना पु४, शस्त्रें नाना औं.

यापुढें नि खवर्गमध्यें पुढील ओव्या अधिक आहेतः—

मग पांचद्दिजण[1] मिळोन[2] । कृष्णासि केलें साष्टांग[3] नमन ।
आदरें[4] धरूनि[5] दृढचरण[6] । चुंबन[7] करिती[8] वेळोवेळा[9] ॥२॥

१ पांचजणें नि, पांचा पांडवीं औं ; २ जाण औं ; ३ (–) औं ; ४ आवडी औं ; ५–६ देउनी आलींगन ख ; ७ नमन ख ; ७–९ वेळोवेळां चुंबिती नि.

अगा स्वामी देवदेवा[१] । तूं आमुचा विसावा[२] ।
भक्ताचा करिसी कुडावा[३] । जगीं[४] तूंचि[५] येक[६] ॥ ३ ॥

१ देवाधिदेवा नि; २ विसांवा नि; ३ सिधावा नि; ४–५ देवाधिदेवा तूं औं; ६ एकला नि.

आह्मीं तुझे[१] अतिदीन । जगत्रईं[२] थोर[३] केलें[४] महिमान ।
हातीं धरूनियां सान । थोर[५] केलें देवराया ॥ ४ ॥

१ तुझीं नि; २ आमचें नि; ३ (–) ख; ३–४ वाढविलें पु४; ४ (–) औं मुं; ५ श्लाघ्य नि.

तूं अनाथबंधु[१] । कैवल्यदानी सिंधु[२] ।
अगाध[३] तुझा बोधू । ब्रह्मादिकां नाकळे[४] ॥ ५ ॥

१ अनाथाचा बंधु नि, अमुचा अनाथ बंधु मुं; २ सुखसिंधु नि, कृपासिंधु औं, परमासिंधु मुं; ३ (+) जगीं नि, (+) स्वामी औं; ४ कळेना नि. नां मध्यें ही ओवी नाहीं.

आह्मांवरी कृपा केली । हे भुवनत्रईं ख्याती[१] जाली ।
कृष्णें[२] पांडवां[३] हातीं[४] कीर्ती[५] करविली[६] । उद्धरिलें[७] चराचर[८] ॥६॥

१ कीर्ति नि; २ श्रीकृष्णें नि; ३–६ पांडवें रक्षिलीं नि; ५–६ ख्याति केली पु ख; ७–८ °रिलीं चराचरें नि.

पांडवांचा कैवारी । हें ब्रीद[१] साच मुरारी ।
तूं[२] आमुचा[३] साहाकारी[४] । निर्वाणीं[५] जाण[६] पां[७] ॥ ७ ॥

१ (+) तुझें नि; २–३ आमुचा तूं नि; ४ साह्यकारी नि; ५–७ बा निर्वाणकाळींचा नि, संकटीं आणि निर्वाणीं मुं.

तूं आमुचा[१] सोयरा । करुणानिधी दामोदरा[२] ।
अंतकाळींच्या[३] दातारा । तूंचि[४] येकु[५] ॥ ८ ॥

१ (+) सखा नि, (+) परात्पर औं; २ शारंगधरा नि; ३ सद्गतीच्या नि; ४–५ तूं इहलोकीं परलोकीं नि; ५ (+) आमुतें औं पु.

नि मध्यें ७ व ८ ओव्यांची अदलाबदल आहे.

मग लोटांगण घातलें । पायांवरी लोळले[१] ।
कृष्णें[२] आळंगिलें[३] । आदरेंकरुनियां[४] ॥ ९ ॥

१ लोळों लागले नि, लोळते जाले औं; २ मग कृष्णें नि; ३ उचलिले नि; ४ बहु आदरें करु° मुं, थोर प्रेमें आदरेंसीं नि, उठउनि आदरें औं, आदरें पु४, प्रिती आदरेंकरुनी ख.

यापरी सुख[१] भोगूनि[२] तेथें । आज्ञा मागोनि मग[३] धर्मातें ।
यादवेंसीं रोहिणीसुतें[४] । गमन केलें द्वारके ।। ३१ ।।
अर्जुनें राहाविला श्रीकृष्ण[१] । ह्मणे तुझा वियोग क्षण[२] ।
होतां जावो पाहे प्राण । तूं[३] जीवन जगाचें ।। ३२ ।।
अर्जुनाचिये परमप्रीती । कृष्ण राहिला इंद्रप्रस्थीं ।
पार्थ सख्याचीच मूर्ती । नवामाजी[१] आठवी[२] ।। ३३ ।।

तूं आमुची जनकजननी । बंधु सुहृदशिरोमणी[१] ।
आमुच्या प्रतिपाळणीं[२] । तूंचि कृष्णराया[३] ॥ १० ॥

१ सहित सुहृदजनीं ख ; २ प्रतिपक्ष पाळणी औं ; ३ स्वामीं देवदवा, (+) कीं नि.

सहितश्रीकृष्ण[१] यादवेंसी । भोजन[२] करविलें[३] परोपरीसी[४] ।
तांबोल[५] दीधलें[६] कर्पुरेसीं[७] । अति आदरें सन्मानें ॥ ११ ॥

१ श्रीकृष्णासहित नि ; २ भोजनें औं ; ३ (–) पु, सारिलीं औं ; ४ स्वपंक्तीसीं नि, सावकाशीं औं, पंक्तीसी मुं, यथारूचीसी ख ; ५ तांबूल नि पु ४ ; ५–७ त्या बोलें अर्पुनी त्यासी ख.

चंदन सुगंध[१] पुष्पमाळा[२] । घातल्या श्रीकृष्णाचिया गळां ।
पूजा वोपिली समसकळां[३] । तृप्त[४] जाले[५] सकळीक[६] ॥ १२ ॥

१–२ पुष्पसुगंधमाळा औं पु ; ३ सकळां औं पु ४ ; ४–५ संतोपले औं, संतोषविलें ख ; ६ सर्वेही नि, समस्त औं पु४.

वस्त्राभरणीं गौरविले । अमोलिक[१] जडित[२] रत्नभार[३] अर्पिले[४] ।
द्वीपोद्वीपींचीं[५] सुढाळें । आदरेंकरुनि कृष्णासी[६] ॥ १३ ॥

१ अमोल्य औं मुं ; १–४ समस्त यादव पूजिले नि ; २ (–) औं ख मुं ; २–४ वस्त्रीं तोषविलें मुं, रत्नाचे पदकमेळें औं ; ३ वस्त्रभार पु ख ; ५ द्वीपींद्वीपींचीं रत्नें नि ; ६ दीधलीं नि.

३१. १–२ **काळ क्रमूनि** नि, **सुखानंदु** औं ; २ **भोजन** पु·४, **भोजनीं** ख नां मुं ; ३ (–) नि औं पु·४ ख मुं ; ४ **रोहिणीकांतें** मुं गो२.

३२. १ **कृष्ण** नि औं ; २ **एक क्षण** नि पु ख नां गो·२, **क्षीण** पु४ ; ३ **तूंचि** गो·२ रा.

३३. १ **मनामाजी** खवर्ग ; २ **आठवली** औं पु, **सांटवी** ख.

पुढां[1] येक वर्षावरी । देवी सुभद्रेचे उदरीं ।
अभिमन्य[2] जन्मला[3] पुष्करीं । जेविं उगवे भास्वतु[4] ॥ ३४ ॥
जयंत[1] जैसा पौलोमीतें[2] । सर्वलक्षणीं[3] अवयव[4] पुरते ।
रूपगुणीं आणि[5] पुरुषार्थें । पितियाहूनि आगळा ॥ ३५ ॥
विशाळाक्ष विशाळहृदय । आजानुबाहु अप्रमेय ।
उपमे[1] तुळावया[2] कार्तिवीर्य[3] । तरी[4] तो वृद्ध बहुकाळीं[5] ॥ ३६ ॥
कुमर देखोनि सुलक्षणु । धर्में वांटिल्या अयुत[1] धेनु ।
द्रव्यदानें[2] याचकजन[3] । तृप्त केले अपाडें ॥ ३७ ॥
यानंतरें[1] द्रुपदबाळे[2] । गर्भशुक्तिकेमाजी सुढाळें[3] ।
निपजलीं[4] पांचै[5] मुक्ताफळें । पंचवीर्यें करूनियां ॥ ३८ ॥
धर्मवीर्यें[1] प्रतिविंध्यनामा । भीम[2] प्रसवला[3] श्रुतसोमा[4] ।
अर्जुनपुत्र तो[5] श्रुतकर्मा । शतानीक नकुळाचा ॥ ३९ ॥
सहदेवाचा श्रुतसेन । येकेक[1] वर्षानंतरें[2] जाण[3] ।
जन्म पावले पांचैजण । द्रौपदेय[4] जाणावे ॥ ४० ॥

---

३४. १ **पुढें** खवर्ग (**त्यानंतर** औं); २ °**मन्यु** नि; ३ **उपजला** ख; ४ **भास्वानु** नि, **भास्कर** ख गो२. गो मध्यें ही ओवी नाहीं.

३५. १ **जयवंत** पु४ मुं, **जयातें** औं पु; २ **मौळमिते** औं पु ख मुं; ३ °**लक्ष्मी** पु४, **जयलक्ष्मी** मुं; ४ **आवेव** औं पु; ५ (–) नि.

३६. १ **उपमें** नि; २ **तुळावा** नि; ३ **कातंवीर्य** नि औं पु४; ४ **परि** नां मुं; ५ °**काळें** नि.

३७. १ **सहस्र** औं पु; २ °**दानीं** औं पु·४ ख गो२ रा; ३ °**जनु** नि खवर्ग.

३८. १ **याउपरी** नि औं पु·४, **यापरी** ख नां मुं; २ **द्रौपदीबाळे** अ पु·४ ख नां गो; ३ **सुढाळे** नि पु·४ गो तं; ४ **जन्मलीं** नि; ५ **पांच** नि औं पु४ नां मुं.

३९. १ **धर्मापासाव** नि; २–३ **भीमापासव** नि; ४ **सुतसोमा** नि औं पु; ५ (–) औं पु.

४०. १ **एकेका** नि, **येका** पु४ ख नां मुं; १–३ **वीर्यशौर्यें पैं समान** औं पु; ४ (+) **ते** नि, **द्रौपदीकुसीं** खवर्ग,

जातकर्मादि[1] अनुक्रमें । चूडोपनयनादि[2] संभ्रमें ।
विधीनें संपादिलीं[3] धौम्यें । सांगोपांग सर्वांचीं[4] ॥ ४१ ॥
जाले[1] सर्वशास्त्रीं[2] निपुण । सांग करविलें वेदाध्ययन ।
अर्जुनापासोनि[3] साहीजण । अस्त्रविद्या[4] लाधले ॥ ४२ ॥
साही अतिरथी महावीर । रणपंडित योध्ये[1] चतुर ।
त्यांचा पुरुषार्थ सविस्तर[2] । सहज पुढां परिससी[3] ॥ ४३ ॥
त्यांमाजी सुभद्रेचा कुमर । प्रतापतेजें प्रभाकर[1] ।
अर्जुनगुणाब्धीचा चंद्र[2] । बहुतां गुणीं आगळा ॥ ४४ ॥
त्यातें अवलोकितां दृष्टी । अर्जुना चढे[1] स्वानंदपुष्टी[2] ।
आपुले[3] सकळ[4] विद्येची पेटी । हृदय केलें तयाचें ॥ ४५ ॥
ज्याचा पुरुषार्थ अचाट । द्रोणपर्वीं होईल प्रगट ।
ज्यासी[1] तुळावया वाट[2] । उभयदळीं[3] असेना ॥ ४६ ॥

---

४१. १ **जातिकर्मादि** औं पु·४ ख; २ **चौलोप°** औं पु मुं धु; ३ **°दिलें** नि; ४ **सुजाणें** नि, **सर्वांचें** खवर्ग.

यानंतर खवर्ग मध्यें पुढील ओवी अधिक आहे:—

ऐसे पुत्र लाधले । जातकर्मादि केलें ।
नाम तयां ठेविलें । जें[1] जाणवेल[2] परोपरी ॥ ४१ ॥

१ तें पु; २ जाणविलें पु·४ मुं.

औं मध्यें २ ते ४ चरण पुढीलप्रमाणें आहेत:—

तयाचि नामें परिसविलीं वहिलें । जे कां कथिलीं व्यासबोलें ।
तेंचि तूतें निरोपीं ॥

४२. १–२ **सर्वशास्त्रीं जाले** नि खवर्ग; ३ **°पासाव** औं पु४; ४ **धनुर्विद्या** नि, **शस्त्रास्त्र°** खवर्ग.

४३. १ **युद्ध** नि पु·४ ख; २ **विस्तार** पु४, **सविस्तार** ख नां; ३ **परियेसीं** नि, **परिसिजे** धु.

४४. १ **जो भास्कर** नि; २ **इंद्र** मुं, **कुमर** नां.

४५. १ **वाढे** गो·२; २ **स्वानंद पोटीं** गो·२; ३ **आपुली** औं पु४ ख न, मुं गो·२ रा; ४ **सर्व** नि.

४६. १ **ज्यासीं** नि; २ **वांठ** औं, **वांट** नां रा तं; ३ **उभय लोकीं** औं.

सुभद्राभगिनीचिये स्वार्थीं । रणीं आटूनि[1] कुरुसंतती ।
राज्यभोगाचिये[2] संपती[3] । स्वामी केलें तुह्मांतें ॥ ४७ ॥
तो[1] श्रीकृष्ण कृपामूर्ती[2] । गर्भीं रक्षिला परिक्षिती ।
तुझिया पूर्वजांची कीर्ती । विस्तारिली पैं[3] जेणें[4] ॥ ४८ ॥
ऐसियापरी इंद्रप्रस्थीं । धर्मराज धर्मनीती[1] ।
राज्य चालवी चक्रवर्ती । जनकादिकां[2] सारिखें ॥ ४९ ॥
हरिश्चंद्र कां[1] रामचंद्र[2] । तयांतुल्य[3] कुरुनरेंद्र ।
प्रजापाळणीं दयासमुद्र । माधुर्याचा[4] भूतळीं[5] ॥ ५० ॥
जैसी कां[1] प्रिय आपुली काया । तैसी भूतमात्रीं दया ।
विवेकविचारसत्यन्याया[2] । अर्धक्षण न विसंबे ॥ ५१ ॥
आज्ञेनें[1] नेमिले भूपाळ । करभारेसी[2] खोलती[3] सकळ ।
दुष्टदंडणीं[4] जैसा काळ । परमसेवक साधूंचा ॥ ५२ ॥
भीष्मधृतराष्ट्राची आज्ञा । परम मान्य तया प्राज्ञा[1] ।
न दाखवी वक्रतेची[2] संज्ञा । दुर्योधनादिकांसी ॥ ५३ ॥
देव गुरु आणि स्वामी । धर्मावेगळे[1] मनोधर्मीं ।
स्पर्शों नेणिजे[2] नरोत्तमीं । बंधुवर्गीं सद्भावें[3] ॥ ५४ ॥

---

४७. १ आटो नि, वोपूनि मुं, वाटुनि गो २; २ °भोगाचेनि नि, °भोगाची खवर्ग; ३ आर्ती नि, संतती औं पु ख, अर्थी धु.

४८. १ (+) पाहा मुं; २ मूर्ती मुं, गुणमूर्ती धु तं; ३-४ जेणे पैं पु ख नां मुं.

४९. १ धर्ममूर्ती ख गो; २ विदेहीजनका गो.२.

५०. १-२ श्रीरामचंद्र नि पु; ३ यातुल्य पु४ नां मुं; ४ चातुर्याचा नि; ५ भुपती नां, भूलोकीं गो.२.

५१. १ (-) औं ख, स-धु रा, सा-तं, स्व- गो.२; २ °सत्व-न्याया नि पु४ ख नां.

५२. १ आज्ञे औं पु तं; २ °भार खवर्ग; ३ वोळंघती नि, पाठविती औं पु नां मुं, वोपिती पु४ ख, वोळगती गो; ४ दुष्टदळणी पु.

५३. १ प्रज्ञा नि पु रा; २ वीःक्रमतेची पु४.

५४. १ °वेगळा धु रा तं; २ नेदिजे नि औं धु रा, नेंदि पु; ३ स्वभावें खवर्ग.

बाळमित्र[1] कृष्णार्जुन[2] । येक जीव येक प्राण ।
मृगया खेळ भोजन पान । येकत्रशयन[3] सर्वदा ।। ५५ ।।
अर्जुन ह्मणे स्वामी कृष्णा । ग्रीष्मकाळ दाखवी[1] उष्णा ।
उबारेनें[2] माझिया प्राणा । कासाविस होतसे[3] ।। ५६ ।।
सुशीतळ यमुनाजीवन[1] । तेथें करावें[2] जलक्रीडण[3] ।
तेणें होईल तापशमन[4] । समाधान जीवासी[5] ।। ५७ ।।
दिवसा करूनि[1] जळविहार । संध्याकाळीं[2] प्रवेशों नगर ।
जरी हा मानेल विचार। तरी सत्वर चालिजे ।। ५८ ।।
वचन मानलें अधोक्षजा । आज्ञा पुसोनि[1] धर्मराजा ।
सवें घेतल्या पांडवभाजा[2] । द्रौपदी आणि सुभद्रा ।। ५९ ।।
शतानुशत[1] स्त्रियांच्या पंक्ती । द्रौपदी वेष्टित चालती ।
बाळा प्रौढा प्रगल्भा व्यक्ती । साळंकार सुवस्त्रा ।। ६० ।।
वस्त्रगृहें अतिनेटकीं । दीधलीं कालिंदीतटाकीं ।
भक्षभोज्याच्या[1] अनेकीं[2] । कावडी पुढां[3] चालिल्या[4] ।। ६१ ।।
शिल्पिकारीं[1] तात्काळ[2] तेथें । सुवर्णगृहें[3] रत्नखचितें ।
शृंगारवनें सुशोभितें । पुष्पीं[4] फळीं[5] निर्मिलीं ।। ६२ ।।

---

५५. १ बाळमैत्र घु तं, बाळकृष्णां पु४, बाळकृष्ण नां मुं; २ कृष्ण अर्जुन नि, मीत्र सज्जन पु४ नां मुं, संतसज्जन ख; ३ येकशयन पु, येकशय्या औं.

५६. १ दावी औं घु तं; २ उबारोनि नि पु, उभारोनि गो, उभारेन औं तं; ३ करीतसे नि.

५७. १ °जीवनीं खवर्ग; २–३ करावी जलक्रीडणी खवर्ग; ४ °शमनी खवर्ग; ५ जीवासीं नि.

५८. १ करूं नि; २ सायंकाळीं नि.

५९. १ मागोनि औं; २ उभय भाजा नि खवर्ग.

६०. १ °शतें गो रा.

६१. १ °भोज्यें औं पु, °भोज्य पु४ नां मुं; १–२ °भोज्यशडरसेनीकिं ख; ३ पुढें नि खवर्ग; ४ चालविल्या औं ख नां गो२ रा.

६२. १ शिल्पकारीं नि औं पु; २ तत्काळ नि औं; ३ स्वर्ण° नि; ४–५ पुष्पफळीं औं पु४ नां.

यानारूढ[1] नारीनर । अवलोकिती[2] यमुनातीर ।
स्थळें[3] देखोनि मनोहर । ठाईं ठाईं क्रीडती ॥ ६३ ॥
येकी[1] तीरीं येकी[2] नीरीं । येकी[3] विश्रामगृहांतरीं[4] ।
शृंगारवाटिकेमाझारी । स्वेछानंदें क्रीडती ॥ ६४ ॥
सुभद्रा आणि याज्ञसेनी । बैसवोनी[1] नौकायानीं ।
कर्णधाराचिया पत्नी । खेळविती[2] कौतुकें ॥ ६५ ॥
येकी[1] मातल्या आसवपानें । करिती गायनें[2] नर्तनें[3] ।
मधुरस्वरें वाजती[4] वीणे । कळा गमकें[5] दाविती ॥ ६६ ॥
भक्षें भक्षिती घृतपाचितें । फळें सेविती[1] स्वादभरितें[2] ।
स्वेछा[3] प्राशिती रसातें[4] । जेवीं सुधा[5] सुरवरीं[6] ॥ ६७ ॥
तपनजेच्या[1] सुनीळजळीं । नीळोत्पलें सहस्रदळीं ।
नीळ भ्रमरांचिया वोळी । झुंकारती सुस्वरें ॥ ६८ ॥
नीलांबर बिंबलें[1] जळीं । तटें बांधिलीं[2] इंद्रनीळीं ।
माजी घननीळ[3] वनमाळी । नीळकुंतळीं शिखिपत्रें[4] ॥ ६९ ॥

---

६३. १ **तेथें मिळाले** नि, **ज्या नगर** पु·४ नां, **नगरलोक** मुं, **नगरीचे** औं ; २ **अवलोकोनि** नि ; ३ **स्थळ** नि पु४ नां मुं तं.

६४. १ **एक** धु ; २ **एक** धु ; ३–४ **विश्रामले ग्रहांतरीं** धु.

ही ओवी नि खवर्ग मध्यें नाहीं.

६५. १ **बैसोनियां** नि खवर्ग (**बैसति येकें** ख) ; २ **खेळ खेळ°** नि, **खेळती तेथें** खवर्ग.

६६. १ **एक** नि पु४ मुं ; २–३ **गायन नर्तनें** नि ; ३ **किर्तनें** पु४ ; ४ **वाजविती** नि गो२, **वाती** धु ; ५ **गती** नि, **आंगें** गो, **झगमग** गो२. नि खवर्ग मध्यें चरणक्रम ३–२ असा आहे.

६७. १ **भक्षिती** औं पु·४ मुं ; २ **स्वानंदभरितें** पु४ ख ; ३ **स्वेच्छे** नि ; ४ **रसायनातें** खवर्ग ; ५ **सुद्धांशु** औं नां मुं, **सुधारस** ख ; ६ **चकोरीं** खवर्ग.

६८. १ **तपनतनयेच्या** नि.

६९. १ **निर्मळ** औं पु ; २ **बांधलीं** नि ; ३ **तमालनील** नि ; ४ **शिखिपिच्छ** नि, **शिखिपिछें** खवर्ग. औं मध्यें २–४ चरण पुढीलप्रमाणें आहेत:–

पार्थ भूपाळ येकमेळीं । जलविहारकल्लोळीं ।
नीळकुंतळीं शिखिपिछें ॥

तमाळनीळ छाया वनीं । पडतां[१] नीळिमा आतली धरणी ।
नीळिमा[२] लागतां[३] पाषाणीं[४] । जन्म[५] गरुडपाचीतें[६] ॥ ७० ॥
कृष्णनीळिमा देखतां जनीं । नीळशामता[१] जडली नयनीं ॥
तें[२] चिन्ह[३] अद्यापि लोचनीं । जीवमात्रीं देखिजे ॥ ७१ ॥
कृष्ण[१] शाम[२] कमळनयन । जळीं क्रीडतां[३] जळक्रीडण ।
चरणस्पर्शें जळचरगण । दिव्यदेहो[४] पावती[५] ॥ ७२ ॥
सांडोनियां लोकदाटी[१] । कृष्णार्जुन[२] सरितातटीं[३] ।
बैसले[४] सुरतरुतळवटीं । तवं आश्चिर्य[५] देखिलें ॥ ७३ ॥
तप्तहाटकरंगी[१] पुरुष । पिंगटवर्ण स्मश्रुकेश ।
वेढूनियां कृष्णवास । उभा ठेला सन्मुख[२] ॥ ७४ ॥
विशाळशाळतरु[१] सरळा[२] । तैसा[३] प्रचंड[४] तेजागळा[५] ।
खदिरांगार स्त्रवती[६] डोळां[७] । तैसी[८] प्रभा[९] फांकत[१०] ॥ ७५ ॥
यज्ञोपवीत जटाधारी । ब्राह्मण प्रार्थी जोडल्या[१] करीं ।
क्षुधिता[२] मातें[३] ये अवस्वरीं[४] । भोजन[५] दीधलें[६] पाहिजे ॥ ७६ ॥

---

७०. १ **पुढती** पु॰४ ख नां मुं, **पूर्ण** औं ; २–४ **तें चिन्ह अद्यापि जीवनीं** खवर्ग ; ५–६ **जीवामात्रीं देखिजे** खवर्ग ; ६ °**पाचूचे** नि.

७१. १ **नीळश्यामता** नि ; २–३ **तीं चिन्हें** नि.
ही ओवी खवर्ग मध्यें नाहीं.

७२. १ **श्रीकृष्ण** नि ; २ **श्याम** नि ; ३ **खेळतां** नि खवर्ग ; ४ °**देह** नि खवर्ग ; ५ **पावले** नि खवर्ग.

७३. १ **लोकराहटी** नि औं नां, **लोकराहाटी** ख ; २ **कृष्ण अर्जुन** नि ; ३ **यमुनातटीं** नि ; ४ **बैसतां** नि ; ५ **आश्चर्य** नि गो॰२.

७४. १ °**हाटकवर्णी** नि ; २ **सन्मुखीं** पु.४ ख नां गो रा तं.

७५. १ **विशालताळ**° औं पु नां धु ; २ **सरळे** खवर्ग ; ३ **तैसे** खवर्ग ; ४ **बाहुप्रचंड** औं ; ५ **तेजागळे** नि खवर्ग, (**तेजाळ** औं) ; ६ **तैसे** ख नां ; ६–७ **नेत्रकमळ** औं ; ७ **डोळे** खवर्ग ; ८–१० **अंगप्रभा फांकली** नि.
ही ओवी मुं मध्यें नाहीं.

७६. १ **जोडल्यां** पु नां गो२ ; २ **क्षुधित** खवर्ग, **क्षुधा** औं गो२ ; ३ **मज** नि ; ४ **अवसरीं** नि पु४ मुं गो रा ; ५ **अन्न** पु४ ; ६ **दिल्हें** पु॰४.

राहोनि खांडववनानिकट[1] । तृप्त करावें मज यथेष्ट ।
तुह्मीं सर्वार्थीं अतिश्रेष्ठ । हें[2] परिसोनि[3] पातलों[4] ॥ ७७ ॥
श्रीकृष्ण ह्मणे ब्राह्मणोत्तमा । कवण[1] भोजनरसीं[2] प्रेमा ।
तो[3] प्रगटूनि[4] सांगतां[5] आह्मां । तृप्त[6] करीन[7] तात्काळीं[8] ॥७८॥
येरू[1] बोले यथार्थवचन । तूं तवं जाणता सर्वज्ञ ।
मी पावक हुताशन । तृप्त नोहे[2] षड्रसीं ॥ ७९ ॥
देवेंद्राचें खांडववन[1] । त्याचें केलियां[2] समूळ दहन ।
तें[3] मज इछेचें[4] भोजन । निर्मोचन रोगाचें ॥ ८० ॥
स्वशक्ती[1] करितां खांडवदहन[2] । इंद्र मोकळी[3] मेघजीवन ।
तेणें ज्वाळा होती[4] क्षीण । यत्न कांहीं चलेना[5] ॥ ८१ ॥
तुह्मीं सोडूनि[1] अस्त्रजाळा । निवारूनि मेघमाळा ।
खांडव[2] वोपिल्यां मज अनळा । आरोग्यता[3] संतुष्टी[4] ॥ ८२ ॥
तक्षक नाग शक्रमित्र[1] । तेथें वसताहे[2] सहपुत्र[3] ।
यालागीं रक्षी सहस्रनेत्र । जीवां[4] खांडववासियां ॥ ८३ ॥
ऐसें बोलतां चित्रभानु । आवेशले कृष्णार्जुनु ।
ह्मणती दाखवीं खांडववनु । करीं भक्षण मनेछा[1] ॥ ८४ ॥

---

७७. १ खांडोवना° पु ख ; २–४ म्हणोनि येथें मी आलों नि.

७८. १ कवणे नि ; २ रसीं ख ; ३ तें नि खवर्ग ; ४ प्रगट करोनि नि ; ५ (–) नि , सांग औं पु ख , सांगीजे पु४ मुं ; ६–७ सांगतां तृप्ती नि ; ७ करूं खवर्ग गो२ ; ८ तात्काळ खवर्ग.

७९. १ येरी पु४ ; २ नोव्हे नि , नठहे पु४ मुं.

८०. १ खांडोवन पु ख नां धु ; २ केलिया नि ; ३ तेंचि नि ; ४ इच्छित नि खवर्ग.

८१. १ स्वशक्ती नि ; २ खांडववनदहन नि ; ३ मोकलील नि ; ४ होतील नि ; ५ असेना खवर्ग , न चाले नि.

८२. १ सांडोनी पु४ ख ; २ °वन नि ; ३ आरोग्य होईल नि ; ४ संतुष्ट औं पु.

८३. १ सहपुत्र नि , सहस्त्रपुत्र खवर्ग ; २ वसे नि ; ३ शक्रमित्र नि खवर्ग ; ४ जीव खवर्ग.

८४. १ मनइच्छा नि ख नां गो.

मघवा मोकलूनि मेघातें । पाहों कैसा वारील तूतें ।
पुढां[1] वर्तले[2] कथेतें । उत्तराध्याइं बोलिजे[3] ॥ ८५ ॥

---

८५. १ पुढें नि खवर्ग; २ वर्तेल औं पु; ३ परिसणें नि.
यापुढें नि खवर्ग मध्यें पुढील ओंव्या अधिक आहेत:—

मग अर्जुनें काय केलें । कृष्णासि[1] नमस्कारिलें ।
स्तवनपूजे[2] आरंभिलें । अतिआदरें[3] साक्षेपें[4] ॥ १ ॥

१ श्रीकृष्णातें नि; २ °पूजन नि; ३–४ अत्यादरें करूनी नि औं.

जगन्मोहना[1] मुरारी । भक्तकाज[2] कैवारी ।
आमुचा[3] साह्यकारी[4] । परात्पर[5] परमपुरुषा[6] ॥ २ ॥

१ म्हणे जग° नि, जय जग° औं; २ तूं भक्तांचा नि; ३ पांडवांचा नि; ३–४ तूं परात्पर नरहरी औं पु; ५ (–) औं पु; ५–६ परमपुरुषा स्वामिया नि.

अनादि[1] परब्रह्मा । ब्रह्मादिक नेणती महिमा[2] ।
अवतरलासि[3] पुरुषोत्तमा । आह्मालागीं[4] देवराया[5] ॥ ३ ॥

१ तूं अनादि नि; २ सीमा ख मुं; ३ अवतार धरिसी नि; ४–५ आम्हां दीनांकारणें नि.

आमुचे[1] जीवींचे[2] जीवन । संकटीं रक्षिता[3] आमुचा प्राण ।
माता पिता बंधुजन[4] । तूंचि आह्मां आधार ॥ ४ ॥

१ आमुच्या नि; २ जीवांचें नि, (–) मुं; ३ रक्षिसी नि; ४ बंधुस्वजन औं

आह्मीं[1] दीन अनाथ । भक्तवत्सल[2] समर्थ ।
तूं[3] अनाथाचा[4] नाथ[5] । ब्रीद[6] जगीं[7] तुज[8] साजे[9] ॥ ५ ॥

१ (+) तुझे नि, (+) केवळ औं; २ (+) स्वामी तूं नि; ३–५ ऐसें ब्रीद सत्य सत्य नि; ६–९ जगीं एक तूं साच नि.

तूं मेघश्याम सांवळा । गळां गुंजांचिया[1] माळा ।
ह्रदईं कौस्तुभ तेजाळा[2] । शोभा देत[3] साजिरी ॥ ६ ॥

१ वैजयंती पु४ मुं; २ शोभला नि, झळाळा औं, तेजागळा मुं; ३ दिसे पु.

• तूं सुखाचा सोहळा । दीनाच्या[1] दयाळा ।
तूंचि येक मायाळा[2] । वैकुंठनायका[3] श्रीहरि[4] ॥ ७ ॥

१ आम्हां दीनाच्या नि; २ चक्रपाळा नि; ३–४ वैकुंठवासी नारायणा नि.

मुगुट रत्नखचित । श्रवणीं कुंडलें झळकत ।
कासे[1] पीतांबर शोभत । विजूसारिखा[2] झळाळी[3] ॥ ८ ॥

१ कांसे नि; २ विद्युत्प्रायें औं मुं, वीयुलते ख; ३ चमकत औं, सारीखें ख.

टीका व्यासाची मोटकी । कथा वनितांमाजी[1] नेटकी ।
श्रवणवेधास्तव त्रिलोकीं[2] । विश्वमोहनी बोलिजे ।। ८६ ।।
लीळाविश्वंभर[1] सद्गुरु[2] । सकळ सिद्धांचा[3] ईश्वरु ।
बोलवी[4] तितुकें[5] मुक्तेश्वरु । निरोपीत[6] भारतीं ।। ८७ ।।

इति श्रीभारते आदिपर्वणि अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।।

श्रीनिवास[1] मुकुंद[2] । आदि[3] तूं परमानंद[4] ।
गोपीजीवनआनंदकंद[5] । श्रीअनंता[6] तूं[7] ।। ९ ।।

१-२ श्रीनिवासा मुकुंदा नि ; ३ (+) अंतीं औं पु ; ४ °नंदा. नि ; ५ गोपीजनानंदकंदा नि ; ६-७ श्रीकांता अनंता नि.

लक्ष्मीनिवासपरात्परा[1] । परमपुरुषा श्रीधरा ।
वैकुंठनिवाससारंगधरा[2] । गरुडध्वजा जगदीशा ।। १० ।।

१ लक्ष्मीवासा परात्परा नि ; २ आदि अनादि विश्वंभरा नि.

ऐसी[1] स्तुती[2] करितां । श्रीकृष्ण[3] जाला[4] बोलता[5] ।
आरंभीला[6] तत्वता । अतिप्रेमें करूनी ।। ११ ।।

१ (+) अर्जुनें औं ; १-२ ऐसें स्तुति स्तवन नि ; ३-५ श्रीकृष्णें आश्वासिलें पार्था नि ; ६ आलिंगिलें नि.

याच्या पुढें ख मध्यें पुढील ओवी अधिक आहे:-

हृदयहृदयस्थ बोलणें । वाउर भेद दाउनी स्तवनें ।
हां गा अर्जुना वाण्य वाणनें । कैंचें सरे तुज मज ।। १२ ।।

८६. १ वर्णितां मज औं, वानितां मज पु; २ तीं लोकीं नि, त्रैलोकीं पु४ मुं धु तं. गो मध्यें ही ओवी नाहीं. औं पु मध्यें चरणक्रम ३-२ असा आहे.

८७. १-२ गुरु लिळावीस्वांभरु ख ; ३ सिद्धांचे नि, सीद्धिचा ख गो ; ४ बोलती नि ; ४-५ बोलविती कौतुकें औं पु ; ६ निरोपणनीति औं नां, निरोपनीति ख, निरोपण मुं.

श्री

अध्याय एकुणपन्नासावा

श्रीगणेशाय नमः

कुरुराज चतुर[1] चक्रवर्ती[2] । जन्मेजया धरत्रीपती[3] ।
ह्मणे[4] वैशंपायना सुमती । शिरोमणी[5] वक्तयां[6] ॥ १ ॥
जाळावया खांडवारण्य[1] । वैश्वानरा काय कारण ।
हें विस्तारें करीं कथन । मजप्रती व्यासाज्ञा[2] ॥ २ ॥
वक्ता[1] ह्मणे नरेंद्रमौळी । श्वेतकी[2] राजा भूमंडळीं[3] ।
ऐश्वर्यवंत जैसा बळी । महादानी[4] धर्मात्मा ॥ ३ ॥
तेणें मांडिलें दीर्घसत्र[1] । द्वादशवर्षी[2] पवित्र ।
ऋषी मीनले विद्यापात्र । वेदत्रई[3] जाणते ॥ ४ ॥
ऋत्विज नेमिले[1] श्रेष्ठ श्रेष्ठ । जैसे अगस्ती कां वसिष्ठ ।
दक्षणादानीं[2] सुखसंतुष्ट[3] । सर्व केले नरेंद्रें ॥ ५ ॥
द्वादशवर्षें करितां यज्ञ । श्रम पावले[1] ऋत्विजगण ।
धूम्रें क्षीण जाले नयन । तेणें पीडा पावले ॥ ६ ॥

---

१. १ (–) नां गो·२ ; १-२ **चक्रचतुरमूर्ती** पु ख मुं, **चक्रचतुर्मूर्त्ती** पु४ ; ३ **धरित्री°** नि तं ; ४ (–) पु४ ख मुं ; ५–६ **विज्ञापना परिसिजे** नि ; ६ **वक्तया** औं पु४ ख नां मुं गो२.

२. १ **खांडववन** नि ख नां मुं ; २ **सर्वज्ञा** नि खवर्ग.

३. १ **मुनी** नि ; २ **श्वेतकीनाम** नि, **श्रुतकीर्ति** औं पु मुं, **श्वेतकेतु** पु४ ; ३ **भूतळीं** नि ; ४ **महाउदार** नि, **महोदधी** मुं.

४. १ **महासत्र** नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा) ; २ **द्वादशवार्षिक** नि, °**वर्षें** औं पु·४ ख , °**वर्षकी** नां ; ३ °**त्रयी** स पु नां रा.

५. १ **मीनले** नि पु४ नां ; २ **दक्षिणा°** नि औं तं ; ३ **सुखी संतुष्ट** नि , **संतुष्ट** औं पु·४ मुं.

६. १ (+) **अवघे** मुं.

नेत्रीं लागल्या[1] जळधारा । उष्णता[2] पातली[3] शरीरा ।
मग सांगती राजेश्वरा । शक्ति आमुची खुंटली[4] ॥ ७ ॥
देखोनि ब्राह्मणाच्या श्रमा । रायें समाप्ति[1] केली[2] होमा ।
ऋत्विज गेले पैं[3] स्वाश्रमा[4] । चक्षुवेथेकरूनी[5] ॥ ८ ॥
यावरी[1] शतयेक[2] संवत्सर । लोटल्यां[3] श्वेतकी राजेश्वर ।
पुढती[4] करावया[5] अध्वर । हांव[6] बांधे[7] मानसीं ॥ ९ ॥
ह्मणोनि पातला याजकांप्रती[1] । ऋत्विज होऊनि[2] कृपामूर्ती ।
याग संपादा हे विनंती । वारंवार करीतसे ॥ १० ॥
ऋषी[1] बोलती सखेद शब्द । दृष्टी निःशेष जाली[2] मंद ।
शक्तिहीन आह्मी वृद्ध । क्लेश आतां न टकती[3] ॥ ११ ॥
राजा ह्मणे महाभागा । सेवेसि चुकलों नाहीं मागां ।
उदास करूनि[1] ह्मणा[2] यागा । करूं[3] न[4] सकों[5] हें[6] काय[7] ॥१२॥
कृपा करूनि मज दीनातें । स्वहस्तें संपादा यज्ञातें ।
जे जे[1] इच्छा असेल तुमतें[2] । ते स्वमुखें निरोपा ॥ १३ ॥
अत्याग्रहीं[1] पडोनि राजा । वारंवार विनवी द्विजां ।
कांहीं क्रोधाचिया तेजा । स्पर्श केला तेकाळीं ॥ १४ ॥

---

७. १ लोटल्या औं पु ; २–३ उष्ण पातलें औं पु ख , उष्णें तापलें ब्रह्म पु४ ; ४ कुंठली गो·२.

८. १–२ समाप्त केलें नि औं पु४ नां ; ३ (–) नि औं गो२ ; ४ निजाश्रमा नि , आश्रमा पु·४ ख मुं गो ; ५ चक्षुव्यथेकरूनियां नि , °करितां पु·४ मुं.

९. १-२ लोटल्या एक नि ; ३ पुढें नि ; ४–५ करावया महा नि ; ६ हाव नि औं पु४ ख नां ; ७ बांधी नि , बाधे गो२ रा.

१०. १ याजकाप्रति नि ; २ हो गो२.

११. १ ऋत्विज नि , ऋषेश्वर मुं ; २ झालीसे नि ; ३ होती नि.

१२. १–२ होवोनि माझिया नि ; २ ह्मणी पु , ह्मणे पु४ ख नां गो२ ; ३–५ न करूं म्हणा नि ; ५ शके पु·४ ख ; ६–७ हे वाक्यें औं पु·४ ख नां.

१३. १ (–) नि ; २ तुम्हांतें नि ख मुं गो·२ ; ३ आज्ञा ख.

१४. १ मग आग्रहीं पु४ मुं , मग आत्यग्रहीं ख.

जालियां[1] आज्ञेचें[2] उत्तर[3] । आणिक ऋत्विज ऋषेश्वर ।
प्रार्थूनि[4] माझा[5] हा अध्वर । संपादीन प्रयत्नें ॥ १५ ॥
ऐकोनि ब्राह्मणीं कोपिजे । ह्मणती अवस्य आळस[1] न कीजे ।
सांगों[2] त्या[3] रीती वर्तिजे । यागसिद्धीकारणें ॥ १६ ॥
जाऊनि कैलासगिरिवरा । तपें तोषवीं[1] श्रीशंकरा ।
सिद्धी पाववील अध्वरा । याजक[2] होऊनि[3] निजांगें[4] ॥ १७ ॥
आज्ञा होतांचि[1] नरेशा[2] । श्वेतकी पातला[3] कैलासा ।
नमस्कारूनि व्योमकेशा । तपश्चर्या मांडिली ॥ १८ ॥
निराहार निरोदक[1] । इंद्रियनेमें निजनिष्टंक[2] ।
तपोबळें त्रिपुरांतक । प्रसन्न[3] करूं[4] मांडिला[5] ॥ १९ ॥
द्वादश अथवा षोडशदिनीं । फळीं[1] मूळीं[2] स्वल्पजीवनीं ।
प्राण रक्षूनि अनुष्ठानीं । अहोरात्र तिष्ठतु ॥ २० ॥
पातया पातें न लवीत[1] नयनीं । ऊर्ध्वबाहू येकचरणी ।
वृक्ष तैसा[2] निश्चळ धरणी[3] । शिवस्मरणीं सर्वदा ॥ २१ ॥
षण्मास जालियां[1] तपश्चर्या । करुणा आली कैलासराया ।
ह्मणे प्रसन्न जालों सखया । माग वेगीं वरातें ॥ २२ ॥

---

१५. १–२ **आज्ञेचें झालिया** नि; ३ **निरुत्तर** नि मुं, **निरोत्तर** औं पु·४ ख; ४–५ **आणूनियां** नि औं, **अर्पूनियां** पु४ ख मुं, **अर्जुनियां** पु.

१६. १ **आलस्य** खवर्ग; २ **सांगोन** औं पु·४ ख; ३ **ते** नि.

१७. १ **तोषवी** नि, **तोषवा** पु, **तोषविजे** औं नां; २–४ **ऋत्विज होवोनियां** नि.

१८. १–२ **होतां नरवरेशा** नि; ३ **पावला** नि.

१९. १ **निरुदक** नि; २ °**निष्टक** नि; ३–५ **आराधिला सद्भावें** गो·२; ५ **आदरिला** नि.

२०. १–२ **फळमूळ** औं पु·४ मुं, **फळाहारीं** नि; २ **पुष्पीं** नां.

२१. १ **लावी** नि मुं, **लवितां** धु, **लवीच** ख, **लवी** औं पु·४ गो·२; २ **जैसा** औं पु ख मुं धु; ३ **धरणीं** नि धु.

२२. १ **झालिया** नि, **जालेया** गो·२.

राजा ह्मणे आत्मलिंगा । आरंभ करीतसें महायागा ।
ऋत्विज होऊनि उमारंगा । संपादिलें[1] पाहिजे ॥ २३ ॥
हांसोनि बोले त्रैलोक्यराज । हें तवं[1] नव्हे[2] आम्हुचें काज ।
माझेनि वरप्रदानें सहज । याग पावेल सिद्धीतें ॥ २४ ॥
प्रस्तुत सांगतसें नेम[1] । तो[2] चालवीं अतिउत्तम[3] ।
तेणें होसील पूर्णकाम । हें निर्धारें जाण पां ॥ २५ ॥
कुंजरशुंडाप्रमाणचतुरा[1] । अखंड न खंडतां[2] घृतधारा ।
द्वादश वर्षें वैश्वानरा । तृप्त[3] तुवां करावें ॥ २६ ॥
त्यावरि[1] आलियां[2] माझे भेटी । जे[3] कामना[4] असेल पोटीं ।
ते मी पुरवीन धूर्जटी[5] । हें साचार मानी[6] पां ॥ २७ ॥
ईश्वरें कथिलें त्याचिपरी । पावक अर्चिला वसुधारीं[1] ।
पुढती येऊनि त्रिपुरारी । मनोभावें वंदिला ॥ २८ ॥
शंकर ह्मणे माझिया[1] अंशी[2] । अत्रिपुत्र[3] दुर्वासऋषी ।
ऋत्विज होऊनि तव[4] यज्ञासीं । संपादील सामर्थ्यें ॥ २९ ॥

---

२३. १ **संपादिला** नि औं ख.

२४. १ (–) नि ; २ **नोहे** औं पु गो२.

मुं मध्यें या ऐवजीं पुढील ओवी आहे:—

माझें वरप्रसादें ते । याग पावती सिद्धीतें ।
यागीं संतुष्टोनि भक्तीतें । इच्छिलें फळ देतसे ॥ २४ ॥

२५. १ **योग उत्तम** मुं ; २ **तोच्चि** खवर्ग (**तेचि** पु४) ; ३ **तूं सुगम** मुं.

२६. १ **°शुंडादंडप्रमाण°** खवर्ग (नां प्रसंप्रा), **°शुंडासमान°** धु ; २ **खंडे** पु४ ख ; ३ **हृदयांत** पु·४ मुं.

२७. १ **यावरी** खवर्ग ; २ **आलिया** नि , **आलेया** गो·२ ; ३–४ **जे कां मानलें** मुं ; ५ **धूर्जटी** नि मुं ; ६ **जाण** ख.

२८. १ **वसोधारीं** नि , **वसुधारीं** औं पु नां मुं धु तं.

२९. १ **माझिये** नि औं पु४ ख गो तं ; २ **अंशीं** नि नां , **वंशी** ख गो·२ , **ऐसी** औं पु·४ मुं ; ३ **आत्रेय** पु·४ ख ; ४ (–) खवर्ग.

ऐसें बोलोनि विश्वनाथें । आज्ञापिलें दुर्वासातें[1] ।
रायें मांडिलें सत्रातें । समारंभें तेकाळीं ॥ ३० ॥
ऋषी पातले अपार । सदस्य मीनले थोरथोर ।
हवी[1] प्राशितां[2] वैश्वानर । तृप्त जाला अपाडें ॥ ३१ ॥
रत्नधनाचे गिरिवर[1] । धेनु वस्त्रें अश्व[2] कुंजर ।
दक्षणादानीं[3] ऋषेश्वर । अभर[4] केले नरेंद्रें ॥ ३२ ॥
संपादूनि त्या[1] अध्वरा । राजा पातला निजनगरा[2] ।
संतोषऊनि नारीनरां । आशीर्वाद घेतले ॥ ३३ ॥
तेणें सुकृतें नृपसत्तमा[1] । त्यागूनि मनुष्यदेहाची[2] प्रतिमा ।
पावला अक्षय स्वर्गधामा । श्वेतकेतु[3] या रीती[4] ॥ ३४ ॥
हवी[1] प्राशिलें अपार । कुपथ्यें निरोधिलें उदर ।
व्याधीं[2] व्यापिला[3] वैश्वानर । कासावीस होतसे ॥ ३५ ॥
आहुती घ्यावया आणिके[1] यज्ञीं । अरुचि पडली उभय[2] वदनीं ।
देह आतला पांडुरवर्णी । निचेष्टित निस्तेजें[3] ॥ ३६ ॥
ब्रह्मयाप्रती[1] येऊनि वेगें म्हणे शरीर व्यापिलें रोगें ।
परिहरे[2] तो उपाय सांगें । तूं समर्थ सर्वार्थी[3] ॥ ३७ ॥

---

३०. १ दुर्वासयातें औं पु.

३१. १ हविष्य नि , हविष औं मुं ; २ भक्षितां नि.

३२. १ डोंगर ख ; २ वाजी नि औं पु·४ मुं , गज नां रा तं , रथ गो·२ ; ३ दक्षिणा° नि औं पु४ ख ; ४ सुखी नि खवर्ग (आभार ख).

३३. १ (–) नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा) ; २ स्वनगरा नि.

३४. १ नरेंद्रोत्तमा नि, नरसत्तमा औं पु·४ घु , नरसंतमा ख नां , नरोत्तमा मुं ; २ मनुष्य स ; ३ श्वेतकी राजा नि ; ४ परी नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा).

३५. १ हविष्य नि , हविष औं मुं ; २–३ त्या व्याधीनें नि.

३६. १ आणिका नि ; २ (–) नि ; ३ निस्तेज नि मुं गो२.

३७. १ ब्रह्मयातें नि ; २ परिहारे नि पु४ घु ; ३ सर्वांसीं नि.

ऐकोनी बोले पद्मयोनी । दिव्य औषधी खांडववनीं ।
त्या[1] भक्षिल्या रोगबंधनीं । मुक्त होसी[2] पावका ॥ ३८ ॥
खांडव दाहिल्यां[1] वैश्वानरा । अंतरीं दुष्टरोगाचा थारा ।
भस्मेल ज्यापरी[2] संसारा । नाश हरिहरचिंतनें[3] ॥ ३९ ॥
ऐसें बोलतां चतुरानना[1] । पावक पातला[2] खांडववना[3] ।
दग्ध करितां सहस्रनयना[4] । जाणवलें तात्काळीं ॥ ४० ॥
ऐरावताचे दूत करटी[1] । प्रेरिता जाला कोट्यानकोटी ।
शुंडातोय[2] भरोनि वृष्टी[3] । करिते जाले पावकीं ॥ ४१ ॥
बहुशीर्षांचे[1] नाग बळिष्ट । मस्तकीं घेऊनि उदकघट ।
सिंपोनियां हव्यवाट । शांत केला क्षणार्धें ॥ ४२ ॥
अवमानला हुताशन । न चले बळ अथवा यत्न ।
ब्रह्मयाप्रती दीनवदन । क्लेश सांगे मागुती[1] ॥ ४३ ॥
श्रष्टा[1] सांगे उपाय गहन । भूतळीं नर आणि[2] नारायण ।
देहधारी कृष्णार्जुन । देवकार्या अवतरले ॥ ४४ ॥
त्यासी[1] जाऊनियां शरण । मागोनि घेईं खांडववन ।
तिहीं[2] अंगिकारिलियां विघ्न । करूं न शके सुरेंद्र ॥ ४५ ॥
ऐसें बोलतां कमळासन[1] । यमुनातटीं[2] कृष्णार्जुन ।
त्यांप्रति येऊनि[3] हुताशन । बद्धपाणी विनवितु[4] ॥ ४६ ॥

---

३८. १ **तें** नि पु, **ते** औं पु४ मुं ; २ **पावसी** नां धु.
३९. १ **दाहिल्या** नि; २ **जैसा** नि; ३ **हरिहरकीर्तनें** खवर्ग (नां प्रसंप्रा).
४०. १ °**ननु** नि ; २ **पावला** नि पु मुं ; ३ °**वनु** नि; ४ °**नयनु** नि.
४१. १ **किरिटी** औं पु मुं, **किरटि** पु४ ख गो.२ ; २ **शुंडा** नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा) ; ३ **तोयवृष्टी** नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा).
४२. १ **बहुवर्णांचे** औं पु ख, **बहुफणांचे** मुं.
४३. १ **मागुता** औं पु, **मागुतीं** नां गो.२ रा
४४. १ **स्रष्टा** नि औं, **श्रेष्ठ** पु.४ नां, **श्रेष्ट** धु गो.२ ; २ (–) औं पु ख.
४५. १ **त्यांसीं** नि रा ; २ **तेहीं** पु४ मुं रा तं.
४६. १ **चतुरानन** नि ; २ **यमुनातीरीं** नि, **यमुनाजळीं** रा ; ३ **जाऊनि** नि ; ४ **विनवीत** नि औं पु.४ गो रा.

वर्मे बोधितां[1] प्रजापती । आशेनें पावलों[2] तुह्मांप्रती ।
कृपा करूनि उभयमूर्ती । खांडवभक्ष[3] मज द्यावें ॥ ४७ ॥
अर्जुन बोले अभयवचन । तूतें वोपिलें खांडववन ।
यया[1] बोला नाहीं आन । करीं भक्षण मनेच्छा[2] ॥ ४८ ॥

---

४७. १ बोधवितां नि; २ आलों नि, पातलों खवर्ग (नां प्रसंप्रा) गो॰२ रा; ३ °भक्ष्य नि, खांडवभोजन औं पु, खांडवन पु४.

नि खवर्ग यामध्यें पुढील ओव्या जास्त आहेत:—

मग[1] अग्नीनें कृष्णासि देखोन । केलें साष्टांग नमन ।
ह्मणे तूं[2] ब्रह्म परिपूर्ण । परब्रह्म[3] पूर्णत्वें ॥ ४७ अ ॥

१ (–) नि औं; २ (–) नि; ३ परमतत्व औं, सर्वसाक्षी ख.

तूं भक्तकाजकैवारी । मुरुमर्दन[1] मुरारी ।
वेगीं होई साहाकारी[2] । मजलागीं जनार्दना ॥ ४७ आ ॥

१ °मर्दना तूं नि; २ साह्यकारी नि.

परमपुरुषा जगदीशा । तूंचि एक परेशा ।
जगदात्मया सर्वेशा । आत्मरूपा[1] ॥ ४७ इ ॥

१ (+) तूं नि ख मुं.

मेघश्याम सांवळा । आपाद रुळे[1] वनमाळा ।
तेजप्रकाश[2] सोज्वळा[3] । घननीळा श्रीकृष्णराया[4] ॥ ४७ ई ॥

१ रुळती नि; २–३ कासे पीतांबर पीवळा औं; ४ श्रीकृष्णा नि औं.

अनंतगुणपरिपूर्णा । सच्चिदानंदा गुणनिधाना[1] ।
कृपासिंधु करुणाघना[2] । लक्ष्मीपती[3] नारायणा[4] ॥ ४७ उ ॥

१ गुणैकघना नि; २ गुणनिधाना नि, अनाथदीना औं; ३–४ लक्ष्मीवरा जगदीशा नि, लक्ष्मीनिवासा श्रीहरी औं.

वरील ई व उ ओव्यांची नि मध्यें अदलाबदल आहे.

ऐसी स्तुती करितां हुताशन । श्रीकृष्ण जाला सुप्रसन्न[1] ।
हस्तक[2] मस्तकीं ठेऊन । अभय देत श्रीहरी ॥ ४७ ऊ ॥

१ प्रसन्न नि औं पु; २ हस्त नि औं पु मुं.

४८. १ इया नि मुं, येया नां; २ मनइच्छा नि.

वेऊनि निर्जरांचा भार । युध्या[1] आलियां[2] सुरेश्वर ।
पराभवीन जेवीं[3] जळधर । महावात विध्वंसी ॥ ४९ ॥
देवतायुद्धीं मानवशस्त्रें । अभंग उरावीं[1] खडतरें ।
ऐसिया[2] आशंकेचें वारें । स्पर्शो नेंदणें[3] मानसा[4] ॥ ५० ॥
अस्त्रें असती[1] दिव्यरूप । परी त्यां[2] योग्य नाहीं चाप ।
युद्धीं आवरी खटाटोप । ऐसा रथही असेना ॥ ५१ ॥
दुष्टदंडक[1] हा[2] श्रीपती । या[3] योग्य शस्त्र[4] नाहीं हातीं[5] ।
असो आतां भलतया[6] रीती । कार्य तुझें संपादूं ॥ ५२ ॥
ऐकोनि बोलिजे अनळमित्रें[1] । मी देईन दिव्य शस्त्रें[2] ।
वज्र प्रेरितां सहस्रनेत्रें । तेंही[3] भंगे[4] जयांसी ॥ ५३ ॥
विजयनामा[1] अतिसुतेज । रथ वोपीन वानरध्वज ।
चक्रीं[2] मित्र[3] नक्षत्रराज । जडले तैसे भासती ॥ ५४ ॥
अभंग चाप अक्षई[1] भाते । वरुणदत्त देईन तूतें ॥
विधीनें वोपिले सोमातें । दानवहननाकारणें[2] ॥ ५५ ॥
ऐसें बोलोनि तियेकाळीं[1] । बुडी देऊनि यमुनाजळीं ।
क्षणें[2] पातला वरूणाजवळीं । वृत्तांत[2] सांगे तयातें ॥ ५६ ॥

---

४९. १ **युद्धा** नि औं मुं रा ; २ **आलिया** नि मुं ; ३ **जेंवी** नि , **जेवी** स.

५०. १ **कैसीं उरती** नि , **खडतरती** औं पु·४ , **खडतर** ख ; २ **ऐसें** नि औं पु·४ ख ; ३ **नेदी** नि ख मुं , **नेंदी** औं पु·४ , **पाहे** गो , **नेणे** रा ; ४ **मानस** नि मुं , **मानसीं** पु , **मानसें** औं पु४.

५१. १ **अति** औं पु४ मुं ; २ **तयां** नि नां.

५२. १ **दुष्टा दंडक** औं पु ख ; २ (–) नि खवर्ग तं (नां प्रसंप्रा) ; ३ **परि या** नि ; ४ **अस्त्र** नि पु४ मुं ; ५ **हस्तीं** नि ; ६ **भलते** औं गो·२.

५३. १ **अनिळ**° औं ख नां मुं धु गो·२ रा तं ; २ **अस्त्रें** नि ; ३–४ **न होय भंग** नि.

५४. १ **विजई नामा** औं पु·४ ख गो२ रा ; २–३ **उभयचक्रीं** औं पु मुं , **उभयेक्षेत्री** पु४.

५५. १ **अक्षय** नि ; २ **दानववधाकारणें** पु४.

५६. १ **तये**° नि पु४ मुं गो· ; २ **क्षिणें** पु४ गो ; ३ **व्रतांत** औं पु४ मुं–

ह्मणे उदारा जळेश्वरा । पश्चिमदिग्वधूच्या[1] वरा ।
सुधावासिया रत्नाकरा । लोकपाळा परियेसीं ॥ ५७ ॥
बळें भूभार उतरावया । धर्म आणि[1] साधु स्थापावया ।
विष्णुअंशें[2] देवकार्या । धरातळीं अवतरले ॥ ५८ ॥
येक नारायण येक नर । श्रीकृष्ण[1] आणि अर्जुनवीर ।
त्यांसी चालवीं मित्राचार । दिव्यास्त्रांतें[2] देऊनी ॥ ५९ ॥
दानववधालागीं पूर्वी । गांडीव निर्मिलें ब्रह्मदेवीं[1] ।
अक्षय[2] भाता[3] ठेविला[4] ठेवी[5] । दिव्यास्त्रांची[6] स्वहस्तें[7] ॥६०॥
दिव्यरथ वानरकेतें[1] । स्रष्ट्यानें[2] वोपिला[3] सोमातें ।
सोमें सर्व सामग्री[4] तूतें[5] । स्नेहभावें[6] अर्पिली[7] ॥ ६१ ॥
ते[1] तूं देईं अर्जुनातें । तो फेडील भूभारातें ।
संतोष वाटेल[2] हरिहरांतें । तेही तूतें मानवती ॥ ६२ ॥
कौमोदकी प्रचंड गदा । सुदर्शन[1] चक्रायुधा ।
भावें अर्पूनि गोविंदा । येश[2] घेईं सभाग्या ॥ ६३ ॥

---

५७. १ **पश्चम**° खवर्ग (औं प्रसंप्रा) धु.

५८. १ (–) नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा) गो·२ रा ; २ **कृष्णार्जुन** नि, °**अंश** खवर्ग.

५९. १ **कृष्ण** नि ; २ **दिव्य अस्त्रें** नि मुं.

६०. १ **असे देवीं** नि ; २ **आणि** नां धु ; ३ **भाते** नि औं पु·४ ख गो, **बीजें** धु नां ; ४ **ठेविले** नि औं पु४ गो, **निर्मिलीं** नां धु ; ५ **पाही** धु नां ; ६ **दिव्यास्त्रें** औं पु४ ख मुं ; ६–७ **सुवर्णकवचीं वेष्टिले** नि.

६१. १ °**केतुसहितें** औं पु ; २ **श्रेष्ठत्व** नि, **श्रेष्ठ्यानें** पु·४ ख, **श्रेष्ठेनें** नां धु गो·२ रा, **श्रद्धेनें** मुं ; ३ **ओपिलें** नि ; ४ **सामग्रीसीं** नि औं पु·४ रा, **सामग्रीतें** मुं धु गो ; ५ (–) मुं धु ; ६ **स्नेह**° नि औं पु ख मुं तं ; ७ **अर्पिला** औं पु·४ धु.

६२. १ **तें** नि पु·४, **तो** ख ; २ **होईल** नि.

मुं मध्यें ३ व ४ चरण पुढीलप्रमाणें आहेतः—

तोही तुझ्या उत्तीर्णतें । फेडिल येच अवसरीं ॥

६३. १ **सुदर्शना** नां गो२ रा ; २ **यश** नि पु·४ मुं तं.

संतोषोनि जळचरनाथ[1] । चाप तूणीर अमोघ रथ ।
देऊनि स्वाहास्वधेचा कांत । बोलविला सन्मानें ॥ ६४ ॥
सीघ्र[1] येऊनि पार्थाप्रती । गांडीवचाप दिधलें हातीं ।
दिव्य स्वर्गाचीये[2] दीप्तीं । भानुतेज लोपलें ॥ ६५ ॥
जें जें अस्त्र कल्पिजे युद्धीं । तें तें प्रसवे तूणीरनिधी[1] ।
जैसी[2] शास्त्रज्ञाचां[3] वादीं[4] । शब्दमाळा न खंडे ॥ ६६ ॥
वानररूपी त्रिलोचन । ध्वजीं बैसला विराजमान ।
जयाची गर्जना परिसोन । महाप्रळयो जगातें[1] ॥ ६७ ॥
उच्चैश्रवातें[1] जिंकिती त्वरें । तैसे च्यारी[2] वारु जुंपिले धुरे ।
सिंधुमेघाचेनि गजरें[3] । महा गर्जना जयांची ॥ ६८ ॥
नमस्कारूनि रुक्मिणीपती । गदाचक्र वोपिलें[1] हातीं ।
सारथी होऊनि बैसला रथीं । मुख्यासनीं अर्जुन ॥ ६९ ॥
मस्तकें नमूनि हुताशना । करूनि[1] रथासि[2] प्रदक्षणा[3] ।
आसनीं बैसतां अर्जुना । वीरश्रिया वरियेलें ॥ ७० ॥
शस्त्रबळ वाहनबळ[1] । लाहोनि दोघे उतावेळ[2] ।
निकट बैसऊनि अनळ[3] । खांडववना पातले ॥ ७१ ॥

---

६४. १ जलधर° नां धु, जळनीधिनाथ पु४.

६५. १ थडीसी नि; २ तेजाच्चिये नि, स्वर्गाच्चिये नां गो रा, शस्त्राच्चिये धु, स्वर्गाची दे तं.

६६. १ तूणीरसंधी नि, कल्पायुधि पु४, नीरावधी ख, नवनिधी मुं; २ जेंवी नि; ३–४ शास्त्रज्ञाचे संवादी नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा).

६७. १ भूतांतें नि, जिवांतें गो२.

६८. १ उच्चैःश्रव्यातें नि; २ (–) नि; ३ सरें नि.

६९. १ दिधलें मुं.

७०. १–३ मग रथासि करून प्रदक्षिणा नि.

७१. १ वहन° नि औं पु मुं; २ उतावीळ औं पु·४ मुं गो·२ रा, अवेळ ख; ३ अनिळ पु·४ रा.

समीप निश्चळ करूनि[1] रथा । ह्मणती स्वामिया[2] वन्हिनाथा[3] ।
भक्षणीं[4] वेग[5] करीं[6] आतां । मागां[7] पुढां[8] न विचारीं[9] ॥ ७२ ॥
ऐसी होतां अभयवाणी । ज्वाळा धडकल्या चौकोनी[1] ।
धूम[2] सुसाटें भरला गगनीं । पक्षियां पळणी मांडली[3] ॥ ७३ ॥
गगनीं वाढला[1] कनकाचळ । तैसे येकवटले[2] ज्वाळ ।
माजी कोंडले जीव सकळ । निर्गम कोण्हा दिसेना ॥ ७४ ॥
प्रार्थूनि बोलिजे[1] द्विजपावकें । खांडववनीं वसे[2] जितुकें ।
येक न्यून नव्हतां[3] मुखें । म्यां भक्षिलें पाहिजे ॥ ७५ ॥
तरीच पावेन[1] अक्षय तृप्ती । उदरीं[2] होईल रोगनिवृती[3] ।
भुवनत्रई तुमची कीर्ती । विस्तारेल वीर हो ॥ ७६ ॥
अवश्य ह्मणोनि विजई पार्थ । परिघीं[1] घातला बाणावर्त[2] ।
कृष्णचक्र फेरे देत । भोवों लागलें चौफेरी ॥ ७७ ॥
जीव पळों[1] जाती जिकडे । रथाचा[2] वेग पावे तिकडे ।
शरीर[3] छेदूनि दुधडें[4] । बळें होमी[5] हुतांशीं ॥ ७८ ॥

---

७२. १ (–) ख ; २ **स्वामी** औं पु·४ मुं ; २–३ **स्वहास्वधेच्या नाथा** नि ; ४ **भक्षण** नि औं पु ख नां, **भक्षावया** मुं ; ५ **वेगें** नि, **वेगी** ख ; ५–६ **करात्रें जी** औं ; ७–८ **मागेंपुढें** नि खवर्ग ; ९ **पाहें** नि.

७३. १ **चहूंकडूनी** नि, **चहुंकोणी** पु, **चहुंकोनी** औं ख मुं ; २ **धूम्र** नि औं पु·४ मुं ; ३ **मांडिली** नि औं पु४ मुं रा.

७४. १ **विरूढला** नि धु, **चढला** ख ; २ **प्रजळले** औं पु, **प्रज्वळले** पु४ ख मुं.

७५ १ **बोलें** पु४ ख नां मुं गो रा तं ; २ **जीव** औं, **दिसे** पु४ ख मुं ; ३ **न होतां** नि पु४.

७६. १ **पाविजे** पु४ ; २ **हृदयीं** नि ; ३ °**निवृत्ती** नि औं पु मुं तं.

७७. १ **परिघ** नि, **प्रसिद्ध** पु·४ ख मुं ; २ **बाण आवर्त** पु·४ मुं, **बाणपर्वत** नां धु.

७८. १ **पळोनि** नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा) ; २ **बाणाचा** नि, **चक्राचा** पु ; ३ **शिरें** नि, **शीर** औं पु ख मुं गो२ तं, **शर** पु४ ; ४ **धडमुंडें** ख ; ५ **होमिती** औं पु गो२.

शशक[1] जंबूक वृक[2] मार्जार[3] । रुक्ष वानर अरण्यसूकर[4] ।
चित्ते[5] चितळें[6] तरस तगर । सैरावैरा धांवती ॥ ७९ ॥
गवे रोही कृष्णसारंगें[1] । खड्गमृगें[2] कस्तुरीमृगें[3] ।
सुरभी धेनुवा[4] लगबगें[5] । झडा[6] देती पळावया[7] ॥ ८० ॥
कुंजर करिणी सिंह शार्दूळ । शरभपक्षी महाविशाळ ।
गंडभैरवाचे[1] मेळ । वन्हिवग्रीं[2] कोंडले[3] ॥ ८१ ॥
जवादी[1] प्रसवतीये[2] बिडाळीं[3] । वन्ही चर्चिला सुपरिमळीं[4] ।
सुवर्णमूषकाचिये[5] बिळीं[6] । चिचुंदरी[7] दडाल्या[8] ॥ ८२ ॥
कृष्णागर हरिचंदनें[1] । कर्पूरकर्दळीदमनकवनें[2] ।
जळतां सुवासमहापवनें[3] । मळयाचळ[4] पळविला[5] ॥ ८३ ॥

---

७९. १ **सबे** पु, **शेष** पु४; २ **व्याघ्र** नि; ३ **मार्जर** खवर्ग (औं प्रसंप्रा); ४ **मर्कट अपार** नि, **अपार** औं पु·४ ख मुं; ५ **शूकर** नि पु·४ ख मुं; ६ **चितळ** नि औं ख मुं.

८०. १ °**सारंग** नि खवर्ग गो२ तं; २ °**मृग** नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा) गो२ तं; ३ °**मृग** नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा) गो२ तं; ४ **धेनु** नि (स प्रसंप्रा); ४–५ **धेनु कालवंग** औं पु, **धेनु कोळवंग** पु४, **धेनु काळांग** ख, **काळवेग** मुं; ५ **लगबग** नि धु गो२ रा; ६ **झडी** नि (स प्रसंप्रा) पु·४ मुं, **झडपा** औं, **झडे** धु; ७ **पळाव्या** पु गो२ रा तं.

८१. १ °**भैरियांचे** नि, °**भैरवरुंडांचे** धु गो, °**भैरुंडाचे** तं, **गंडभेरुडाचे** रा; २ **वन्हिचक्रीं** नि औं पु ख मुं गो·२ रा, **वन्हीपक्षी** पु४; ३ **कोंदले** पु४ नां धु, **पीडीले** गो२.

८२. १ **जीवादि** पु४, **जवळी** ख, **जया** गो२; २ **प्रसवती** नि औं पु·४ ख मुं गो२ रा; ३ **बिडाळी** नि नां तं, **विडाळीं** पु धु मुं, **विडाळें** ख गो·२; ४ **सुपरिमळें** ख गो·२; ५ **सुगंधमूषकाचीये** औं पु; ६ **बिळें** गो·२; ७ **चुचुंदरिया** नि; ८ **दाटल्या** नि औं पु·४ ख, **जडाल्या** तं.

८३. १ °**चंदन** औं पु ख नां मुं गो२; २ °**कर्दळीकेतकीवनें** नि, °**कर्दळीकंदबवन** औं पु, °**कर्दळिकावन** ख, °**वन** नां मुं गो२; ३ **सुवास पवनें** नि, **सुवासें महापवन** औं पु ख, **सुवासें महापवनें** पु४; ४ **महाचळा** नां गो२ रा तं; ५ **लोपला** धु, **पालविला** मुं.

शाल्मलीवनें[1] गुगुळवनें[2] । कुंकुमकेशरें[3] वाळविपिनें[4] ।
दग्ध होतां दिशांचीं[5] घ्राणें । दिव्यगंधें कोंदलीं ॥ ८४ ॥
अठराभार[1] वनस्पती । दशलक्ष विहंगमजाती ।
चतुष्पदांचिया व्यक्ती[2] । तीस लक्ष बोलिलिया[3] ॥ ८५ ॥
अकरा[1] लक्ष कीटकभेद । उभयवदनीं जातवेद ।
भक्षण करितां स्वादास्वाद । न विचारित मातला ॥ ८६ ॥
सप्तजिव्हा[1] ज्वाळमाळी । मेदरुधिराच्या[2] अंजुळी[3] ।
प्राशन करितांही[4] आगळी[5] । तृषा[6] कांहीं वोलेना[7] ॥ ८७ ॥
सरितासरोवरींचीं जळें । कढों लागलीं महाज्वाळें ।
जळचर[1] उकडोनि येकवेळे[2] । भस्म जाले[3] जीवनेंसीं[4] ॥ ८८ ॥
श्वापदपक्षियांच्या[1] कोटी । रुदितशब्दांच्या बोभाटीं ।
बाळकें कवळोनियां पोटीं । प्रळयानळीं भस्म[2] जाले[3] ॥ ८९ ॥
विश्वासी[1] गमला[2] कल्पांतकाळ । तापें तापलें भूमंडळ ।
दाटले धूम्राचे कल्लोळ । सत्यलोकावरौते ॥ ९० ॥

---

८४. १ शाल्मलीकुळें पु·४ मुं; २ गुग्गुळ° नि तं; ३–४ °केशरबिल्व· वनें नि मुं, °केशरीबिल्ववनें औं पु·४ ख नां ; ५ हिशांचीं नि (स प्रसंप्रा).

८५ १ असंभार औं पु·४ ; २ याती नि औं , जाती नां, पंक्ती धु , युक्ती पु४ ; ३ बोलती नि , बोलिजे पु४ , बोलिल्या औं पु ख मुं गो·२ रा.

८६. १ अठरा नि.

८७. १ तृप्तजिव्हा पु ख मुं , कृष्णजिव्हा औं , तप्तजिव्हा पु४ ; २ रुधिरमेदाच्या नि ; २–३ मेरु दिसे वडवानळी औं , मेरुधीश वडवानळीं पु ; ४ करितां नि ; ५ अंजुळी औं पु ; ६ तृष्णा नि खवर्ग (ख प्रसंप्रा) गो रा ; ७ तोलेना नि , बोलेना पु ख नां मुं धु रा तं , न बोले गो·२.

८८. १ °चरें नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा); २ °वेळे नि नां रा , °वेळ औं पु·४, केवळ ख ; २ झालीं नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ४ हुताशीं नि.

८९. १ श्वापदें पक्षि° नि ; २–३ भस्मल्या नि औं पु , भस्मले पु४ मुं गो·२ रा , भस्मती ख.

९०. १ विश्वा ख नां ; १–२ वैश्वानर नि , विश्वासित्र पु४ धु , विश्वामित्र मंगळ औं पु.

हाक गेली अमरभुवना[1] । वन्ही लागला खांडववना[2] ।
तो[3] माजला[4] नावरे[5] कोण्हा[6] । विश्व[7] ग्रासूं पाहातसे[8] ॥ ९१ ॥
क्रोध नावरे सुरेश्वरा । जीमूत[1] प्रेरिले[2] सत्वरा[3] ।
वर्षोनियां मुसळधारा । धूमकेतू शांतवा ॥ ९२ ॥
मेघ गर्जीनले[1] आकाशीं । विद्युल्लता शक्रधनुषीं[2] ।
गाराजळधारा[3] हुतांशीं[4] । अपार वर्षों[5] लागल्या[6] ॥ ९३ ॥
गांडीव सजूनियां[1] मुष्टी । वायव्यास्त्र सोडितां[2] किरीटी ।
मेघ भंगले बारा वाटीं । अभ्र कोठें दिसेना ॥ ९४ ॥
रागें[1] चक्र ताडितां शक्रें । पार्थें टाकिलें[2] कंकपत्रें ।
ऐरावताचीं[3] सर्वगात्रें । संधोसंधी[4] भेदिलीं[5] ॥ ९५ ॥
वर्मीं लागतांचि घावो । अंकुशें लोटितां[1] न घली[2] पावो ।
आश्चिर्य[3] करी अमररावो । ह्मणे अर्जुन नाटोपे ॥ ९६ ॥
सुरेंद्रमित्र तक्षक फणी । वनीं नसतां लागला वन्ही ।
गृहीं[1] भार्यापुत्र[2] दोन्ही । पावकचक्रीं कोंडलीं ॥ ९७ ॥

---

९१. १ **इंद्रभुवनीं** नि, **इंद्रभुवना** खवर्ग (नां प्रसंप्रा); २ °**वनीं** नि; ३–४ **होम जाला** मुं; ४ **मातला** पु४ ; ५ **नाटोपे** नि खवर्ग (**नाचरे** नां); ६ **कोण्ही** नि, **कवणा** पु ४ ख; ७ **विश्वा** नि; ८ **पहातसे** नि.

९२. १ **जीमूति** खवर्ग (नां प्रसंप्रा) गो·२ ; २ **प्रेरिला** ख नां गो·२ ; ३ **सत्वरां** नि.

९३. १ **गर्जिन्नले** नि (स प्रसंप्रा) पु४ गो·२ रा ; २ °**धनुष्यीं** नि पु·४ गो२ ; ३ **गाराजळ वर्षाव** नि, **गारा वर्षाव** खवर्ग (नां प्रसंप्रा) ; ४ **हुताशीं** नि ख; ५ **पडों** नि पु·४ ख मुं ; ६ **लागले** नि पु.

९४. १ **सजोनियां** नि ; २ **सोडी** नि औं नां मुं.

९५. १ **कराग्रें** खवर्ग (नां प्रसंप्रा) ; २ **टाकिलीं** नि , **लोटिलें** खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ३ **ऐसें वर्ततां** औं पु४ मुं , **पुढें येकेक** ख ; ४ **संधी संधी** नि औं पु४ ख मुं , **संधसधी** गो·२ ; ५ **भेदिलें** पु४.

९६. १ (+) **हि** नि ; २ **घाली** नि ख नां गो२ ; ३ **आश्चर्य** नि गो·२.

९७. १–२ **पुत्रभार्या** नि.

माता[१] मोहें[२] पसरोनि वदन । पोटीं सूदला[३] अश्वसेन[४] ।
आधीं गिळिला मुखाकडून । पुछ[५] पाठी ग्रासिलें ॥ ९८ ॥
पळोनि जातां गगनमार्गें । पार्थें शिरछेदिला[१] वेगें ।
माता निमाली परी[२] अंगें । पुत्र जीवें वांचला ॥ ९९ ॥
पळोनि गेला कुरुक्षेत्रा । तेथें तक्षक भेटला पुत्रा ।
भार्या निमाली तेणें[१] नेत्रां । अश्रुपात लोटले ॥ १०० ॥
असो[१] कोपला अमराधीश । मोकळी शिळांचा पाऊस ।
हांसोनि बोले हृषीकेश । ऐसेंचि जालें गोकुळीं ॥ १०१ ॥
तेवेळीं उचलोनि गोवर्धन । म्यां रक्षिले गौळीजन[१] ।
वदे प्रत्योत्तर[२] अर्जुन । आजिही[३] तूंचि[४] रक्षिता ॥ १०२ ॥
सोडूनि तीक्ष्ण[१] बाणजाळा । तिळप्राय तोडूनि[२] सांडिल्या[३] शिळा ।
जैशा[४] दुरुक्ती बोलतां[५] खळा । सहिष्णु वारी विचारें ॥ १०३ ॥
खांडव रक्षावें[१] निजस्वार्था । साह्य व्हावें[२] अमरनाथा ।
ह्मणोनि असुरांचियां चलथा । पार्थाउजू धावींनल्या ॥ १०४ ॥

---

९८. १–२ मातेनें नि; २ ह्मणे खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ३ सुटला पु४ नां; ४ वैश्वाशैन्य पु४, अश्वासून ख नां मुं; ५ पुच्छ नि.

९९. १ शीर छेदिलें नि गो रा, सीर छेदूनि पु४ ख मुं; २ (–) पु४ ख मुं. औं पु मध्यें ही व पुढील ओवी नाहीं.

१००. १ ऐकतां ख.

१०१. १ मग नि, ऐसा खवर्ग (ऐकोनि औं).

१०२. १ गोकुळींचे जन नि, गोकुळजन मुं गो२, गोपाळजन रा, गोकुळींजन पु४ गो; २ प्रत्युत्तर नि पु; ३ आजि पु४ नां मुं धु; ४ तूं औं पु.

१०३. १ तिक्षण पु४ ख नां धु गो२ रा; २ फोडिल्या नि, फोडूनि औं पु४ ख मुं गो रा, तोडिल्या नां धु; ३ (–) नि नां मुं धु; ४ जैसी खवर्ग (जैसा नां); ५ बोली औं पु, बोले पु४ ख.

१०४. १ रक्षावया पु४ ख; २ करावें नि, होवावें गो२ तं.

दैत्य दानव गंधर्व यक्ष । राक्षस काळेय[1] अकरा लक्ष ।
मंदेहपौलोमाचे[2] लक्ष[3] । शस्त्रपाणि पातले[4] ॥ १०५ ॥
वज्रतुंड शरांच्या कोटी । येकसरें मोकळी किरीटी ।
संगीं श्रीकृष्ण[1] जगजेठी । चक्र प्रेरी[2] हातींचें ॥ १०६ ॥
पार्थशरांचिये महामारीं । सुदर्शनचक्र द्वादशधारी[1] ।
शिरें तुटोनि पृथ्वीवरी । हास्य[2] करिती गदगदां ॥ १०७ ॥
जेवीं कां[1] कमळें खुडिती[2] माळी । कणसें खुडिजेति[3] कृषीवळीं ।
तैसी[4] असुरांच्या सिसाळीं[5] । रासी[6] जाली[7] भूखळां[8] ॥ १०८ ॥
ना[1] ते[2] धरा[3] भद्रकाळी । रक्तकुंकुम लेपूनि[4] भाळीं[5] ।
जपाकुसुमाच्या अंजुळी । कृष्णें[6] पार्थें[7] वाहिल्या[8] ॥ १०९ ॥
गगनींहूनि वर्षतां[1] रुधिरा[2] । पावक ह्मणे हे वसुधारा[3] ।
पाठीं[4] घडें[5] सांडती[6] सैरा[7] । तेचि[8] भावी अवदानें ॥ ११० ॥

---

१०५. १ पावले नि नां, पातले धु, काळिकेय औं ख, काळकेय पु, कळाकेये पु४, काळ तं; २ मंदेह पौलोम नि, मध्यमपाळ औं पु ख मुं, मध्यपाळ पु४; ३ पांचलक्ष नि खवर्ग; ४ धाविन्नले नि.

१०६. १ कृष्ण पु४ ख मुं धु; २ प्रहरी औं पु, फेरे पु४, पेरी रा.

१०७. १ सहस्रधारी नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा); २ हांस्य औं पु गो.

१०८. १ (–) नि औं पु नां मुं धु; २ खुडीजे पु४ ख, खुडितां पु मुं, खुडी धु, खुंटीती गो·२; ३ खुंटिजेति नि, खाणिती गो·२, खांडिजेति रा तं; ४ तेंवि नि; ५ सिसावळीं नि; ६–८ भूमंडळीं राशी जाल्या मुं, कृष्णें पार्थें वाहिलीं गो·२; ७ झाल्या नि औं पु·४ धु; ८ भूखळीं नि, भूतळीं औं पु, आवनिये पु४, भुमीसी ख.

१०९. १–३ नातरी ते नि; ४–५ रेखून कपाळीं मुं; ६–७ कृष्णपार्थां पु रा, पार्थकृष्णा पु४, कृष्णपाईं ख मुं; ८ अर्पीलें ख.

११०. १ वर्षे खवर्ग (नां प्रसंप्रा), वर्षती गो २, पडतां नि; २ रुधिरें नि, रुधिर खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ३ वसोर्धारे नि, वसोर्धार पु४, वसुधार औं पु, वसंधर ख, वसुंधरा नां धु; ४–७ पोटीं पडती असुरशिरें नि; ५–७ रिचवती घडें शिरें औं, घडाडीत वैश्वानर मुं; ६ पडती पु·४ ख; ८ तीं नि.

पडिल्या[1] असुरांचिया[2] कोटी[3] । उरले[4] रिघाले[5] दिग्पटीं[6] ।
सुपर्ण[7] ह्मणती[8] पोटीं[9] । महानिर्वाण[10] दिसताहे ॥ १११ ॥
देखोनि कोपला पर्वतशत्रु[1] । शचीरमण सहस्रनेत्रु[2] ।
सुरांसि[3] ह्मणे मानवपुत्रु[4] । मृत्यु जाला अमरांतें[5] ॥ ११२ ॥
वेगीं अवघे येकत्र मिळा । येकदांचि[1] मोकळा शरजाळा ।
पार्थ पराभऊनि कळा[2] । सोज्वळ करा सुरांची[3] ॥ ११३ ॥
वळंघला श्वेतचतुर्दंती । दंभोळीधारा[1] पुसिल्या[2] हातीं ।
हें[3] देखोनि सुरांचिया पंक्ती । शस्त्रास्त्रीं सिद्ध[4] जाल्या[5] ॥११४॥
दंड धरूनि[1] धर्मराजु । रागें[2] लोटला[3] पार्थाउजू ।
गदा भवंडीत[4] सुतेजु । धनेश्वर[5] धावींनला[6] ॥ ११५ ॥
वरुणें[1] घेऊनियां पाश[2] । ह्मणे[3] घेईन पांडवयश[4] ।
कृत्रिम[5] अवलंबूनि[6] रोष । शिव धांवे शूळेंसीं ॥ ११६ ॥

---

१११. १–३ **सुरासुर जाले हिंपुटी** पु४, **सुपर्वा ह्मणती पोटी** ख; ४–६ **न निवारवे शरथाटी** पु४, **घेउं पडती लक्षकोटी** ख; ५ **निघाले** औं गो·२ रा; ६ **दिक्पाटीं** नि, **दिक्पाटीं** पु; ७ **सुपर्वाण** नि औं पु (स प्रसंप्रा), **सुपर्णा** नां गो२; ७–९ **शक्र ह्मणे हे संकटीं** ख; ८ **भाविती** नि; १० **महाविघ्न** नां धु तं. मुं मध्यें ही ओवी नाहीं.

११२. १ **सहस्रनेत्रु** ख; २ **पर्वतशत्रु** ख; ३ **सर्वासि** औं; ४ **अमरपुत्रु** खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ५ **वज्रानें** नि (स प्रसंप्रा).

११३. १ **सर्वही** औं पु·४, **अवघे** ख मुं; २ **एकला** नि नां, **काळा** पु४, **या काळा** धु, **लिळा** गो; ३ **सुरमुखें** नि धु.

११४. १–२ **दभोदि वसविला** पु४; २ **सुदली** औं पु ख मुं; ३ (–) ख नां धु, **हे** पु४ रा तं; ४–५ **सिद्धल्या** नि, **सज्जल्या** औं.

११५. १ **करूनि** नां; २–३ **धावींन्नला** पु४; ४ **भवंडिता** नि मुं; ५–६ **धांविनला नैऋत्य** औं पु, **निघाला तो लवलाहे** पु४ ख मुं.

११६. १ **वरुण** नि नां; २ **वरुणपाश** पु४ ख मुं गो·२ रा; ३ (+) **मी** नि; ४ **पांडवांचें यश** नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ५–६ **अवलंबूनि कृत्रिम** औं पु.

उपडूनि[1] प्रचंड औषधी । अश्विनौदेव धावींनले क्रोधीं ।
पर्वत घेऊनियां खांदीं । त्वष्टा रागें धावींनला ॥ ११७ ॥
स्कंद लोटला[1] घेऊनि शक्ती । मृत्यु पातला[2] परशहस्तीं[3] ।
प्रतोद घेऊनि गभस्ती । फिरउं[4] ह्मणे अश्वातें[5] ॥ ११८ ॥
सजूनियां धनुष्यबाण । युद्धा पातला प्रभंजन ।
लोहमुसळ पडताळून । जयनामा धावींनला[1] ॥ ११९ ॥
अर्यमा आला[1] घेऊनि परिघ । मित्राहस्तीं चक्र अमोघ ।
सोम आणि पूषा भग[2] । कार्मुकपाणी पातले[3] ॥ १२० ॥
आदित्य रुद्र[1] मरुत वसव[2] । साध्य[3] आणि[4] विश्वदेव[5] ।
हे मुख्य करूनि अमर[6] सर्व । संग्रामार्थ पातले ॥ १२१ ॥
परिघप्राय[1] वेढूनि रथा । घ्या घ्या ह्मणती कृष्णपार्था ।
जैसे पाखांडी[2] वेदांता[3] । जिंकावया जल्पती ॥ १२२ ॥
अमितास्त्र जपोनि वाणी । येकयेक[2] विंधिला[3] दाहा बाणीं ।
शस्त्रें हातींचीं[4] उडवूनी । वर्मस्थळीं खोंचले ॥ १२३ ॥

---

११७. १ उचलोनि गो॰२.

११८. १ उठीला नां धु; २ पावला नि पु ख नां, धांवला औं, लोटला मुं; ३ फरश° पु ख नां, पाश° मुं; ४ फिरा नि नां धु; ५ अवघ्यांतें नि.

११९. १ पातला नां धु. गो मध्यें ही ओवी नाहीं.

१२०. १ लोटला नि गो२; २ भाग पु नां मुं धु गो२, भोग गो; ३ धांवले नि औं, धाविन्नला पु४ मुं. ख मध्यें ही ओवी नाहीं.

१२१. १ (–) औं; २ वासव औं पु; ३–४ साध्यादि औं ५ विश्वेदेव नि औं; ६ (–) औं पु.

१२२. १ °प्राये खवर्ग (मुं प्रसंप्रा) धु; २ पाषांडी औं पु॰४ गो२ पाशांडी ख गो, पाखंडी तं; ३ वेदार्था नि.

१२३. १ अगस्त्यास्त्र नि औं पु ख मुं, अमीतशास्त्र नां धु; २ एकैक नि; ३ विंधिले नि पु४ गो२; ४ हस्तींचीं नि.

मुसळप्राय सायकधारें । मारूनि उडविले माघारे[१] ।
जेविं[२] प्रळईं महासमीरें[३] । वृक्ष जाती दशदिशा ॥ १२४ ॥
येक मूर्छित पडिले धरणी । येक ऊर्ध्व[१] उडाले[२] गगनीं ।
येक पडिले[३] सिंधुजीवनीं[४] । निचेष्टित शरमारें ॥ १२५ ॥
जेविं विघ्नाचिया कोटी । गणेश भवंडी[१] बारावाटीं[२] ।
नातरी हुनमंताचिये दृष्टी । भूतश्रृष्टी उरेना ॥ १२६ ॥
नातरी पातकांचिया[१] लक्षा । येक हरिनाम करी रक्षा ।
तेविं निर्जरांचिया[२] पक्षा । पराभविलें[३] अर्जुनें ॥ १२७ ॥
अमरगणीं काढिला मोड । ह्मणती न जिंकवे होड ।
संग्राम पार्थाचा[१] अवघड । धैर्य[२] सहसा[३] न धरवे ॥ १२८ ॥
पुढती[१] कोपोनि सुरेश्वरें । अर्जुन ताडिला शिळाशिखरें[२] ।
पडे पडे[३] तवं कुंतिकुमरें[४] । बाणधारा[५] तोडिलें[६] ॥ १२९ ॥
तवं गर्जीनली आकाशवाणी । विचार धरीं कां[१] वज्रपाणी ।
नरनारानण हे[२] दोन्ही । कृष्णार्जुन जाण पां ॥ १३० ॥

---

१२४. १ **माघारें** नि औं पु४ गो·२ ; २ **जैसे** नि , (+) **महा** औं पु ; ३ **समीरें** औं पु.

१२५. १–२ **उडविले ऊर्ध्व** नि ; २ **उडविले** पु४ ख ; ३ **टाकिले** नि , **पाडिले** औं पु ख ; ४ **समुद्रजीवनीं** नि.

१२६. १ **उडवी** नि , **विभांडी** मुं , **भोंवडी** औं पु धु ; १–२ **लिळा विभांडी** पु४ ; २ °**वाटी** नि औं नां मुं.

१२७. १ **पातकाच्चिया** नि पु ख नां ; २ °**च्चिये** नि ; ३ **पराभऊनि** औं पु·४ ख , **पराभव केला** गो२.

११८. १ **पार्थासीं** नि ; २–३ **सहसा धैर्य** औं पु ख नां , **सहसा धीर** पु४ ; ३ **सर्वथा** धु.

१२९. १ **पुडती** औं पु·४ ; २ **शैलशिखरें** नि ख रा , **शेल्यशिखरें** औं पु·४ मुं गो२ ; ३ (–) पु४ ख ; ४ **पांडुकुमरें** नि ; ५ °**धारें** नि , °**धारीं** ख , **प्राण**° तं ; ६ **फोडिलें** नि , **तोडिल्या** रा.

१३०. १ (–) नि पु४ ; २ (–) ख नां ;

यातें पराभऊनि येश[1] । पावे ऐसा कवण पुरुष ।
आतां सांडूनि संग्रामसोस । जाये[2] वेगीं माघारा[3] ॥ १३१ ॥
अतिताई[1] पातकी प्राणी । मरोनि उपजले[2] खांडववनीं ।
त्यांतें निमित्य[3] करूनि वन्ही । भूभार येहीं[4] फेडिजे[5] ॥ १३२ ॥
राक्षस तामस महापापें[1] । जालीं[2] श्वापदें[3] पादपें[4] ।
ह्मणौनि कुष्णार्जुन साक्षेपें[5] । नाश करिती[6] तयांचा ॥ १३३ ॥
यांसी[1] करूं[2] जातां[3] युद्ध[4] । जय[5] न[6] पवसी[7] पावोनि[8] खेद ।
आतां वदूनि[9] सख्यशब्द[10] । येश[11] उरवीं आपुलें ॥ १३४ ॥
ऐसें[1] ऐकोनि[2] अमरनाथ । माघारला विबुधेंसहित[3] ।
अग्नीसि ह्मणती कृष्ण पार्थ । निःशंक[4] आतां[5] वेटाळीं[6] ॥ १३५ ॥
विशेष[1] मातला महावन्ही[2] । अपार भक्षिल्या जीवश्रेणी[3] ।
वनस्पतिरसांच्या[4] रसपानीं । ज्वाळाजिव्हा[5] पोळल्या[6] ॥ १३६ ॥

---

१३१. १ यश नि मुं गो२ तं; २ जावें नि औं पु ख मुं, जा पु४, जाई गो, जायें रा; ३ माघारें नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा) गो·२.

१३२. १ आततायी नि, अतीत्याई औं पु·४ ख मुं रा; २ उपजे नि औं पु ख मुं, विचरे पु४; ३ निमित्त नि; ४ यांहीं नि, इहीं औं पु मुं धु; ५ फेडिला नि.

१३३. १ °पापी नि औं, °पाप पु·४ ख; २ झाले नि, जाळी नां; २–४ जन्मले खाडोवनीं संतापी औं, जाळी स्वापद परदर्पे पु·४ ख; ३ स्वापद गो·२; ३–४ स्वापद परदर्पें मुं; ४ पादपी नि; ५ साक्षेपीं नि औं, साक्षेप पु·४ ख; ६ केला औं.

१३४. १ त्यांसि पु·४ ख नां मुं, जयासी गो; २–३ करीतां ख नां; ४ युध्य पु४ धु गो२; ५–६ अपमान मुं; ७-८ पावोनि पावसी नि पु·४ गो२, पवोनि पावसी औं गो रा, पावोनि करिसी मुं; ९ वंदुनि धु गो२ तं; १० सरळ शब्द नि (स प्रसंप्रा), सेव्य शब्द औं, सखेद शब्द ख; ११ यश नि मुं गो२.

१३५. १–२ ऐकोनियां नि; ३ विबुधांसहित नि औं ख गो·२; ४–६ भक्षण करीं निःशंक ख; ६ वेढाळी नां.

१३६. १ विशेषें नि औं, वीश नां, निशेष गो; २ वन्ही औं पु·४ ख मुं; ३ श्वापदश्रेणी नि औं पु·४ ख नां, खांडवश्रेणी मुं गो·२ रा; ४ वनस्पतींच्या नि औं पु·४ ख मुं; ५ जाळजीव्हा पु, ज्वाळामाळ औं; ६ तोषल्या नि पु·४ ख मुं, तोशला औं.

वन्ही तोषला[1] स्तवी सांग । अनंतयुगीं अनंत याग ।
ऋषीराजीं केले सांग । परि[2] मी[3] तृप्त नव्हेची[4] ॥ १३७ ॥
वसोनि शंकराचिये दृष्टी । प्रळई भक्षिली[1] सर्व सृष्टी ।
परी[2] आजिचे ऐसी तुष्टीपुष्टी[3] । नाहीं तेथें पावलों ॥ १३८ ॥
वसउनी शेषाचीं[1] मुखबिळें[2] । युगांतीं[3] दाहिलीं सातै[4] तळें[5] ।
परी आजिचिये ऐसी तेणें[6] काळें । तृप्ती नाहीं पावलों ॥ १३९ ॥
फळाहार लंकादहनीं[1] । आजि पारणें सुखभोजनीं ।
तुमचा[2] उपकार उभयवदनीं । बोलों न सकें सर्वथा ॥ १४० ॥
शत्रु वधूनि सर्व[1] धात्री[2] । अर्जुना भोगिसी[3] येकछत्री ।
कृष्णनाम स्मरतां वक्त्रीं[4] । होय[5] सायोज्य[6] पापियां[7] ॥१४१॥
ऐसिया आशीर्वादशब्दें । गर्जना कीजे[1] जातवेदें ।
खांडव भक्षितां[2] सुस्वादें । परम तृप्ती पावला[3] ॥ १४२ ॥
मय दानव नमूचा[1] भ्राता । पूर्वी मंदोदरीचा पिता ।
शिल्पविद्येचा[2] विधाता । विश्वकर्मा दैत्यांचा[3] ॥ १४३ ॥

---

१३७. १ (+) भोजनी पु; २ तेथ औं; २–३ तरि मी पु·४, तिहीं मुं; ४ न झालों नि.

१३८. १ भक्षुनि औं पु·४ ख; २ परंतु धु; ३ तुष्टी नि मुं, पुष्टी औं.

१३९. १–२ शेषाचे मुखानळें औं पु; ३ कल्पांतीं औं पु; ४ सप्त नि औं ख मुं धु गो२, सातही पु·४ नां; ५ पाताळें नि औं ख मुं, कुळें गो·२; ६ ते नि पु४, तिये औं, (–) ख मुं, येणें धु.

१४०. १ लंकाभुवनीं पु४; २ तुमचे नि औं पु ख.

१४१. १–२ खर्गधारीं औं पु·४ ख मुं; २ धरित्री नि; ३ राज्य भोगीं औं; ४ वक्रीं नि; ५–७ सायुज्यपदीं पावसी नि, सायुजपद पावसी खवर्ग (नां प्रसंप्रा).

१४२. १ केली गो, करिजे पु; २ भक्षित औं पु·४; ३ पावलों खवर्ग.

१४३. १ नमुचीचा नि रा, मनुचा औं पु·४ ख गो, मनुजांचा मुं, मुनि गो२; २ (+) मुख्य नि; ३ असुरांचा नि.

त्याचा वास खांडववनीं । वन्हिभेणें पळतां[1] गगनीं ।
पावकें दावितां चक्रपाणी । चक्र काढी वधावया ॥ १४४ ॥

प्राणभयें[1] आक्रंदोन । अर्जुनासि आला शरण ।
पार्थें दीधलें अश्वासन[2] । तूतें न मरीं[3] सर्वथा[4] ॥ १४५ ॥

अर्जुनें देतां अभयदान[1] । चक्र आवरी मधुसूदन[2] ।
तो[3] येक[4] आणि[5] अश्वसेन[6] । तक्षकपुत्र दुसरा ॥ १४६ ॥

ऋषेश्वरवीर्यें[1] सारंगपक्षी[2] । चौघे चुकले[3] पावकभक्षीं[4] ।
ऐसे[5] साही[6] खांडवकक्षीं[7] । अक्षई[8] प्राणें वांचले ॥ १४७ ॥

सारंग वांचले वैश्वानरीं । ते[1] कथा[2] परिसावी[3] पुढारीं[4] ।
व्यासवचनाचे[5] आधारीं[6] । मुक्तेश्वर[7] कवि[8] वदे[9] ॥ १४८ ॥

इति श्रीभारते आदिपर्वणि एकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

---

१४४. १ पळाला नां मुं.

१४५. १ पावकभयें खवर्ग (नां प्रसंप्रा); २ आश्वासन नि पु४ ; ३ मारीं नि पु४ गो ; ४ सर्वथां पु४ ख , सर्वदां मुं.

१४६. १ अभयवचन नि ; २ मदसुदन पु४ ख नां गो ; ३–६ यापरी मय वांचला आन नि.

१४७. १ °वीर्यें नि (स प्रसंप्रा) ; २ शाङ्गर्पक्षी नि ; ३ वांचले नि ; ४ पावककुक्षीं नि; ५ असे नि; ६ हे नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ७ खांडवभक्षीं नि, खांडवकुक्षी खवर्ग (नां प्रसंप्रा) ; ८ साही नि.

१४८. १–४ पावक तृप्त जाला परोपरी खवर्ग (नां प्रसंप्रा) ; ५–६ व्यास वदला ते अवसरीं नि , खांडवदहन अर्जुन करी खवर्ग (नां प्रसंप्रा) ; ७–९ ऐसी कथा जाहली औं ख , ऐसी कथा वर्तली पु मुं.

यापुढें औं पु ख मुं मध्यें पुढील ओव्या अधिक आहेत :-

जन्मेजय ह्मणे वैशंपायना । सांग भीमाचिया आख्याना ॥
त्याचा पराक्रम मना । ऐकोनि हर्ष होतसे ॥ १ ॥

ऐकें राया गुणनिधी । सोमवंशीं परम[1] उदधी[2] ।
चित्त देऊनियां आधीं । श्रवणीं[3] ऐकें[4] सर्वस्वें[5] ॥ २ ॥

१–२ ज्ञानउदधी ख, बळउदधी मुं; ३–४ श्रवण करीं औं ख; ५ नरेंद्रा ख.

नारद भूप्रदक्षणा । करूनि[1] आला[2] जाण ।
येतां श्रोणितपुरसगुण[3] । प्रवेशला ब्रह्मऋषी[4] ॥ ३ ॥

१–२ करित असतां पैं औं; ३ °पुरपट्टण औं; ४ देवऋषी औं.

तेथील राजा कुंभ[1] जाण । त्यासि सहस्त्रभुजा दंडप्रमाण[2] ।
परम[3] पराक्रमें प्रविण । तेणें नारदा देखिलें ॥ ४ ॥

१ कुंभक औं, कुंक्षक मुं; २ प्रमाण ख; ३ (–) ख.

त्यासि[1] सन्मानें बहुत । पूजा करी विध्युक्त ॥
स्नेहादरें[2] अत्यंत । पुसता जाला स्वमुखें[3] ॥ ५ ॥

१ राजा औं; २ स्नेहवादें औं; ३ निजमुखें औं, साक्षेपें मुं.

स्वामी त्रिभुवनामध्यें । मजसीं दारुण युद्धें ॥
करी ऐसा कवण[1] प्रसिद्धें । आहे[2] तो[3] मज सांगावा[4] ॥ ६ ॥

१ वीर औं, (–) ख; २ असेल औं; २–३ अहे नाहीं ख; ४ सांगीजे औं, सांग ख, सांग पां मुं.

मग नारदें सांगीतलें । इंद्रप्रस्तीं पंडुपुत्र भले ।
भीमसेन युद्धीं[1] आगळें[2] । तो येक असे तूं[3] जाण[4] ॥ ७ ॥

१–२ बाहुबळें औं; ३–४ वीर पैं औं, सुजाणा ख, जाण पां मुं.

ऐसें ऐकोनियां राजा । नारदचरणा लागला वोजा ।
मजसवें युद्ध करी पैजा । त्यासी[1] युद्ध[2] करीन[3] ॥ ८ ॥

१ त्या सर्वैंसी मुं; १–३ ये तरी त्यासी भीडेन ख.

नारद इंद्रप्रस्ता आला । भीमसेनासि भेटला ।
वार्ता सांगों लागला । युद्धाची तया[1] ॥ ९ ॥

१ (+) तेक्षणीं औं.

भीमें नारदा नमस्कारिलें । चला जी[1] जावों वहिलें ।
युद्ध करीन बाहुबळें । क्षणमात्रें[2] त्यासवें ॥ १० ॥

१ (+) तेथ औं; २ क्षत्रमात्र पु, क्षत्रयेक ख.

धर्मराजासि[1] येऊन । भीमें केलें[2] नमन[3] ।
निरोप द्यावा मजलागुन । युद्धालागी[4] सत्वर ॥ ११ ॥

१ धर्मापाशीं औं , धर्मासमीप मुं ; २ (+) साष्टांग मुं ; २–३ घातलें लोटांगण ख ; ४ जावया स्वामी ख.

धर्मराजें संबोखिलें[1] । ह्मणे न[2] वजावें[3] गा वहिलें ।
पुन्हां[4] मस्तक चरणीं ठेविलें । निरोप द्यावा ह्मणौनी[5] ॥ १२ ॥

१ संमोखिलें औं , बोळखीलें ख ; २–३ तव जावें औं ; ४ मागुती ख मुं ; ५ जी महाराजा मुं.

मग[1] ह्मणे कुंतीसि पुसों[2] चला[3] । भीम आला मातेजवळा ।
साष्टांगीं नमस्कार[4] केला । मी जातों युद्धालागीं[5] ॥ १३ ॥

१ तो औं ; २–३ पुसे वहिला औं ; ४ प्रणिपात औं ; ५ युद्धासी औं ख.

विजयीं होइं बा आत्मजा । धर्मराजाचिया अनुजा ।
राक्षस वधूनि पैजेसीं[1] वोजा[2] । आशीर्वाद[3] दीधला[4] ॥ १४ ॥

१–२ सौख्य भोजा औं , सुख दे प्रजा ख मुं ; ३–४ राज्य भोगीं अक्षयीं औं.

नारद आणि[1] भीम[2] गेले । श्रोणीतपुरातें पावले ।
राजयासी सांगीतलें[3] । वीर[4] आला युद्धासी ॥ १५ ॥

१–२ भीम दोघे औं ; ३ सांगोनि पाठविलें औं ; ४ भीम औं.

राजा सेनेसि हाकारी । अवघे सन्निध[1] निघा[2] बाहेरी ।
भीम आलासे सत्वरीं । युद्धाकारणें मजसवें[3] ॥ १६ ॥

१ (–) औं मुं ; २ निघाले औं मुं ; ३ मजलागी पु.

युद्ध केलें[1] प्रबळ । भीमें मारिले सकळ ।
विध्वंसिलें अवघें कुळ । क्षणार्धें[2] तेकाळीं ॥ १७ ॥

१ मांडले औं ख ; २ क्षणमात्रें औं मुं.

यावरी राक्षसपुत्र[1] दोघे[2] आले । अति दारुण युद्ध केलें ।
दोघांचें शीर छेदिलें । निमिष्यार्धें करूनी ॥ १८ ॥

१ राजपुत्र ख मुं ; २ (–) ख.

राजा[1] सांगोनि[2] पाठवी भीमा । तुवां जिंतिलें वीरोत्तमा
आतां जाईं गा ग्रामा । परतोनियां आपुल्या ॥ १९ ॥

१–२ राज्यासनीं मुं.

येक लक्ष गज मारिले भीमें । गजदंत मोडिले[1] पराक्रमें ।
धर्मराजासि[2] मंचकप्रेमें[3] । करावया नेतसे[4] ॥ २० ॥

१ तोडिले ख मुं ; २ धर्मा औं ; ३ मनोधर्में औं ; ४ न्यावया पु , ते जाले मुं.

इतुकें करूनियां कंदन । राजा[1] माव करून[2] ।
कऱ्हा[3] जाला[4] येऊन । राहे[5] भीमापुढें ॥ २१ ॥

१ (+) स्वयें औं ; २ करी आपण ख ; ३–४ कर जोडल्या मुं ; ५ (+) उभा औं ख मुं.

ऐसा[1] जात जातां कऱ्हा । थोर जाला सत्वरा ।
त्यावरि[2] बैसोनि भीम[3] बरा[4] । आला नदीजवळिके ॥ २२ ॥

१ ऐसे पु ; २ भीमें औं ; ३–४ त्या अवसरा औं.

तेथें स्नान सारिलें । श्रम युध्याचे परिहारिले ।
मग निद्रे जाकलिलें[1] । भीमासि ते काळीं ॥ २३ ॥

१ आकळिलें औं . मुं मध्यें ही ओवी नाहीं.

तवं[1] दैत्यें काय केलें । भीमासि गिरिवरी टाकिलें ।
तत्क्षणें[2] भीमें[3] प्राण[4] त्यजिले[5] । पातयापातें न लगतां ॥२४॥

१ मग त्या औं; २–५ भीमें प्राणातें क्षीणीं त्यजिलें औं, तत्क्षणिं शतचुर्ण जाले ख.

हे सूचना द्वारके देखा । कळली श्री[1] यदुनायका ।
धांवोनि आला तात्काळिका । धर्माजवळी[2] श्रीपती[3] ॥ २५ ॥

१ तया औं ख ; २–३ धर्मरायाजवळिके ख मुं.

धर्में नमन आलिंगन । देऊनि पुसे[1] कोठें[2] भीमसेन ।
गेला[3] असे[4] तें संपूर्ण । सांगीतलें पाहिजे ॥ २६ ॥

१ ह्मणे औं , (–) मुं ; २ (–) औं ख ; ३–४ कोठें गेला औं.

धर्म बोले श्रीकृष्णासी । भीम गेलासे युध्यासी ।
वार्ता आणिली सायासीं । नारदें[1] स्वभावें ॥ २७ ॥

१ नारदमुनीहीं औं.

भीमसेन निमाला । कृष्णें खेद मानिला ।
पांडव दुःखी जाला । अमर्याद तेकाळीं[1] ॥ २८ ॥

१ (–) पु , पैं मुं.

नारदें[1] संमोखिलें[2] । मग[3] कृष्णें काय[4] ह्मणितलें ।
चला जाऊं वहिलें । भीमसेना उठवावया[5] ॥ २९ ॥

१ (+) तयां औं, (+) स्वमुखें ख; २ सांगितलें ख; ३ (−) ख, तव मुं; ४ (−) औं मुं; ५ उठउं पु ख.

नारद नकुळ आणि कृष्ण । तिघे निघाले पाहोनि प्रश्न ।
श्रोणितापुरा पावले पवन- । वेगें[1] निकट[2] नगरासी[3] ॥ ३० ॥

१–३ टाकोनिया माघारें औं.

तेथें येका देवालयीं । बैसले देखा उद्विग्न हृदइं ।
तवं[1] राजकन्या ते समयीं । पूजुं आली शक्तिसी[2] ॥ ३१ ॥

१ (+) ते ख; २ शक्तितें ख.

करूनि पूजा तत्काळ । चाले[1] तवं देखे नकुळ ।
त्यासि घालीन[2] ह्मणे[3] माळ । आली जवळिके[4] निर्भर ॥ ३२ ॥

१ चालिली औं; २–३ घालावया औं; ३ ह्मणौनि पु; ४ जवळ औं ख.

तवं श्रीकृष्णें ह्मणीतलें । भीमासि कोठें लोटिलें ।
तें दाखवीं वहिलें । झडकरी[1] आह्मांसी ॥ ३३ ॥

१ झडकरुनी औं.

मग दावीत[1] सुंदरी । भीम पडिला गिरीपडारीं ।
अमृतदृष्टी पाहोनि शरीरीं[2] । कृष्ण[3] ह्मणे[4] उठ[5] वहिला[6] ॥ ३४ ॥

१ वेगीं दावी औं; २ कृष्णें झडकरी पु, मुरारी औं; ३–६ उठीं बा वहिलें वेगें, पु, ह्मणे उठ बा झडकरी औं.

मग[1] निघोनि[2] चौघेजण । बाहेरि आले पैं[3] जाण[4] ।
दैत्यासीं युध्य दारुण[5] । निर्वाण केलें त्या काळीं ॥ ३५ ॥

१–२ निघोनियां ख मुं; ३–४ नलगतां क्षण औं, तेथुन मुं; ५ करून मुं.

जीवें दैत्य मारिला । पुत्रासि राज्यपट दीधला ।
नकुळ तेथें[1] वरियला । प्रभावतीनें[2] ॥ ३६ ॥

१ मग ख मुं; २ ते काळीं औं.

जालें नकुळाचें लग्न । प्रभावतीसि शीघ्र घेउन ।
इंद्रप्रस्ता चौघेजण[1] । पातले हो[2] संतोषें[3] ॥ ३७ ॥

१ पांचैजण ख; २ पैं औं; ३ तत्काळीं ख.

धर्मा कुंतीसि भेटले । श्रीकृष्णासि सन्मानिलें ।
मग हरीनें[1] प्रयाण केलें । द्वारकेसी[2] ॥ ३८ ॥

१ देवाधिदेवें औं ; २ (+) तेक्षणीं औं , द्वारकानाथें द्वारके ख मुं.

ऐसी भीमाची कथा । जन्मेजय[1] ऐकता ।
वैशंपायन सांगता । यथोचित[2] जाण[3] पां[4] ॥ ३९ ॥

१ (+) होय मुं ; २–४ यथोचितें करूनी औं , यथोचितेंसी ख मुं.

पुढील दोन ओव्या पु४ मध्येंही आहेतः—

खांडवदहन जालें । सारंगपक्षी वांचविले ।
तें पाहिजे परिसिलें । व्यासवचन[1] निर्धारें ॥ ४० ॥

१ व्यासवचनें पु४.

पुढील ओवी नि मध्येंही आहेः—

मुक्तेश्वरकवि वदे । कृष्णपांडवांचीं ब्रीदें[1] ।
अमृतरस[2] रसमदें[3] । श्रोता[4] क्षुधा[5] सरेना[6] ॥ ४१ ॥

१ बिरुदें नि ; २ अमृतसार मुं ; ३ समदें पु , अमंदें मुं ; ४–५ श्रद्धा सुधा नि; ५–६ क्षुधारस देना मुं.

पुढील ओवी औं पु मध्येंच आहे:—

इति आदिपर्वणि[1] कथा[2] । श्रवणें मेळवी परमार्था ।
वैशंपायन धरित्रीनाथा । अत्यादरें सांगत ॥ ४२ ॥

१–२ आदिपर्वकथा औं.

श्री

अध्याय पन्नासावा

श्रीगणेशाय नमः

राजा पुसे अतिआवडी[1] । वैशंपायना संशय फेडीं ।
प्रळयपावकाचे तोंडीं । पक्षी कैसे वांचले ॥ १ ॥
ते[1] कथेचा वर्षोनि घन । निववीं[2] माझे संतप्त[3] श्रवण ।
वक्ता[4] वदे[5] त्रिलोचन । स्कंदाप्रती पैं जैसा ॥ २ ॥
ह्मणे[1] कुरुकुलनलिनीसूर्या । सावध परिसें जन्मेजया[2] ।
खांडवदाहीं त्या पक्षियां । वन्हिराजें रक्षिलें ॥ ३ ॥
मंदपालनामा[1] ऋषी । तपोतेजें प्रकाशराशी ।
शरीरदंडणें[2] सायासीं[3] । पुण्य[4] अपार जोडिलें[5] ॥ ४ ॥
श्रेष्ठधर्मज्ञाचे[1] पंक्ती । ऊर्ध्वरेता[2] शंसितव्रती[3] ।
स्वाध्यायशीळ मनोवृत्ती । निरोधूनि वर्ततां[4] ॥ ५ ॥
देह त्यागूनि काळगती । पातला[1] पितृलोकाप्रती ।
दिव्यभोगाचिये[2] संपती[3] । सामर्थ्य हातीं[4] दिसेना ॥ ६ ॥

---

१. १ **आवडी** खवर्ग (नां प्रसंप्रा).

२. १ **हे** नि ख, **ये** औं पु मुं; २ **करीं** औं पु; ३ **संतप्त** औं पु; ४ **तंव वक्ता** नि पु·४ ख मुं; ५ **ह्मणे** नां धु.

३. १ (–) औं; २ **जनमेजया** धु रा तं.

४. १ °**नामें** नि औं ख धु, °**नाम** पु४ नां मुं; २ **शरीर दंडोनि** नि, °**दंडें** औं पु·४ ख, **शरीर सांडणें** नां; २–३ **करूनि नाना तपासी** मुं; ४ **पुण्यें** नि गो·२ रा; ५ **जोडिलीं** नि गो·२ रा.

५. १ **स्वधर्मैं ज्याचे** औं पु, **स्वधर्म ज्याचे** पु४, **स्वधर्म राहे ज्याचे** ख, **जेष्ठधर्मज्ञाचे** नां; २ **उद्धरे** औं पु मुं; ३ **संशितवृत्ती** खवर्ग गो२ तं; ४ **वर्तता** नि गो·२, **वर्तला** रा.

• ६. १ **पावला** नि औं पु·४; २ °**भोगाची** नि औं पु·४ ख, °**भोगाचे** गो·२ रा; ३ **संपत्ती** नि ख; ४ **होतां** नि ख.

कोण्ही न करिती बहुमान[1] । बैसावया नेदिती[2] स्थान ।
हें देखोनि अतिउद्विग्न । धर्मराजा[3] विचारी ॥ ७ ॥
जोडूनि पुण्याचे पर्वत । परमसायासें[1] पातलों[2] येथ ।
संतोष फळ[3] नव्हतां[4] प्राप्त । खेद अद्भुत वाटतसे ॥ ८ ॥
देव[1] ह्मणती[2] ऐक गोष्टी । तप[3] अद्भुत[4] तुझिये गांठीं ।
पुत्रसंतान[5] नाहीं पोटीं । तेणें कष्टी तूं येथें ॥ ९ ॥
जो कां प्राणी प्रजाहीन । तो ये लोकीं न पवे[1] मान ।
यालागीं जाईं तूं[2] परतोन । मनुष्यलोका[3] मागुता[4] ॥ १० ॥
भलता[1] वर्ण[2] भलती[3] जाती । भलती धरूनि शरीराकृती[4] ।
भलते योनींत[5] संतती । संपादावी प्रयत्नें ॥ ११ ॥
संग्रहीं पुण्य[1] असे[2] बहुत । जातिस्मरणें जन्मती सुत ।
आवडे[3] ते[4] योनीआंत । पुत्र अपार[5] निपजवीं[6] ॥ १२ ॥
यज्ञीं[1] परिहार[2] देवरुणा[3] । ब्रह्मचर्यें ऋषीच्या रुणा[4] ।
संततीनें पितृरुणा[5] । उत्तीर्णता जाणिजे ॥ १३ ॥

---

७. १ **सन्मान** गो·२ ; २ **न देती** नि पु४ ; ३ °**राजातें** नि. मुं मध्यें ही ओवी नाहीं.

८. १ **बहुसायासीं** नि, **सायासें** औं पु, **सायासीं** पु४ ख मुं; २ **पावलों** नि ख ; ३ (–) खवर्ग गो ; ४ **न होतां** नि.

९. १--२ **धर्मराज म्हणे** नि; ३ **पुण्य** नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा) ; ४ **अपार** नि ; ५ °**संतती** नि औं पु·४.

१०. १ **पावे** नि; २ (–) पु४ ख नां मुं धु गो२ ; ३ **भूलोका** नां धु तं , (+) **प्रति** धु ; ४ **मागुती** नि मुं गो२. गो मध्यें ही ओवी नाहीं.

११. १ **भलते** खवर्ग (नां प्रसंप्रा) ; २ **वर्णीं** पु४ ख नां मुं; ३ **भलते** खवर्ग (नां प्रसंप्रा) ; ४ **देहाकृती** नि ; ५ **योनीं** पु नां मुं.

१२. १–२ **असे पुण्य** नि पु४ ख नां, **पुण्यें असती** औं पु; ३–४ **अंडज** ख ; ५ **अपाडें** नां धु , **अपाड** तं ; ६ **जन्मती** ख , **निफजवि** औं धु.

१३. १ **यज्ञें** नि, **येज्ञ** पु४ ; २ °**हरे** औं मुं, °**हारे** पु४ नां धु ; ३ **देवरिण** नि , ° **रुण** औं पु·४ , **देवऋण** ख मुं ; ४ **रिणा** नि , **रुण** औं पु·४ , **ऋण** ख मुं ; ५ **पितृरिणा** नि , °**रुण** औं पु·४ , **पितृऋण** ख मुं.

पुत्रसंततीचेनि[1] देख । देवलोकीं पावती[2] सुख ।
येऱ्हवीं विश्रांतीचें मुख । कदांकाळीं[3] न[4] देखसी[5] ॥ १४ ॥
धर्मराजाचिये वचनीं । मृत्युलोका[1] पातला मुनी ।
अटण करितां खांडववनीं । प्रवेशला दारार्थी[2] ॥ १५ ॥
ह्मणे कवणे योनीआंत । सीघ्र संतती उपजे बहुत ।
तवं अंडजखाणींत[1] असंख्यात । संतानदृष्टी[2] देखिलें[3] ॥ १६ ॥
घेऊनि पक्षियाची अवगणी[1] । जातीची सारंगपक्षिणी ।
जरिता नामें केली पत्नी । तियेसंगीं रातला ॥ १७ ॥
आत्मवीर्यें तिचां[1] उदरीं । पुत्र निर्मिले[2] विहंगम च्यारी[3] ।
त्यांचीं नामें तूं[4] अवधारीं । जन्मेजया महींद्रा[5] ॥ १८ ॥
जरतारु[1] आणि सारिशृक[2] । स्तंभमित्र[3] द्रोण देख ।
सारंगपक्षी सुलक्षणिक । ऋषिवीर्यें जन्मले ॥ १९ ॥
चौघां[1] पुत्रेंसीं जरितारी[2] । वनीं ठेवूनि तरुकोठारीं[3] ।
लपिता नामें भार्या दुसरी[4] । तिये[5] भेटी निघाला ॥ २० ॥

---

१४. १ °संततीनें नि; २ पाविजे नि, पावसी औं पु ख गो२ तं, पावलें मुं; ३ °काळें गो२, कदाकाळें नि पु रा; ४–५ देखेना मुं, देखसीना पु४.

१५. १ मृत्यलोका औं पु·४ धु, मर्त्यलोका तं; २ रेतदानार्थ नां, रेतदानार्थी धु.

१६. १ °खाणी औं पु मुं; २ संतानवृद्धी नि औं पु मुं गो·२ रा, संतानवृति पु४; ३ देखिली नि औं पु·४ गो·२ रा.

१७. १ आंगवणी नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा).

१८. १ तिचे नि; २ जन्मविले औं पु; ३ चारी नि पु४ तं; ४ (–) औं पु ख धु; ५ महेंद्रा औं मुं धु तं, नरेंद्रा पु नां.

१९. १ °तारी नि, जरीता मुं गो२; २ अरिशुक औं पु, सारिसृक नि; ३ स्तंबमित्र नि.

२०. १ चौघे नि औं पु·४ नां गो·२; २ जरिता अंतुरी नि; ३ °कोटरीं नि तं, निडरकोठारीं पु, नीडकोठारीं औं, नीबीडकोठारीं पु४, गूढ कोठरीं ख, गिरीकोठारीं मुं; ४ सुंदरी पु गो२ रा; ५ तिचे औं पु.

पुढील[१] भविष्य जाणोनि मना । ह्मणे[२] पावक[३] लागेल[४] वना[५] ।
बाळें नेणतीं अंगना[६] । येथें[७] प्राणें उरावीं[८] ॥ २१ ॥

ह्मणोनि गेला वन्हीप्रती । नमस्कारूनि[१] केली[२] विनती[३] ।
माझीं[४] दाराकुमरें[५] वसती[६] । खांडवारण्यीं[७] स्वामियां[८] ॥ २२ ॥

खांडवदाह[१] करितां वन्ही । पांचही रक्षावीं[२] कृपेकरूनी[३] ।
अवश्य ह्मणोनि अभयपाणी[४] । अनळें[५] माथां ठेविला ॥ २३ ॥

भाष[१] घेऊनि[२] विश्वासेंसीं[३] । ऋषी गेला[४] लपितेपासीं[५] ।
मागां माजला[६] चौपासीं[७] । खांडवारण्यीं पावक ॥ २४ ॥

वृक्ष भक्षित कडकडाटें । जीव[१] जाळीत[२] धडधडाटें[३] ।
निकट येतां हव्यवाटें । जरिता मोहें जाकळे ॥ २५ ॥

पक्षहीन कोमळ बाळीं । उडों न शकती[१] अंतराळीं ।
पुत्र कवळोनि हृदयकमळीं । काळानळीं प्रवेशे ॥ २६ ॥

---

२१. १ पूर्वील पु४, पुढें मुं; २–५ वन्ही जाळील खांडववना नि; ६ अज्ञाना खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ७ जेथें पु४, तेथें गो२; ८ उरवावीं नि खवर्ग (औं प्रसंप्रा).

२२. १ नमस्कार पु४ ख, नमन करूनि औं; २ करी नि, केला पु४ ख, (–) औं; ३ विनंती नि औं गो२, विनिती पु४; ४ माझी नि; ५–६ °कुमरवस्ती नि; ७ खांडववनीं नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ८ स्वामिया नि पु४ नां.

२३. १ खांडवदहन नां धु, °दाहा पु४ गो; २ रक्षीं मुं गो२; ३ कृपा करूनी नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ४ पाणी खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ५ अग्नीनें नि.

२४. १ भावा पु४, भासे नां, भाक गो, भाष्य ख गो२; २ देवोनि नां मुं; ३ साक्षेपेंसी मुं; ४ निघाला ख; ५ तपासी औं पु ख मुं, तयापासिं पु४; ६ मानलें पु४, जाला नां धु तं; ७ चौफासीं नि.

२५. १ श्वापदें नि; २ जळति पु४ धु; ३ झडझडाटें नां धु तं, तडतडाटें गो२.

२६. १ शकिजे औं नां गो२ तं, शके पु४.

कनिष्ठस्त्रियेची[1] आसक्ती[2] । पुत्रस्नेह सांडोनि चित्तीं[3] ।
पिता गेला लपितेप्रती[4] । तो[5] ये[6] आकांतीं असेना ॥ २७ ॥
नूतन[1] भार्येची कामकळा । वाढल्यां[2] नर[3] होय[4] आंधळा ।
सुकलियां[5] सांडिजे सुमनमाळा[6] । जीर्णभार्या त्या परी[7] ॥ २८ ॥
कनिष्ठभार्येची आवडी । पुत्रोत्पादनीं इछा गाढी ।
जेष्ठस्त्रियेचीं[1] बाळें सांडी । कटुकफळासारिखीं[2] ॥ २९ ॥
कुटूंब वोपूनि जातवेदीं । मनें[1] वेधला[2] कामवेधीं[3] ।
कनिष्ठभार्येच्या पादसंधी[4] । प्राणधाकें दडाला ॥ ३० ॥
या अनिवार हुताशना । वारूनि कवण रक्षील प्राणा ।
काय करूं नारायणा । जीवदान[1] तूं देईं ॥ ३१ ॥
पुत्र ह्मणती ऐक माते । उडाण[1] करूनि गगनपंथें ।
जाईं[2] मंदपाळ जेथें । स्नेह चित्तें सांडूनी ॥ ३२ ॥
वोडवल्यां[1] येकत्र मरण[2] । उरे तेणें[3] उरविजे प्राण[4] ।
मोहें[5] अंगीकारितां[6] निधन[7] । आत्मघात बोलिजे ॥ ३३ ॥

---

२७. १ °स्त्रियेच्या खवर्ग (नां प्रसंप्रा); २ आसक्ति पु४ ख मुं रा ; ३ चीतिं पु४ नां धु ; ४ तीयेप्रती औं पु मुं, तयाप्रती पु४ ख ; ५ (–) खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ६ हे नि.

२८. १ उत्तर पु·४ ख मुं ; २ वोडवल्यां औं पु·४ मुं , वाढल्या नि ; ३–४ होय नर नां गो·२ तं ; ५ सुकल्या नि मुं गो·२ , सुकल्यां औं पु·४ ख रा ; ६ मोहन° औं , वन° मुं ; ७ रीती नि.

२९. १ जेष्ट भार्येची खवर्ग (नां प्रसंप्रा); २ कडु फळा° औं पु , कंदुकफळा° धु तं , कंडुक° नां.

३०. १ मनीं नि ; २ वेधिला नि पु·४ ख ; ३ कामव्याधीं नि , कामक्रोधीं पु४ ; ४ कामसंधी नि पु४ नां , प्राणछंदीं औं पु , प्राणसंधीं ख मुं.

३१. १ °दाना औं पु·४ ख रा.

३२. १ उड्डाण नि ख रा ; २ तूं जाईं नि.

• ३३. १ वोढवल्या नि ; २ मरणे औं पु , मरणें धु ; ३ तें औं पु ; ४ प्राणें औं पु मुं धु ; ५ मोहो पु·४ , मोह औं ख नां धु ; ६ अधिक करितां औं पु४ ; ७ मरणें पु , निधनें औं मुं धु.

पक्षहीनें[1] चक्षुहीनें। आह्मीं सांडिलों[2] सर्वयत्नें।
आह्मांलागीं प्राण देणें। हा[3] अविवेक सर्वथा ॥ ३४ ॥

तूंही तरुण[1] रूपवंती[2]। प्रीती वसतां पतिसंगतीं[3]।
अपार[4] लाधसी[5] संतती। आह्मांहूनि विशेष ॥ ३५ ॥

माता बोले रुदितमुखीं[1]। तुह्मां वोपूनि[2] ये[3] पावकीं।
म्यां[4] जावूनि[5] मृत्यलोकीं[6]। किती[7] काळ[8] वांचावें[9] ॥ ३६ ॥

तुमच्या वियोगाचें[1] दुःख। देह असे[2] तवं[3] करणें[4] शोक।
पुढती[5] विश्रांतीचें[6] सुख[7]। स्वप्नींही परी न[8] देखें[9] ॥ ३७ ॥

पांचही[1] प्रवेशों हुताशनीं। दिसे तरी[2] विचार[3] कीजे[4] यत्नीं।
संकटें पळती ज्याच्या स्मरणीं। तो चक्रपाणी आठवा[5] ॥ ३८ ॥

धरातळीं मूषकबिळ। म्यां लक्षिलें[1] अतिविशाळ।
त्यामाजी प्रवेश[2] करा[3] सकळ। चित्त विकळ न करितां ॥ ३९ ॥

---

३४. १ °हीन पु·४ ख नां; २ **सांडवलों** नि; ३ (–) नां धु.

३५. १ **तरुणी** खवर्ग (नां प्रसंप्रा); २ **रूपवती** नि; ३ **प्रिय संगती** खवर्ग (नां प्रसंप्रा), °**संगातीं** नि; ४ **आपाडें** नां धु; ५ **लाधेल** मुं धु तं.

३६. १ °**मुखी** नि तं; २–३ **ओपोनियां** नि; ४–६ **मीं किती काळ वांचों लोकीं** औं पु; ५–६ **किती काळें वांचावें लोकीं** पु४, **किती वांचणें लोकिकी** ख; ७–८ **सांगा मज** पु मुं, **सांगा मातें** औं, **सांगा हें** पु४, **तें मज सांगा** ख; ९ **पुत्र हो** औं पु ख मुं, **मत्पुत्र हो** पु४, **वांचणें** नि.

३७. १ **आंगाचें** औं पु४ ख, **अंगाचें** पु मुं; २ **असिजे** औं पु·४ मुं; २–३ **तववरि** ख; ३ (–) पु४; ४ **करिजे** पु ख, **करिसी** पु४, **कीजे** औं, **वरीजे** मुं; ५–६ **पुडतीचें** पु४; ६ **वीरश्रीचें** मुं; ७ **सुख** नां; ८–९ **न देखों** नि, **दिसेना** औं पु·४, **नेदखें** गो२.

३८. १ **पांचै** औं पु ख रा; २ **जरि** पु४; ३ **उपाय** नि; ४ **करिजे** नि औं पु४ ख मुं; ५ **आठवावा** पु मुं.

३९. १ **रक्षिलें** नि औं, **रचिलें** गो; २–३ **प्रवेशोनि** औं; ३ **करूं** नि नां.

पक्षीं[1] वोदूनियां माती । द्वार आच्छादीन[2] निगुती ।
वन्ही शांत जालीयां[3] पुढती[4] । सुखें बाहेर निघावें ॥ ४० ॥
पुत्र ह्मणती ऐक[1] वचन । गगनचारियां[2] आह्मां[3] जाण ।
बिळवासिये न लगतां[4] क्षण । भक्षण करिती आमुचें[5] ॥ ४१ ॥
या दुर्मरणें[1] शरीरनाश । त्याहूनि पवित्र हुतांश[2] ।
धैर्यें करितां येथें[3] प्रवेश । श्रेय पावों[4] परलोकीं ॥ ४२ ॥
माता यथार्थ सांगे कुमरां[1] । मूषक येतांचि[2] विवरद्वारा ।
शेनपक्षियें[3] अंबरा । झडपूनि नेला भक्षणार्थ[4] ॥ ४३ ॥
आतां विवरीं नसे कोण्ही । तुह्मीं रिघावें निर्भय स्थानीं[1] ।
सहजें[2] शांत जालियां[3] वन्ही । पुढती यावें स्वस्थळा ॥ ४४ ॥
पुत्र ह्मणती नेला येक । विवरीं वसती[1] हो[2] आणीक[3] ।
तेथें[4] रिघतां तात्काळिक । भक्षण[5] करिती[6] आमुचें[7] ॥ ४५ ॥
संकट वोडवल्यां[1] दारुण । श्रेष्ठासीच जावें शरण ।
नीच सेवितां जघन्य । ये[2] लांछन श्रेष्ठातें ॥ ४६ ॥

---

४०. १ **पक्षें** नि औं पु; २ **आच्छादुनि** पु४ गो; ३ **झालिया** नि; ४ **मागुती** नां धु.

४१. १ **अधिक** पु४ मुं; २ **गगनचरां** पु४ ख मुं, **गगनचरें** औं; ३ **आह्मीं** औं; ४ **लागतां** नि; ५ **निर्धारें** नि नां धु, **आमुतें** औं पु, **स्वभावें** ख.

४२. १ **दुर्गमनें** पु ख, **दुर्गमे** औं, **धर्मारण्या** गो२; २ **हुताश** नि; ३ (–) खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ४ **पावोनि** औं पु४.

४३. १ **कुमरा** नि पु४ ख नां मुं तं; २ **येतां** खवर्ग (नां प्रसंप्रा) गो२ ३ **श्येन°** नि; ४ **भक्षार्थ** औं पु४ मुं गो२, **क्षणार्धें भक्षाऽया** पु.

४४. १ **मनीं** नि; २ **सहज** खवर्ग; ३ **झालिया** नि.

४५. १ **असती** नि औं पु, **आसती** पु४ ख; २ **वो** नि, (–) औं पु ख नां, **ते** मुं; ३ **अनेक** नि; ४ **येथें** औं पु४; ५ **घात** रा; ६ **सहज** ख; ७ **आमुतें** पु४ मुं.

४६. १ **वोढवल्या** नि मुं गो; २ **हें** नि पु४ ख गो.

जवं अपाय स्पर्श न कीजे । तवं चिंतायत्नीं[1] सिणिजे ।
अनर्थ आदळल्यां[2] होइजे । महामेरु धैर्याचा ॥ ४७ ॥
सांपडलियां वन्हिचक्रीं[1] । नौका बुडतां महासमुद्रीं[2] ।
येकला शूर नानावीरीं[3] । बहुतां[4] शस्त्रीं[5] मारिजे[6] ॥ ४८ ॥
नृपें वधितां[1] बळत्कारीं[2] । विजनीं प्राण घेतां चोरीं ।
रोगें[3] आडविल्यां[4] देशांतरीं । द्रव्यहीन येकला ॥ ४९ ॥
मुखें न भाकीत[1] करुणा । धैर्यें देह[2] वोपी[3] मरणा ।
तो अक्षयस्वर्गभुवना । पावे जैसा यागांतीं[4] ॥ ५० ॥
त्यातें देवकन्या पाहीं[1] । गाढालिंगनीं कवळूनि बाहीं ।
भोगार्थ नेती हो[2] लवलाहीं[3] । विमानयानीं संभ्रमें ॥ ५१ ॥
पूर्वपुण्य असल्यां[1] गांठी । ईश्वरगुरूची कृपादृष्टी ।
प्रळय होतां सर्व सृष्टी । तेथें वांचती सभाग्य[2] ॥ ५२ ॥
महार्णवीं[1] बुडतां नौका । तेथें शंकर रक्षी येका ।
ब्रह्मांड[2] भक्षितां[3] पावका[4] । तेथें वांचवी येकातें ॥ ५३ ॥

---

४७. १ चिंतितां यत्नीं गो·२ रा ; २ आदळल्या नि.

४८. १ पावकचक्रीं धु ; २ महापुरीं ख धु ; ३ बहुतांवरी नि, बहुतांविरीं गो२ रा, बहुतींविरीं गो, नानाशस्त्रीं खवर्ग धु ; ४–५ नाना शस्त्रीं नि गो·२ रा, बहुतावरी पु, बहुतावीरी पु४ नां धु ; ५ करीं ख ; ६ मारिती औं, मारीत पु मुं, मारितां पु४ ख.

४९. १ धरितां खवर्ग ; २ बळात्कारीं नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ३ रोग औं पु ख मुं ; ४ पीडिला नि, आडविला औं पु·४ मुं.

५०. १ भाषितां नि, भाकी पु·४ ख मुं ; २–३ वोपी देह औं पु मुं ; ४ यथार्थ औं पु ख मुं, येथार्थि पु४, यथाती गो·२, युगांतीं तं.

५१. १ पाही नि ; २ (–) खवर्ग ; ३ दिव्यदेही औं.
गो मध्यें ही ओवी नाहीं.

५२. १ असल्या नि पु४ गो·२ ; २ सभाग्ये पु४ ख नां.

५३. १ महांजळीं मुं ; २ ब्रह्मांडही नि ; २–४ ऐसें कौतुक देखा मुं ; ३ भक्षी त्या औं पु.

दुकळीं[1] वांचती द्रव्यहीन । शस्त्रमारीं[2] उरती[3] प्राण ।
तैसें विपरित जालियां[4] जाण । पुढती भेटों मागुती ॥ ५४ ॥
आतां धैर्य धरोनी[1] चित्तीं[2] । वेगीं[3] जाई[4] वल्लभाप्रती ।
आमुचे चिंतेच्या आवर्तीं । भ्रमों[5] नको सर्वथा ॥ ५५ ॥
ऐकोनि कुमराच्या उत्तरा । देखोनि भयासुर[1] वैश्वानरा ।
जरिता लंघूनि अंबरा । वनांतरा प्रवेशे ॥ ५६ ॥
समीप येतां हुताशन । चौघीजणी[1] करूनि नमन ।
ह्मणती आतां[2] तुजवांचून । रक्षक आह्मां असेना ॥ ५७ ॥
तूं[1] परमात्मा परंज्योती । त्रिधारूपें[2] आलासि व्यक्ती ।
प्रळय आणि उत्पत्ति स्थिती । होत[3] जगा तुझेनि ॥ ५८ ॥
तुजवेगळी आहे[1] वस्तु । बोलती[2] ते मिथ्या मातु ।
तूं चैतन्य सदोदितु । सर्वरूप[3] सर्वात्मा ॥ ५९ ॥
तूं वससी विश्वकुक्षीं । ह्मणोनि त्रिविधकर्मसाक्षी ।
प्रवेशोनि जगाच्या[1] चक्षीं । सर्व केले[2] डोळस[3] ॥ ६० ॥

---

५४. १ **दुष्काळीं** नि, **दुकाळी** पु४ ; २ **शस्त्र मारितां** नि ; ३ **उपरती** पु४ ख मुं, **परतती** औं ; ४ **झालिया** नि.

गो२ मध्यें ही ओवी नाहीं.

५५. १ **करूनि** औं पु ; २ **चितिं** पु४ धु गो२ ; ३ **वेगें** नि ; ४ **जाइजे** पु ख मुं ; ५ **भ्रमों** औं पु४.

५६. १ **भ्यासुर** नि ख गो२, **भयातुर** पु४, **भयानक** मुं.

५७. १ **चौघींजणीं** नि, **चौघींजनी** औं पु ; २ **अंती** मुं.

५८. १ (–) नां मुं धु तं ; २ **त्रिविधरूपें** खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ३ **होती** नि नां, **होतसे** औं.

५९. १ (+) **कोण** ख ; २ **व्यक्त बोलती** ख ; ३ °**रूपी** नि, °**रूपें** खवर्ग (नां प्रसंप्रा).

६०. १ **सर्व** खवर्ग (नां प्रसंप्रा), **जगाचे** नि ; २ **काळ** पु४ ख मुं, **लोक** औं ; ३ **डोळसा** पु४ मुं तं, **बोलत** औं.

औं पु ख मुं मध्यें २ व ३ चरणांची अदलाबदल.

तूं विराटपुरुषाची[1] वाचा । शब्दीं अर्थ स्वरूप[2] साचा[3] ।
उदरीं वसोनि[4] विश्वाच्या[5] । पचन करिसी अन्नाचें[6] ॥ ६१ ॥
फेडावया अज्ञानतमा[1] । तूंचि जालासि सूर्यप्रतिमा[2] ।
रश्मींपासाव अतिउत्तमा । मेघमाळा निर्मिसी[3] ॥ ६२ ॥
त्यापासाव[1] वर्षोनि[2] उदक[3] । करिसी[4] औषधी अनेक[5] ।
औषधीस्तव[6] सुस्वादिक[7] । अन्नें होती पवित्रें ॥ ६३ ॥
अन्नापासाव निपजती[1] भूतें । ह्मणोनि कारण तूं[2] जगातें ।
तूज[3] भजती ते जाणते । येर[4] ते मूर्ख जाणावे ॥ ६४ ॥
तुझेनि मुखें सकळां[1] तृप्ती । ऐसें बोलती वेदश्रुती[2] ।
तुझेनि कर्में फळा[3] येती[4] । येऱ्हवीं[5] होती निर्बीजें[6] ॥ ६५ ॥
पाकयज्ञ[1] हविर्यज्ञ । सोमसंस्था सप्तही जाण ।
इहीं नामीं तूं[2] आपण[3] । पूजा घेसी विश्वाची ॥ ६६ ॥
तुझे पूजक सोळाजण[1] । जे बोलिजेति[2] ऋत्विजगण ।
अष्टाविंशति पात्रें करून । नित्य सेवे तिष्टती ॥ ६७ ॥

---

६१. १ विराटरूपाची गो ; २-३ स्वरूपाचा औं पु ख ; ४ वससी औं पु·४ ख ; ५ विश्वाचा औं ख नां मुं धु गो ; ६ अन्नातें नि नां.

६२. १ अंधतमा मुं ; २ सत्यप्रतिमा मुं ; ३ निपजती ख.

६३. १–२ त्यापासोनि वर्षे नि , त्या वर्षोनियां ख ; ३ उदका औं पु·४ ; ४ निफजती औं , करिती पु४ ; ५ अनेका औं पु·४ ; ६ औषधीतव पु·४ मुं , औषधीपासाव औं; ७ मुखादिका पु·४ , सुखादोदकां औं, मखादिक ख.

६४. १ निफजती औं पु , प्रसवती गो ; २ भुत पु४ ; ३ तूतें नि ; ४ येरें पु४ नां.

६५. १ सकळ पु·४ ख नां , सर्व धु ; २ वेदस्मृति ख ; ३ फळें औं पु·४ ; ४ फळती औं ; ५ येरवीं नि पु४ मुं गो·२ ; ६ निर्बीज ख नां मुं.

६६. १ पावक° नि तं ; २–३ तूंचि कारण ख.

६७. १ °जन औं पु ; २ बोलिजे नि मुं , बोलती ख.

तुज सांडोनि प्रत्यक्ष ब्रह्मा । लोप करूनि[1] विहितकर्मा ।
भजे[2] पाषाणधातुप्रतिमा[3] । तो[4] मंदात्मा[5] बोलिजे ॥ ६८ ॥
तो[1] अब्राह्मण[2] सर्वभ्रष्ट[3] । उभयलोकीं पावे[4] कष्ट[5] ।
दरिद्रदोषें दंडिजे दुष्ट । होय निकृष्ट अल्पायु[6] ॥ ६९ ॥
समुद्र सरिता सरोवरें[1] । तुवांचि भरिलीं[2] आपुलया[3] नीरें[4] ।
तीर्थं मिरवती बडिवारें[5] । तोय तुझें लाधलियां[6] ॥ ७० ॥
तुझिया स्तवना वेगळा शब्दु । मुखाबाहेरि[1] न कढी[2] वेदु ।
तेथें पक्षी आम्ही[3] मंदु । काय समर्थ स्तवावया[4] ॥ ७१ ॥
वसऊनि समुद्राचें जठर[1] । सुखें जीववीसी[2] जळचर ।
व्यापूनि जगाचें[3] अंतर[4] । सुख देसी सर्वांतें[5] ॥ ७२ ॥
तैसा सीतळ होऊनि आह्मां । आजि रक्षावें प्रकाशधामा ।
दीनदयाळ यया[1] नामा । आठवावें ये काळीं ॥ ७३ ॥
जो[1] तूं प्रळयींचा[2] दावाग्नी । भूषणरूप[3] हराचे[4] नयनीं ।
वसोनि[5] शेषाचिये वदनीं । न पोळिसी[6] मुखातें ॥ ७४ ॥

---

६८. १ **करिती** ख; २ **जो भजे** खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ३ **पाषाणप्रतिमा** खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ४ **जो** पु४ , (–) ख मुं; ५ **मंददुरात्मा** औं.

६९. १–२ **तूं आदिब्राह्मण** औं पु४ ख मुं; २ **हा ब्राह्मण** नि; ३ **सर्वां-वरिष्ट** औं पु·४ ख मुं; ४ **पावक** औं पु·४ ख मुं; ५ **श्रेष्ठ** औं पु·४ ख, **वरिष्ठ** मुं; ६ **अल्पायुषी** नि मुं.

७०. १ **सरोवर** खवर्ग (ख प्रसंप्रा); २ **भरिलें** औं पु·४ मुं; ३ **अळु-माळ** औं पु·४ ख मुं; ४ **नीर** औं पु·४ नां मुं; ५ **बडिवार** औं पु·४ नां मुं; ६ **लाधल्या** नि गो·२ , **लाधल्यां** औं पु.

७१. १ °**बाहिर** नि गो२ , **मुखीं** मुं; २ **काढीं** नि; ३ **मीं केवळ** ख , **मी** मुं; ४ **स्तवावे** ख धु , **स्तवाव्या** गो·२ रा.

७२. १ **घर** औं खवर्ग (नां प्रसंप्रा) गो·२ रा; २ **वांचविसी** औं ख; ३ **जागे** पु, **जगीं** मुं, **जीववा ते** पु, **जिववावें** मुं; ४ **जठर** औं पु·४ ख मुं गो·२ रा; ५ **सर्वांशी** नि.

७३. १ **या** औं पु ख मुं , **इंया** नां.

७४. १ **तो** औं पु·४ मुं गो२ रा, (–) ख; २ **प्रळयरूप** पु४; ३ °**रूपें** नि पु४ ख; ४ **हराच्या** नि गो·२; ५ **बसोनि** नि औं पु४ नां; ६ **लोपिसी** नां धु तं. नि मध्यें ७३ व ७४ ओव्यांची अदलाबदल आहे.

हिरण्यकश्यपें जाळितां सुत । पांडव जळतां[1] जोहरांत ।
लंकेसि जाळितां हनुमंत । कृपा केली तयांतें[2] ॥ ७५ ॥
गोकुळीं जळतां[1] गोपाळगाई । तयांसि[2] जालासि प्राणदाई ।
ते कृपेची भिक्षा कांहीं[3] । आजि घालीं[4] आम्हुतें ॥ ७६ ॥
ऐकोनि पक्षियांचें वचन । वन्ही जाला[1] हास्यवदन ।
ह्मणे ऋषिपुत्र हो मन । व्याकुळ कांहीं[2] न करावें ॥ ७७ ॥
मजपासूनि भयाचा अनिळ[1] । तुह्मांसि झगटेना[2] अळुमाळ ।
येचिविषईं[3] मंदपाळ । प्रार्थुनि मातें गेलासे ॥ ७८ ॥
स्वस्थळीं असा आनंदचित्तें[1] । इछित कांहीं मागा मातें ।
पक्षी ह्मणती स्वामी येथें । वनमार्जार[2] माजला[3] ॥ ७९ ॥
अखंड उपजवी[1] मरणभया । अहोरात्र टपे[2] भक्षावया ।
तें अरिष्ट दवडावया[3] । तूंचि समर्थ आम्हुतें ॥ ८० ॥
ऐसें ऐकोनियां अनळ । मार्जारबिळीं[1] सूदलें[2] ज्वाळ ।
बिडाळ जाळूनि तात्काळ[3] । ऋषिपुत्रां शांतवी ॥ ८१ ॥
वन्ही माघारल्यां[1] मागें । पक्षी आनंदले आंगें ।
जरिता तेथें लागवेगें[2] । पुत्रमोहें पातली ॥ ८२ ॥

---

७५. १ **रक्षिले** औं ; २ **तयासी** खवर्ग (नां प्रसंप्रा).

७६. १ **जाळितां** औं पु ख ; २ **त्यांतें** नि ; ३ **काई** नि ; ४ **देई** खवर्ग (नां प्रसंप्रा).

७७. १ **जाहला** नि ; २ **सहजा** औं.

७८. १ **अनळ** औं पु ख ; २ **न लागे** ख , **न घटे** मुं ; ३ **हेच्चि-विषयीं** नि.

७९. १ °**चीतें** पु४ नां ; २ °**मार्जर** पु४ ख नां गो२ ; ३ **मातले** खवर्ग (नां प्रसंप्रा).

८०. १ **उपजविती** औं पु४ ख मुं ; २ **टपती** औं ख मुं ; ३ **दंडावया** औं पु४ ख गो२ , **भंगावया** मुं.

८१. १ **मार्जर**° खवर्ग (मुं प्रसंप्रा) धु गो ; २ **सूदली** नि , **सुटले** औं ; ३ **तत्काळ** नि औं.

८२. १ **माघारला** नि , **माघारल्या** पु४ ख मुं गो२ तं ; २ **लगबगें** नि , **लगवेगें** औं पु.

आलिंगूनि चौघांजणां[1] । श्नेहें[2] करी[3] दीर्घ रुदना[4] ।
ह्मणे दयाळा हुताशना । पुत्रदान[5] त्वां दीधलें ॥ ८३ ॥
मंदपाल ह्मणे लपिते । खांडव दाहिलें वन्हिनाथें ।
माझिया पुत्रां आणि वनिते[1] । काय जालें कळेना ॥ ८४ ॥
येरी ह्मणे ऋषि पवित्र । विशेष[1] पावकाचा मित्र ।
क्षेम असती तुझे पुत्र । चिंता कांहीं न करावी ॥ ८५ ॥
जरी धैर्य[1] न धरवे मना । तरी चालिजे खांडववना ।
लपितेसहित पूर्वस्थाना[2] । मंदपाळ पातला ॥ ८६ ॥
समीप आलियां[1] मंदपाळ । निकट न ये येकही[2] बाळ ।
जरिता रुसोनि तात्काळ[3] । पाठिमोरी[4] बैसली ॥ ८७ ॥
मायामोहें विचारी[1] मुनी । कां न बोला[2] श्नेहवचनीं[3] ।
जरिता ह्मणे आवडे मनीं । तेंचि[4] आपण सेवावें[5] ॥ ८८ ॥
संकटीं सांडूनि आमुतें । भाळलासि[1] नूतन वनिते[2] ।
दैवें वांचविलें पुत्रांतें । वन्ही जाला[3] कृपाळु ॥ ८९ ॥
ऋषी ह्मणे स्त्रियांची जाती । सापत्नभावें सदां जळती ।
वशिष्ठा[1] निंदी अरुंधती । गौरी अन्हेरी[2] हरातें ॥ ९० ॥

---

८३. १ °जणा नि ख नां मुं रा, °जना औं पु; २ स्नेहें नि औं पु मुं गो२ तं, मोहें ख; ३ करूनि नि; ४ रोदना नि; ५ °दाना औं पु ख मुं तं.

८४. १ कांते औं.

८५. १ विशेषें नि औं.

८६. १ धीर नां धु तं; २ पुत्रस्थाना गो.

८७. १ आला औं पु ख मुं, येतां पु४; २ कोण्ही औं मुं; ३ तत्काळ नि औं; ४ पाठीमोरें गो·२.

८८. १ निवारी औं पु ख, पाचारी पु४; २ बोलसी नि नां मुं; ३ स्नेह° नि औं पु मुं गो२ तं; ४ तेच्चि नि नां, तीच ख, ५ सेवावी नि ख, करावें गो·२.

८९. १ भाळलेति पु ख मुं, भूललासि औं; २ वनितेतें नि पु; ३°जाहला नि.

९०. १ वसिष्टा खवर्ग (मुं प्रसंप्रा) धु गो·२ रा तं; २ निंदी ख

संतातिकामें[1] कामाथिला[2] । मनुष्यलोका[3] पातलों[4] वाहिला[5] ।
सुरलोक[6] पाहिजे साधिला[7] । ह्मणोनि भार्या संग्रहीं[8] ॥ ९१ ॥
परिहरूनि[1] तुमचें विघ्न । मग म्यां पुढें केलें गमन ।
तें[2] तवं तुह्मां नाहीं ज्ञान । व्यर्थ दूषण ठेवितसां[3] ॥ ९२ ॥
प्रार्थूनियां पावकमूर्ती । मग मी गेलों लपितेप्रती ।
तें तवं नाठवूनि चित्तीं[1] । कुटीळ[2] मातें ह्मणतसां ॥ ९३ ॥
अनुवादोनि[1] मधुरोत्तरें[2] । संबोखोनि[3] दाराकुमरें[4] ।
मंदपाळऋषेश्वरें[5] । निर्भय देशातें[6] नेलीं[7] ॥ ९४ ॥
मघवासहित[1] मरुद्गण । दिव्य विमानीं आरुढोन ।
पातला जेथें कृष्णार्जुन[2] । करी नमन[3] माधवा[4] ॥ ९५ ॥
ह्मणे पुरुषार्थ केला दोघीं । सत्कीर्ति[1] विस्तारली जगीं ।
सेवा सांगावी मजलागीं । ते वंदीन मस्तकीं ॥ ९६ ॥
पार्थ ह्मणे सुरेश्वरा[1] । पुढां[2] असे[3] कारण[4] थोर[5] ।
दीव्य[6] अस्त्रांचे[7] संभार[8] । मातें देईं आपुले[9] ॥ ९७ ॥

---

९१. १ **संततीच्या** पु·४ ख मुं; २ **कामाथिले** औं पु ख मुं, **कांथीले** पु४; ३ °**लोकीं** नि; ४ **पावलों** नि औं पु; ५ **वहिलें** औं पु·४ ख, **हेळें** मुं; ६ **स्वर्गलोक** औं पु४; ७ **भलें** पु मुं, **भले** औं पु४ ख; ८ **संग्रहिली** नि, **संग्रह** औं पु४, **संग हा** पु ख, **संगृही** नां.

९२. १ **परिहारूनि** पु४ ख नां धु; २ **तैं** नि; ३ **ठेवितां** औं पु गो.

९३. १ **चीतिं** पु४ नां धु; २ **कुटिल** नि ख तं.

९४. १ (+) **ऐसें** नां, (+) **ऐसीं** तं, **ऐसें अनु**° मुं; २ **मधुरोत्तर** औं पु नां मुं; ३ **संमोखुनी** औं पु·४; ४ °**कुमर** औं पु नां मुं; ५ °**ऋषेश्वर** औं पु नां मुं; ६ **देशा पैं** औं, **देशांत** पु४ नां, **देशा तो** मुं; ७ **गेला** औं पु मुं.

९५. १ **मघव्यासहित** नि मुं; २ **श्रीकृष्ण अर्जुन** नि; ३–४ **स्तवन मधुरवाणी** पु४.

९६. १ **कीर्ति** आ पु.

९७. १ °**श्वरु** नि, °**श्वर** औं पु ख रा तं; २ **पुढें** नि औं पु·४ मुं; ३ **लागी** नां धु; ३–४ **कारण असे** ख पु४; ५ **थोरु** नि, **थोरा** पु४ नां मुं धु गो२; ६–८ **दिव्यास्त्रांचे संभारू** नि औं; ७ **शस्त्रांचे** पु ख मुं गो·२ रा, **शस्त्रातें** पु४; ८ **संभारा** नां धु गो२; ९ **आपुलिया** नां धु, **आपुलें** पु४ मुं गो रा तं.

शक्र ह्मणे ऐक किरीटी । प्रसन्न होईल तुज[1] धूर्जटी ।
तेवेळीं अस्त्रांचिया[2] कोटी । मी वोपीन निर्धारें ॥ ९८ ॥
ऐसें सांगोनि दोघांजणा[1] । केली[2] त्रिवार प्रदक्षणा[3] ।
आरूढोनि[4] मग[5] विमाना । अमरभुवना तो[6] गेला[7] ॥ ९९ ॥
तृप्त होऊनि वन्हिनाथ । स्तवनीं[1] पूजिले[2] कृष्णपार्थ[3] ।
पंचदशदिनपर्यंत[4] । खांडव स्वेच्छा[5] भक्षिलें ॥ १०० ॥
गांडीवचाप अक्षय[1] भाते । विजयी रथ[2] वानरकेतें[3] ।
गदाचक्र पावकनाथें । उचित दोघां दीधलें[4] ॥ १०१ ॥
माझी हरिली[1] शरीरव्याधी[2] । तैसीच शत्रुभयाची आधी[3] ।
खंडोनियां अक्षयपदीं । राज्य भोगीं अर्जुना ॥ १०२ ॥
पुसोनि पार्थनरोत्तमा[1] । वंदोनि श्रीकृष्णपादपद्मा ।
पावक प्रवेशला[2] निजधामा । पूर्णकाम संतोषें ॥ १०३ ॥
पूर्वीं जेथें सुहृदमेळीं । क्रीडत होते यमुनाकूळीं[1] ।
तेथें अर्जुन वनमाळी । मयेंसहित[2] पातले ॥ १०४ ॥
अस्तमान[1] जालिया[2] सूर्या । हरुषें पातले[3] राजालया ।
कुंती आणि धर्मराया । अत्यादरें वंदिलें ॥ १०५ ॥

---

९८. १ (–) नि नां मुं ; २ **शस्त्रांचिया** पु४ ख मुं रा.

९९. १ °**जना** औं पु ; २ (–) औं पु ; ३ **प्रदक्षिणा** नि औं ; ४–५ **बैसोनियां** गो ; ६–७ **पातला** पु ख मुं , **पातले** पु४ , **पावले** औं.

१००. १ **स्वयें** औं पु , **स्वकरीं** पु४ , **स्वपदिं** ख , **स्वपरी** मुं ; २ **पूजिला** औं पु·४ ख मुं ; ३ **श्रीकृष्ण**° नि , **कृष्णनाथ** औं पु ख मुं ; ४ °**दिवसपर्यंत** नि ; ५ **स्वेच्छे** नि.

१०१. १ **अक्षयी** खवर्ग धु ; २ **ध्वज** ख ; ३ °**केत** पु४ नां मुं तं ; ४ **अर्पिलें** गो.

१०२. १ **हारलि** पु४ ; २ **सकळव्याधी** पु४ ; ३ **अवधी** पु.

१०३. १ **पार्था नरोत्तमा** नि ; २ **प्रवेशे** औं पु.

१०४. १ **यमुनाजळीं** औं पु४ ख मुं गो·२ २ **मयासहित** नि औं ख , **मयसहित** पु मुं गो , **मयेंसहित** पु४ नां.

१०५. १ **अस्तमाना** पु ; २ **गेलियां** औं पु , **होतां** ख ; ३ **पातला** नि.

तृप्ती पावोनि सुखभोजनीं । प्रवेशले विश्रांतिसदनीं[1] ।
पुढां[2] जें वदेल[3] व्यासमुनी । तें सज्जनीं परिसावें ॥ १०६ ॥

उपसंहार

येथूनि संपलें[1] आदिपर्व । अठरांमाजी अतिअपूर्व ।
जयाचेनि[2] श्रवणें दोष[3] सर्व । भस्म होती क्षणार्धें ॥ १०७ ॥
देवांमाजी जैसा शर्व[1] । ऋषींमाजी[2] भार्गव[3] और्व[4] ।
तैसें[5] हें[6] अपूर्वाअपूर्व[7] । आदिपर्व भारतीं ॥ १०८ ॥
नवरसीं[1] रसार्णव[2] । भंगीत[3] ग्रंथकथेचा गर्व ।
तें हें अपूर्वाअपूर्व[4] । आदिपर्व भारतीं ॥ १०९ ॥
सरलें[1] आदिपर्व विशाळ[2] । पुढां[3] सभापर्व[4] रसाळ ।
श्रोतीं[5] करोनि मन निश्चळ । सावधान परिसावें ॥ ११० ॥

---

१०६. १ **विश्रामसदनीं** औं पु·४ मुं गो ; २ **पुढें** नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ३ **वदले** नि.

यापुढें नि खवर्ग मध्यें (नां वगळून) पुढील ओवी आहे :—

अर्जुनें कृष्णस्तवन[1] केलें[2] । आनंदघन आनंदले ।
पांडव पादपद्मा लागले । मनोभावें परियेसा ॥ १०६ अ ॥

१ कृष्णासि औं पु , कृष्णासि स्तवन पु४ ; २ स्तविलें औं पु.

१०७. १ **सरलें** नि पु४ नां गो ; २ **ज्याच्या** नि ; ३ **भवबंध** मुं.

१०८. १ **सर्वे** पु४ नां धु ; २–४ **संगीतग्रंथीं कथेचें गौरव** औं पु ख मुं , **सांगील जेथें कथेचें वैभव** पु४ ; ५ **तें** औं पु·४ , **तेवि** ख , **तेंवीं** मुं ; ६ **हें आसे** पु·४ , **आसे हे** ख ; ७ **अपूर्वापूर्व** नि , **अपूर्व** पु·४ , **असे पर्व** मुं.

१०९. १–२ **नवरस सुधार्णव** नि खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ३ **भंगी** नि नां ; ४ **अपूर्वापूर्व** नि.

हीं ओवी खवर्ग (नां प्रसंप्रा) मध्यें नाहीं. गो·२ मध्यें १०९ व ११० ची अदलाबदल आहे.

११०. १ **संपले** औं पु ; २ **रसाळ** गो२ ; ३ **येथूनि** औं·पु ; ४ (+) **अति** धु तं ; ५ **श्रोतां** औं पु·४.

तें[1] निरूपण दिव्य मंदिर[2] । श्रोतयांचें[3] मन मयोर[4] ।
तांडव नाचती तें[5] चतुर । कौतुक[6] डोळां देखती[7] ॥ १११ ॥
प्रसिद्ध महाराष्ट्रदेशीं । गोदावरीतटनिवासी ।
अत्रिगोत्रपवित्रवंशीं[1] । जन्म जाला[2] जयातें[3] ॥ ११२ ॥
तो[1] चिंतामणिभूदेवकुमर[2] । श्रीदत्तांघ्रिपादाब्जभ्रमर[3] ।
श्रोतयां विनवी मुक्तेश्वर । क्षमा कीजे समस्तीं ॥ ११३ ॥
करवीरलक्ष्मी विष्णुभाजा । भैरव सुवर्णपुरींचा राजा ।
उभय[1] कुळदेवतीं[2] माझा । मस्तक पायें[3] स्पर्शिला[4] ॥ ११४ ॥
तेणें बळें परम सुखी[1] । श्लाघ्यता पावलों[2] उभय[3] लोकीं ।
सद्गुरुकृपामातृअंकीं[4] । योग्य[5] जालों बैसावया ॥ ११५ ॥
व्यासभारतामाजी देखा । दोनी[1] शतें[2] त्रिशती संख्या ।
अध्याय नेमिले त्या[3] श्लोकां । गणना[4] किती[5] ते[6] परियेसा[7] ॥११६॥

---

११९. १ पुढील नि गो·२ ; २ मुदिर नि नां ; ३ श्रोते यांचें नि गो·२ ; ४ मयूर नि ; ५ ते नि धु रा , (–) आ पु·४ गो·२ तं ; ६ कौतुकें नि ; ७ देखतां पु·४ मुं , देखोत तं , देख तूं नां गो२.

११२. १ अत्रिगोत्राचिये वंशीं आँ मुं , अत्रिगोत्रवंशीं पु४ ;२ जालें पु·४ , जाहला नि ; ३ जयाचें पु·४.

११३. १ (–) आँ पु मुं , त्या ख , ते नां ; २ चिंतामणि अभेदकुमर आँ पु ; ३ श्रीदत्रांघ्रिपद्मभ्रमर नि पु४ मुं , श्रीदत्तात्रयपादपद्मभ्रमर आँ पु.

तिसरा व चवथा चरण रा मध्यें नष्ट झाले आहेत.

११४. १ उभयतां आँ ; २ कुळदैवतीं नि , °देवता पु·४ ; ३ पायीं नि , पायां आँ पु·४ मुं , करें ख ; ४ स्पर्शिलें आँ पु नां गो.

११५. १ सुखीं नि पु रा ; २ पावो पु४ , पावे ख गो ; ३ तिहीं गो२ ; ४ सद्गुरुप्रसादें पदऐक्यीं पु ख मुं , सद्गुरुप्रसादऐक्यीं पु४ ; ५ यौग्य ख गो·२.

रा मध्यें २ व ३ चरण नष्ट.

११६. १ दोन नि मुं गो ; २ शत आँ पु नां ; ३ त्यां नि , (–) आँ पु·४ रू; ४ गणित आँ ; ५–६ बोलिजे गो , वोपिजे गो२ ; ६ (–) खवर्ग तं; ७ परिसीजे धु·

आठ[1] सहस्र नवशतें । श्लोक चौऱ्याशीं वरी[2] निरुते[3] ।
संख्या[4] सत्यवतीसुतें[5] । आदिपर्वीं बोलिली[6] ॥ ११७ ॥
तेंचि[1] प्रमेय[2] देशभासे[3] । मुक्तेश्वरकविनरेशें[4] ।
कथिलें कळेनकळे[5] ऐसें[6] । गोड कीजे सज्जनीं ॥ ११८ ॥

इति श्रीभारते आदिपर्वणि पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

---

११७. १ **आठरा** पु ; २ **आगळे** गो ; २–३ **वरौते** औं ; ३ **निरुतें** पु४ ख गो·२ रा ; ४ **व्यास** खवर्ग ; ५ **सत्यवतीच्या सुतें** नि ; ६ **बोलिजे** नि , **बोलिले** औं पु गो२ , **बोलिलें** पु४ ख.

११८ १ **तोचि** औं पु , **तेचि** पु४ ख नां गो·२ तं ; २ **प्रबंध** पु·४ , **प्रबंद** औं , **पदबंधें** ख ; ३ °**भाषे** नि , °**भाषा** औं पु-४ ख ; ४ °**नरेशा** खवर्ग (नां प्रसंप्रा); ५ **लेखनभाव** औं पु·४ , **लेखन कीजे** ख ; ६ **कैसा** औं पु·४ ख.

निरनिराळ्या हस्तलिखितांमध्यें पुढें दिल्याप्रमाणें शेवटीं जादा मजकूर आहे :—

ख— **तेंचि हें आदिपर्व समस्त । काळिदासगंगाधरसुत ।**
सखारामस्वहस्तें लिखित । परोपकारार्थ पूर्ण केलें ॥
सोळासें येकाअसि । शुक्ल सप्तमी माघमासीं ।
प्रमाथि संवत्सरासी । खट्टांगग्रामीं समाप्त केलें ॥

औं— शके १६९२ विकृतिनामसंवत्सर × × × रविवारीं लेखन संपूर्ण ।

पु४— **यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा । तादृशं लीखीतं मया ।**
यदि शुद्धमशुद्धं वा । मम दोषो न विद्यते ॥

शके १६८८ व्ययनाम संवत्सर ज्येष्ट कृष्णद्वादशी गुरुवासरे तदीनी सदाशीवपंत कुलकर्णि मौजे केंजळ प्रांत वाई । हस्ताक्षर लक्ष्मण गोपाळ ज्योतिषी व कुलकर्णि ब्रोहुलें व मरळी मांहाल प्रांत कऱ्हाड ईदं पुस्तक समाप्त ॥ शुभं भवतु ॥ ६ ॥

धु— शके १६७६ भाव नामसंवत्सरे भाद्रपद मासे शुक्ल पक्षे त्रयोदशी भृगुवासरे तद्दिनि आदिपर्वग्रंथ समाप्त ।

रा— कृष्ण × × × मस्तु शुभं भवतु श्रीलक्ष्मीधर रमावल्ल× × द्रह × × श्री गोपाळ सद्गुरुपर्णमस्तु शके १७०६ × × वत्सरे × × पद वद्य प्रतिपदा मंगळवारीं दोन प्रहरिं ग्रंथ × × पद स × × आबाजि पंत याणि लिहिविला हस्ताक्षर.

शब्दकोश

(पहिला आंकडा अध्यायाचा व दुसरा ओवीचा)

अटक—दुर्लभ, न गवसणारें. ४१–९.
अतसी—जवस. ३९–५६.
अतिविवर्ण—अतिशय निस्तेज. ४४–६.
अध्वर—यज्ञ. ४९–९.
अनर्घ्य—अमोलिक. ३९–२७.
अनुवादन—बोलणें. ३९–८२.
अपाडें—अतुल्य. ४१–२३.
अभर—पूर्णपणें तृप्त. ४९–३२.
अयन—सहा महिने. ४०–३४.
अयुत—दहा हजार. ४३–२२.
अयोनिजा—सृष्टिक्रमाप्रमाणें जन्मास न आलेली. ३९–५.
अर्बुद—दहा कोटी. ३९–२१.
अल्पक—अल्प, क्षुद्र, कंगाल. ४२–११८.
अवकळा—अप्रतिष्टा, अपमान. ४१–८३.
अवचट—एकदम, अनपेक्षित. ४१–८४.
अवभृतस्नान—यज्ञसमाप्तीच्या वेळचें स्नान. ४५–१५३.
अवमानला—अपमान पावला. ४१–८४.
अवलीळा—सहज. ४०–६६.
अवस्वर—अवसर, प्रसंग. ३९–१.
अशन—जेवणखाण. ३९–८६.
अंशुक—वस्त्र, लुगडें. ४३–३९.
अश्नातक—अस्नातक, ब्रह्मचारी नव्हे असा. ३९–१३.
अस्तमान—सूर्यास्त. ४०–१.
अल्पमाळ—अल्प. ३९–२६.
अक्षवाण—दिवा ओवाळणें. ४४–११४.
आकळणें—आवरणें, स्वाधीन होणें. ४४–२४.
आखंडल—इंद्र. ४६–६.
आगळा—विशेष. ४१–७७.
आडणी—तिवई, चौरंग, वैठक. ४२–६०.
आतणें—होणें, लाधणें. ४०–१२०.
आतणें—शिवणें, स्पर्श करणें. ४४–१०८.
आतळणें—स्पर्श करणें. ३९–२५.
आतुडणें—लाभणें. ४१–४६.
आरोगण—भोजन. ४२–६२.
आत—इच्छा. ३९–३८.
आर्ती—उत्कंठा. ३९–८३.
आवंतणें—आमंत्रणें. ४०–७२.
आवर्त—वेढा, भोंवरा. ४१–८८.
आवांका—उमेद, धैर्य. ४१–२७.
इडेंपाडें—इर्षेनें. ४५–१११.
इंद्रगोप—मृगकिडा, एक प्रकारचा चमकदार जीव. ४३–४०.
इंद्रनीळ—एक प्रकारचें रत्न. ३९–५१.
उच्चैश्रवा—इंद्राचा घोडा. ४९–६८.
उजू—(ऋजु), नीट, सरळ. ४२–११७.
उत्तर—वचन. ४०–१५२.
उत्पळ—कमळ. ४१–३०.
उत्साइ—उत्सव. ३९–४.
उदैक—उदयिक, उद्यां. ४४–१९.
उद्भट—धाडसी. ४१–११५.
उन्मेष—ज्ञान, प्रकाश. ३९–९७.
उपरिकागार—माडी. ४६–१०.
उपहती—नाश, विटंबना. ४४–१०८.
उपायन—भेट. ४४–५.
उबारा—उष्मा, ऊब. ४८–५६.

उरग—सर्प. ४६–५२.
उर्मी—लाट. ४४–५४.
उर्वारुक—कांकडी. ४०–१०७.
ऋत्विज—याज्ञिक. ४९–६.
ओसंडणें—भरून वाहणें. ४५–८१.
कंकपत्र—बाण. ४४–८३.
कडोविकडी-कुशल, नानाप्रकारें. ४४–६५.
करटी—हत्ती. ४५–९७.
-करीं—नें, मुळें. ४०–१२७.
कलभ—हत्तीचा छावा. ४५–९७.
कल्हार—कमळ. ४६–१५.
कवळणें—घट्ट धरणें. ४२–५६.
कळा—किरण, प्रकाश. ४६–४
कामाथिला—मदनानें पीडलेला. ५०–९१.
कारंडक—बदकाच्या जातीचा एक पक्षी. ४६–१७.
काळी—काली, पार्वती, भवानी. ४०–२.
कीळ—तेज, चमक. ३९–५१.
कुटी—कपट. ४१–१६.
कुमंडळ—कमंडलु. ४२–१४०.
कुश्चित—वाईट, नीच. ४०–३५.
कूट—कपट. ४४–३०.
कृष्णा—द्रौपदी. ४५–४१.
कृष्णाजिन—हरणाचें कातडें. ४१–१९.
कैवल्य—मोक्ष. ४०–६२.
खंजरीट—एका जातीचा पक्षी. ४६–१७.
खड्गमृग—गेंडा. ४९–८०.
खदीर—कात. ४२–६३.
खेंव—आलिंगन. ४५–२.
गमक—तान, आलाप. ४८–६६.
गुंती—अडचण, लचांड. ४२–४.
गुरुतल्पग—गुरुपत्नीशीं समागम करणारा. ४६–८०.
गोमटी—सुंदर. ४२–१४३.
ग्रीवा—मान. १४१–१३८.
घोक—गजर, घोष. ४४–६२.
घोंटणें—पिऊन आटविणें. ४५–१.
चडकण—थप्पड, तडाका. ४४–७२.
चंद्रमौळी—शंकर. ४१–२.
चमत्कारणें—आश्चर्य पावणें. ४१–९८.
चलथ—टोळी, समुदाय. ४९–१०४.
चाड—गरज. ३९–९७.
चाळणें—करणें. ४२–३.
चैत्य—मंडप. ४१–९.
चोज—नवल. ३९–७७.
चौंगुण—चौपट. ३९–१२.
जघन्य—अप्रशस्त, हीन, अपकीर्तिकारक. ४०–२४, ४२–३०.
जपाकुसुम—जास्वंदीचें फूल. ४३–४०.
जळशेन—(जलशयन), शेषशायी. ३९–९८.
जाकळणें—ग्रासणें, पोळणें. ५०–२५.
जातवेद—अग्नि. ४९–८६.
जाति—जाई. ४६–१६.
जातुष—लाक्षागृह. ४१–१६.
जानू—गुडघा. ४१–५१.
जांबूनद—सोनें. ४१–३१.
जिणणें—जिंकणें. ४१–१२९.
जीणणें—जिंकणें. ४४–४२.
जीणें—जगणें. ४४–३९.
जीवीं—मनांत. ३९–३८.
जुझ—झुंज, युद्ध. ४१–८२.
जोहर—अग्नि, लाक्षागार. ३९–६५.
झकविणें—भुलविणें, फसविणें. ४४–७८.
झगटणें—बिलगणें, चिकटणें. ३९–२७
झडा—झेंप, उडी. ४९–८०.
टांकणें—शक्य असणें. ४२–४५.
टिपणें—पकडणें. ४७–९.

डोल—डोल्हारा. ४१–६.
ढका—धक्का. ४०–९१.
तगर—मेंढा. ४९–७९.
तडवा—आघात. ४१–१३६.
तरणी—सूर्य. ३९–२४.
ताटंक—कर्णभूषण. ४५–१२१.
तावणें—(तापवणें), क्रोधानें लाल करणें. ४६–६९.
तुक—तुलना, बरोबरी. ४४–६२.
तूणीर—भाता. ४४–६८.
त्रिधारूपें – तीन प्रकारच्या रूपांनीं. ५०–५८.
थाटी—समुदाय. ४१–२०.
थिरें—अपुरें. ४७–८८.
थोकणें—थांबावयास लावणें. ४४–१०४.
थोकणें—स्थिरावणें. ४१–१०.
दंडपाणी—यम. ४१–९७.
दंभोळी—वज्र. ४९–११४.
दामोदर—महाल. ४६–१०.
दीपिका—दिवटी, मशाल. ४०–७.
दुमणें—टांच मारणें. ४१–११४.
दुश्चित—वाईट. ४२–३२.
देहलिका—उंबरठा. ४६–१०.
द्वंद्वी—शत्रु. ४०–६८.
धनुर्वाड—धनुष्य धारण करणारा. ४४–६४.
धूपणें—सुगंधित करणें. ४८–४.
धूर्जटी—शंकर. ४७–४३.
नंदिनी—कामधेनु. ४०–८१.
नाराच—बाण. ४४—१०८.
निकुरें—नेटानें. ४१–८२.
निकें—ठीक, बरें. ४०–९४.
निकेतन—मंदिर. ४७–१३८.
निगम—वेद. ४५–९३.
निगुती—नीट, व्यवस्थित. ५०–४०.
नियोधक—बाहुयोद्धा. ४१–२१.
निरुतीं—स्पष्टपणें. ४२–५१.
निरोधणें—बिघाड करणें. ४९–३५.
निर्जर—देव. ४१–७५.
निर्वाण—संकट. ४९–१११.
निवटणें—मारणें. ४४–४१.
निवेदणें—सांगणें. ४२–३८.
निष्टंक—पूर्ण, कुशल. ४९–१९.
निसुग—कोडगा, निर्लज्ज. ४४–८२.
निस्तेजणें—फिके पाडणें. ३९–३३.
पटकुळ—उंच रेशमी वस्त्र. ३९–३९.
पडताळणें—हातांत घेणें, पेलणें. ४६–७२.
पदाती –पायदळ. ४२–५०.
पद्मयोनी—ब्रह्मदेव. ४६–४४.
पद्मराग—एक प्रकारचें रत्न. ३९–५२.
परिग्रह—(दानाचा) स्वीकार. ३९–२७.
परियेळ—ताट, थाळी. ४२–६०.
पाखर—घोडा किंवा हत्ती यांवरील चिलखत. ४८–२५.
पाट—प्रतिष्ठेचें स्थान. ३९–७४.
पाडें—तुल्य, बरोबरीनें, प्रमाणें. ४५–१४३.
पामर—क्षुद्र, हलका. ४०–१५.
पार—तीर. ४७–२८.
पालटें–बदली. ४०–७६.
पालाणणें—पल्याण (म्हणजे खोगीर) घालणें. ४७–८१.
पाळती–गुप्त हेर. ४२–२४.
पाळा—समूह. ४६-६५.
पिशित—मांस. ४०–९९.
पुगी—(पूगी), सुपारी. ४२–६३.
पुरंदर—इंद्र. ४५–१०७.
पृथकाकार—भिन्न आकाराचें. ४५–१०१.
पृथा—कुंती. ४०–२.
पृषदात्मज—(पृषताचा पुत्र), द्रुपदराजा. ३९–१०.

प्रजन्य—पर्जन्य, पाऊस. ४०–६४.
प्रतारणा—वंचना, फसवणूक. ४२–६६.
प्रतीति—अनुभव, प्रत्यय. ३९–५१.
प्रतोद—चाबुक. ४९–११८.
बरवंट—गोजिरवाणी, सुंदर. ३९–६९.
बरळ—भ्रांत, भ्रमिष्ट. ४४–५७.
बहुवस–पुष्कळ. ४५–१०१.
बुझावणें—समजावणें. ४५–५९.
भद्र – हत्तींच्या एका जातीचें नांव.४३–१७.
भद्रपीठ–सिंहासन. ४२–५२.
भद्रासन—सिंहासन. ४२–५४.
भाज—भार्या, नवरी. ३९–६९.
भार्गव—परशुराम. ३९–१६.
भास्वत—सूर्य. ४८–३४.
भ्रूसंकेत—भ्रू (म्हणजे भुंवई) वांकवून केलेली खूण. ३९–३१.
भोगावती—पाताळगंगा. ४६–१२.
भोज—आवड, उल्हास. ४२–१४७.
मघवा—इंद्र. ४८–८५.
मढणें—मुलामा देणें. ४१–८.
मंदावणें—शांत होणें. ४७–१३१.
मधुकर—माधुकरी, (शिजलेल्या अन्नाची भिक्षा) मागणारा. ३९–२८.
मन्मथ—मदन. ४१–२९.
मराळ—हंस. ४०–३६.
मातंग—हत्ती. ४६–५२.
मांदुरी—चाबुकस्वार. ४८–२५.
मीनणें—मिळणें, जमणें. ४१–१.
मुखरणी—मुख्य, अग्रेसर. ३९–५३.
मुंड—डोकें. ४१–१३६.
मृषा—लटकें, खोटें. ४७–१३८.
मेदिनी—भूमि, पृथ्वी. ४१–५.
मोलागळे—(मोल+आगळे), विशेष किंमतीचे. ४५–७७.
मौळ—(मौलि), मस्तक. ३९–१५.
रसना—जीभ. ३९–२५.
रहंवर—श्रेष्ठ रथ. ३९—४८.
राहाटणें—आचरणें. ४७–११४.
रुक्ष—ऋक्ष, अस्वल. ४९–७९.
रोकडें—शीघ्र. ४०–६२.
ललाम—भूषण. ४६–६०.
लांगळ—नांगर. ४७–११५.
लागा—लगेच, तात्काळ. ४४–९४.
वक्त्र—मुख. ३९–२५.
वचणें—जाणें. ३९–८५.
वखाळणें—क्षोभणें. ४१–११०.
वराटिका—कवडी. ४३–१६.
वर्तणें—नांदणें, सहवास करणें. ४२–९२.
वसुधारा—यज्ञकुंडांतील घृताची अखंड धार. ४९–२९.
वळघणें—चढणें. ४०–१९.
वाइणें—वाहणें, धारण करणें. ४१–६९.
वाइणें—वाजविणें. ४१–७६.
वाइणें—वाजणें. ४७–९९.
वाटीव—पराक्रम, तर्क. ४४–७८.
वाड—फार, जास्त. ४२–२०.
वार्तिक—वार्ता आणणारा, बातमीदार. ४२–२५.
वावो—नष्ट, व्यर्थ, दूर. ४४–३१.
विकळ—निष्प्रभ, अस्ताव्यस्त. ४१–६७.
विडाल—मांजर. ४५–४७.
विंदान—लाघव, कारस्थान. ४१–१२४.
विनीत—नम्र. ३९–२९.
विबुध—देव. ४९–१३५.
विभांडणें—जिंकणें, नाश करणें. ४२–४५.
वीरवांटीव—पराक्रम. ४५–६३.
वीर्यकरीं—वीर्यानें. ४०–१२७.
वैश्रवण—कुबेर. ४३–२९.
वोगरणें—वाढणें. ४७–१२९.

वोजा—व्यवस्थितपणें. ४३-३४.
वोटंगण—लोड, ४८-१२.
वोडणें—ढाल. ४१-११५.
वोथंबरणें—भारानें वाकणें. ४५-८१.
वोप—प्रकाश. ४४-९२.
वोळणें—अनुकूल होणें. ३९-९७.
वोळणें—भागणें. ४९-८७.
वोहमाय—वधूची माता. ४३-५१.
शक्रप्रस्थ—इंद्रप्रस्थ. ४६-१.
शची—इंद्राणी. ३९-५०.
शतपत्र—शेवंतीचें फूल. ४६-१६.
शर्व—शंकर. ५०-१०८.
शातकुंभ—सोनें. ४५-१००.
शाहाणीव—शहाणपणा, अकल, चातुर्य. ४१-५७.
श्रष्टा—स्रष्टा, ब्रह्मदेव. ४९-४४.
श्रेणी—पंक्ति, रांग. ४२-४५.
संघाट—समूह. ४४-५४.
सत्राणें—सर्व बळ एकवटून. ४१-६९.
सधर—बळकट. ४८-४.
सन्नद्ध—सुसज्ज, तयार. ४४-६१.
संबोखणें—समजाविणें. ५०-९४.
संभ्रम—आदर, प्रेम. ३९-६२.
सवा—बाजू. ४६-६३.
संवादें—खेळीमेळीनें. ४२-९३.
संशितव्रत–उग्र व्रत आचरण करणारा. ५०-५.
सळ—द्वेष. ४०-८८.
संज्ञा—संकेत, खूण, इषारा. ४१-१०३.
सांचल—हालचालीचा आवाज, चाहूल. ४०-११.
सायक—बाण. ४९-१२४.
सायोज्य—मुक्ति. ४९-१४१.
साक्षप—साक्षेप, निर्धार. ४०-१०३.
सित—धनुष्याची दोरी. ४०-२०.
सिस—शीर्ष, मस्तक. ४०-२२.
सिसाळ–डोकें. ४९-१०८.
सुपर्ण—गरुड. ४९-१११.
सुभट—शूर. ३९-६९.
सुरवाड—सुखी, तृप्त. ४५-१२४.
सूदणें—घालणें. ४१-१३८.
सूर्यपुट–सूर्याच्या उन्हांत वाळविलेलें ४३-४०
सेखीं—शेवटीं. ४४-४३.
सेवांकवळ—क्षेमालिंगन. ४२-७५.
सैंधव–सिंधुदेशचा राजा, जयद्रथ. ४४-७९.
सैंवर—स्वयंवर. ४१-१.
सौध—वाडा, हवेली. ४६-१०.
सौबळी—सुबल नांवाच्या राजाची कन्या, गांधारी. ४५-१२७.
स्कंद—कार्तिकेय. ५०-२.
स्त्रष्टा–ब्रह्मदेव. ४९-६१.
स्वधा—पितरांस पिंडदान करतांना म्हणावयाचा मंत्र. ४९-६४.
स्व —देवास हवि देण्याचा मंत्र. ४९-६४.
हरिख—हर्ष. ४६-२०.
हरिहय—इंद्र. ४३-२८.
हव्यवाट—अग्नि. ४९-४२.
हस्तक—हात. ४१-९७.
हस्तिप—माहूत. ४४-९६.
हळधारी—बलराम. ४१-१०९.
हाटक—सुवर्ण. ४४-४९.
हारपणें—नष्ट होणें. ४१-९३.
हिरतणें—हिरावून घेणें. ३९-१०.
हुडा—बुरुज. ४६-११.
हुताशन—अग्नि. ४९-४६.
हेळणा—अपमान, निंदा, धिक्कार. ४५-२१.
हेळा–सहज. ४१-५६.
हेळी—सूर्य. ४६-४.
होड—पैजा. ४९-१२८.
होंसरणें—होणें. ४१-१२२.
क्षता } —विदुर. ४५-१४.
क्षत्ता }

१०५६८

शुद्धिपत्र

(जाड टाइपांतील शुद्ध पाठ संहितेंतील आहेत.)

पृष्ठ ओळ	अशुद्ध	शुद्ध
८३०—७	रौप्यखुरीं	**रौप्यखुरीं**[५]
८३०—२९	धरेचा	३ धरेचा
८४३—१५	विधेसि	**विधेसि**[२]
८४४—१५	अश्व	**अश्व देईन**
८४९—१०	होमाथ	**होमार्थ**
८५७—१	एक[२]	**ऐक**[२]
८६६—३	धष्टद्युम्ना	**धृष्टद्युम्ना**
८६७—६	धृतराष्ट्राच[१]	**धृतराष्ट्राचे**[१]
८७६—११	पांडव[२] वांचले	**पांडव वांचले**[२]
८८०—९	सधानाचा	**संधानाचा**
८९७—१७	४ क्षेमकवळीं	५ क्षेमकवळीं
८९७—१८	५ मिसळले	६ मिसळले
८९९—१	एकोनि	**ऐकोनि**
८९९—१०	पांचाजणांची[२] जाया	**पांचाजणांची जाया**[२]
८९९—१७	आ	औं
९०१—७	न लगे[४]	**नलगे**[४]
९०१—२४	९—११	९—१०
९०९—१०	व्यासमूर्ति	**व्यासमूर्ति**
९१०—७	°संतस्तवनीं	संतस्तवनीं
९४३—१७	धरूनि	धरूनि[१]
९४३—१७	स्वमेवो	स्वमेवो[३]
९४९—११	भोगणें	**भोगणें**[२]
९५४—४	रेवतीपंती-समवेत	**रेवतीपती-समवेत**
९५४—१७	आषुलिया	आपुलिया
९५५—५	येऊनि	**येऊनि**[१]
९५५—८	सर्वदा	**सर्वदा**[३]
९५५—१२	आनंद	**आनंद**[६]
९५८—३	सूर्यपुटीं	**सूर्यपुटीं**[२]
९५९—२	मित्र	**मित्र**[१]
९६७—४	वनें	**वनें**
९७१—११	कला	केला
९८२—२६	नि४ शस्त्र	४ शस्त्र नि
९८४—१३	गंगाजीवनी	गंगाजीवनीं
९९२—७	अवलोकूनि	**अवलोकूनि**[१]
९९९—२	ममहस्ते[३]	**ममहस्तें**[३]
१००३—७	सद्गद	**सद्गद**[१]
१००६—१	पौरजांचिया	**पौरजांचिया**[१]
१०१२—९	देवदवा	देवदेवा औं
१०१३—२३	अ	औं
१०१९—२१	नठहे	नव्हे
१०१९—२४	स्वशक्ती	स्वशक्तीं
१०२३—१४	स्वमुखें	**स्वमुखें**[३]
१०३७—१	दत्य	**दैत्य**
१०३९—१३	अमितास्त्र	**अमितास्त्र**[१]
१०६२—२६	आ	औं

REFBK-0010568

दा. क्र. १०५६८
ग्रंथालय

शुद्धिपत्र

(जाड टाइपांतील शुद्ध पाठ संहितेंतील आहेत.)

पृष्ठ ओळ	अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठ ओळ	अशुद्ध	शुद्ध
८३०—७	रौप्यखुरीं	**रौप्यखुरीं**[5]	९५४—४	रेवतीपंती-	**रेवतीपती-**
८३०—२९	धरेत्वा	३ धरेचा		समवेत	**समवेत**
८४३—१५	विद्येसि	**विद्येसि**[2]	९५४—१७	आषुलिया	आपुलिया
८४४—१५	अश्व	**अश्व देईन**	९५५—५	येऊनि	**येऊनि**[1]
८४९—१०	होमाथ	**होमार्थ**	९५५—८	सर्वदा	**सर्वदा**[3]
८५७—१	एक[2]	**ऐक**[2]	९५५—१२	आनंद	**आनंद**[6]
८६६—३	धष्टद्युम्ना	**धृष्टद्युम्ना**	९५८—३	सूर्यपुटीं	**सूर्यपुटीं**[2]
८६७—६	धृतराष्ठाच[1]	**धृतराष्ट्राचे**[1]	९५९—२	मित्र	**मित्र**[1]
८७६—११	पांडव[2]	**पांडव**	९६७—४	बनें	**वनें**
	वांचले	**वांचले**[2]	९७१—११	कला	केला
८८०—९	सधानाचा	**संधानाचा**	९८२—२६	नि४ शास्त्र	४ शास्त्र नि
८९७—१७	४ क्षेमकवळीं	५ क्षेमकवळीं	९८४—१३	गंगाजीवनी	गंगाजीवनीं
८९७—१८	५ मिसळले	६ मिसळले	९९२—७	अवलोकूनि	**अवलोकूनि**[1]
८९९—१	एकोनि	**ऐकोनि**	९९९—२	ममहस्ते[3]	**ममहस्तें**[3]
८९९—१०	पांचाजणांची[2]	**पांचाजणांची**	१००३—७	सद्रद	**सद्गद**[1]
	जाया	**जाया**[2]	१००६—१	पौरजांचिया	**पौरजांचिया**[1]
८९९—१७	आ	औं	१०१२—९	देवदवा	देवदेवा औं
९०१—७	न लगे[4]	**नलगे**[4]	१०१३—२३	अ	औं
९०१—२४	९—११	९—१०	१०१९—२१	नठहे	नव्हे
९०९—१०	व्यासमृर्ति	**व्यासमूर्ति**	१०१९—२४	स्वशक्ती	स्वशक्तीं
९१०—७	°संतस्तवनीं	संतस्तवनीं	१०२३—१४	स्वमुखें	**स्वमुखें**[3]
९४३—१७	धरूनि	धरूनि[1]	१०३७—१	दत्य	**दैत्य**
९४३—१७	स्वमेवो	स्वमेवो[3]	१०३९—१३	अमितास्त्र	**अमितास्त्र**[1]
९४९—११	भोगणें	**भोगणें**[2]	१०६२—२६	आ	औं

REFBK-0010568

REFBK-0010568

THE PRINTING PRESS IN INDIA

ITS BEGINNINGS AND EARLY DEVELOPMENT

Size Demy 8vo. Pages, XVIII+364 (including fifty pages of art plates). Bound in full cloth. Price Rs. 20/–

SOME OPINIONS

Pandit Jawaharlal Nehru :—This book deals with a subject of great interest, and I am sure that it will prove of help to many people who wish to study not only the development of the printing press but the growth of some of our languages.

C. Rajagopalachari :—I endorse what Shri. C. D. Deshmukh has said in his foreword. It is a great piece of most valuable work for which we should be very grateful.

Dr. Suniti Kumar Chatterji :—Your present book on the printing press in India is the first detailed survey of the subject which has ever appeared in India, and I congratulate you on your producing a very fine piece of research work which cannot but have a perennial interest for all scholars in Modern India.

Sibnath Ray (The School of Printing Technology, Calcutta). :—I have no hesitation to say that a work of this nature will be able to remove the long-felt need for a comprehensive history of Indian Printing, the need so long acutely felt by all the printers, publishers and the general readers all over the country.

P. K. Roy (Business Manager, The Times of India, Bombay) :—It is evident from every page of the book the pains-taking research you had undertaken to get at the true facts of which the records are not so easily available in our country. Allow me to congratulate you for producing a book which will serve as an authentic reference book in future.

S. N. Guha Ray (Shree Saraswaty Press Ltd. Calcutta):—I congratulate you on the wonderful work you have done. You have laid the Printing Community of India in debt by performing what should have been done by them.

The Hindu (Madras):—This very scholarly book by Prof. A. K. Priolkar is an admirable contribution to our knowledge of the early history and progress of the press here.

Journal of the University of Bombay :—The work, undoubtedly, will prove very useful and provide a reliable guide to those interested in the romantic details of how this harbinger of modern civilisation, so potent and so dangerous at the same time, came to be introduced into this country and how it developed here in course of time.

Published By :

Marathi Sanshodhana Mandala,

Thakurdwar, BOMBAY 2.